

Llengua & Literatura

32
2022

Revista anual
de la Societat Catalana
de Llengua i Literatura
(filial de l'Institut d'Estudis Catalans)

<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL>

ISSN (ed. impresa): 0213-6554 / ISSN (ed. electrònica): 2013-9527

Institut
d'Estudis
Catalans

Llengua & Literatura

Directors: August Bover (UB/IEC), Daniel Casals (UAB).

Secretari: Arnau Vives (UAB).

Consell de redacció: Rosanna Cantavella (UV/Clare Hall, University of Cambridge), Josep M. Domingo (UB), Manuel Llanas (UVic), Josep Massot i Muntaner (IEC), Josep Moran (UB/IEC), Gemma Rigau (UAB/IEC), Mila Segarra (UAB/IEC), Caterina Valriu (UIB), Anna Maria Villalonga (UB).

Comitè assessor: Lola Badia (UB), Glòria Casals (UB), Francesc Foguet (UAB), Roger Friedlein (Ruhr-Universität Bochum), Joseph Gulsoy (University of Toronto/IEC), Joan Martí (URV/IEC), Joan Mas i Vives (UIB/IEC), Veronica Orazi (Università degli Studi di Torino/IEC), Joan Anton Rabella (IEC), Beatrice Schmid (Universität Basel/IEC), Max Wheeler (University of Sussex/IEC), Marie-Claire Zimmermann (Université Paris Sorbonne - Paris IV).

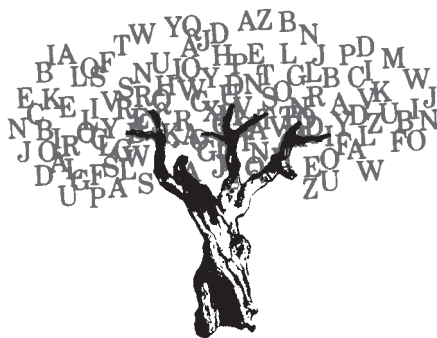
Membres traspassats: Antoni M. Badia i Margarit (UB/IEC), Alberto Blecu (UAB), Jordi Carbonell (Università degli Studi di Cagliari/IEC), Germà Colón (Universität Basel/IEC), Joaquim Molas (UB/IEC), Martí de Riquer (UB), Amadeu Soberanas (UAB), Giuseppe Tavani (Università di Roma - La Sapienza/IEC), Curt Wittlin (University of Saskatchewan/IEC).

Objectius i temàtica

L&L: *Llengua & Literatura* és la revista anual que des de 1986 publica la Societat Catalana de Llengua i Literatura (SCLL), filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) adscrita a la Secció Filològica. Josep Massot i Muntaner n'ha estat el primer director (1986-2009). *L&L* s'ofereix com a eina al servei dels estudiosos i professionals de la docència i la recerca en llengua i literatura catalanes. Aplega estudis, edicions, materials, ressenyes de publicacions relatives a aquest camp del coneixement, qualsevol que en sigui l'especialitat, i cròniques sobre les activitats (col·loquis, commemoracions, etc.) que s'hi vinculen. Sotmet els treballs publicats a un procés d'avaluació extern i anònim.

Política d'accés lliure

L&L es publica en versió electrònica (<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL>) al sistema de revistes en obert (Open Journal System) de l'IEC. L'accés als seus continguts és lliure i immediat, abans que siguin publicats en paper, basant-se en el principi que el fet de posar la recerca a disposició del públic de manera gratuïta afavoreix l'intercanvi global de coneixement.

Llengua & Literatura

Revista anual de la Societat Catalana
de Llengua i Literatura

(filial de l'Institut d'Estudis Catalans)

32

2022

<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL>

ISSN (ed. impresa): 0213-6554
ISSN (ed. electrònica): 2013-9527

Aquesta revista és accessible en línia des de les pàgines
<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL> i <http://publicacions.iec.cat>

Disseny de la coberta: Ferran Cartes

© els autors dels treballs

© 2022, Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona
Tf.: +34 93 552 91 04
Fax: +34 93 270 11 80
scll@iec.cat

Compost per Fotoletra, SA
Imprès a Service Point FMI, SA

ISSN (ed. electrònica): 2013-9527
ISSN (ed. impresa): 0213-6554
Dipòsit Legal: B 42845-1987

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de *Creative Commons*. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: *<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/es/legalcode.ca>*.

ESTUDIS I EDICIONS

ELS RECURSOS VISUALS A L'ART DEMOSTRATIVA DE RAMON LLULL: IMPAGINACIÓ I FIGURES GRÀFIQUES*

THE VISUAL RESOURCES OF RAMON LLULL'S ART DEMOSTRATIVA:
PAGE LAYOUT AND GRAPHIC FEATURES

ALBERT SOLER LLOPART

Centre de Documentació Ramon Llull, Universitat de Barcelona
Gran Via de les Corts Catalanes, 585, 08007 Barcelona
albert.soler@ub.edu

ORCID ID: 0000-0003-4111-316X

Resum

El treball analitza els recursos visuals de què se serveix Ramon Llull a la segona versió del seu sistema, l'*Art demostrativa* (vers 1283), per aconseguir una transmissió més eficaç de la informació. S'hi observa un desplegament de recursos de caràcter gràfic, cromàtic i d'impaginació d'una extraordinària originalitat, que accentua el que l'autor ja havia dut a terme a l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* (vers 1274) i resulta un estadi previ al replantejament complet que havia d'operar en l'*Ars inventiva veritatis* (1290). Es fa palès el dinamisme conceptual i formal que Llull demostra tothora en la seva obra.

Paraules clau

Ramon Llull, impaginació, codicologia, recursos visuals

Abstract

The article analyzes the visual stratagems Llull uses in the second version of his system, the Art demostrativa (ca. 1283), in order to transmit information more effectively. Here we find a display of graphic features which include color coding and page layouts, all boasting extraordinary originality, accentuating what Llull had already introduced in the Ars compendiosa inveniendi veritatem (ca. 1274). The result represents a stage previous to the complete reorganisation of his system in the Ars inventiva veritatis (1290), yet another sign of the conceptual and formal dynamism that is continually evident in Llull's work.

Key Words

Ramon Llull, page layout, codicology, visual resources

* Aquest treball forma part del projecte de recerca PGC2018-095417-B-C61 del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades, i del Grup de Recerca Consolidat 2017SGR 142 (2018-2019) de la Generalitat de Catalunya. Vull fer constar el meu agraïment a Anthony Bonner per les seves observacions sobre el present treball.

La preocupació de Ramon Llull per desenvolupar i utilitzar recursos visuals s'inicia molt aviat en la seva obra, es troba ja en el *Llibre de contemplació* (vers 1271-1273), i es manté constant al llarg del temps. En parlar de «recursos visuals», em refereixo tant a formes d'impaginació del text com a instruments gràfics.¹ En la primera versió de l'Art, l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* (vers 1274, a partir d'ara *ArsCom*), es dona una sistematització i una organització dels principis amb què Llull treballa, al voltant d'un corpus de gràfics molt notable i original, les conegudes figures de l'Art.² Impaginació i figures estan estretament relacionades en l'*ArsCom* (BONNER & SOLER 2007) i també en la segona versió de l'Art, l'*Art demonstrativa* (1283, a partir d'ara *ArtDem*). Tot plegat són procediments que demostren una atenció continuada a la concreció material dels textos, una voluntat de millora que, sens dubte, té el seu origen en el *feedback* que Llull obté de l'equip del seu obrador, dels seus seguidors i dels seus detractors.³

El present article se centrarà en l'estudi dels recursos visuals en l'*ArtDem*. Llull hi introdueix, respecte de l'*ArsCom*, una sèrie de modificacions que afecten l'organització i la presentació del text amb l'objectiu de fer clar i més accessible el seu sistema per al lector. La més evident és la que afegeix set figures més a l'Art, que passa de cinc a dotze; agrupa aquests dotze diagrames a l'inici de l'obra; i els situa abans del text, en comptes d'anar-los oferint dins del cos de l'obra com havia fet a l'*ArsCom*. Aquesta decisió l'obliga a proporcionar una descripció minuciosa de cada figura en el lloc corresponent del

1. No existeix un terme pròpiament català per designar el conjunt d'elements que afecten la disposició del text escrit d'una obra: caixa d'escriptura, inicials, decoració, rúbriques, títols corrents... És a dir, allò que en francès s'anomena «mise en page», en italià «impaginazione» o en anglès «page layout». Em permeto, per aquesta raó, l'ús de l'italianisme «impaginació», al costat de «disposició de la pàgina».

2. Sobre la natura i la funció de les figures en l'Art lul·liana, veg. BONNER & SOLER 2015. Per al que suposa el salt endavant en l'ús de recursos gràfics del *Llibre de contemplació* a l'*ArsCom*, vegeu BONNER 2020: 15-18.

3. Els darrers anys, juntament amb Anthony Bonner hem desenvolupat una línia de recerca sobre els recursos visuals en l'opus lul·lià que compta amb diversos articles. Pel que fa a les obres tot just esmentades vegeu: per al *Llibre de contemplació*, SOLER & BONNER 2016; per a l'*ArsCom*, BONNER & SOLER 2007. El present, doncs, representa una nova aportació a aquesta línia de treball.

text, cosa que no havia fet a l'*ArsCom*, on s'havia limitat a donar la imatge del recurs gràfic.⁴

1. TRES MANUSCRITS DE PRIMERA GENERACIÓ (I ENCARA UN QUART)

La tradició manuscrita de l'*ArtDem* (que és reduïda a un únic testimoni en català però que en té vint-i-nou en llatí) té la particularitat d'haver conservat tres exemplars que podem situar dins de la primera generació de manuscrits lul·lians.⁵ Es tracta dels còdexs:

- Mainz, Martinus-Bibliothek, Ms. 220h (a partir d'ara *M*);
- Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, Lat. VI, 200 [2757] (a partir d'ara *V*);
- Milà, Biblioteca Ambrosiana P 198 Sup. (a partir d'ara *A*).⁶

El manuscrit *M* va ser copiat, en una data indeterminada, per Guillem Pagès, copista que va col·laborar amb Llull almenys de 1274 a 1301 (SOLER 2006); és possible —però no segur— que la còpia de l'*ArtDem*

4. El text de l'*ArtDem*, en la presentació de les figures primeres, remet explícitament a les representacions gràfiques preliminars. Així, per exemple, en parlar de la figura Demostrativa diu: «La primera figura es en lo comensament de la art, on son les altres figures qui son primeres» (*ArtDem*, I.9, §1). En les referències i citacions de l'*ArtDem* s'indica sempre la distinció i l'apartat corresponents a l'edició de J. E. Rubio a NEORL XVIII.

5. Els manuscrits lul·lians de primera generació són aquells que tenen una relació directa o indirecta amb Llull i que és segur que li són coetanis; comparteixen uns trets formals comuns, com ara haver estat copiats sobre pergami, a doble columna, per una mà textual librària, amb inicials decorades amb filigrana que tendeix a circumscriure's als espais interiors de la lletra, o transmetre obres de redacció acostada en el temps (SOLER 2010: 196).

6. Els volums transmeten les següents obres (amb indicació del núm. de catàleg Bo). Ms. *M*: II.B.1, *Art demostrativa*; II.B.10, *Regles introductòries a la pràctica de l'Art demostrativa*. Ms. *V*: A) II.B.16, *Epistola dedicatoria ad ducem Venetorum*; II.B.1, *Ars demonstrativa*; II.B.2, *Liber de quattuordecim articulis*. B) II.B.4, *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam*; II.B.12, *Liber super Psalmum Quicumque*; II.A.19e, *Liber amici et amati*. Ms. *A*: II.B.1, *Ars demonstrativa*; II.B.2, *Liber de quattuordecim articulis*; II.B.4, *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam*; II.B.12, *Liber super Psalmum Quicumque*; II.A.19e, *Liber de amici et amati*.

sigui pròxima a la redacció de l'obra, el 1283. És l'únic testimoni que transmet la versió catalana de l'*ArtDem*.

El manuscrit V, que està format per dos còdexs copiats inicialment per separat, va ser enviat el 1289 tal com és ara per Llull mateix al dux Pietro Gradenigo, a qui el va dedicar; l'existència d'un calendari pasqual al foli 2r permet de saber que, almenys la còpia de l'*ArtDem*, ja estava feta el 1287 (SOLER 1994). Es tracta, per tant, d'un manuscrit d'una indubtable autoritat. El còdex A, per les seves característiques formals, pertany sens dubte als manuscrits lul·lians més antics.

Afegirem a l'estudi d'aquests tres testimonis el manuscrit St. Nikolaus Hospital, Bernkastel-Kues (Kues) 83 (a partir d'ara K), que és un plec de final del segle XIV o començament del XV que conté només les primeres figures de l'*ArtDem* i dos esquemes. Aquest plec ha estat relligat en un còdex del segle XV, que va pertànyer a Nicolau de Cusa i en què s'han reunit una seixantena de textos lul·lians. Habitualment, s'ha prestat poca atenció a aquest testimoni pel fet de transmetre només l'aparat de figures de l'*ArtDem*. Tanmateix, com veurem, és molt remarcable el nivell d'execució que presenten els seus gràfics i, per tant, són dignes de ser presos en consideració.

L'estudi i la comparació dels quatre volums ofereix dades de primera mà sobre la versió original dels recursos visuals que presenta l'obra i la intencionalitat que tenia el seu autor en desenvolupar-los.

2. L'APARAT DE FIGURES PRIMERES I L'ALFABET DE L'ARTDEM

Al manuscrit M li manca un quadern inicial, on, sens dubte, hi havia les anomenades «figures primeres» de l'obra. Aquest accident malaurat impedeix de comparar-les amb les dels manuscrits VAK, que seran el nostre objecte d'estudi en aquest apartat.

Al manuscrit V, l'aparat de figures de l'*ArtDem* està format per tres cares de foli (les tres primeres del primer quadern del volum), i té tres components:

1. Un esquema amb els alfabetes de totes les figures, amb l'excepció de S i de la figura Elemental, al f. 3r.⁷
2. Set figures circulars, A, S, T, V, X, Y, Z, al foli 3v.
3. Quatre figures circulars: Demonstrativa, Theologia, Philo-sophia, Ius; i la figura Elemental, que té forma de taula, al foli 4r.

El manuscrit *A* només transmet els components 2 i 3, però no l'1. En canvi, *K* els transmet tots tres amb la particularitat que aquest testimoni incorpora un quart element, un esquema que a *V* apareix només en forma d'esborrany afegit i que considero que no és original (vg. apartat 6).

El següent quadre resumeix aquestes dades amb indicació dels folis i de les imatges corresponents.⁸

	1. Esquema	2. Set figures circulars	3. Quatre figures circulars	4. Esquema
Ms. <i>V</i>	f. 3r (Imatge V.3)	f. 3v (Imatge V.4)	f. 4r (Imatge V.5)	f. 2v (Imatge V.2)
Ms. <i>A</i>		f. 1v (Imatge A.1) ⁹	f. 2r (Imatge A.2)	
Ms. <i>K</i>	f. 1r (Imatge K.1)	f. 1v (Imatge K.2)	f. 2r (Imatge K.3)	f. 2v (Imatge K.4)

7. Per aquest esquema, veg. BONNER 2021, apartat 2.3.

8. El lector trobarà un repositori amb les imatges dels mss. *VAKM* als quals es fa referència en aquest treball a l'adreça <<https://figures-artdem.narpan.net/>>. En aquest mateix repositori, hom pot veure una reconstrucció de les figures que manquen en el manuscrit *M*, feta a partir de les conclusions extretes en el present treball.

9. Observeu a les imatges que al ms. *A* la composició de les figures en aquest foli és diferent que als mss. *VK*. En aquests dos, al centre de la pàgina hi ha la figura A, mentre que en el primer hi ha la figura T. En *VK* a la part superior hi ha les figures S i T; en *A* les figures A i S; als costats de la figura T, en *A* apareixen les figures Z i Y, mentre que en *VK* apareixen Y i Z. D'altra banda, al ms. *A*, les figures A, V i X no presenten les línies que connecten els seus principis, cosa que és una irregularitat manifesta. L'anomalia s'explica perquè el dibuixant de *A* va fer un mateix model per a les figures de l'*ArtDem* i per a les del posterior *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam*, que també es troba en el mateix còdex, sense advertir que unes i

A tots tres còdexs l'aparat de figures de 2 i 3 està executat amb molta cura i, d'entrada, crida l'atenció per la seva policromia. Al text de l'*ArtDem*, Llull especifica:

- els colors dels quadrats de la figura S¹⁰
- els colors dels triangles de la figura T¹¹
- que, a la figura V, els vicis són vermells i les virtuts blaves¹²
- els colors dels elements de la figura elemental¹³

Però, a banda de seguir aquestes indicacions cromàtiques, als tres còdexs que ens ocupen s'observen les següents regularitats en l'ús dels colors:

- Pel que fa a la figura A
  - la A sempre és blava
  - al disseny hi predomina el blau
- Pel que fa a la figura S, la S sempre és verda¹⁴

---

altres no eren del tot idèntiques. Això es pot comprovar si es comparen les figures d'una i altra obra, als folis 1v i 137v; per al *Liber propositionum* i les seves figures vg. BONNER & SOLER 2015: 15-17. Una última diferència entre VK i A és que en els primers es rotula el nom de les figures al costat de cadascuna i al darrer no.

10. «On, los quadrangles son compostz: a la BCDE deu esser donada color blava; e a la FGHI, negra; e a la KLMN, vermela; e a la OPQR, vert.» (*ArtDem*, I,2, § 3).

11. «La primera figura es circular, segons que apar en lo comensament d'esta art, e es composta de .v. triangles de diverses colors. Lo triangle blau es de Deu, creatura, operació; lo triangle vert es de diferencia, concordancia e contrarietat; lo triangle vermell es de comensament e mijá e fi; lo triangle groc es de majoritat, egualtat e menoritat; lo triangle negre es de afirmació e dubitació e negació.» (*ArtDem*, I,3, § 1)

12. «En esta figura a liynes blaves e vermeles, e la v está en lo mig.» (*ArtDem*, I,4, § 2)

13. «Al foc es atribuida color vermela, e a l'aer blava, e a l'aygua vert, e a la terra negra.» (*ArtDem*, I,8, § 2)

14. El quadrat FGHI de la figura S és marró als tres còdexs, malgrat que al text s'indica que ha de ser negre (vegeu la nota 10). El mateix succeeix amb el mot «terra» de la figura Elemental o de la figura Demostrativa. Cal tenir en compte, però, que ni la llengua antiga no tenia un terme per designar el que nosaltres entenem per marró o castany, ni aquest color forma part dels set colors que Llull esmenta en les seves obres (blanc, negre, vermell, verd, blau, groc i morat; també defineix el gris però no l'anomena). De fet, a la *Taula general* s'hi indica: «la color de la terra simple es negra, e es significada en la color de la terra composta, la qual es vestida de negra color» (ORL

- Pel que fa a la figura T, la T sempre és vermella
- Pel que fa a la figura V
  - la V sempre és blava i vermella
  - els termes i les lletres alternen entre blau i vermell
- Pel que fa a la figura X
  - la X sempre és groga
  - al disseny hi predomina el verd¹⁵
- La figura Z sempre és negra
- La figura Y sempre és blava
- Pel que fa a la figura Demonstrativa¹⁶
  - els noms dels elements sempre estan en els colors determinats al text de l'*ArtDem*
  - les lletres que representen les figures ASTVXYZ estan en el color corresponent¹⁷
- Pel que fa a la figura de la Theologia predomina el blau
- Pel que fa a la figura de la Philosophia predomina el vermell
- Pel que fa a la figura del Ius predomina el verd¹⁸

XVI, 412). Tot fa pensar, doncs, que per a Llull el negre inclou el color de la terra i, per tant, el que nosaltres entenem per marró. Per als colors en el pensament i en l'obra de Ramon Llull, vegeu l'estudi de BADIA 2003, on ja s'assenyala el grau d'arbitrarietat i de justificació que té l'ús dels colors a les figures lul·lianes (ps. 18-21).

15. Però a la figura X s'observen algunes diferències entre els tres còdexs. A V els termes i les lletres alternen entre verd i vermell; a K els termes i les lletres alternen entre verd i blau; a A els termes alternen entre verd i blau i les lletres entre vermell i blau. En qualsevol cas, la predominança del verd és clara i, en tots tres casos, les línies de la figura són verdes.

16. Al ms. K la figura Demonstrativa s'ofereix per partida doble: una dibuixada i una en forma de *volvelle* amb discos giratoris (Imatge K.6), cosa que és un indicatiu del nivell d'execució que devia tenir aquest còdex del qual només ens n'ha restat l'aparat de figures. Per a les *volvelles* a l'Art lul·liana, vg. BONNER & SOLER 2015. No cal perdre de vista que totes les altres figures circulars de l'*ArtDem* són *rotae* (és a dir, no són rotatòries).

17. Cal advertir, però, que en A la figura Z apareix de color vermell, quan hauria de ser negra. D'altra banda, en els dos cercles exteriors de la figura Demonstrativa, les lletres de la B a la R (representen els conceptes de la figura S o els de qualsevol de les altres set figures) a A alternen en blau i en vermell, mentre que a VK tenen els colors corresponents als quadrats de la figura S que s'indiquen a l'*ArtDem*.

18. A V els mateixos colors que he assenyalat es retroben a les figures del *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam* del mateix còdex, f. 158v-160r (Imatges V.7- V.10), tant a les primeres com a les segones figures d'aquesta obra.

Cal afegir que l'ús i l'organització dels colors que ara hem detectat a l'*ArtDem* coincideix amb el que presenten les figures de l'*ArsCom* als manuscrits més antics.¹⁹ I, encara més, que es retroben en els manuscrits VA en l'aparat de figures del *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam* que transmeten tots dos còdexs més endavant.

Pel que fa a l'esquema 1, a VK s'observa una correspondència exacta entre els colors emprats a les figures 2 i 3 (que coincideixen en allò essencial amb els del còdex A) i els emprats a l'esquema. En aquest (vegeu la Imatge V.12, que n'és una versió actualitzada), els colors de les lletres que assenyalen les figures (in A, in T, in V, in X, in theol, in phil, in jure) coincideixen exactament amb els colors corresponents a la lletra identificativa al centre de les figures circulars A, T, V, X, o bé el color que predomina (aquell en què s'han copiat els principis) en les figures de Theologia, Philosophia i Ius.²⁰

Sembla, doncs, que aquest esquema 1 forma part original de l'aparat de figures de l'*ArtDem*, si més no des del moment de l'execució del manuscrit V.²¹ Encara que al text de l'obra no s'hi faci referència de manera explícita, la seva existència es correspon perfectament amb la importància que l'*ArtDem* dona a l'alfabet en comparació amb el que Llull feia a l'*ArsCom*.

19. Són els mss. Leipzig, Universitätsbibliothek, 1362, que és de primera generació, i Vaticà, lat. 5112, que ho podria ser. Per a la impaginació i les figures d'aquest últim, veg. BONNER & SOLER 2007. Cal fer notar que en tots dos còdexs les figures segones de l'*ArsCom* (vg. més endavant, apartat 3) estan fetes en els mateixos colors que les figures primeres. Hom pot accedir a reproduccions de tots dos manuscrits a partir de les respectives fitxes de la LLULL DB.

20. A l'esquema hi ha tres diferències entre V i K (Imatges V.3 i K.1). Primera, allà on V diu «Differentia» (significat de E a la figura T), K diu «Diversitas». Segona, a K, quan es diu «in V», la meitat de la lletra V es fa en blau i l'altra meitat en vermell, mentre que a V es fa només en blau. Tercera, en V, les lletres de l'alfabet que agrupen els diversos significats amb les lletres de les figures alternen en blau i vermell, mentre que, a K, les lletres ABCDE (i cal tenir en compte que A, que es refereix a Déu és molt més gran que les altres) són blaves, FGHI són negres, les altres quatre KLMN són vermelles, i OPQR són verdes; és a dir, els colors d'aquestes lletres a K coincideixen amb els colors que tenen a la figura S; el mateix procediment es repetirà a K en l'esquema 4.

21. Hi ha una part de la tradició llatina de l'obra que el transmet. A banda del ms. K, hi ha també Lucca, Biblioteca Statale, ms. 2641, f. 31r; Bergamo, Civica Biblioteca Angelo Mai, MA 365, f. 8r; Camaldoli, Monasterio de Camaldoli, ms. 74, f. 61v. Són tots testimonis de la branca α de l'stemma de ROL XXXII, lix, la mateixa a la qual pertany V, però en cap cas es tracta de còpies directes del mateix.

En efecte, un dels canvis rellevants que opera l'*ArtDem* respecte de l'*ArsCom*, és que el pròleg de l'obra no presenta les figures sinó l'alfabet de l'Art.²² Així, doncs, el desplaçament de les figures fora del text i el desplaçament del centre d'atenció del discurs cap l'alfabet estan estretament relacionats.²³

D'acord amb les dades que ofereixen els testimonis presos en consideració, és adequat considerar que els recursos visuals que utilitza Llull a les dues primeres versions de l'Art, l'*ArsCom* i l'*ArtDem*, són de natura gràfica i també cromàtica, en la línia del que ja havia assenyalat BADIA 2003.

3. LES SEGONES FIGURES DE L'ARTDEM

Les anomenades «segones figures» de l'*ArtDem*, o figures derivades, a diferència de les primeres, apareixen copiades enmig del discurs.²⁴ Tenen totes forma de taula triangular i mostren totes les cambres binàries possibles, de les quals es trien les que fonamentaran la resta del discurs de l'*ArtDem*.²⁵ Les primeres figures hi queden com a mostra de les agrupacions i subagrupacions dels conceptes de l'Art, però el pes de les argumentacions ara descansa en les cambres binàries des-

22. Cal remarcar que en alguns manuscrits de l'*ArtDem* l'alfabet és copiat amb el mateix format d'un text a glossar, és a dir, com un text d'*auctoritas*, envoltat de la resta del pròleg com si en fos un comentari. Aquesta particular disposició de la pàgina, que no és transmesa en manuscrits de primera generació i per tant no es pot relacionar amb Llull, és una interpretació significativa de la importància d'aquest element estructurador de l'Art. Vg. Camaldoli, Monasterio de Camaldoli, ms. 74, f. 1r. Formats més o menys similars es troben a Pàdua, Biblioteca Capitolare, B 38, f. 1^r, i Lucca, Biblioteca Statale, ms. 2641, f. 32^r.

23. Cal remarcar que, a V (Imatge V.13) i a A (Imatge A.3), les lletres de l'alfabet es copien en vermell la primera vegada que apareixen i que se'ls atribueix un significat (V, f. 4v; A, f. 2v). De manera similar els principis de la figura A, les dignitat divines, es copien en rúbrica el primer cop que apareixen a V (f. 5r).

24. Recordem que el ms. K només ha transmès l'aparat de figures; per tant, a partir d'ara ens referirem només als mss. VAM.

25. És el que en la teoria dels grafs s'anomena una mitja matriu. Vegeu BONNER 2012: 30-34. Llull anomena «cambra» qualsevol casella que conté lletres o termes que provenen de la combinació de principis de l'Art.

plegades en les segones figures. Aquestes són presents arreu i a la segona distinció de l'obra s'expliquen una per una per tal de preparar-ne la utilització sistemàtica en les dues darreres distincions.²⁶

La disposició de les pàgines on apareixen aquestes segones figures en forma de taula triangular o mitja matriu té la seva complexitat. Aquesta qüestió s'ha resolt de manera diversa als manuscrits *VM*.²⁷

A *M*, als folis 1v, 2r-v, 3r-v, 4v, 5r-v, on hi ha les figures segones, el text es copia a ratlla tirada des de l'inici, cosa que és realment excepcional en el conjunt del còdex, que està copiat a doble columna.²⁸ Les figures apareixen al punt exacte on les reclama el text i mai no hi ha dubte de l'apartat al qual fan referència: s'han dibuixat al lloc corresponent i això implica que el copista, fins que no havia copiat el text precedent a la figura, no podia saber exactament on calia dibuixar-la o fer-la dibuixar (vegeu la Imatge M.2).

Al manuscrit *V*, les segones figures sempre ocupen la part superior de la pàgina; per aquesta raó, resulta dividida, amb una línia diagonal perfecta, de l'angle superior dret fins a gairebé a l'angle inferior esquerre. El text, a *V*, sempre es manté a doble columna.

Podem observar, en la reproducció del foli 6v de *V* (vegeu la Imatge V.6), com a la primera columna d'aquesta pàgina comença l'apartat «De la secunda figura ipsius T», i a la segona, l'apartat «De figura V»; això ha obligat el copista a fer una rúbrica d'aclariment al marge superior on s'especifica que la figura triangular és la segona figura T: «De secunda figura de T». Un problema idèntic, amb idèntica solució, ja s'havia plantejat al foli 5r, amb la segona figura A. L'opció que ha pres el copista de *M*, en canvi, no ofereix cap dubte sobre quin és la figura que s'està tractant en cada apartat.²⁹

26. A l'*ArsCom* aquestes cambres no apareixen, si no és molt esporàdicament, fins als dos darrers apartats (els agrupats en la «Tertia distinctio» de la *MOG* I, vii, 27-40: 459-473) i allà no són utilitzades organitzadament com a l'*ArtDem*.

27. S'hi pot observar com al f. 2v el text precedent ocupa la meitat de la pàgina i això ha obligat a fer que la figura ocupi una bona part del marge inferior del foli.

28. Al foli 4r hi ha les mitges matrius de la segona figura Elemental i de la segona figura Demostrativa, que són més petites i que poden encabir-se en l'amplada d'una columna, de manera que el text ha estat copiat a dues columnes.

29. El dibuix de les segones figures que trobem al ms. *A* es pot considerar més que deficient, cosa que subratlla la dificultat tècnica de la seva realització.

El disseny de la pàgina a *V* és més estandarditzat: sempre es fa de la mateixa manera i, com que les figures van sempre al mateix lloc, el dibuix de la figura és previ a la còpia del text. El resultat potser és més elegant, però en realitat és menys pràctic, perquè no permet que la figura segona aparegui incorporada dins del text. Això crea algunes ambigüitats sobre quina és la figura amb què es troba el lector, que el copista de *V* ha de resoldre indicant amb una rúbrica el títol de la figura. El disseny de la pàgina de *M* és més *ad hoc*.

4. ESTRUCTURACIÓ I IMPAGINACIÓ DE L'ARTDEM

L'*ArtDem* té una estructura relativament simple: un pròleg —sobre l'alfabet i els tipus de demostració—, i quatre distincions. Cap dels manuscrits que ens ocupen demostra una preocupació gaire acusada per l'expressió visual, mitjançant elements d'impaginació, d'aquesta estructura. Els manuscrits *VA* assenyalen les quatre distincions mitjançant l'ús de caplletres filigranades i amb *bande d'I* de quatre a sis línies de text d'alçada (vg. Imatges V.14 i A.3). En el cas de la segona distinció, que es divideix en dues parts, la segona part també és marcada amb el mateix estil. En el cas de la quarta distinció, on succeeix el mateix, només *V* ha seguit aquest procediment. La resta són totes inicials filigranades (sense *bande d'I*) de dues o tres línies de pauta d'alçada (vg. Imatge V.6).

Al manuscrit *M* totes les inicials són de dues línies de pauta d'alçada, filigranades i sense *bande d'I*, ja sigui que assenyalin l'inici d'una distinció o d'un capítol. Només el primer foli del volum té un tractament específic: una caplletra il·luminada com a pòrtic de l'obra i dues caplletres filigranades de tres línies de pauta que formen una orla a base de *bande d'I* (vg. Imatge M.1).

És a dir, *VA*, que semblen molt més productes de taller que no *M*, apliquen els procediments habituals per assenyalen les principals parts de l'obra; el manuscrit de Guillem Pagès ni això. No s'ha previst una jerarquització més afinada dels diversos apartats; ni la numeració de capítols, ni de condicions ni de qüestions; ni títols corrents; ni tan sols

taula de rúbriques.³⁰ La conclusió és clara: l'autor ha considerat innecessari facilitar més recursos visuals al lector per tal d'assistir-lo en la lectura i el treball amb el text. Llull canviarà radicalment aquesta consideració en el desenvolupament de l'*Ars inventiva veritatis* (1290); al contrari, en aquesta obra es preocuparà especialment per aconseguir una impaginació que, com a part dels canvis profunds que s'introdueixen en l'Art a l'inici de l'etapa ternària, expressi amb detall l'estructura del text (SOLER 2019).

Tanmateix, hi ha un recurs visual que té una força especial a l'*ArtDem*: les «cambres», és a dir, les caselles amb lletres o termes provinents de combinacions de principis de l'Art, que són utilitzades de manera més extensa i sistemàtica que a l'*ArsCom* ni a cap altra versió de l'Art. Al manuscrit *M*, a totes les rúbriques, s'han fet sempre copiant els termes de la cambra en tinta negra i fent la casella en tinta vermella, de manera que destaquen enmig de la pàgina, tant respecte de la rúbrica com respecte del text (vg. Imatge M.3). Quan apareixen al text, el marc sempre es fa amb tinta vermella (vg. Imatge M.4). Si es té clara l'estructura de l'obra, la localització d'un passatge és relativament fàcil gràcies a les cambres. En la quarta distinció, de qüestions, el protagonisme de les cambres és encara superior.

Tanmateix, el manuscrit *V* vacil·la en la manera de representació de les cambres i aquestes no tenen la mateixa força visual. D'una banda, quan apareixen al text, es comença fent-les amb tinta negra, tant els termes que inclouen com el marc; però, a partir d'un cert punt (del foli 27r), es fan com a *M*, amb el marc en vermell. Quan apareixen a la rúbrica, la major part es fan amb els termes en vermell i el marc en negre; tanmateix, hi ha una part de les rúbriques de la distinció segona (del foli 15v al 20r) en què els termes apareixen en negre i el marc en vermell. D'altra banda, cal remarcar que les qüestions de la segona part de la IV Distinció, les que se solucionen mitjançant les cambres de les segones figures de A, S, T, V, X i les figures de Teologia, Filo-

30. Aquesta última, en el cas de *M*, podria haver-se perdut juntament amb el quadern inicial de les figures. En *VA* és indubtable que la dita taula de continguts no ha existit mai.

sofia i Dret, són copiades a ratlla tirada (f. 35v-67r), potser per aconseguir una major claredat, potser per comoditat de còpia.

Un cop més sembla que *M* sigui un producte més acurat i personalitzat que no *V*.

5. L'ADVERTIMENT PRELIMINAR DE L'ARTDEM

El manuscrit *V* s'obre, al foli 1r (originalment la primera guarda, vg. Imatge V.14), amb una dedicatòria del llibre al dux Pietro Gradenigo. Es tracta d'una nota afegida en el moment de la tramesa del volum a Venècia.³¹ Tanmateix, al foli 2r (Imatge V.1) trobem una nota que no té aquest caràcter circumstancial, sinó que vol actuar veritablement de pòrtic, si més no, de la primera i principal de les obres que es transmeten al còdex, l'*ArtDem*.

Entre una i altra nota no hi podria haver més diferències formals. La primera està copiada amb força descara, d'una mà cursiva cancelleresca, en tinta negra, i presenta algunes paraules afegides a la interlínia.³² La segona està escrita per una mà textual, tota ella copiada en rúbrica perquè tingui un efecte visual més contundent, i ha estat disposada amb cura ocupant l'angle superior dret de la pàgina.³³ Aquestes característiques formals demostren la voluntat que té Llull de donar-li un relleu especial.³⁴

31. Per a la dedicatòria i les circumstàncies que probablement van motivar l'enviament del còdex, vegeu SOLER 1994.

32. Encara que la dedicatòria es fa en primera persona —«Ego magister Raymundus Lul cathalanus transmito et do istum librum [...]»—, sembla que hi ha raons paleogràfiques que impedeixen que es pugui considerar un autògraf de Ramon Llull. Vg. les raons que dona Gabriella Pomaro, reportades per Josep Enric Rubio a la introducció de ROL XXXII: li.

33. En aquesta mateixa pàgina, al marge esquerre, s'hi ha fet un calendari per al càlcul de la Pasqua que va de l'any 1287 fins al 1339.

34. La nota és copiada per una mà molt semblant —si no idèntica— a la que fa la dedicatòria del *Liber contemplationis* al manuscrit Lat. 3348A de la Bibliothèque Nationale, de París. La similitud de les mans m'ha estat assenyalada per G. Pomaro, a qui agraeixo la informació. No cal dir que si es confirmés que ambdues notes són de mà de Ramon Llull, l'advertiment a l'*ArtDem* tindria un valor afegit encara més gran.

Aquest text s'explica per les reaccions que l'*ArtDem*, a partir d'un cert moment, havia provocat entre alguns lectors; es refereix a l'escàndol que pot causar —sens dubte, perquè ja l'havia causat!— el terme «demostrativa» del títol de l'obra.³⁵ Tenint en compte que el manuscrit V va ser enviat des de París a Venècia, no costa d'endevinar que l'àmbit en què Llull havia tingut problemes era el de la universitat parisenca, on hom podia pensar que Llull volia aplicar les proves aristotèliques *propter quid* i *quia* als articles de la fe.

La nota d'avertiment es retroba en tres manuscrits més de l'*ArtDem*, pertanyents a les dues branques de la tradició llatina, cosa que prova que no es tracta d'un mer afegit ocasional com la dedicatòria al dux.³⁶

6. ELS ESQUEMES AFEGITS EN V

L'aparat de figures de l'*ArtDem* és acompanyat a V de dos altres esquemes afegits: un alfabet i una mà mnemònica. El primer, al foli 2v (Imatge V.2, a l'apartat 2 l'hem anomenat esquema 4), està acarat amb l'esquema 1 al qual hem fet referència abans (Imatge V.3) i que hem considerat original. De fet, n'és, en part, un complement, atès que recull les dues figures que havien estat excloses d'aquell, la figura S i la figura Elemental. Tanmateix, reuneix informació que prové d'altres

35. La nota diu: «Ne secundum sententiam salvatoris dicentis in evangelio “ve homini illi per quem scandalum venit” [Mat 18:7]. Liber iste generaret scandalum ex nomine libri qui intitullatur Ars demonstrativa in cordibus in ipso legentium, qui forte crederent quod intencionis instituentis hunc librum esset demonstrare ea que sunt fidei catholice demonstracione propter quid et quia, scilicet articulos fidei et sacramenta ecclesie et allia que excedunt capacitatem humani intellectus, premitere curavi meam intencionem, scilicet quod omnes rationes facte de articullis fidei et de aliis pertinentibus ad ipsam fidem humanum intellectum excedentibus no sunt demonstraciones sed sunt persuasibiles raciones.»

36. Vg. la *recensio* a ROL XXXII: liii-lix. Bergamo, Civica Biblioteca Angelo Mai, MA 365, f. 6v; Lucca, Biblioteca Statale, ms. 2641, f. 29v, St, Bonaventure (NY), St. Bonaventure University, ms. 4, f. IIv. En aquests tres darrers casos, amb la particularitat que el text va seguit d'una segona nota on es fa un altre advertiment, aquest de caràcter lingüístic, sobre el gènere gramatical dels adjectius substantivats aplicats a l'essència divina, que en el manuscrit V apareix al del marge superior del foli 197v de V (vg. Imatge V.11), de mà cursiva de mòdul molt petit.

obres, una de les quals el *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam* present a la segona part de V. Es tracta d'un esquema de treball, no previst inicialment, que s'ha afegit quan s'han reunit les dues parts de V.³⁷ Aquest mateix esquema afegit a V, en el manuscrit K (Imatge K.4) té la mateixa factura acurada que l'esquema 1 (Imatge K.1).

El segon esquema afegit és una mà mnemònica que mostra la distribució dels conceptes de la figura S (Imatge V.11). L'esquema de la mà era utilitzat com a recurs mnemònic, especialment en l'àmbit de la música —n'és un exemple paradigmàtic l'anomenada «mà guidoniana», atribuïda a Guido d'Arezzo.³⁸

7. CONCLUSIÓ

Crida l'atenció que el dinamisme conceptual i formal que Llull demostra tothora en la seva obra tinguin el seu origen en una revelació sobrenatural, la il·luminació que, segons ell mateix explica, va tenir lloc a Randa cap a 1274. La fidelitat a l'encàrrec rebut obliga el beat

37. La columna d'*igneitas*, *aereitas*, etc., ve del *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam compilatus* inclòs a V (vg. la figura Elemental al f. 159r, Imatge V.8, i el text a sota «De propositionibus elementorum» a MOG III, 535). La columna de *recolentia*, *intelligentia*, etc., ve de la mateixa obra (vg. la figura S al f. 158v, Imatge V.7, i el text a sota «De propositionibus S» a MOG III, 522). La tercera columna de *memoria recolens*, *intellectus intelligens*, etc., és l'Alfabet de l'*ArtDem* (al final de l'esquema s'afegeixen les lletres de l'alfabet que falten: S, T, V, X, Y i Z). Més a la dreta, a la columna de *recolere*, *intelligere*, etc., els termes són assenyalats com a *in modis* perquè representen els setze *modi* als quals s'apliquen les *intentiones* de la III distinció de l'*ArtDem*. La llista de *genus*, *species*, etc., que es diu *in logica*, només l'he trobat al *Liber chaos*, que és una part de la *Lectura super figuras Artis demonstrativae* (Bo II.B.9); són els cinc predicables i els deu predicaments. Per a aquest esquema i els seus components, vg. BONNER 2021. Aquest esquema també és present als manuscrits Lucca, Biblioteca Statale, 2641, f. 30v, Bergamo, Civico Biblioteca Angelo Mai, MA 365, f. 8r, i Camaldoli, Biblioteca del Monasterio, 74, f. 61r. D'altra banda, esquemes similars als que V ofereix als folis 2v i 3r (Imatges V.2 i V.3), o K als folis 1r o 2v (Imatges K.1 i K.4), però reorganitzats en un sol esquema, es troben als manuscrits Oxford, Bodleian, Canon. Misc., ff. 73v-74r, i Uppsala, UB, C. 51, f. 5v.

38. La figura S en forma de mà reapareix als manuscrits Bergamo, Civica Biblioteca Angelo Mai, MA 365, f. 7r i, amb alguna diferència, a San Candido, VIII.C.8, f. 210ar. Per a l'ús de la mà com a recurs mnemònic vg. SERRA 2014.

Ramon a innovar sense defallir per obtenir la *forma i la manera* més adients per a la transmissió del que vol dir.³⁹ És evident que la il·luminació que el beat Ramon va rebre tenia un impuls creatiu: no era una revelació tancada que havia facilitat *una forma i una manera* de fer el millor llibre del món i que calia plasmar i no variar si volia ser fidel a l'encàrrec. Les diferents etapes i versions de l'Art són una *pluralitat de formes i maneres*.

Això és així, és clar, perquè la il·luminació de Randa no va consistir pròpiament en un missatge, sinó en un sistema. Un missatge sobrenatural sempre és problemàtic perquè la Revelació ja ha estat donada d'una vegada i per sempre en Jesucrist i, doncs, quan hom pretén haver rebut una nova revelació ha d'aclarir quina mena de matís o de novetat aporta aquesta respecte a la que és definitiva. Però el que li va ser revelat a Ramon a Randa va ser un nou sistema de vehicular la veritat de la revelació cristiana, no una nova veritat. Per això la *forma* té tanta importància en el desenvolupament de l'opus lul·lià. I la forma s'expressa en la materialitat dels còdexs i es tradueix en formats. La preocupació per la forma es manifesta d'una manera particular en l'*ArtDem* i s'expressa mitjançant una sorprenent varietat de detalls gràfics, de color i d'impaginació que els copistes en primer lloc, i els lectors en segon, havien de tenir en compte. Era una estratègia arriscada per la fragilitat a què estava exposada la transmissió d'aquests detalls. Per tot això, en la següent versió de l'Art, l'*Ars inventiva veritatis* (1290) es produeix una reducció dràstica de l'aparat de figures (passen de 12 a 4 i tenen un paper més aviat testimonial; vg. BONNER 2020: 27-29), però, en canvi, s'assoleix un grau de sofisticació enorme en la disposició del text en la pàgina (SOLER 2019).

La pluralitat de formes i la diversitat d'estratègies comunicatives en el cas de Llull es dona, doncs, en una doble dimensió diacrònica —tot al llarg de l'opus lul·lià— i sincrònica —en una obra determinada. Això explica tant les constàncies com les diferències que presenten els diversos testimonis de primera generació d'una obra com l'*ArtDem*

39. La *Vita magistri Raimundi* especifica que Déu infon a Ramon la «formam et modum faciendi librum» (aquell «unum librum, meliorem de mundo, contra errores infidelium» que s'havia proposat d'escriure) en el moment de la Il·luminació de Randa (BONNER 2013: 42 i 52).

i que, al seu torn, donen lloc a una variabilitat que s'amplifica en tota la tradició manuscrita. Així, per exemple, al còdex V, l'*ArtDem* és un text associat a un advertiment i a uns esquemes particulars que s'expliquen per la primera estada de Ramon a París, per l'enviament de l'exemplar a Venècia i per l'ús que en devien fer alguns lectors que li eren propers; de retruc, això fa que, per via indirecta, aquest advertiment i aquests esquemes apareguin en altres testimonis de l'*ArtDem* però no en tots. El dinamisme lul·lià formal, conceptual i procedimental desborda la nostra concepció estàtica i tancada del que és una obra.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA (2003): Lola Badia, «Natura i semblança del color a l'*opus* lul·lià: una aproximació», *Studia Lulliana*, 43, ps. 3-38. En línia a <http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/studiaLulliana/index/assoc/Studia_L/ulliana_/2003v043.dir/Studia_Lulliana_2003v043p003.pdf> [Consulta 7.1.21]
- BONNER (2012): Anthony Bonner, *L'Art i la lògica de Ramon Llull. Manual d'ús*, Helena Lamuela (trad.), Barcelona, Palma: Universitat de Barcelona, Universitat de les Illes Balears, «Col·lecció Blaquerna» 9.
- BONNER (2013): Ramon Llull, *Vida de mestre Ramon*, Anthony Bonner (ed.), Barcelona: Editorial Barcino, «Biblioteca Barcino» 8.
- BONNER (2020): «Suplement», dins BONNER 2012. En línia a: <<http://www.ub.edu/llulldb/docs/suplement.pdf>> [Consulta 9.3.21]
- BONNER (2021): «Dos textos d'ajuda pedagògica lul·liana de tradició textual complexa: l'*Introductorium magnae Artis generalis* i la *Lectura super artificium Artis generalis*», *Studia Lulliana*, 61, ps. 143-190.
- BONNER & SOLER (2007): Anthony Bonner i Albert Soler, «La *mise en texte* de la primera versió de l'Art: noves formes per a nous continguts», *Studia Lulliana*, 47, ps. 29-50. En línia a <http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/studiaLulliana/index/assoc/Studia_L/ulliana_/2007v047/p029.dir/Studia_Lulliana_2007v047p029.pdf> [Consulta 21.12.20]

- BONNER & SOLER (2015): «Les figures lul·lianes: la seva naturalesa i la seva funció com a raonament diagramàtic», *Studia Lulliana*, 55, ps. 3-30. <http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/studiaLulliana/index/assoc/Studia_L/ulliana_/2015v055.dir/Studia_Lulliana_2015v055p003.pdf> [Consulta 28.2.21]
- LLULL DB: Anthony Bonner (dir.), *Base de dades Ramon Llull*, Centre de Documentació Ramon Llull, Universitat de Barcelona. En línia a: <<http://www.ub.edu/llulldb>> [Consulta 9.3.21]
- MOG: *Beati Raymundi Lulli Opera*, Ivo Salzinger (ed.), 8 vols., Mainz: Häffner, 1721-1742. Reimpressió, Frankfurt, 1965.⁴⁰
- NEORL: «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull», 17 vols., Palma: Patronat Ramon Llull, 1990...
- ROL: «Raimundi Lulli *Opera latina*», vols. I-V, Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1959-1967; vols. VI i seg., Turnhout: Brepols, 1975...
- SERRA (2014): Ann Serra Zamora, «Mans mnemòniques en l'*Ars demonstrativa* de Ramon Llull», *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 4, ps. 247-260. En línia a: <<https://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/4494/4374>> [Consulta 24.10.20]
- SOLER (1994): Albert Soler, «“Vadunt plus inter sarracenos et tartaros”»: Ramon Llull i Venècia», dins *Intel·lectuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana*, Lola Badia i Albert Soler (eds.), Barcelona: Curial Edicions, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 49-68.
- SOLER (2006): «Estudi històric i codicològic dels manuscrits lul·lians copiats per Guillem Pagès (ca. 1274-1301)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 25, ps. 229-266. En línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000006/00000033.pdf>> [Consulta 2.11.20]
- SOLER (2010): «Els manuscrits lul·lians de primera generació», *Estudis Romànics*, 32, ps. 179-214. En línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000111%5C00000016.pdf>> [Consulta 17.1.21]

40. Les citacions segueixen el següent format «MOG I, vii, 44: 476», que indica el número del volum, el número de secció interna i la pàgina d'aquesta secció, seguida (després dels dos punts) de la paginació contínua de la reimpressió de 1965.

- SOLER (2019): «Raonament intel·lectual i materialitat del text: el cas de l'*Ars inventiva veritatis* de Ramon Llull», *Comprendre. Revista catalana de filosofia*, 21/2, ps. 57-73. En línia a: <[http://www.ub.edu/llulldb/docs/3.%20Soler%20ARS%20INVENTIVA%20\(55-73\).pdf](http://www.ub.edu/llulldb/docs/3.%20Soler%20ARS%20INVENTIVA%20(55-73).pdf)> [Consulta 8.12.20]
- SOLER & BONNER (2016): Albert Soler i Anthony Bonner, «Les representacions gràfiques al *Llibre de contemplació* de Ramon Llull», dins *Els manuscrits, el saber i les lletres a la Corona d'Aragó, 1250-1500*, Lola Badia [et al.] (eds.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 213-244. En línia a: <<http://www.ub.edu/llulldb/docs/Soler-Bonner%20-%20Figures%20Llibre%20contemplaci%C3%B3.pdf>> [Consulta 23.1.21]

JOVENTUT (1900-1906) I LA LLENGUA NORMATIVA*

JOVENTUT (1900-1906) AND LANGUAGE RULES

IMMA FARRÉ I VILALTA

Càtedra Màrius Torres, Universitat de Lleida

Plaça Víctor Siurana, 1, 25003 Lleida

973003469

ifarre@xtec.cat

ORCID ID: 0000-0002-7057-6537

Resum

Aquest estudi analitza les opinions i polèmiques que les pàgines de *Joventut* van registrar sobre la necessitat de modernitzar també la llengua catalana, fixant una normativa comuna i vetllant per la creació d'una acadèmia que garantís la seva adequació i la seva preservació, com ocorria en la majoria dels països avançats d'Europa. A partir de les opinions dels redactors en la secció de crítica bibliogràfica, d'ençà de 1901, i en l'apartat final de «Noves», entre 1903 i 1906, d'una banda, i de les polèmiques que en els anys 1901, 1903 i 1906 Anton Busquets i Punset, Oriol Martí i Ramon Miquel i Planas mantenen respectivament amb els col·laboradors del setmanari Josep Poal i Jofresa, Claudi Mas i Jornet i Josep Aladern, d'una altra banda, aportarem dades sobre la sensibilitat dels modernistes de *Joventut* per la qüestió normativa i a favor de la implicació econòmica de la societat burgesa per poder dur a terme la necessària ordenació de la llengua, les quals situen el grup, en matèria lingüística, en l'òrbita de Pompeu Fabra i del noucentisme emergent.

Paraules clau

Joventut, llengua catalana, normativització

Abstract

This study assesses the opinions and controversies recorded in the pages of Joventut over the need to modernise the Catalan language by establishing common rules and promoting the creation of an academy, which would guarantee its suitability and preservation, as happened in the majority of developed European countries. According to the opinions of the editors of the bibliographic review section from 1901 and texts from the 'Noves' section between 1903 and 1906, along with the controversies between Anton Busquets i Punset, Oriol Martí i

* Aquest estudi sintetitza una part del capítol «*Joventut* i la llengua catalana» de la tesi doctoral «*Joventut* (1900-1906) i el darrer modernisme», dirigida per la Dra. Glòria Casals i defensada a la Universitat de Barcelona el 29 de gener de 2016. En les citacions i referències textuais, hem optat per mantenir l'ortografia del text original.

Ramon Miquel i Planas and the weekly magazine collaborators Josep Poal i Jofresa, Claudi Mas i Jornet i Josep Aladern, respectively, in the years 1901, 1903 and 1906, this article reports on the modernists of Joventut's sensibility regarding the issue of language rules and their support of bourgeois society's involvement in undertaking the necessary organisation of the language, which places the group linguistically within the orbit of Pompeu Fabra and the emerging Noucentisme.

Key Words

Joventut, Catalan language, normative language

1. INTRODUCCIÓ

L'aportació del setmanari *Joventut* (1900-1906) i de la seva branca editorial, la Biblioteca Joventut (1901-1914), és força coneguda entre els interessats en el modernisme i, més concretament, en el període de confluència del moviment amb el catalanisme: d'una banda, pel seu intent de forjar en el si del catalanisme un espai ideològic federalista i d'esquerres, i, d'altra banda, per l'afany del grup d'impulsar la cultura catalana i d'acostar-la a la modernitat europea, tot plegat des de la plataforma editorial i les seccions de la revista destinades a la creació literària i a la crítica bibliogràfica, teatral, musical i artística. Tanmateix, no s'ha de menystenir l'interès del setmanari per qüestions pertanyents a l'àmbit lingüístic, que, si bé no han estat del tot inadvertides, sí que han restat en un segon pla d'importància. Ens referim, en primer lloc, a l'atenció que a partir de 1905 *Joventut* dedica a la divulgació de l'esperanto i a posar a l'abast els materials necessaris per a l'aprenentatge d'aquesta llengua artificial de màxim auge en el panorama europeu, la qual permet internacionalitzar els anhels del catalanisme polític; i, en segon lloc, l'interès per la pròpia llengua, ja que, tot i que no s'hi destinarà cap secció específica, ni en el setmanari ni en l'editorial, en les seves pàgines es denunciarien els atacs al català que des del poder centralista s'orquestraren,¹ i també es defensarà la seva

1. Sobre la vindicació de la llengua catalana durant el període del nostre estudi, els treballs següents són de consulta obligada GRAU (2006), FERRER I GIRONÈS (1985) i MARFANY (2001); quant al cas concret de *Joventut*, vegeu FARRÉ (2016: 1211-1232).

regularització ortogràfica i la creació d'una acadèmia que garanteixi la preservació i l'adequació de les normes que es consensuïn per tal d'assolir l'estatus de llengua moderna.²

Amb aquest estudi pretenem analitzar la posició de *Joventut* sobre la llengua normativa, una qüestió menys coneguda que PLA (1977: 282-283) va tractar breument per a subratllar el desgavell ortogràfic que publicacions periòdiques com la que ens ocupa reflectien en les seves pàgines.³ Ens interessa especialment perquè aquestes manifestacions que recull el setmanari s'esdevenen en els anys previs a la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i perquè la seva anàlisi ens ha de permetre copsar fins a quin punt la revista està en sintonia amb la tasca normativitzadora que exitosament materialitzarà Pompeu Fabra amb l'ajut de les institucions creades per Prat de la Riba en ple noucentisme. Per això, sobretot resseguirem cronològicament en la secció de crítica bibliogràfica la recepció de les gramàtiques i les obres d'interès filològic, d'una banda, i analitzarem les tres ocasions en què es debatrà polèmicament al setmanari sobre aquesta qüestió: l'any 1901, en una controvèrsia entre Anton Busquets i Punset i Josep Poal i Jofresa; l'any 1903, entre Claudi Mas i Jornet i Oriol Martí; i l'any 1906, entre Ramon Miquel i Planas i Josep Aladern.

2. OPINIONS I CONTROVÈRSIES A L'ENTORN DE LA LLENGUA NORMATIVA

Tal com esmenta MARFANY (1995: 345-352), no és fins l'any 1901, arran de la *Lletra de convit* de mossèn Alcover (signada el 3 de juliol d'aquell any), que comencem a trobar ressenyes i polèmiques en les pàgines del setmanari, fruit de l'interès que gradualment va prenent

2. Els treballs de Mila SEGARRA (1985a) i (1985b) sobre la història de l'ortografia i de la normativa catalanes són de consulta imprescindible per tal de conèixer els principis lingüístics en què es van fonamentar les normes formulades per Fabra i les bases històriques en què es van sustentar. Des del vessant de la importància que el catalanisme va donar a la llengua, vegeu Joan-Lluís MARFANY (1995: 346-352).

3. Un cop acabada la nostra anàlisi, recuperarem les apreciacions de Pla sobre la llengua del setmanari per tal de matisar els seus comentaris.

l'estudi filològic. Així, encara no un mes després de les paraules d'Alcover, Busquets i Punset s'encarrega en la secció de «Bibliografia» de ressenyar el volum *Gramàtica Etimològica Catalana*, de Marià Grandia, i el *Diccionari de barbrismes introduhits en la llengua catalana*, d'Anton Careta i Vidal (BUSQUETS 1901a). Quant al primer treball, Busquets reclama l'oportunitat, a partir d'aquest volum, de posar fil a l'agulla i confegir, a més a més del diccionari, la gramàtica normativa de la llengua catalana. Per això demana que tots els elements més rellevants en l'estudi filològic, que com mossèn Grandia han demostrat coneixements fonamentats, s'apleguin i hi treballin, ja que d'aquesta manera es farien callar les veus que defugen utilitzar el català per escrit argüint que és una llengua sense gramàtica normativa establerta. És curiós veure com Busquets estableix un paral·lelisme entre l'organització política, sota el paraigua de la Unió Catalanista, i la que fa falta per tal de dur a terme l'ordenació lingüística; concretament, i des de la nostra perspectiva actual, aquest redactor estaria anticipant-se, encara que de manera imprecisa, en la reclamació d'un organisme semblant a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (BUSQUETS 1901a: 517). Quant al contingut concret de la gramàtica de Grandia, creu que és un dels llibres a partir del qual es pot començar a treballar, atès que argumenta amb erudició en la majoria dels temes; tanmateix, li retreu que en l'apartat de noms que caldria reformar l'autor es mostri més insegur, la qual cosa el porta a pensar que no és la persona més indicada per a l'estudi d'aquest tema, atès que, a més, i a diferència d'Aguiló, ha estat poc excursionista (un requisit que considera importantíssim, si hom vol conèixer de manera fefaent totes les comarques catalanes i les locucions i girs propis).

Pel que fa al *Diccionari de barbrismes introduhits en la llengua catalana*, de Careta i Vidal, Busquets i Punset, tot i saludar l'aparició d'aquesta obra positivament pel buit que omple en els estudis catalans i per la seva contribució patriòtica, el considera un llibre inacabat, perquè, a part dels barbarismes registrats, en deixa de banda molts d'altres; a més, opina que en determinades accepcions hi ha errors i li censura que no hagi sabut prescindir d'expressions i termes arcaics, els quals entén que són tan rebutjables com els mateixos barbarismes.

A l'octubre, s'inicia la polèmica amb Josep Poal i Jofresa arran de la publicació al setmanari de la ressenya del seu llibre *Grafia elemental*, signada per Busquets i Punset. La crítica és del tot desfavorable perquè Poal hi defensa el model del *català que ara es parla*, el qual contradiu la modernitat i el bon gust en les obres literàries.⁴

En el número del 14 de novembre arriba la resposta en forma de comunicat de Poal i Jofresa, acompanyada d'una nota de la direcció del setmanari que justifica la inserció de la rèplica pel costum de la revista de donar expansió a tota discussió artística o literària, sempre que això no es converteixi en un vici.⁵ Poal insisteix en les seves tesis sobre la necessitat d'escriure tal com es pronuncia, ja que en facilitar l'aprenentatge de la llengua escrita s'afavoriria que fossin més els catalans que escriurien i llegirien en català, i, fins i tot, els estrangers es veurien més atrets a estudiar la nostra llengua. Per la seva part, Busquets fulmina la polèmica dient-li que l'argumentació que fa no és prou clara i que, en conseqüència, no cal perdre el temps, ni prendre's seriosament les divagacions filològiques d'aquest notari de Sallent. L'aposta del redactor és a favor a la depuració lingüística i li recomana que se sumi a «la colla dels que venen á purificarlo pera deixar ben plantejada aquesta tasca, avuy la més interessant» (BUSQUETS 1901c).

Oriol Martí, en l'article inicial del número següent, titulat «Si no fossim práctichs...», ve en certa manera a reblar la posició de *Joventut* sobre aquest tema: la necessitat d'unificar esforços i de sumar-se a la iniciativa de l'elaboració del Diccionari de la llengua catalana. Aquesta tasca, que qualifica d'importantíssima, té una doble virtut depuradora (en tant que ha de netejar-la de les corrupcions que al llarg dels

4. «[...] avuy es una temeritat, porque'l moviment literari ha reviscut arribant á un grau d'avens que'l posa á nivell dels de las més oviradoras naciones, y com es de suposar, requiere ara espurgarlo y purificarlo'l nostre llenguatge, y mentres ho farían, ó més ben dit, ho fan en Grandía, Nonell, Fabra, Bulbena y altres, el senyor Poal y Jofresa destruiria tan plausible tasca» (BUSQUETS 1901b)

5. D'altra banda, el concepte de crítica al marge del fonament científic que demostra tenir la direcció del setmanari és força curiós: «Al senyor Poal devém advertir-li que no'ns será possible dar cabuda en aquestas planas á cap més comunicat que'ns envihi sobre aquest assumpto, puig altres treballs han d'ocupar l'espai de que disposem. Per altra part, creyém que tot crítich, més que obligació d'estar encertat en son judici, té obligació d'ésser sincer; y reconeguda pel senyor Poal la sinceritat nostra, lo demás que'ns diu es secundari» (VIA 1901)

segles l'han malmesa) i, alhora, modernitzadora (atès que ha d'incorporar-hi els nous termes apropiats a la vida moderna). Martí, tanmateix, manifesta el seu temor que aquesta obra, imprescindible per al progrés de Catalunya, no es pugui dur a terme a causa de la manca de suport econòmic que una empresa d'aquestes característiques requereix. En aquest sentit, no s'està d'exposar en la seva argumentació els estereotips que contraposen la classe burgesa (adinerada, pràctica en el sentit que es preocupa solament pels beneficis materials) i l'obra dels artistes i dels homes de ciència i de lletres (creadors de cultura i de prestigi nacional). Atès que el revifament polític ha vingut de la mà de la renaixença literària, Martí insisteix en la importància cabdal que aquesta obra pugui ser finalment duta a terme:

¿Qué'n treuríam de dirlosi que's pot fer tant o més bé á Catalunya ab la publicació del Diccioniari que ab tota mena de fets polítichs? Un diccionari al cap y al ultim es un llibre, y ells en aquest ram están pel llibre de *caixa*. ¿Qué'n treurían de saber que un poble hont hi há més gent que conegui als regidors que als sabis, podrá donar algún dato pera la estadística, però molt pocas ratllas pera la historia? Aixó'ls obligaria á pensar, y'l pensar sí que no té res de *práctich*. (MARTÍ 1901: 766)

Durant l'any 1902, l'atenció del setmanari prioritza la reivindicació de l'oficialitat i l'ús de la llengua arran del Decret de Romanones. Així, són escadusseres i alhora de migrada importància les ocasions en què la qüestió normativa apareix a les planes de *Joventut*: en primer lloc, un treball de Joaquim Ruyra, «¿Ni bolsa ni bossa?», que és una reflexió lingüística a l'entorn del terme «borsa» en referència a la contractació de valors (RUYRA 1902);⁶ i, en segon lloc, la breu però laudatòria ressenya del llibre *Abrégé de grammaire catalane*, de R. Foulché-Delbosc, a cura de Xavier Viura (1902).

6. Aquest article va ser inclòs en el volum de les *Obres completes* de Joaquim RUYRA (1949: 818). Tal com exposa MARFANY (1995: 347), aquest text de Ruyra, al costat d'obres com el *Diccionari de barbarismes introduïts en la llengua catalana*, és un exemple de com els catalanistes sentien la necessitat de salvar la llengua de la influència nociva del castellà.

Al febrer i a l'agost de l'any següent, la secció de crítica bibliogràfica dedica semblantment l'atenció a dos únics llibres: *Lo Català ¿es Idioma o Dialecte?*, de Josep Aladern (ZANNÉ 1903a), i *Fonética Semítich-Catalana*, de Mossèn Marià Grandia (BUSQUETS 1903: 525-526). En el primer, Jeroni Zanné atorga a Aladern la condició d'erudit que analitza les qüestions amb justícia i objectivitat, la qual cosa, conjuntament amb el seu amor patri, li donen pàtina de credibilitat. El ressenyador destaca quatre aspectes d'aquesta obra: primer, la ironia amb què Aladern defineix què és dialecte i què es idioma des d'un absurd punt de vista oficialista, és a dir, entenent idioma com a llengua principal i dialecte com a llengua secundària (així, doncs, el català seria un dialecte del castellà a Espanya; o el castellà, un dialecte de l'anglès a la Florida, Puerto Rico i Filipines);⁷ segon, l'existència a Catalunya d'una llengua anterior a la llatina, originària del poble etrusc; tercer, la unitat lingüística en temps dels trobadors en totes les terres de llengua catalana, on solament canviaven els noms amb què en cada territori la denominaven (llemosí, català...); i, quatre, l'enumeració feta per Aladern d'un galimaties de dialectes catalans, als quals Zanné dona crèdit: l'andorrà, el valencià, el mallorquí, el rossellonès, l'alguerès, l'aranès, el ribagorçà, el bearnès, el montpellerí, el gascó, el tolosenc, el poiteví i el llemosí clàssic, a més de la possible inclusió del retoromànic. Pel que fa a l'obra de Grandia, Busquets i Punset en aquesta ocasió es mostra menys entusiasta que en parlar de la seva *Gramàtica Etimològica* i palesa l'estat d'ebullició, i fins i tot confusió, en què es troba la disciplina filològica.⁸ Tot i elogiar el seu darrer treball, considera que és difícil aconseguir elaborar una gramàtica que pugui pronunciar-se amb autoritat en tot l'àmbit català, i, encara menys, que aquesta tasca pugui ser feta per una sola persona, per més que els seus dots i les seves

7. ZANNÉ (1903a: 141) hi extracta un fragment en què, en exemplificar aquest criteri absurd que circula entre els diaris espanyols, Aladern qualifica el castellà com «aquesta llengua superba, tan rica y sonora, lo millor del món, segons modesta confessió dels que la parlan, la *dulce y armoniosa lengua de Cervantes*».

8. «Diguerem que sa gramàtica era la més profunda y la feta ab més estudi de todas las publicadas fins avuy. Lo que no dirém es que sía l'*última paraula*; això fora arriscat, naturalment, y més avuy que sobre'l particular hi há tantas *capelletas*, que aviat durán la complerta confusió, que ja comensa a iniciarse en la *massa* d'escriptors y literats» (BUSQUETS 1903: 525)

aptituds estiguin fora de dubte. Per això, Busquets aposta perquè, a partir de bones gramàtiques *comarcals*, en un futur se'n pugui generalitzar una per a tot el territori (BUSQUETS 1903: 525-526).

Més endavant s'esdevé la polèmica anunciada anteriorment entre Claudi Mas i Jornet i Oriol Martí.⁹ En el número 189, de 24 de setembre, Claudi Mas i Jornet obre foc amb l'article «L'anarquía ortogràfica», que s'adreça, en general, als directors dels periòdics escrits en català. L'autor manifesta el seu rebuig a la constitució d'una Acadèmia de la Llengua Catalana i, consegüentment, a la censura ortogràfica que es duu a terme en els diaris catalans, amb l'afegit que cada diari té la seva pròpia norma i nega a l'escriptor la llibertat d'escriure com vulgui:

L'escriptor qu'en us del seu indiscutible dret emplea una ortografia dada, que jutja bona, no pot sortir en públich vestint a gust: ha d'anar d'uniforme! Y en un periòdich suscriu un treball escrit d'una manera, y en altre apareix ab distint criteri ortogràfich, sempre sufrint la humiliació de veure sa convicció menyspreuhada y estrañeta. Entre tant seguím parlant de llibertat y d'autonomía. ¿Encara no hem de soportar prou imposicions polítich-socials, que fins en qüestions literarias cal dur el jou? El geroní, el lleydetá, el vigatá, el tarragoní, el penadesench, etc., que tantas diferencias mostrém en el llenguatge oral, en l'escrit, llevat d'algunas paraulas, ens confoném en la homogenitat ortogràfica del periòdich a que'ns acullím. ¿Per qué a mi se m'ha de fer dir *ab, lo, jo, ja*, si com mos conterranis pronuncio *am-amb, el, yo, ya*? ¿Per qué se'ns priva de conservar els trets característichs de nostre modo propi de parlar? (MAS 1903a: 636)

Mas defensa l'anarquia ortogràfica per tal de preservar l'autonomia de l'escriptor; a més, considera que el lector, podent llegir els diferents sistemes ortogràfics, podria veure quin dels oferts el satisfà més i, d'aquesta manera, es duria a terme una selecció natural que, al cap de

9. MARFANY (1995: 352) es refereix a les polèmiques que en matèria lingüística apareixen en els diaris (fent especialment esment en nota a peu de pàgina a les publicades a *Juventut*) de la manera següent: «I és que la llengua, insisteixo, era de tothom i tothom tenia, doncs, dret a dir-hi la seva. A partir d'aquesta premissa, fins i tot persones més aviat inclinades a la ponderació arriben lògicament a l'extrem de defensar l'anarquia ortogràfica. I els que eren partidaris de combatre-la no gosaven contradir-los amb prou duresa, perquè comprenien i compartien el sentiment de propietat que motivava l'actitud dels altres.»

temps, comportaria l'assoliment d'una unificació ortogràfica més respectuosa amb les diferents varietats de la llengua.

Martí (1903a) li respon amb criteri i de manera argumentada en l'article «Ortografías racionales», publicat en el número següent. D'entrada, deixa ben clar que la normativització de la llengua, a banda de gustos, és simplement un procés pel qual tota llengua ha de passar. En aquest sentit, defensa que, si hom considera el català una llengua normal, no és lògic que aquesta no pugui ser establerta i sistematitzada científicament com qualsevol altra. En segon lloc, considera una aberració la tesi que hom pugui deixar a criteri de cadascú la qüestió lingüística, i, més concretament, el model ortogràfic a seguir. El model de llengua que reclama passa forçosament per una ordenació efectiva que cerqui el terme mitjà entre l'excés purista, que solament admet els mots genuïns però arcaics, i l'acceptació indiscriminada dels mots forasters, que convertirien la llengua en un argot. L'òrgan que hauria de dur a terme la tasca de selecció lingüística és l'Acadèmia catalana que es va reclamant d'un temps ençà. Però Martí no es queda solament amb aquesta advocació sinó que, en un pas més enllà, en defineix la composició ideal (formada per filòlegs, literats, artistes i homes de ciència, per tal d'equilibrar puresa i modernitat), els criteris que l'han de governar (*amplitud*, en el sentit que tothom podria aportar-hi investigacions, però l'acadèmia hauria de sedassar-ne les propostes semblantment com el poble que crea costums i el poder legislatiu, les lleis; *imparcialitat*, pel fet de regir-se per criteris científics i no pas per la llei de les majories) i, fins i tot, entreveu quines poden ser les principals dificultats amb què toparia (la tria de les persones adients per a formar-ne part i que no facin prevaler absurds personalismes). Tampoc passa per alt la importància que té l'existència d'una ortografia fixada per als escriptors (per tal que puguin fer-se entendre bé) i alhora la responsabilitat que aquests tenen en tant que creadors de models lingüístics.¹⁰ Finalment, assegura, amb bon punt d'ironia, que la pro-

10. «Y lo més sensible es que una falta comesa per un autor de fama acaba per pendre carta de naturalesa, donchs d'altres que incorren en la mateixa citan en son apoyo l'autoritat d'aquell escriptor, y aixís de mica en mica's va corrompent l'idioma, cosa que, si a molts tant se'ls endona, hauria de preocupar als que conreuhan l'art que té per medi d'expressió estètica la paraula» (MARTÍ 1903a: 651)

posta de Mas i Jornet als directors dels diaris és inviable i sembla més aviat un càstig per als lectors (que haurien d'intentar desxifrar «aquella sanfayna d'ortografias racionales») i per als pobres directors, als quals se'ls giraria molta més feina de la que habitualment tenen.

La rèplica de Mas i Jornet arriba al cap de ben poc amb l'article «Més sobre l'anarquía ortográfica» (MAS 1903*b*), en el qual es ratifica i al·lega dues qüestions: 1) de l'obertura dels diaris a tot tipus d'ortografia, se'n beneficiaria l'autonomia, i 2) la llengua catalana també hi guanyaria, perquè hi hauria més varietat ortogràfica. Tot seguit, explica que entén per gramàtica una llei natural i no pas el resultat d'un treball d'un gramàtic o d'una acadèmia i, per acabar, es queixa específicament del sistema ortogràfic adoptat, entre altres, per *Juventut*:

[...] per'xó voldria que'ls periódichs que com JOVENTUT reduheixen el número de nostras vocals a sis, suprimint la è y la ò, permetessin en llurs planas la rica armonía de las vuyt vocals catalanas. Aixís s'aniria descastellanisant la nostra ortografía, y l'extranger, sense necessitat de dirigirse «a Barcelona, a Vilafranca, a Vilanova o a Gratallops», podria conèixe'l catalá mellor qu'ara. (MAS 1903*b*: 679)

Martí posa el punt i final a la polèmica referint-se a les dues darreres qüestions plantejades per Mas. D'una banda, discrepa sobre el seu concepte de *gramàtica* i,¹¹ d'una altra, admet que l'ortografia del setmanari és deficient i defectuosa (fet que han anat corregint i que intentaran modificar a l'entrada de l'any nou), però ho justifica altre cop per la inexistència d'una acadèmia competent i autoritzada, cosa que impedeix que la llengua catalana es pugui equiparar a altres de germanes. Per això, a diferència de Mas, manifesta que, arribat el moment, la revista acataria de bon grat les normes que, encertades o no, l'autoritat acadèmica establís.

11. «La gramática no es lo que usted diu, sino sencillamente un códich. [...] El gramátich investiga y descubreix la llei NATURAL, que al ésser formulada esdevé *regla*. Es clar que si aquesta es artificiosa, arbitraria o estreta, mereixerà las duras calificaciones que'l senyor Mas li aplica, però si respón perfectament a la naturalesa, no sé per qué ha d'ésser tiránica y ridícula. El sabi que formulá, per exemple, la ley de gravetat dels cossos ¿va ab aqueix fet desnaturalisarla o estraferla? ¿Vulnerá ab ella la independencia de ningún? ¿Hi há ningún qu'en virtud de la seva autonomía pugui *racionalment* contradirla?...» (MARTÍ 1903*b*: 691)

Sens dubte, la polèmica ortogràfica entre Mas i Jornet i Martí de terminà la Redacció de *Joventut* a anunciar canvis ortogràfics en el setmanari a partir de 1904, entre els quals destacaven l'ús de tots els accents (REDACCIÓ 1903).¹²

Durant l'any 1904 són poques les referències a la llengua normativa i, aquestes, encara, són breus apunts apareguts en la secció de «Novas»: d'una banda, sobre les conferències propagandístiques d'Antoni M. Alcover en diferents entitats catalanistes (REDACCIÓ 1904b i 1904d: 827) i, de l'altra, la notícia de la publicació del *Prospecte* del diccionari de Josep Aladern (REDACCIÓ 1904c: 343). L'any acaba amb l'anunci de noves i més radicals reformes en l'ortografia del setmanari (REDACCIÓ 1904a), que bàsicament afecten l'ortografia de la vocal neutra: *-es* per a la formació del plural en els mots femenins i la fixació de les terminacions verbals en *-es*, *-em*, *-eu* i *-en* per a la 2a persona del singular i la 1a, 2a i 3a persones del plural, quan s'escau.¹³ A més, aquest mateix número de la revista va acompanyat d'un suplement que duu el títol de «Plenitut», el qual és íntegrament dedicat a la crítica a Josep Roca i Roca, cap destacat de *L'Esquella de la Torratxa*, amb qui el setmanari havia polemitzat. Aquest suplement ens interessa perquè, entre altres aspectes, la Redacció ironitza sobre el model de llengua que difon en les seves obres i en la seva revista:

Catalunya deu al Beat Roc e Roca dos serveys capdals: la restauració del llenguatge y l'exalsació del esperit catalanesch.

En quant a lo primer, es positiu que, per contraposició al *català que ara's parla*, creat d'en Pitarra, restablí el nostre Autor la costuma d'usar el veyl catalanesch de Mossèn Borra, segons que's pot veure en les resenyes que feu dels Jochs Florals, indubtablement lo pus excellent qui de sa ploma es eixit. (RODERICH 1904: 3)

12. Abans d'acabar l'any, Jeroni ZANNÉ (1903b: 828) s'ocupa breument del volum *Ortografia catalana*, de Pompeu Fabra, que el redactor simplement recomana a tots els qui vulguin estudiar la llengua com cal.

13. El setmanari no fa sinó adoptar les solucions que Marià Aguiló havia proposat en el que era el primer pas en la modificació de l'ortografia de tradició moderna i no s'acostarà a cap de les solucions que Pompeu Fabra acabarà de perfilar en aquests primers anys del segle XX (SEGARRA 1985b: 289).

Tampoc l'any 1905 es distingeix per la presència en les pàgines de *Juventut* de referències a la normativa.¹⁴ Destaquem, tanmateix, una nova ressenya d'un llibre de Mossèn Grandia, *Gramàtica preceptiva catalana*, en aquesta ocasió a cura del crític oficial del moment, Ramon Miquel i Planas, la qual no aporta res de nou: lloa l'interès que tenen aquest i altres treballs lingüístics de cara a la depuració de l'idioma, però remarca que aquesta obra no pot ser tinguda per altra cosa que una contribució més a l'estudi gramatical, i no pas la solució definitiva (MIQUEL 1905: 388). D'altra banda, com a prova de com la qüestió normativa s'ha infiltrat entre els catalanistes, tenim la reproducció per a «utilitat dels *puristes*» d'una carta anònima que diferencia la significació entre els adjectius *completa* i *completa* i on, en conseqüència, s'insta el director del setmanari i els seus redactors a usar correctament els dos termes (REDACCIÓ 1905: 727-728).

En el darrer any de la revista, Ramon Miquel i Planas s'encarrega de la ressenya del *Diccionari català-francès-castellà*, d'Antoni Bulbena i Tusell, en la qual comenta les dificultats que comporta l'elaboració d'un nou diccionari i, concretament, el fet que qualsevol obra de referència com aquesta implica que s'han de tenir resolts amb un criteri uniforme qüestions ortogràfiques diverses, sobre les quals fins al moment no hi ha acords (MIQUEL 1906e).¹⁵ L'obra de Bulbena, però, li mereix molt de crèdit, tot i que discrepa sobre algunes de les solucions que hi ha adoptat l'autor: l'ús de *cs* en comptes de *x* en mots com

14. No tenim en compte dos treballs que toquen tangencialment l'aspecte lingüístic: d'una banda, la crítica al poc criteri filològic que s'entreveu en algunes edicions de bibliòfil, especialment visible en els aspectes ortogràfics (JUNYENT 1905), i, de l'altra, les queixes pel costum hipòcrita d'usar eufemismes, fet que fa que la llengua catalana sigui menys precisa i sincera, i, doncs, no s'adigui amb el caràcter franc del poble català (TINTORER 1905). A més, tot parlant de l'esperanto, també es farà una breu referència a les dificultats quant a l'ortografia i a la gramàtica que catalans i estrangers tenen a l'hora d'escriure en català (PUJULÀ 1905).

15. A tall de mostra, «[...] si la *y* intervocal ha de ser *y* o *i*; si la *ch* en final de paraula ha d'ésser *ch* o *c* solament; si s'ha intercalar *h* o no pera separar les síl·labes quan s'ensopeguen dues o més vocals qui no formen diptong o triptong; quan s'ha de posar *c* o *ç* o *ss*; quan s'ha d'escriure *ex* y quan *es*; si la *x* en síl·lab inversa ha d'anar apoyada per una *i* eufònica o si dita *i* hi és sobrerera; y cent dificultats més ab que's troba a cada moment el qui vol escriure en català ab un cert respecte pera la llengua y pera les lleys de formació de la meteixa» (MIQUEL 1906e: 148)

«ecsit», «ocsigen», «ecselencia», o el de la *s* líquida en mots com «spill», «studi», «sperança». No obstant això, el crític planteja la possibilitat de passar a l'acció i adoptar provisionalment aquest diccionari, vistes les mancances i la necessitat d'unificació ortogràfica del moment.

Durant l'any, el setmanari s'anirà fent ressò dels preparatius del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Així, al maig la Redacció apunta que durant els actes de celebració del triomf de Solidaritat Catalana s'ha anunciat que hom podia començar a inscriure's al congrés (REDACCIÓ 1906a: 349). *Joventut* va ser un dels punts d'inscripció, però només ho van fer quaranta-dues persones i entitats.¹⁶ A més, en l'apartat de «Noves» es reproduí el programa concret de temes i comunicacions presentades al Congrés, del qual s'exalçava la solemnitat que prometia aquest acte tot escometent els enemics del català: «glorificació del nostre idioma deuríem dirne si no s'haguessin d'ofendre els partidaris de *l'idioma castellano, único para toda España*» (REDACCIÓ 1906b: 573-574).

La posició que adoptarà el setmanari és, doncs, la d'elogiar l'esdeveniment pel que representava no solament per a la llengua sinó també per al país. Ramon Miquel i Planas, en l'article «El Congrés de la llengua catalana», subratlla l'íntima connexió que hi ha d'haver entre l'aspecte acadèmic i científic i el patriòtic i catalanista. Així, en recordar el canvi d'enfocament en relació amb la manera com s'havia plantejat un any enrere, el vincula estretament a la creació i triomf de Solidaritat Catalana:

¿Vos l'imaginèu vosaltres ara un Congrés *purament científich* de la Llengua Catalana? ¿A qui hauria interessat? ¿Als sabis? ¿Als literats? No calia pas: l'obra del Diccionari, l'obra de depuració y ennobliment de la nostra llengua, són obres que fan ja fa temps els consensuts; llur interès radica principalment en la plena consciència qu'ells tenen de la missió que s'han ells mateixos encomanada. Emperò això, es a dir, un Congrés de sabis o pera sabis per força havia d'ésser una cosa freda, *científicament freda*. No n'hi havia pas prou: havia d'ésser *ardentment*

16. Les adhesions al Congrés es van publicar en tres llistes, en els núms. 344, 347 i 348 corresponents a 13 de setembre i al 4 i 11 d'octubre.

patriòtica. Y en l'espai d'un any, les *circumstances* s'han encarregat de capgirar els termes dintre'ls quals s'havia pensat un Congrés, y ara ens hem trobat en que, sabis o no, literats y no literats, ens som posats d'acort pera celebrar un dels actes mes patriòticament expressius del Catalanisme. (MIQUEL 1906a: 658)¹⁷

La Redacció en les «Noves» del mateix número es pronuncia de manera semblant. Així, es posa de manifest que cal temps per jutjar si els fruits obtinguts del Congrés són positius per a la llengua; ara bé, sobre el que sense cap mena de recança es pronuncia és quant a la repercussió social de l'esdeveniment (un sentiment de germanor entre els diversos pobles de parla catalana, que simbòlicament es manifestava aplegant-los ballant una sardana) (REDACCIÓ 1906c). D'altra banda, un cop finalitzat el congrés s'insisteix a continuar tots plegats la tasca iniciada per Antoni M. Alcover, treballant-hi de valent i comptant amb la unitat de tots els catalans en aquesta obra patriòtica (REDACCIÓ 1906d: 686).

Finalment, *Juventut* tancarà les portes del setmanari amb una darrera polèmica, aquest cop establerta amb Josep Aladern, la qual comença arran de la desfavorable ressenya de Miquel i Planas al llibre *Un tresor retrobat. Vocabulari completíssim de la lletra Ç...*, en la qual, de retruc, feia referència al seu *Diccionari Popular de la Llengua Catalana* (MIQUEL 1906b). Així, confessa que fins al moment no s'havia decidit a criticar l'obra del Diccionari perquè entenia que l'autor pretenia fer un servei a Catalunya. Tanmateix, considera tan gran el disbarat, amb la publicació d'aquest vocabulari de la lletra ç, que no pot estar-se més de fer justícia i desemmascarar Aladern, a qui qualifica de *pseudo-filòleg*. I més encara de fer-ho en aquests moments en què, amb la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, s'ha posat la primera pedra en la construcció de l'edifici filològic.

El redactor posa en evidència la manca de criteri filològic d'Aladern en aquest vocabulari, «veritable atentat contra la filologia y contra'l sentit comú» (MIQUEL 1906b: 712), criticant la inclusió de termes

17. Més endavant, Candi CLOSA (1906) glossarà les seves impressions com a assistent al Congrés: des de l'anada en tren, el tipus d'assistents, els actes acadèmics i les activitats paral·leles.

que en absolut han estat ni són catalans i les estratègies de l'autor per allargar al màxim, fins arribar al miler, la llista de mots que proposa que duguin ç —consistents a acceptar sense cap mena de filtre ni escrúpol qualsevol mot i, a partir d'un mot, donar una quantitat desmesurada de derivats possibles (per exemple, la creació, a partir del terme *çurriaca*, de fins a quaranta-quatre derivats). La crítica de Miquel i Planas, doncs, s'ha d'entendre des del doble vessant lingüístic i catalanista:

Per nostra part protestèm de que així's posi en ridícul la nostra llengua, y de que s'invoqui el patriotisme dels fills de Catalunya pera fer passar per obra seria aquesta inqualificable monstruositat, la qual publicació semblaria ésser conseqüència d'un estat d'incultura en el públich català qui admetés sense protesta aquestes *rifades* lexicogràfiques.

Y ara que ja hem complert lo que teníem per un dever de conciencia, qu'ens diguin si volen que no som catalanistes, perque no llohèm incondicionalment una OBRA NACIONAL. (MIQUEL 1906b: 713)

La indignació d'Aladern va ser descomunal i arribà amb l'article «Ànimes miserables», que *Joventut* va publicar el 22 de novembre, amb el permís previ de Ramon Miquel i Planas, justificat per la gran quantitat d'insults i atacs personals que aquell dedicava al redactor del setmanari. Aladern se sent víctima, entre altres, del «canibalisme intel·lectual d'aquest crítich rabiós» que solament valora el dialecte barceloní:

Comprench que'l meu *Diccionari*, faci nosa no sols a la colla d'aduldors de Mossèn Alcover, sinó fins al meteix gran filòleg *marroquí* com deya *La Devantera*, però per combatre'l no es noble valdres d'armes indignes, siguin esgrimides per la ignorancia o per la mala fe. No es digne lo que fa en Miquel y Planas; no es digne'l que fa una personalitat del catalanisme a l'acallar hipòcritament als seus amichs subscriptors que'l deixin; no es digne de fer lo que ha fet mossèn Alcover publicant una llista de paraules «que no són al meu Diccionari» quan HI SÓN y moltes altres no hi són per la senzilla rahó de que Mossèn Alcover no sap que ell les escriu malament, com les hauria escrites en Codolosa o qualsevol altre poeta vulgar de vint anys enrera. (ALADERN 1906b: 744)¹⁸

18. A l'apartat de «Noves» es fa constar la deslleialtat d'Aladern pel fet de publicar abans que aparegués a *Joventut* el seu article a *Catalònia*; així, es demana que, quan s'escaigui, aquella publicació també estampi la rèplica que hi trametrà Miquel i Planas

Per acabar, carrega en primer lloc contra la Redacció del setmanari, titllant-la de ser gossos peters i de desagraïts que pretenen dirigir la raça catalana mitjançant la ploma i que, només fer-se pública una obra, no paren fins a rebentar-la. En segon lloc, focalitza novament la seva ira en contra de Miquel i Planas de manera contundent: «Això, per avuy, es lo que tinch de dir al públich que pot haver llegit los insults del crític de JOVENTUT, no a ell, no a la seva crítica; la resposta digne seria una escupinada» (ALADERN 1906b: 745).

Juventut publica el 29 de novembre la rèplica de Miquel i Planas, com a continuació a la nota bibliogràfica que inicià la polèmica amb Aladern i a continuació un escrit de Lluís Via en què es posiciona en defensa de Miquel i Planas i censura Aladern pels qualificatius injuriosos que ha adreçat al redactor del setmanari (VIA 1906a). Pel que fa a Miquel i Planas, per bé que nega que l'hagi insultat, ratifica punt per punt els arguments que hi desenvolupava i es fonamenta en els treballs de Fabra, Guàrdia i Costa i Llobera, per defensar-se de les crítiques rebudes a la seva comunicació sobre l'ús del relatiu *qui* en el darrer Congrés de la Llengua Catalana (MIQUEL 1906c: 760-761).

Aladern dona notícia de la recepció d'aquesta rèplica de Miquel i Planas a *Catalònia* en l'article «Tots los gats volen tenir tos» (ALADERN 1906e), en el qual es compromet a parlar-ne la setmana vinent, a causa del retard amb què ha arribat,¹⁹ cosa que realment farà (el 9 de desembre). Ara bé, Aladern es reservarà el dret a dir l'última paraula

---

(REDACCIÓ 1906e: 750). Aladern va respondre a la Redacció en l'article «A "Joven-tut"», en les pàgines de *Catalònia*: justifica la publicació anticipada de l'article, recri-mina la manca de respecte personal que li ha demostrat Miquel, es mostra decebut per la gestió de Lluís Via i, quant al llenguatge utilitzat, al·lega que és similar al que *Joven-tut* ha emprat en polèmiques diverses (amb Nicolau, Roca i Roca, Sanpere i Miquel, entre altres) (ALADERN 1906a). Paradoxalment, mentre dura la polèmica, s'anirà publi-cant a les darreres pàgines de cada número la propaganda del *Diccionari Català*, de Josep Aladern (vegeu ps. 735, 751, 767, 783, 799 i 815).

19. No content amb els comentaris que li mereix Miquel i Planas, Aladern respon Via, titllant-lo de còmplice del redactor de *Juventut*, i avança la notícia que el setma-nari té previst de plegar aviat; per la qual cosa li ofereix de col·laborar a les columnes de *Catalònia* (ALADERN 1906e). Per la seva banda, Via li replica en el primer núme-ro de desembre de *Juventut*, en una nota que tanca el número i que titula «A l'inefable Aladern», en què deixa clara la independència periodística de cada un dels redactors del setmanari i enllesteix, per la seva banda, la qüestió (VIA 1906b).

amb la tramesa a *Joventut* d'un darrer article, «Fi d'una polèmica» (ALADERN 1906d), el qual també aparegué amb anterioritat a *Catalònia* (ALADERN 1906c). La Redacció explica que han resolt reproduir aquest darrer text d'Aladern com a suplement perquè Miquel i Planas insistia que tots els documents de la polèmica es poguessin trobar complets en la col·lecció de la revista. Ara bé, el text d'Aladern anava acompanyat d'unes notes a peu de pàgina redactades pel mateix Miquel i Planas, en el que a la pràctica seria un «contraarticle», ja que rebut, aclareix i amplia de la manera més documentada possible les paraules d'Aladern, per tal de cenyir-se al màxim al criteri científic que, segons el crític, sempre ha guiat les seves paraules i que fa que no canviï gens ni mica la seva opinió sobre l'obra filològica d'Aladern:

¿Y un escriptoraç de la talla de l'Aladern ha de passarse a suprem *arbitrèr* y a dictar regles pera l'ennobliment de l'idioma? Que's dongui totes les ínfules que vulgui de descobridor de tresors populars; que's rodegi de tots els falsos prestigis de la seva pseudo ciencia filològica; el temps farà justícia a son Diccioniari y a sa obra tota, y quedarà d'ell el concepte just d'escriptor adotzenat del qual ja no podrà passar ja per esforços que fassi. Y ara que digui lo que vulgui: per nosaltres ja está llest com a literat y com a filòlech: lo qual no vol dir pas que'l tinguém per cap mala persona. (ALADERN 1906d: 8)²⁰

3. PER CONCLOURE

Un cop fet aquest repàs detallat de la revista, podem avaluar amb més fonament les paraules que Pla va dedicar a la llengua de *Joventut*, en el que constitueix l'únic testimoni bibliogràfic específic de què hem disposat fins a la publicació de *La cultura del catalanisme*, de Joan-Lluís Marfany. Pla, en una pàgina i mitja de la seva «Història de la revista "Joventut" (1900-1906)», i enmig de les seves habituals apreciacions personals, exposava el següent:

20. Deixant de banda la polèmica, en aquest penúltim número Miquel i Planas ressenya breument la *Grammatica del dialetto algherese odierno*, de Giovanni Palomba (MIQUEL 1906d: 812).

Ara: si hom compara el català que escriví la revista «Joventut» amb el que s'escrivi ara, s'ha de confessar que fou molt magre. És clar: l'escriptura de la llengua era un pur desori, un galimatias fabulós, l'anarquia total. El senyor Pompeu Fabra, que no tingué res a veure amb «Joventut», perquè més aviat es decantà cap a «L'Avenç», treballava per donar a la llengua una ordenació autèntica, científica i real. [...] Si agafeu la col·lecció de «Joventut», veureu que una paraula, una simple paraula, és escrita d'una manera diferent cinc vegades. És massa. En la revista «Joventut» es poden trobar exaltacions de la llibertat lingüística. «Hem de ser lliures —deien—, i una de les proves de la nostra llibertat consisteix a escriure com ens dóna la gana.» Un dels homes més contraris a l'ordenació i a la fixació de la llengua fou el crític de «Joventut», el qui el 1904 substituï Jeroni Zanné, el senyor Miquel i Planas, a pesar dels grans coneixements que aquest senyor tingué de l'antiga literatura catalana. Un altre senyor que s'oposà a l'ordenació de la llengua fou Francesc Matheu, el factòtum dels Jocs Florals, que aquests anys tingueren tanta importància i foren una institució consolidada. El senyor Oriol Martí, a les planes de «Joventut», hagué de retopar una mica els exaltadors de l'anarquia lingüística. El fet és molt apreciable. Però la qüestió consistia a imposar un ordre que fos universalment respectat. El senyor Pompeu Fabra encara no havia acabat la feina. Hi arribà alguns anys més tard, quan les Normes foren acceptades per l'Institut d'Estudis Catalans i suggerides amb gran èxit per l'autoritat política, o sigui, pel senyor Prat de la Riba. (PLA 1977: 282-283)

En primer lloc, és innegable que l'escriptura del català era un galimaties. Tanmateix, dins del caos del país, *Joventut* aplicava en el setmanari unes normes particulars que va anar canviant al llarg del temps. En aquest sentit, és evident que hom intentava amb més o menys encert d'aplicar coherentment una mateixa pauta. En segon lloc, Pla no és prou curós amb la cronologia de les dades que posa en un mateix sac: ens referim, d'una banda, al comentari sobre la preferència de Fabra per *L'Avenç*, que hom no prou coneixedor del període podria arribar a pensar erròniament que, en un mateix moment, el gramàtic optà per aquella publicació i desestimà de participar a *Joventut*; i de l'altra, al fet de referir-se a la prou coneguda animadversió a les normes fabrianes per part del redactor Ramon Miquel i Planas i de Francesc Matheu (la col·laboració del qual al setmanari és ben migrada) en parlar de *Joventut* quan es tracta d'una qüestió que s'esdevindrà més

tard. En tercer lloc, Pla dona fe de literalitat, en transcriure-ho entre cometes, a una expressió sobre la llibertat ortogràfica que, com hem vist, fou defensada per Claudi Mas i Jornet, però que en cap moment ens consta que aparegués així a les pàgines del setmanari. A més, l'aposta per l'anarquia ortogràfica no prové de la Redacció de *Joventut*, sinó que es tracta d'un posicionament extern, d'un col·laborador que, com bé diu Josep Pla, fou retopat per Oriol Martí.

Finalment, és inqüestionable la meritòria tasca de normativització lingüística duta a terme per Pompeu Fabra amb el suport de les institucions creades per Enric Prat de la Riba, tanmateix cal trencar també una llança a favor de *Joventut*, que, com hem pogut anar veient, en els primers anys del segle XX se situà en la mateixa òrbita fabriana, a favor de la regularització ortogràfica i de la creació d'una acadèmia lingüística, i que, tot i les seves limitacions, desitjà per al català el mateix estatus i ordenació normativa que la resta de llengües germanes, modernes i *normals*.

BIBLIOGRAFIA

- ALADERN (1906a): Josep Aladern [pseud.], «A “Joventut”», *Catalònia*, 18 (24.11.1906), p. 4.
- ALADERN (1906b): «Ànimes miserables», *Joventut*, 354 (22.11.1906), ps. 742-745.
- ALADERN (1906c): «Fi d'una polèmica. Resposta al senyor Ramon Miquel y Planas», *Catalònia*, 21 (15.12.1906), ps. 2-5.
- ALADERN (1906d): «Fi d'una polèmica», *Joventut*, suplement al núm. 358 (20.12.1906), ps. 1-8.
- ALADERN (1906e): «Tots los gats volen tenir tos», *Catalònia*, 19 (1.12.1906), p. 7.
- BUSQUETS (1901a): Anton Busquets i Punset, «Bibliografia», *Joventut*, 77 (1.8.1901), ps. 517-519.
- BUSQUETS (1901b): «Bibliografia», *Joventut*, 89 (24.10.1901), ps. 710-711.
- BUSQUETS (1901c): «Ratificació», *Joventut*, 92 (14.11.1901), p. 756.
- BUSQUETS (1903): «Notas bibliográficas», *Joventut*, 182 (6.8.1903), ps. 525-527.

- CLOSA (1906): Candi Closa, «¿Còm ne dirèm?», *Joventut*, 351 (1.11.1906), ps. 689-690.
- FARRÉ (2016): Imma Farré i Vilalta, «*Joventut* (1900-1906) i el darrer modernisme», Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. En línia a: <<http://hdl.handle.net/10803/392733>> [Consulta: juliol 2019].
- FERRER (1985): Francesc Ferrer i Gironès, *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona: Edicions 62.
- GRAU (2006): Josep Grau, *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1924)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JUNYENT (1905): Sebastià Junyent, «Bibliofília», *Joventut*, 276 (25.5.1905), ps. 336-337.
- MARFANY (1995): Joan-Lluís Marfany, *La cultura del catalanisme*, Barcelona: Empúries.
- MARFANY (2001): *La llengua maltractada. El català i el castellà a Catalunya del segle XVI al XIX*, Barcelona: Empúries.
- MARTÍ (1901): Oriol Martí, «Si no fossim pràctichs», *Joventut*, 93 (21.11.1901), ps. 765-766.
- MARTÍ (1903a): «Ortografías racionales», *Joventut*, 190 (1.10.1903), ps. 649-652.
- MARTÍ (1903b): «Punt final», *Joventut*, 193 (22.10.1903), ps. 691-692.
- MAS (1903a): Claudi Mas i Jornet, «L'anarquía ortográfica», *Joventut*, 189 (24-9-1903), ps. 635-636.
- MAS (1903b): «Més sobre l'anarquía ortográfica», *Joventut*, 192 (15.10.1903), ps. 677-679.
- MIQUEL (1905): Ramon Miquel i Planas, «Notes bibliogràfiques», *Joventut*, 279 (15.8.1905), ps. 386-388.
- MIQUEL (1906a): «El Congrès de la Llengua Catalana», *Joventut*, 349 (18.10.1906), ps. 657-658.
- MIQUEL (1906b): «Notes bibliogràfiques», *Joventut*, 352 (8.11.1906), ps. 711-713.
- MIQUEL (1906c): «Notes bibliogràfiques», *Joventut*, 355 (29.11.1906), ps. 758-761.
- MIQUEL (1906d): «Notes bibliogràfiques», *Joventut*, 358 (20.12.1906), ps. 810-812.
- MIQUEL (1906e): «Un nou diccionari català», *Joventut*, 317 (8.3.1906), ps. 148-149.

- PLA (1977): Josep Pla, «Història de la revista “Joventut” (1900-1906)», dins *Prosperitat i rauxa de Catalunya, Obra completa*, XXXII, Barcelona: Destino, ps. 257-369.
- POAL (1901): Josep Poal i Jofresa, «Comunicat», *Joventut*, 92 (14.11.1901), ps. 754-756.
- PUJULÀ (1905): Frederic Pujulà i Vallès, «Esperanto», *Joventut*, 286 (3.8.1905), p. 495-498.
- REDACCIÓ (1903): «Advertencias als lectors de JOVENTUT», *Joventut*, 203 (31.12.1903), p. 863.
- REDACCIÓ (1904a): «Als lectors de JOVENTUT», *Joventut*, 255 (29.12.1904), p. 859.
- REDACCIÓ (1904b): «Novas», *Joventut*, 207 (21.1.1904), p. 72.
- REDACCIÓ (1904c): «Novas», *Joventut*, 224 (26.5.1904), ps. 342-344.
- REDACCIÓ (1904d): «Novas», *Joventut*, 253 (15.12.1904), ps. 826-828.
- REDACCIÓ (1905): «Noves», *Joventut*, 300 (9.11.1905), ps. 726-728.
- REDACCIÓ (1906a): «Noves», *Joventut*, 329 (31.5.1906), ps. 349-350.
- REDACCIÓ (1906b): «Noves», *Joventut*, 343 (6.9.1906), ps. 572-574.
- REDACCIÓ (1906c): «Noves», *Joventut*, 349 (18.10.1906), p. 670.
- REDACCIÓ (1906d): «Noves», *Joventut*, 350 (25.10.1906), ps. 685-686.
- REDACCIÓ (1906e): «Noves», *Joventut*, 354 (22.11.1906), ps. 749-750.
- RODERICH (1904): Segimon Roderich [pseud.], «L'obra del beat Roc e Roca», *Joventut*, suplement al núm. 255 (29.12.1904), ps. 2-4.
- RUYRA (1902): Joaquim Ruyra, «Ni bolsa ni bossa?», *Joventut*, 134 (4.9.1902), p. 571.
- RUYRA (1949): «Ni bolsa ni bossa?», *Obres completes*, Barcelona: Editorial Selecta, p. 818.
- SEGARRA (1985a): Mila Segarra, *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries.
- SEGARRA (1985b): *Història de la normativa catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- TINTORER (1905): Emili Tintorer, «Còm parlèm», *Joventut*, 306 (21.12.1905), ps. 813-814.
- VIA (1901): Lluís Via, «N[ota] de la D[irecció]», *Joventut*, 92 (14.11.1901), p. 754.
- VIA (1906a): «Al senyor Aladern», *Joventut*, 355 (29.11.1906), ps. 761-762.

- VIA (1906*b*): «Noves. A l'inefable Aladern», *Joventut*, 356 (6.12.1906), p. 782.
- VIURA (1902): Xavier Viura, «Bibliografía», *Joventut*, 134 (4.9.1902), p. 583.
- ZANNÉ (1903*a*): Jeroni Zanné, «Notas bibliográficas», *Joventut*, 159 (26.2.1903), ps. 141-142.
- ZANNÉ (1903*b*): «Notas bibliográficas», *Joventut*, 201 (17.12.1903), p. 827-828.

ELS FORMANTS CULTES: AUTONOMIA O POSICIÓ FIXA

CLASSICAL COMBINING FORMS: AUTONOMY OR FIXED POSITION

IVAN SOLIVELLAS

Grup Iulaterm, Universitat Pompeu Fabra

C. Roc Boronat, 138, 08018 Barcelona

935 422 337

ivan.solivellas@upf.edu

ORCID ID: 0000-0002-3546-0272

Resum

Els diferents estudis sobre la composició culta posen èmfasi en el fet que els formants poden ocupar tant una posició inicial com final, la qual cosa els diferencia clarament de l'afixació, atès que els afixos tenen una posició fixa. Amb aquest treball pretenem comprovar si realment la majoria dels formants gaudeixen d'aquesta versatilitat, per tal de determinar si es tracta d'una característica realment definidora d'aquestes partícules o si, per contra, més aviat és un tret que només presenta un conjunt reduït de casos. Per això, analitzarem els formants que recullen diferents obres lexicogràfiques en català i compararem quins casos apareixen només en una única posició i quins, per contra, poden ocupar-ne dues. En aquest sentit, proposem un estudi que parteix de l'anàlisi lexicogràfica d'aquestes unitats, que completarem amb una anàlisi contrastiva de la posició que ocupen en els compostos de què participen, car intuïm que realment només un nombre limitat de casos gaudeix d'autonomia posicional i que, per tant, no és una característica que sigui definidora a l'hora de parlar dels formants. A més, també analitzarem el tractament que han de tenir les unitats amb posició variable, ja que, si bé actualment s'ha considerat que són un mateix formant, també podria plantejar-se el fet que, en el fons, actualment siguin dos formants que, tot i tenir un mateix origen, siguin diferents per la posició i la funció sintacticosemàntica que desenvolupen en les diferents combinacions.

Paraules clau

Composició culta, morfologia, lexicologia, contínuum morfològic

Abstract

Different studies of neoclassical compounding emphasise the fact that classical combining forms can occupy both the initial and final position, which clearly distinguishes them from affixes, which have a fixed position. This study seeks to ascertain whether most of the combining forms are truly this versatile in order to determine whether this is a really defining characteristic of these

particles or, on the contrary, it only has a reduced case set. For this reason, we will analyse the formants who collect different lexicographic works in Catalan and compare how many cases appear in only one position and how many can occupy both. In this sense, this study is based on the lexicographic analysis of these units, which is complemented with a contrastive analysis of the position they occupy in the compounds in which they appear, because we sense that, in fact, only a limited number of cases have positional autonomy, so it is not a defining feature of combining forms. In addition, we will also analyse the way the variable units must be treated because they are now considered the same form, could also be considered in the background two combining forms, although having the same origin, they are different by the position and the syntactic and semantic function that they show in the different combinations.

Key Words

Neoclassical compounding, morphology, lexicology, morphological continuum

1. INTRODUCCIÓ

La composició culta és un procés de formació de mots que ha generat diferents incògnites, entre les quals podem destacar l'estatus dels elements que hi intervenen. Actualment, considerem que els compostos cultes estan formats per un tipus específic d'unitats denominades *lexemes travats* —és a dir, morfemes amb càrrega semàntica que no gaudeixen d'autonomia—, altrament dits *temes* (GUILBERT 1976; SCALISE 1987; ALMELA 1999; VAL ÁLVARO 1999; IACOBINI 2004). Amb tot, alguns autors han defensat al llarg dels anys que aquestes unitats són, en el fons, un tipus més d'elements afixals que se situen al costat dels prefixos i dels sufixos (BAUER 1979; SECO 1989; STEHLÍK 2011) o, fins i tot, que són unitats difícils de classificar perquè si bé tenen punts en comú amb els afixos, també se'n diferencien per diferents raons (BAYÀ 1997; OLSEN 2000; IACOBINI 2004).

SCALISE (1987) va ser un dels primers autors a analitzar les diferències existents entre els formants cultes i els afixos. Segons aquest autor, hi ha diferents evidències que demostren que els afixos i els temes no pertanyen a la mateixa categoria, entre altres raons perquè 1) els

afixos no són tan lliures com els formants, que poden ocupar la posició inicial i final indistintament i, a més, poden combinar-se entre si; 2) els formants cultes poden extreure's i coordinar-se (per exemple, *homo* i *heterosexual*) i 3) els afixos no poden combinar-se lliurement entre si, a diferència dels formants, com ocorre amb *angloitaloespanyol* i *hispanoangloitaliano* (SCALISE 1987: 87-89). No obstant aquests plantejaments, que ja varen ser qüestionats per IACOBINI (1999), les dades actuals ens permeten comprovar que no són evidències suficients per diferenciar els formants dels afixos, atès que alguns prefixos també poden extreure's i coordinar-se (com veiem a *manifestacions anti* i *protaurina*) i, alhora, no tots els formants cultes poden combinar-se tan lliurement com els exemples anteriors. De fet, sembla que és una capacitat pròpia de la composició a la manera culta i d'un nombre molt concret de formants, especialment els que fan referència a gentilicis.

En aquest article, però, ens centrarem en la suposada capacitat dels formants cultes d'ocupar tant la posició inicial com la final indistintament, com ocorre en els casos de (1), en la mesura que es tracta d'una de les característiques que la majoria dels autors atribueixen a la composició culta des d'antic (SCALISE 1987; VALLÈS 2004; NGLE 2009; RULL 2009; VARELA 2009). Malgrat això, sembla que no tots els formants poden aparèixer en les dues posicions, sinó que més aviat és una característica que tenen un nombre limitat d'unitats (IACOBINI 1999). Pretenem determinar, per tant, si es tracta d'una característica general dels formants cultes amb algunes excepcions o bé d'una capacitat particular d'alguns casos.

(1) <i>adelf(o)</i>	<i>adelfofàgia, poliadelf</i>
<i>cist(o)</i>	<i>cistadenoma, colecist</i>
<i>trof(o)</i>	<i>trofoblast, autòtrof</i>

A partir de tots aquests plantejaments, proposem un estudi basat en l'anàlisi dels formants cultes recollits en diferents obres lexicogràfiques i tractats de gramàtica, per tal de comprovar el nombre d'elements que poden ocupar tant la posició inicial com final alhora. Així doncs, primer analitzarem des d'un punt de vista quantitatiu el nom-

bre de formants que configuren l'inventari que hem constituït i, tot seguit, desenvoluparem un estudi de casos per tal d'analitzar les propietats semàntiques i sintàctiques dels formants que gaudeixen d'aquesta llibertat dins del compost culte.

2. ASPECTES METODOLÒGICS

El treball que proposem consisteix a contrastar les diferents formes prefixades i sufixades,¹ per a la qual cosa primer és necessari acotar l'inventari de formants,² una tasca relativament complexa, perquè es tracta d'un conjunt obert d'unitats, d'acord amb les aportacions de WARREN (1990), BAYÀ (1997) i PRÍCIC (2005). Per tant, per a obtenir un corpus de formants prou representatiu hem tingut en compte diferents obres lexicogràfiques, així com algunes gramàtiques i manuals, la qual cosa ens permet tenir-ne una perspectiva àmplia. Quant a les obres de referència, que indiquem a la taula 1, hi ha obres lexicogràfiques de caràcter general, així com manuals de lexicologia i diccionaris de formació de mots, a més d'un conjunt de dades neològiques, com mostrem a continuació.

Les dades neològiques, a diferència de la resta de fonts, ens proporcionen un conjunt de mots formats per composició culta o híbrida a partir dels quals hem seleccionat, cas per cas, els diferents formants que hi intervenen.³ Es tracta d'un conjunt de dades corresponents al període comprès entre els anys 2007 i 2017, que provenen del buidatge manual de l'Observatori de Neologia (OBNEO), la qual cosa ens permet observar si han aparegut formants nous i quins són els més productius en el lèxic no especialitzat, és a dir, els que el parlant té més o menys incorporats en el lèxic.

1. En parlar de formes prefixades i sufixades ens referim als formants cultes que poden aparèixer en posició inicial i final, respectivament. En aquest sentit, són elements diferents dels prefixos i dels sufixos, d'acord amb els plantejaments de diferents treballs, com els de PRÍCIC (2005, 2008) i SOLIVELLAS (2021a).

2. Per a l'inventari de formants, vegeu SOLIVELLAS (2021a).

3. La composició híbrida consisteix en la combinació d'un formant culte, inicial o final, i una base patrimonial (*crioconserver*, *seriòfil*).

Taula 1. Obres de referència per a la configuració de l'inventari de formants

<i>Diccionari general de la llengua catalana</i> (DGLC 1932)	Diccionaris generals
<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (DIEC1 1995)	
<i>Gran diccionari de la llengua catalana</i> (GDLC 1998)	
<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (DIEC2 2007)	
<i>Diccionari normatiu valencià</i> (DNV 2014)	
<i>A l'entorn de la paraula 2. Lexicologia catalana</i> (TC 1994)	Altres recursos lexicogràfics i lexicològics
<i>Taula de formants cultes</i> (TFC 1997)	
<i>Diccionari de formació de paraules</i> (LDC 2002)	
<i>Diccionari de formació de mots</i> (JB 2006)	
<i>Dades neològiques de l'OBNEO</i>	

En el procés d'elaboració de l'inventari de formants cultes hem hagut de prendre algunes decisions metodològiques. Inicialment, l'inventari contenia 2.961 unitats, entre les quals hi havia no només formants cultes, sinó també alguns al·lomorfs que determinats diccionaris consignen com a entrades diferents, aparentment sense seguir un criteri observable. Igualment, en molts de casos algunes d'aquestes obres de referència inclouen com a formants cultes elements que no ho són, com *catalano-* o *historico-*, que no hem tingut en compte en l'inventari final. A propòsit de tot això, com expliquem al punt tercer, hem fet una revisió del corpus per tal de depurar tant els al·lomorfs com altres elements que pertanyen a altres categories (*exo-*, *media-*, etc.), és a dir, únicament hem seleccionat els formants.⁴

4. També hem de tenir en compte que alguns diccionaris, com el GDLC, inclouen en una mateixa entrada més d'un significat per a un mateix element, mentre que en altres obres es consignen dues o més entrades diferents. En aquests casos, si es tracta de formants homònims, els hem mantingut en dues entrades, com per exemple *austro*⁻¹ i *austro*⁻². En alguns casos, a més de ser dues entrades, són elements que pertanyen a categories diferents, com *video-*, que pot ser formant o prefixoide.

A partir de l'extracció de formants cultes d'aquestes obres de referència vàrem obtenir un total de 2.961 unitats, que es distribueixen de la manera següent: 2.526 formants inicials i 435 formants finals. Amb tot, aquestes dades incloïen unitats molt diverses, la qual cosa requeria d'una depuració atenent diferents aspectes. Per tal de tenir en compte el nombre real de formants, primer de tot era necessari agrupar tots els al·lomorfs en una única entrada, la qual cosa ens va permetre de reduir un total de 1.088 unitats: 960 d'inicials i 128 de finals —una proporció raonable, si tenim en compte que el nombre de formants inicials és major. A més, també es detectaren alguns casos d'elements que, tot i que poden semblar formants cultes, realment no ho són: sovint hi ha mots patrimonials que, per analogia amb els compostos cultes, adopten una forma a la manera culta, això és, amb una vocal d'enllaç (*bromo-*, *catalano-*, *humidi-*), per la qual cosa han estat exclosos del corpus. Aquesta depuració ha suposat la reducció de 550 elements: 517 d'inicials i 33 de finals. Així doncs, l'inventari definitiu compta amb 1.323 elements, 1.049 formants prefixats i 274 formants sufixats, com il·lustrem a continuació:

Taula 2. Dades relatives al nombre d'unitats de l'inventari de formants cultes

	Formes prefixades	Formes sufixades	Total
Corpus inicial	2.526	435	2.961
Casos d'al·lomorfia	960	128	1.088
Altres elements	517	33	550
Inventari final	1.049	274	1.323

Amb aquestes dades, tot seguit analitzàrem els diferents formants per tal de comprovar quins podien aparèixer tant en posició inicial com en posició final, és a dir, quins gaudien de flexibilitat combinatòria. Teòricament, si fem cas de les aportacions de SCALISE (1987) —i la resta d'autors que el segueixen— el resultat demostraria que tots els formants poden aparèixer en totes dues posicions, però només la di-

ferència entre els formants inicials i els finals ja ens permet veure que no és així, ja que les formes prefixades superen en més de 2.100 unitats les formes sufixades.⁵ En canvi, d'acord amb els plantejaments de IACOBINI (1999), podríem assumir que, tot i que no tots els formants tenen aquesta capacitat, sí que és —o hauria de ser— compartida per un nombre representatiu de casos, sense especificar si són la majoria o només un nombre reduït. Malgrat això, les dades demostren que, del total d'elements que configuren l'inventari d'aquest treball, només 123 casos poden ocupar totes dues posicions en el si d'un compost culte, que són casos com *acant(o)*, *glot(o)* o *trop(o)*.⁶ Així doncs, del conjunt de formants inicials només un 11,82 % de casos poden aparèixer també en posició final, mentre que el percentatge augmenta fins al 45,25 % en el conjunt de formants finals que també poden ocupar una posició inicial.

3. ANÀLISI QUANTITATIVA

A partir de totes aquestes dades, podem observar que el nombre de formants sufixats és més limitat que no pas el de formants prefixats, ja que la diferència és prou significativa. D'altra banda, les formes sufixades tenen una major possibilitat d'ocupar tant la posició inicial com la final, mentre que les formes prefixades solen tenir una posició fixa. En aquest sentit, podem afirmar que, en primer lloc, els formants cultes no es caracteritzen, en general, per tenir una major llibertat posicional, sinó que més aviat és un tret que comparteixen un nombre reduït d'aquestes partícules; i, en segon lloc, l'inventari de formants cultes és irregular i sobretot inclou formes prefixades, probablement pel caràcter complementari que tenen, tant des del punt de vista semàntic com morfosintàctic. Aquest aspecte també el corroboren les dades neològiques, que ens permeten veure que la major part de mots construïts amb formants cultes són compostos híbrids amb una for-

5. MARTINET (1988) ja afirmava que les formes prefixades eren un grup més nombrós que les formes sufixades, qüestió que també subratlla RULL (2009).

6. A l'annex 1 es recull l'inventari de tots els casos.

ma prefixada i una base patrimonial, com podem veure a la figura 1. Per tant, podem parlar d'una tendència a la prefixació dels formants cultes. De fet, és important tenir en compte que algunes formes prefixades, com *auto-*, *macro-* o *micro-*, esdevenen prefixos per l'ús que en fan els parlants, atès que la majoria de mots amb què es combinen són bases patrimonials i no altres formants, sense deixar de banda la productivitat elevada que presenten (SOLIVELLAS 2021a).

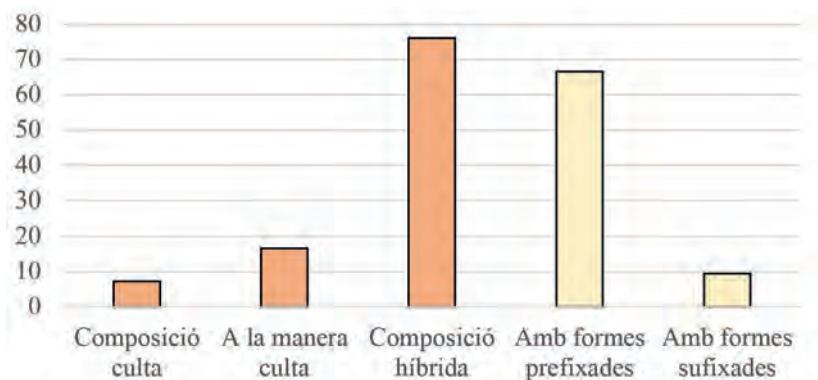

Figura 1. Estructura de les construccions neològiques amb formants cultes⁷

En resum, podem dir que els formants cultes configuren un inventari obert d'elements que sobretot tendeixen a ampliar-se amb la incorporació de formes prefixades, mentre que les formes sufixades en representen una part menor i, alhora, molt més restringida. Així mateix, l'anàlisi de les dades demostra que, en general, els formants tenen una posició fixa, com podem veure a (2), i que només un nombre reduït de casos poden aparèixer tant en posició inicial com en posició final, com il·lustrem a (3):

7. Dades del període 2007-2017 obtingudes del buidatge manual i automàtic de l'Observatori de Neologia del node coordinador (Barcelona). En són exemples *aquanauta* i *judeofòbic* (composició culta); *afectivo-creativu* i *tecnicotàctic* (composició a la manera culta); *cardiociirurgia* i *neurosensorial* (híbrida amb formes prefixades) i *austericidi* i *pactòmetre* (híbrida amb formes sufixades).

(2) <i>ascocarp</i> <i>ignífug</i> <i>udòmetre</i>	(3) <i>dromoscopi, hipòdrom</i> <i>filloxera, monofille</i> <i>taxologia, zootàxia</i>

Tot això demostra, per tant, que tot i que els formants cultes tenen un conjunt de característiques compartides, és possible diferenciar-los segons que siguin formes prefixades o sufixades, la qual cosa ens permet afirmar, contràriament al que proposava SCALISE (1987), que els formants sí que tenen una posició fixa, excepte un nombre limitat d'unitats, com ja havia observat inicialment IACOBINI (1999). Sobre aquests casos especials, podem considerar que són una excepció del conjunt o bé que es tracta de formes diferents, tot i ser homòlogues des d'un punt de vista semàntic i etimològic. No obstant aquests plantejaments, hem documentat tres casos que, tot i coincidir formalment i semàntica, provenen d'ètims diferents,⁸ segons el GDLC (1998): *estasio-* (*-stasi*), *lal(o)-* (*-làlia*) i *pinni-* (*-pinnat*), la qual cosa ens permet pensar que més aviat són casos d'homologia, de manera que es creen un formant inicial i un de final a partir de la mateixa arrel grega o llatina.

3. ESTUDI DE CASOS

A propòsit del que comentàvem al punt anterior, RULL (2009: 36) sosté que «la distribució semàntica dels compostos cultes implica que alguns formants només puguin anar en una determinada posició, a causa de la semàntica de la construcció». Segons això, doncs, els formants cultes en posició final tenen unes característiques semàntiques específiques: designen processos i accions, a diferència dels formants inicials, que únicament fan referència a elements tangibles (RULL 2009). Aquesta assumpció explicaria per què el nombre de formants finals és més reduït que no pas el nombre de formants inicials. Malgrat tot, l'existència de les 123 unitats que poden aparèixer tant en

8. Tot i que el GDLC considera que provenen d'ètims diferents, considerem que és probable que, en el fons, es tracti de la mateixa arrel en els tres casos.

posició inicial com final posaria en dubte aquesta hipòtesi o bé demostraria que realment no són un mateix element, sinó dos elements formalment idèntics, però que semànticament desenvolupen funcions diferents. A partir d'aquesta controvèrsia, a continuació analitzarem una mostra d'alguns elements que poden ocupar les dues posicions i n'analitzarem la funció semàntica i sintàctica que desenvolupen en el compost.

Els deu elements que mostrem a la taula 3 han estat seleccionats de manera aleatòria del conjunt. Per a l'anàlisi, sobretot tindrem en compte el significat essencial de cada formant i, en comptes de basar-nos en les definicions de diccionari, n'analitzarem la paràfrasi —és a dir, el significat i l'estructura sintàctica bàsics— per tal de comprovar el tipus de significat de cada formant i, així, comprovar si la hipòtesi de RULL (2009) és vàlida.

Taula 3. Formants seleccionats per a l'estudi de casos

Formant	Significat	Exemples	Paràfrasi
<i>adelf</i>	'germà'	<i>adelfofàgia</i>	'que es menja els germans'
		<i>monoadelf</i>	'un germà'
<i>cicle</i>	'cercle, cicle'	<i>ciclòrraf</i>	'que sutura cíclicament'
		<i>alicíclic</i>	'greix cíclic'
<i>dermo</i>	'pell'	<i>dermatologia</i>	'estudi de la pell'
		<i>leucoderm</i>	'pell blanca'
<i>gnat</i>	'mandíbula'	<i>gnatoplàstia</i>	'operació de la mandíbula'
		<i>prògnat</i>	'mandíbula cap endavant'
<i>iatre</i>	'metge'	<i>iatrotècnia</i>	'tècnica dels metges'
		<i>pediatre</i>	'metge dels infants'
<i>metre</i>	'mesura'	<i>metrònom</i>	'que indica la mesura'
		<i>audiòmetre</i>	'que mesura l'audició'

(Continua)

Taula 3. Formants seleccionats per a l'estudi de casos (*Continuació*)

Formant	Significat	Exemples	Paràfrasi
<i>pter</i>	'ala'	<i>pteròpode</i>	'peus amb ales'
		<i>dípter</i>	'dues ales'
<i>estoma(t)</i>	'boca'	<i>estomatoplàstia</i>	'operació de la boca (de l'estómac)'
		<i>citostoma</i>	'boca de les cèl·lules'
<i>term</i>	'calent, calor'	<i>termòmetre</i>	'que mesura la temperatura'
		<i>isoterm</i>	'temperatura igual'
<i>xera</i>	'sec, sequedat'	<i>xerodèrmia</i>	'pell seca'
		<i>filloxera</i>	'que asseca les fulles'

Si analitzem aquests casos, podem veure que la majoria dels formants fan referència a conceptes concrets,⁹ com *germà*, *cicle*, *pell*, *sequedat*, etc., més enllà de la posició que ocupen en el compost. De fet, només els casos de *metre* i *xera* indiquen un procés o acció en posició final, relatius a 'mesurar' o 'assecar', respectivament, característica que també observem en altres formants com *-fàgia* 'menjar' (*antropofàgia*) o *-rraf* 'suturar' (*ciclòrraf*). Amb tot, també hem de tenir en compte que la paràfrasi de vegades té una estructura verbal com 'que serveix per a X'; 'que té X' o 'que és X', com podem observar a *dípter* 'que té dues ales' i a *leucoderm* 'que té la pell blanca'. Malgrat això, no podem considerar aquests exemples com a formants que designen un procés o una acció, ja que la paràfrasi adopta aquesta forma en relació amb un element extern al compost, a diferència de casos com el de *audiòmetre* 'que mesura l'audició' o *filloxera* 'que asseca les fulles', en què el formant té una funció predicativa i, per tant, designa una acció. Amb tot, encara que una bona part dels formants finals tenen un valor

9. A diferència de RULL (2009), no farem servir el concepte de tangibilitat perquè entenem que no inclouria els significats relatius a *opinió*, *divinitat*, etc., que, igualment, sí que fan referència a un concepte concret.

predicatiu, en tant que es relacionen amb un verb, com mostrem a (4), també existeixen múltiples formes sufixades que designen elements concrets. De fet, algunes d'aquestes unitats que no designen cap procés o acció són formants que tenen una posició final fixa, com s'exemplifica a (5):

- (4) -*àmbul* 'caminar'
 -*cidi* 'matar'
 -*cor* 'escampar-se'

- (5) -*edre* 'cara, base'
 -*micet* 'fong, bolet'
 -*teca* 'dipòsit'

Tot això indica, per tant, que la diferència entre els formants inicials i finals no depèn d'una qüestió semàntica, sinó que té un rerefons sintàctic que, en molts de casos, emana de la naturalesa mateixa de la composició culta, en què l'element final actua de nucli, de manera que té la càrrega semàntica i sintàctica del compost, mentre que el formant prefixat fa la funció de modificador, com també indica RULL (2009). En canvi, des d'una perspectiva semàntica, caldria analitzar cada cas de manera concreta, però tot apunta que en la majoria de casos els formants cultes indiquen, com dèiem, conceptes concrets, de manera que sobretot s'assemblen als noms, excepte alguns casos en què designen una acció o un procés i, per tant, tenen un sentit predicatiu, ja que són formants que provenen d'un verb del llatí o del grec o, en menor mesura, de noms deverbals o adjectius, que també tenen una funció predicativa.

4. A TALL DE CONCLUSIÓ

La composició culta és encara un procés de formació de mots que ens ofereix múltiples reptes, per als quals cal desenvolupar diferents treballs amb una perspectiva minuciosa, com hem pretès fer en aquest article i en d'altres (SOLIVELLAS 2018; 2021*b*). Amb aquest estudi volíem comprovar si realment la diferència entre un formant i un afix és la capacitat que tenen els primers d'ocupar tant la posició inicial com final en el si d'un compost, però tot apunta que, a diferència del que històricament s'havia assumit, a partir dels plantejaments de SCALISE

(1987), els formants cultes també tendeixen a tenir una posició fixa en les construccions de què participen. Amb tot, cal tenir en compte que aquesta tendència és major en les formes prefixades que no pas en les sufixades, en la mesura que un 45,25 % dels formants sufixats poden aparèixer també en posició inicial, en front d'un 11,82 % dels prefixats que també poden ocupar una posició final.

Sobre aquest tema, RULL (2009) defensava que tots els formants tenien la capacitat d'aparèixer en les dues posicions, però que existien una sèrie de restriccions de tipus semàntic que impedièn que en tots els casos un mateix formant ocupés les posicions inicial i final alhora, la qual cosa explicaria aquesta desigualtat entre formes prefixades i sufixades. Malgrat això, l'estudi realitzat demostra que aquesta hipòtesi no és aplicable a tots els casos, atès que sovint un formant en posició inicial i final té el mateix valor semàntic, com ocorre amb la forma *pter(o)* en *dípter* i *pterodàtil*, per exemple. A més, molts dels formants que només apareixen en posició final també tenen un valor semàntic que no designa un procés o una acció, com *-biosi* 'vida' o *-cele* 'tumor'. Així doncs, la raó per la qual alguns d'aquests elements gaudeixen d'una major autonomia posicional en el marc d'un constructe respon a raons sintàctiques: el primer element fa de modificador i el segon, de nucli. D'altra banda, també hem qüestionat el postulat de SCALISE (1987) de considerar els temes com una única forma, ja que, contràriament, considerem que els formants que poden aparèixer tant en posició inicial com final no són una única entitat, sinó dues, un formant prefixat i un de sufixat, que generalment coincideixen des del punt de vista etimològic i semàntic, però que sovint divergeixen en la morfologia i, sobretot, en la sintaxi.

En resum, les dades palesen que la major part dels formants cultes tenen una posició fixa, que generalment és inicial. D'aquesta manera, doncs, no podem afirmar que una de les característiques d'aquestes unitats sigui l'autonomia posicional que presenten, que ha estat un dels aspectes més destacables en els estudis lexicològics que han analitzat la naturalesa de la composició culta en comparació amb d'altres elements, com els afixos, sense que això impliqui equiparar totes dues categories, car la posició fixa no és una característica exclusiva de l'afixació (MARTÍN CAMACHO 1999). A partir d'aquesta assumpció, però,

cal continuar investigant per descobrir si realment les unitats que poden aparèixer en les dues posicions configuren una única unitat o si, per contra, es tracta d'elements semànticament equivalents, però divergents des del punt de vista morfològic i, sobretot, sintàctic. En qualsevol cas, es tracta d'una primera aproximació que cal continuar en el futur per tal de resoldre la resta d'incògnites que encara resten sense resposta.

BIBLIOGRAFIA

- ALMELA (1999): Ramón Almela, *Procedimientos de formación de palabras en español*. Barcelona: Ariel.
- BAUER (1979): Laurie Bauer, «Against Word-Based Morphology», *Linguistic Inquiry*, 10 (3), ps. 508-509.
- BAYÀ (1997): M. Rosa Bayà, *La prefixació en català: aproximació teoricodescriptiva* [treball de recerca de doctorat], Barcelona: IULA-UPF.
- DGLC (1932): Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona: Llibreria Catalònia.
- DIEC1 (1995): Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Palma, València: Edicions 62, Moll, Enciclopèdia Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Edicions 3 i 4. En línia a: <diec1.iec.cat/diec1/entrada/diec.asp> [Consulta: 21.8.19]
- DIEC2 (2007): Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62, Enciclopèdia Catalana. En línia a: <dlc.iec.cat/>. [Consulta: 21.8.19]
- DNV (2014): Acadèmia Valenciana de la Llengua, *Diccionari normatiu valencià*, València: Generalitat Valenciana. En línia: <avl.gva.es/lexicval/> [Consulta: 2.9.19]
- GDLC (1998): Enciclopèdia Catalana (ed.), *Gran diccionari de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana. En línia <diccionari.cat> [Consulta: 10.8.19]
- GUILBERT (1976): Louis Guilbert, «La relation préfixation / composition», dins *Actes du XIII congrès International de linguistique et*

- philologie romanes*, vol. 1, Quebec: Les Presses de l'Université de Laval, ps. 627-638.
- IACOBINI (1999): Claudio Iacobini, «Distinguishing Derivational Prefixes from Initial Combining Forms», dins G. Booij, A. Ralli, S. Scalise (eds.), *Proceedings of the First Mediterranean Morphology Meeting*, Patras: University of Patras, ps. 132-140.
- IACOBINI (2004): «Composizione con elementi neoclassici», dins M. Grossmann, F. Rainer (eds.), *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen: Niemeyer, ps. 69-95.
- JB (2006): Jordi Bruguera, *Diccionari de formació de mots*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- LDC (2002): Lluís López del Castillo, *Diccionari de formació de paraules*, Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍN CAMACHO (1999): José Carlos Martín Camacho, «La creación de palabras con elementos procedentes de las lenguas clásicas», dins J. Fernández González, C. Fernández Juncal, M. Marcos Sánchez, E. Prieto de los Mozos, L. Santos Ríos (eds.), *Lingüística para el siglo XXI*, vol 2., Salamanca: Aquilafuente, ps. 1101-1108.
- MARTINET (1988): André Martinet, *Grammaire fonctionnelle du français*, París: Didier.
- NGLE (2009): Real Academia Española, Asociación de Academias de la Lengua Española, *Nueva gramática de la lengua española. Morfología y sintaxis*, vol. I., Madrid: Espasa.
- OLSEN (2000): Susan Olsen, «Composition», dins G. Booij, C. Lehmann, J. Mugdan (eds.) *Morphologie / Morphology*, vol. 1., Berlín, Nova York: De Gruyter, ps. 897-916.
- PRĆIĆ (2005): Tvrtko Prčić, «Prefixes vs initial combining forms in English: A lexicographic perspective», *International Journal of Lexicography*, 18 (3), ps. 313-334.
- PRĆIĆ (2008): «Suffixes vs final combining forms in English: A lexicographic perspective», *International Journal of Lexicography*, 21 (1), ps. 1-22.
- RULL (2009): Xavier Rull, *La composició culta en català*, Palma: Moll.
- SCALISE (1987): Sergio Scalise, *Morfología generativa*, Madrid: Alianza.
- SECO (1989): Manuel Seco, *Gramática esencial del español*, Madrid: Espasa-Calpe.

- SOLIVELLAS (2018): Ivan Solivellas, «La composició culta: estudi teoricodescriptiu», *Terminàlia*, 18, ps. 7-13.
- SOLIVELLAS (2021a): *Les partícules prefixals en català* [tesi doctoral], Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- SOLIVELLAS (2021b): «Els límits de la composició culta: entre la composició i l'afixació» dins E. Bellés, P. Marqués Hernández, J. Ojeda Caba i M. Ruiz-Ruano (eds.), *Teixir xarxa, fer camí. Aportacions presents al futur de la catalanística*, Lleida: Punctum, ps. 17-35.
- STEHLÍK (2011): Petr Stehlík, *Aspectos problemáticos de la prefijación*, Brno: Muni Press.
- TC (1994): M. Teresa Cabré, *A l'entorn de la paraula*, dos volums, València: Universitat de València.
- TFC (1997): M. Teresa Cabré (dir.), *Taula de formants cultes*, Barcelona: Realiter.
- VAL ÁLVARO (1999): José Francisco Val Álvaro, «La composición», dins I. Bosque, V. Demonte (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. 3, Madrid: Espasa, ps. 4757-4841.
- VALLÈS (2004): Teresa Vallès, *La creativitat lèxica en un model basat en l'ús*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VARELA (2009): Soledad Varela, *Morfología léxica: la formación de palabras*, Madrid: Gredos.
- WARREN (1990): Beatrice Warren, «The Importance of Combining Forms», dins W. U. Dressler, H. C. Luschützky, O. E. Pfeiffer, J. R. Rennison (eds.), *Contemporary Morphology*, Berlín, Nova York: De Gruyter, ps. 111-132.

ANNEX 1: FORMANTS CULTES DE POSICIÓ VARIABLE

<i>acant(o)-</i>	<i>-acant</i>
<i>adelfo-</i>	<i>-adelf</i>
<i>algi-¹, alg(e)-, algio-, algo-¹, algesi-</i>	<i>-àlgia, -àlgic</i>
<i>allelo-</i>	<i>-allel</i>
<i>andr(o)-</i>	<i>-andre, -àndria</i>

(Continua)

ANNEX 1: FORMANTS CULTES DE POSICIÓ VARIABLE (Continuació)

<i>angi(o)-</i>	<i>-angi</i>
<i>ant(o)-</i>	<i>-ant</i>
<i>antrop(o)-</i>	<i>-antrop(ia), -antròpic</i>
<i>arque-², arqui-</i>	<i>-arca, -arquia</i>
<i>asten(o)-</i>	<i>-astènia, -astènic</i>
<i>bar(o)-</i>	<i>-bar</i>
<i>bi(o)-</i>	<i>-bi(c)</i>
<i>blast(o)-</i>	<i>-blast(ic)</i>
<i>boleo-</i>	<i>-bol(e), -bòlia, -bolisme</i>
<i>branqui(o)-</i>	<i>-branqui</i>
<i>cal·li-, cal·lo-</i>	<i>-calla</i>
<i>cardi(o)-</i>	<i>-cardi, -càrdia</i>
<i>carp(i, o)-</i>	<i>-carp, -carpi, -càrpic</i>
<i>caul(i, o)-</i>	<i>-caule</i>
<i>cefal(o)-</i>	<i>-cèfal, -cefàlia</i>
<i>cel-¹, celo-¹</i>	<i>-cel</i>
<i>cicl(o)-¹</i>	<i>-cicle, -cíclic</i>
<i>cinesi(o)-</i>	<i>-cinesi, -cinèsia, -cinètic</i>
<i>cist(i, o)-</i>	<i>-cist</i>
<i>cit(o)-</i>	<i>-cit</i>
<i>clast(o)-</i>	<i>-clasi, -clasta, -clàstia, -clàstic</i>
<i>cocc(i, o)-</i>	<i>-coc</i>
<i>col·l(o)-</i>	<i>-col</i>
<i>cord(o)-</i>	<i>-cordi</i>

(Continua)

ANNEX 1: FORMANTS CULTES DE POSICIÓ VARIABLE (Continuació)

<i>crom(at, ato, o)-</i>	<i>-crom(ia)</i>
<i>cron(o)-</i>	<i>-cron(ia), -crònic, -cronisme</i>
<i>dactil(i, o)-</i>	<i>-dàctil, -dactília</i>
<i>dem(i, o)-</i>	<i>-dèmia</i>
<i>dendr(i, o)-</i>	<i>-dendron</i>
<i>derm(at, ato, o)-</i>	<i>-derm(a), -dèrmia</i>
<i>dextro⁻¹</i>	<i>-dextre</i>
<i>dinam(o)-</i>	<i>-dinàmic</i>
<i>doxo-</i>	<i>-dox, -dòxia</i>
<i>dramat(o)-</i>	<i>-drama</i>
<i>drom(o)-</i>	<i>-drom(ia)</i>
<i>hem(a, at, ato, o)-</i>	<i>-èmia</i>
<i>encefal(o)-</i>	<i>-encèfal</i>
<i>enter(o)-</i>	<i>-enteri</i>
<i>estesi(o)-</i>	<i>-estèsia</i>
<i>fag(o)-</i>	<i>-fag, -fàgia</i>
<i>fil(o)-¹</i>	<i>-fil, -fília, -fíl·lic</i>
<i>fil·l(o)-</i>	<i>-fíl·le, -fíl·lic</i>
<i>fit(o)-</i>	<i>-fit</i>
<i>flexo-</i>	<i>-flex, -flèxia</i>
<i>foli(o)-</i>	<i>-foli(at)</i>
<i>fon(o)-</i>	<i>-fon¹, -fonia</i>
<i>fragmo-</i>	<i>-fragma</i>
<i>fraseo-</i>	<i>-frasi, -fràsia</i>

(Continua)

ANNEX 1: FORMANTS CULTES DE POSICIÓ VARIABLE (Continuació)

<i>fren(i, o)-</i>	<i>-frènia, -frènic</i>
<i>fugi-</i>	<i>-fug¹</i>
<i>gamo-</i>	<i>-gam, -gàmia, -gàmic</i>
<i>gaster(o)-, gastr(o)-</i>	<i>-gastrí</i>
<i>geno-¹</i>	<i>-gen, -gènia, -gènic</i>
<i>gin(o)-, gineco-</i>	<i>-gin, -gínia</i>
<i>gloss(o)-</i>	<i>-glossa, -glòssia</i>
<i>gloto-</i>	<i>-glot</i>
<i>gnat(o)-</i>	<i>-gnat</i>
<i>gnomo-</i>	<i>-gnomia</i>
<i>gnoseo-</i>	<i>-gnosí, -gnòsia, -gnòstic</i>
<i>graf(o)-</i>	<i>-graf(ia)</i>
<i>heli(o)-</i>	<i>-heli</i>
<i>helmint(o)-</i>	<i>-helmint</i>
<i>hidr(o)-¹</i>	<i>-hidre, -hidra, -hídric</i>
<i>iatr(o)-</i>	<i>-iatre</i>
<i>lal(o)-</i>	<i>-làlia</i>
<i>log(o)-</i>	<i>-leg, -logia, -lògic</i>
<i>lingüi-, linguo-</i>	<i>-lingua, -lingüe</i>
<i>lis(i, o)-</i>	<i>-lisi, -lític¹</i>
<i>lit(o)-</i>	<i>-lit¹, -lita, -lític²</i>
<i>megal(o)-</i>	<i>-megàlia</i>
<i>mer(i, o)-</i>	<i>-mer</i>
<i>metr-², metro-²</i>	<i>-metre, -metria</i>

(Continua)

ANNEX 1: FORMANTS CULTES DE POSICIÓ VARIABLE (Continuació)

<i>mnem(o)-</i>	<i>-mnèsia</i>
<i>morf(o)-</i>	<i>-morf, -morfisme, -morfosi, -mòrfic</i>
<i>nomo-</i>	<i>-nom(ia)</i>
<i>not(o)-</i>	<i>-not</i>
<i>hodo-</i>	<i>-ode¹</i>
<i>odont(o)-</i>	<i>-odont</i>
<i>oftalm(o)-</i>	<i>-oftalmia</i>
<i>onic(o)-</i>	<i>-onix</i>
<i>pato-</i>	<i>-pata, -patia</i>
<i>ped(o)-¹, pedi-, paido-</i>	<i>-pede</i>
<i>pig(o)-</i>	<i>-pígia</i>
<i>pinnati-</i>	<i>-pinnat</i>
<i>plasm(a, ato, o)-</i>	<i>-plasma</i>
<i>pod(o)-</i>	<i>-pode</i>
<i>potamo-</i>	<i>-pòtam</i>
<i>pter(o)-</i>	<i>-pter</i>
<i>pterigo-</i>	<i>-pterigi</i>
<i>queto-</i>	<i>-quet</i>
<i>rinco-</i>	<i>-rinc</i>
<i>saur(i, o)-</i>	<i>-saure</i>
<i>escaf(o)-</i>	<i>-scaf</i>
<i>sem(a)-</i>	<i>-sèmia</i>
<i>esfigm(o)-</i>	<i>-sfígmia</i>
<i>somato-</i>	<i>-soma</i>

(Continua)

ANNEX 1: FORMANTS CULTES DE POSICIÓ VARIABLE (Continuació)

<i>esperm(at, ati, ato, o)-</i>	<i>-sperm, -spèrma</i>
<i>espondil(o)-</i>	<i>-spòndil</i>
<i>estat(o)-</i>	<i>-stat, -stàtic¹</i>
<i>estico-</i>	<i>-stic</i>
<i>estil(o)-</i>	<i>-stil</i>
<i>estomat(o)-</i>	<i>-stoma</i>
<i>estrati-, estrato-</i>	<i>-strat</i>
<i>tafo-</i>	<i>-tafi</i>
<i>talam(i, o)-</i>	<i>-tàlem</i>
<i>tax(i, o)-</i>	<i>-taxi, -tàxia</i>
<i>tecn(i, o)-</i>	<i>-tècna, -tècnic</i>
<i>teï-, teo-</i>	<i>-teisme, -teista</i>
<i>tel(o)-¹, teli-¹</i>	<i>-teli</i>
<i>term(o)-</i>	<i>-term</i>
<i>tipo-</i>	<i>-tip, -típia, -típic</i>
<i>tomo-</i>	<i>-tom</i>
<i>tono-</i>	<i>-ton(ia), -tònic</i>
<i>trof(o)-</i>	<i>-trof, -tròfia</i>
<i>trop(o)-</i>	<i>-trop¹, -tropi(a), -tropisme, -tròpic</i>
<i>ur(o)-¹</i>	<i>-úria¹</i>
<i>xer(o)-</i>	<i>-xera</i>
<i>zo(o)-</i>	<i>-zoic, -zoide, -zoisme, -zou</i>

ELS PLURALS ESCARITS EN POSICIÓ D'OBJECTE: UN ESTUDI COMPARATIU DEL CATALÀ I EL RUS*

*BARE PLURAL NOMINALS IN THE OBJECT POSITION:
A COMPARATIVE STUDY OF CATALAN AND RUSSIAN*

DARIA SERES

Centre de Lingüística Teòrica
Universitat Autònoma de Barcelona
Edifici B, Campus UAB, 08193 Bellaterra
+34 632 74 19 36
daria.seres@uab.cat
ORCID ID: 0000-0002-9044-8516

Resum

L'objectiu d'aquest article és analitzar la distribució i les possibles interpretacions dels nominals plurals escarits en posició de l'objecte en català, com a llengua amb un sistema d'articles. Aquestes interpretacions es compararan amb les del rus, com a llengua sense articles, per tal de contribuir a la visió interlingüística d'aquest fenomen. Proposo que en català la restricció de l'aparició dels nominals plurals escarits com a arguments interns pot dependre del grau d'agentivitat que expressa el verb. Suggerixo que la interpretació dels nominals escarits està relacionada amb el tipus de l'oració en què apareixen: no-caracteritzant (episòdica o habitual) o caracteritzant. En el primer cas, els nominals plurals escarits tenen una lectura existencial, mentre que en el segon cas són no-referencials, similars als nominals pseudoincorporats. Pel que fa al rus, la distribució dels nominals escarits no està restringida. Les interpretacions són les mateixes que en català i depenen dels mateixos factors, però els nominals plurals escarits també poden tenir una lectura definida i genèrica, que depèn del context discursiu i del tipus de verb que selecciona aquests nominals com a objectes.

Paraules clau

Nominals plurals escarits, referència, semàntica dels sintagmes nominals

Abstract

The goal of this article is to analyse the distribution and possible interpretations that plural bare nominals may have in object position in Catalan as a

* Agraïxo el suport financer dels següents ajuts: MINECO, ref. FFI2017-82547-P; la Generalitat de Catalunya, ref. 2017SGR634; el premi ICREA acadèmica atorgat a M.T. Espinal.

language with articles. I then compare them with the distribution and possible interpretations of bare nominals in Russian, as a language without articles, thus contributing to a better cross-linguistic understanding of this phenomenon. I suggest that in Catalan, the restrictions on bare plural nominals appearing in the internal argument position may depend on the degree of agentivity of the verb. I propose that the interpretation of bare nominals is related to the type of sentence in which they appear: non-characterising (episodic or habitual) or characterising. In the former, bare plural nominals have an existential interpretation, while in the latter they are non-referential, similar to pseudo-incorporated nominals. In Russian, in turn, the distribution of bare nominals is not restricted. Furthermore, their interpretations are the same as in Catalan, and they depend on the same factors, although bare nominals in Russian may also have a definite and a generic interpretation, which depends on the discursive context and the type of verbs that select them as objects.

Key Words

Bare plural nominals, reference, noun phrase semantics

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi de la diversitat tipològica de les llengües del món i la comparació interlingüística ens ajuda a entendre el funcionament del llenguatge com a facultat humana i a trobar els universals que pertanyen a totes les llengües. L'objectiu principal d'aquest treball és fer una comparació de les interpretacions que poden tenir els nominals escrits en català, una llengua romànica amb articles, i el rus, una llengua eslava sense articles. S'ha de tenir en compte que la meitat de les llengües del món no tenen articles com a categoria funcional (LONGO-BARDI 2001, DRYER 2013a, 2013b, entre d'altres), però les interpretacions dels sintagmes nominals (SN) com a definides, indefinides (existencials),¹ genèriques, tenen un caràcter universal. És a dir, totes les llengües tenen eines per expressar aquestes lectures, malgrat no

1. Les descripcions indefinides poden tenir una lectura específica i inespecífica (FODOR & SAG 1982, RIGAU 1988, ENÇ 1991, entre d'altres). Els SNs amb la lectura existencial no són específics. Pel que fa al català, cal tenir en compte que els nominals escrits són d'interpretació inespecífica (BRUCART 2002: 1453-1455).

tenir article. És per això que és interessant comparar llengües tipològicament diferents, com el català i el rus. En aquest treball, em centro en els nominals escarits plurals que es troben en posició d'objecte (o argument intern del verb).²

Els nominals escarits són SNs que apareixen en el discurs i no contenen ni un article ni un determinant. És a dir, el SN només conté un substantiu, almenys de forma manifesta. En català, l'aparició dels nominals escarits es contrasta amb els nominals no-escarits, mentre que en rus és la forma que els sintagmes nominals tenen per defecte.

En general, les llengües romàniques (i el català entre elles) admeten nominals escarits en posició de predicat (1) però no com a arguments (2) (CHIERCHIA 1998, LONGOBARDI 2001, entre d'altres).³ Per aparèixer en posició de subjecte argument extern el nom ha d'anar precedit per un determinant (3). La posició d'objecte argument intern, però, sembla ser menys restrictiva (4) i pot admetre nominals escarits. Tanmateix, hi ha casos en què els SNs plurals escarits no poden aparèixer (5).

- (1) *Aquests animals són gossos.*
- (2) **Gossos borden.*
- (3) *Els/Aquests gossos borden.*
- (4) *A la nostra masia criem gossos.*
- (5) *Aquesta gent odia els gossos. / *gossos.*

És important notar també que els nominals escarits en posició d'objecte són molt menys estudiats en comparació amb la posició del subjecte en les llengües amb articles. Es poden destacar els següents treballs sobre les llengües romàniques dedicats a aquest tema: LACA

2. S'hi poden encabir també els noms de massa, que són nominals singulars escarits. Es preveu que tenen un funcionament molt similar als nominals plurals escarits, però aquesta qüestió queda fora de l'abast d'aquest article. Vegeu LINK 1983 per a una anàlisi detallada de les similituds entre els noms de massa i els plurals. Tot i així, cal tenir en compte les diferències en la interpretació dels objectes plurals escarits i noms de massa escarits amb verbs de consum i creació (MACDONALD 2006, 2008a), que esmenta el revisor anònim.

3. Agraïixo al revisor anònim d'aquest article fer-me notar que BRUCART (2002: 1453) indica que els SNs escarits en català tant poden tenir valor argumental com predicatiu segons el context sintàctic.

(1990), DOBROVIE-SORIN & LACA (1996, 2003) sobre el castellà, el francès i l'italià, i ESPINAL (2010), ESPINAL & MCNALLY (2011) sobre el castellà i el català. La manca d'estudis d'aquest fenomen (sobretot, els estudis de llengües tipològicament diferents) ha motivat el meu article, on intento establir les condicions que permeten l'aparició dels plurals escarits en català en posició d'objecte i en què després analitzo les possibles lectures que poden tenir en aquesta llengua, comparant-les amb la semàntica dels objectes plurals escarits en rus.

La hipòtesi que defenso és que en català els plurals escarits en posició d'objecte apareixen com a arguments interns de verbs de diferents tipus, exceptuant el cas dels verbs psicològics. Proposo que les lectures que poden tenir són l'existencial i la no-referencial.⁴ En el segon cas, i des del punt de vista semàntic, no són arguments del verb, sinó els seus modificadors, similars als nominals (pseudo)incorporats. Els objectes plurals escarits no-referencials (o amb una referència feble) es troben en les oracions caracteritzants (angl. *characterizing statements*, segons KRIFKA *et al.* 1995), que expressen alguna característica essencial del subjecte. En els altres casos, o sigui, en les oracions habituals no-caracteritzants, que expressen una generalització sobre un esdeveniment i suggereixen el seu caràcter usual i ordinari, i en les oracions episòdiques, que descriuen un esdeveniment o una situació particular, els objectes escarits tenen una lectura existencial.

A més, proposo que la capacitat dels nominals plurals escarits d'aparèixer en la posició d'objecte depèn del grau de l'agentivitat del verb.⁵ Per aquesta raó els verbs no-agentius, com ara els verbs psicològics (vegeu l'exemple 5), no admeten els nominals plurals escarits.

4. La lectura existencial d'un SN vol dir que «Hi ha (almenys) un X»; en termes lògics aquesta lectura es representa pel quantificador existencial $\exists$. Per més detalls sobre la lectura existencial vegeu HEIM (1982), DIESING (1992), KRATZER (1998), entre d'altres. Si un nominal és no-referencial, vol dir que no introdueix cap referent al discurs, sinó que denota una propietat. Per més detalls vegeu CARLSON (2003), AGUILAR-GUEVARA *et al.* (2014), entre d'altres.

5. Com ha comentat el revisor anònim, fa falta un estudi més aprofundit per demostrar conclusivament els efectes d'agentivitat del verb sobre la distribució de nominals escarits en posició d'objecte. Aquest estudi es deixa per més endavant. En aquest article només proposo que pot haver-hi una certa relació entre la restricció dels nominals escarits en posició d'objecte i l'agentivitat.

verb que els selecciona, de la lectura de tota l'oració en la qual apareixen i, de vegades, del coneixement del món que tenen els parlants.

Primer, cal mencionar que els nominals singulars escarits en català (i en castellà) apareixen en la posició d'objecte de predicats de tipus *tenir*, incloent-hi l'estructura existencial *haver-hi* (ESPINAL & MCNALLY 2011: 89, ex. 3). ESPINAL & MCNALLY (2011) analitzen els nominals singulars escarits com a modificadors del verb (no com a arguments), això és, la seva denotació és de propietat i no d'entitat. La seva proposta teòrica ha inspirat l'anàlisi que presento en aquest article pels nominals plurals escarits en català.

- (7) a. Necesito *cangur*.
- b. Porta *barret*.
- c. Té *apartament*.
- d. Aquesta tarda hi ha *reunió*.

Comparat amb els nominals singulars escarits, la distribució dels plurals escarits és més àmplia. Sembla que poden aparèixer amb qualsevol tipus de verb que denoti una activitat habitual (8).

- (8) a. La Maria fuma *cigarros*.
- b. El meu gos menja *ossos*.
- c. Aquest noi arregla *bicicletes*.

Els verbs que no expressen cap activitat, sinó que denoten una relació psicològica entre dos arguments, no admeten nominals escarits. Aquests verbs són els verbs psicològics de subjecte experimentador (angl. *psychological subject-experiencer verbs*) (9) (LACA 1990; SERES & ESPINAL 2018, 2019).

- (9) a. *La Maria odia *cigarros*.
- b. La Maria odia *els cigarros*.

Les preguntes rellevants sobre els casos exemplificats a (8) i (9) són les següents: Quines són les lectures que tenen els nominals plurals escarits en la posició d'objectes dels verbs no-psicològics? Per què els verbs psicològics no admeten nominals escarits? A continuació em centro en aquestes preguntes.

2.2. Les oracions caracteritzants vs. no-caracteritzants

Primer de tot, és important destacar que les lectures que poden tenir els nominals escarits en els exemples de (8) depenen de com s'interpreta tota l'oració.

Una oració pot interpretar-se com a caracteritzant del subjecte, és a dir, que expressa una propietat essencial, no accidental, del subjecte i no informa de cap esdeveniment (DAHL 1975, KRIFKA *et al.* 1995, GELMAN 2003): per exemple, *La Maria és fumadora*. Aquest tipus d'oracions són diferents de les oracions episòdiques que fan referència als esdeveniments o situacions particulars, com, per exemple, *La Maria ha fumat un cigarro*.

Com que les oracions caracteritzants expressen regularitats i veritats generals, són atèliques i, en general, no admeten delimitació temporal o aspectual, per això el verb normalment està en la forma del present d'indicatiu. Si el subjecte té una lectura genèrica (o sigui, fa referència a una classe) i el verb està en passat, s'infereix que les representants de la classe denotada pel subjecte ja no existeixen (10). En rus, on l'aspecte verbal és un tret lexicalitzat, només les oracions amb els verbs imperfectius s'interpreten com a caracteritzants (11a). L'aspecte perfectiu del verb fa interpretar tota l'oració com a episòdica (11b).

(10) Els dinosaures menjaven falgueres gegants.

- (11) a. *Dinozavry eli gigantskie paporotniki.*
           dinosaures menjar.PASSAT.IMPF gegants falgueres.ACC
           'Els dinosaures menjaven falgueres gegants.'
- b. *Dinozavry s'eli gigantskie paporotniki*
           dinosauré menjar.PASSAT.PF gegants falgueres.ACC
           'Els/uns dinosaures van menjar les / unes falgueres gegants.'

També hi ha oracions que s'interpreten com a habituals. Aquestes oracions generalitzen sobre un esdeveniment, suggerint que l'acció, expressada pel predicat, passa *sovint*, *normalment*, *generalment*. Les oracions habituals tant poden ser caracteritzants com no-caracteritzants (KRIFKA *et al.* 1995). Si són caracteritzants, faciliten informació

sobre la naturalesa de l'entitat en posició de subjecte, o sigui, introdueixen una propietat que caracteritza el subjecte. ESPINAL & MCNALLY (2011: 101) expliquen que aquesta propietat no ha de ser prototípica, estereotípica o institucionalitzada, tampoc ha de ser una propietat estable, però es considera rellevant en el context per distingir si l'entitat individual té la propietat en qüestió o no. D'aquesta manera es pot dir que la distinció entre la lectura caracteritzant o no caracteritzant depèn del context. Per això l'oració habitual de (12a) pot interpretar-se com a caracteritzant a (12b) o com a no-caracteritzant a (12c).

- (12) a. La Maria fuma cigarros.
 b. La Maria és fumadora.
 c. La Maria fuma cigarros, però no és fumadora.
     = 'La Maria fuma uns cigarros de tant en tant.'
     = 'La Maria ara està fumant cigarros, però normalment no ho fa.'

Si l'oració té la lectura no-caracteritzant (12c), l'objecte tindrà una lectura existencial. La lectura existencial (o indefinida) vol dir que el nom denota un nombre d'entitats individuals no especificades, l'existència de les quals s'afirma en l'oració. Però en el cas de la lectura caracteritzant l'existència de les entitats individuals a les quals fa referència l'objecte no està necessàriament afirmada. En conseqüència, l'oració a (12a) pot tenir una lectura disposicional 'La Maria fumarà un cigarro, si se li ofereix'. En aquest cas, no cal que el referent del SN existeixi perquè puguem assignar un valor de veritat a l'oració.

Ara bé, la lectura disposicional de les oracions caracteritzants és diferent de l'habitual (MENÉNDEZ-BENITO 2012). Les oracions amb aquesta interpretació no expressen el que fa el subjecte normalment, sinó el que pot fer en algunes circumstàncies. Per això l'oració de (12a) pot significar 'La Maria fumaria un cigarro en unes determinades circumstàncies'. Aquest tipus d'oració es pot explicar en termes de la modalitat alètica, amb la qual s'expressa una (im)possibilitat o una necessitat lògica (MAIER 2017).

Trobem les mateixes lectures, com les que acabem de descriure més amunt pel català, en rus: a (13) l'oració pot interpretar-se com a caracteritzant, habitual no-caracteritzant o epistèmica.

(13)	Maria	kurit	sigary.
	Maria.NOM	fuma.PRES.IMPF	cigarros.ACC
	'La Maria fuma cigarros.'		
(14)	Maria	vykurit	sigary.
	Maria.NOM	fumarà.PRES.PF	cigarros.ACC
	'La Maria fumarà els cigarros.'		

Tanmateix, tal com s'ha dit abans, la interpretació caracteritzant no més sorgeix en absència de qualsevol tipus de localització o delimitació del domini de la referència en l'oració o el context discursiu. Per exemple, el canvi d'aspecte verbal de l'imperfectiu al perfectiu canvia la interpretació de l'objecte, i llavors la lectura definida esdevé la preferida de l'objecte plural escarit a (14) (SERES *et al.* 2019).

2.3. La relació entre les interpretacions del subjecte i de l'objecte de la mateixa oració

Un altre factor que s'ha de tenir en compte parlant de la interpretació del SN en posició d'objecte és la interpretació del SN en posició de subjecte de la mateixa oració. Fora de context, les oracions amb un nominal plural escarit en posició d'objecte poden ser ambigües entre la lectura caracteritzant o no-caracteritzant, si el subjecte denota una entitat individual, com s'ha exemplificat a (12) o (13). Però si el subjecte fa referència a una classe, o sigui, té una lectura genèrica, com els subjectes de (15) i (16), només és possible una lectura caracteritzant de l'oració.

- (15) El llobarro menja mol·luscs i crustacis.⁷
 (16) Els llobarros mengen mol·luscs i crustacis.

Així mateix, proposo que hi ha una correlació entre la interpretació del subjecte i la interpretació de l'objecte en aquest tipus d'oracions.

7. Agraeixo aquest exemple a M. T. Espinal.

En concret, si el subjecte fa referència —directa o indirecta— a una classe,⁸ la interpretació de l'objecte escarrit no pot ser existencial.

Una classe s'entén com a entitat abstracta que no existeix en el temps i l'espai, sinó en la ment del parlant. Segons MUELLER-REICHAU (2011: 35), les classes com a entitats d'ontologia semàntica formen el *catàleg mental* dels conceptes, que es desenvolupa durant la gènesi cognitiva dels humans que es confronten amb els objectes del món real. Aquest *catàleg mental* serveix per categoritzar i individualitzar els objectes de la realitat. Des d'aquest punt de vista és lògic de suposar que l'objecte sintàctic d'una oració, el subjecte de la qual denota una classe, no pot denotar una entitat no-abstracta, perquè els dos arguments s'involucren en una relació expressada pel predicat. Dit d'una altra manera, no és possible que *el llobarro* com a entitat abstracta mengi *molluscs* que existeixen en el món real. L'existència en el món real vol dir la possibilitat de localitzar una entitat en el temps i l'espai. En el cas de (16) l'ancoratge espaciotemporal a través d'adjunts locatius o temporals o l'aspecte verbal (progressiu o perfectiu) és impossible. La lectura del subjecte en (17)–(19) no pot ser genèrica, sinó només definida. L'objecte al seu torn s'interpreta com a existencial, i tota l'oració perd la lectura caracteritzant i s'interpreta com a episòdica.

- (17) Els llobarros mengen molluscs i crustacis en aquesta part del mar.
- (18) Els llobarros estan menjant molluscs i crustacis.
- (19) Els llobarros han menjat molluscs i crustacis.

8. Segons la teoria de BORIK & ESPINAL (2015) que adopto en aquest article, la referència directa a una classe es produeix quan un nom (morfològicament singular) anomena una classe sense fer referència als seus membres (o representants), mentre que la referència indirecta es fa a través de la referència a la suma màxima (un conjunt) d'entitats individuals que representen aquesta classe. D'aquesta manera la referència indirecta a una classe es pot entendre com a resultat de la generalització sobre els seus representats. En català, la diferència entre la referència directa i indirecta a una classe s'expressa mitjançant els noms singulars definits i els noms plurals definits amb interpretació genèrica, com està exemplificat a (15) i (16).

Cal notar també que si l'oració admet substantius on posició d'objecte amb un determinant indefinit (o sigui amb la lectura existencial), el subjecte no pot tenir la lectura genèrica, només la definida.

(20) El llobarro menja uns molluscs i crustacis.

En resum, he demostrat que les oracions amb subjecte genèric resisteixen l'ancoratge espaciotemporal i com a conseqüència el seu objecte escarit plural no pot ser interpretat com a existencial. D'altra banda, tampoc es pot interpretar com a definit o genèric perquè en les llengües romàniques, en aquests casos l'article definit és obligatori.⁹

En rus, en principi, no es pot excloure una lectura definida o genèrica dels nominals escarits. Aquestes interpretacions no estan associades amb cap element morfosintàctic obert, com s'ha exemplificat en (6a), repetit aquí en (21).

(21) Sobaki   edjat   kosti.
           gossos.NOM   menjen   ossos.ACC
           'Els/uns gossos mengen els ossos. / uns ossos. / ossos.', 'Els gossos són menjadors d'ossos.'

Com es proposa en SERES & BORIK (2021), la lectura definida dels nominals escarits en rus depèn del context discursiu i apareix en els casos de familiaritat (anaforicitat directa o associativa) o topicalitat. En les oracions caracteritzants, el subjecte (i no l'objecte) és el tòpic, perquè aquest tipus d'oracions faciliten la informació sobre el subjec-

9. De fet, la genericitat i la definitud tenen molt en comú (DAYAL 2004, 2017; SERES 2020). Aquestes dues lectures es caracteritzen per la maximalitat de referència (que es pot entendre com a totalitat i la referència inclusiva, segons LACA 1990), la capacitat d'identificació o la identificabilitat (l'entitat ja és present al catàleg mental dels parlants) i la pressuposició d'existència. La diferència entre les dues interpretacions consisteix en la presència/absència de la restricció del domini de la referència del SN (HEIM 2011; SERES 2020). En el cas dels nominals genèrics, com en (ia), el domini no està restringit, mentre que hi ha restriccions contextuais i pragmàtiques per als nominals definits (ib) i (ic).

- (i) a. Els gossos borden.
- b. Els gossos dels meus veïns borden.
- c. Els gossos estan bordant.

te que inclou les seves característiques essencials (KRIFKA *et al.* 1995). A més, aquestes oracions no admeten cap ancoratge anafòric o espaciotemporal, o sigui, els contextos on la lectura definida podria aparèixer en rus, com a (22). En particular, l'oració de l'exemple (22) només es pot interpretar com a oració episòdica.

- (22) Sobaki   edjat   kosti   na   kuxne.
       gossos.NOM   menjen   ossos.ACC   a   cuina.PREP
       'Els gossos mengen / estan menjant els ossos / uns ossos a la cuina.'

Cal ressaltar que la lectura genèrica de l'objecte de les oracions caracteritzants també queda exclosa, perquè la genericitat en nominals plurals pressuposa la referència a la totalitat dels membres (prototípics/normals/rellevants) d'una classe (DECLERCK 1988, 1991; LACA 1990; PRASADA 2016, entre d'altres). D'aquesta manera, l'oració de (21), si el subjecte és genèric, s'interpreta com 'Tots els gossos (prototípics/normals/rellevants) mengen ossos'. Però una interpretació amb un objecte genèric, com ara 'Tots els gossos mengen tots els ossos', no tindria sentit.

Com es pot veure, els nominals plurals escarits en posició d'objecte en oracions caracteritzants tant en català com en rus no poden tenir ni lectura existencial, ni genèrica, ni definida. Per això, proposo que en aquests casos els nominals escarits són no-referencials (o tenen una referencialitat feble) i modifiquen el verb. No introdueixen cap referent, sinó que denoten una propietat (de tipus semàntic $\langle e, t \rangle$) (CARLSON 2003; AGUILAR-GUEVARA *et al.* 2014, entre d'altres). Es diferencien, doncs, dels nominals escarits amb la lectura existencial, que comporten la implicació de l'existència del referent.¹⁰

A l'apartat següent, analitzo les característiques dels nominals no-referencials.

10. La lectura existencial es pot representar lògicament amb la següent fórmula: ' $\exists x P(x) \exists x P(x)$ ', que es llegeix com 'hi ha un X que verifica la propietat P'.

3. LA REFERENCIALITAT FEBLE DELS OBJECTES PLURALS ESCARITS

Si l'objecte escarit plural de les oracions caracteritzants amb subjecte genèric no pot tenir lectura existencial (i no pot tenir la lectura definida o genèrica perquè no porta cap article), es podria analitzar com un cas de referencialitat feble (AGUILAR-GUEVARA *et al.* 2014) o absència de referencialitat. Aquest cas és similar al fenomen de (pseudo)incorporació. La pseudoincorporació és el terme que es fa servir quan un sintagma nominal no funciona com a argument del verb, sinó que modifica el predicat verbal;¹¹ el SN, doncs, no té cap referent i denota una propietat.

La incorporació i la pseudoincorporació són fenòmens diferents. Això és, els nominals incorporats normalment manquen de definitud obertament expressada, de nombre i de cas. En canvi, es considera que els nominals pseudoincorporats poden tenir més llibertat sintàctica, poden tenir el cas marcat o permeten alguna modificació, però no poden ser definits i són neutrals en el nombre gramatical (BORIK & GEHRKE 2015: 10). La pseudoincorporació també es pot entendre com a incorporació semàntica (i no necessàriament sintàctica) del nom al verb. En aquest sentit els nominals plurals escarits que trobem en les oracions caracteritzants són comparables amb els noms pseudo-incorporats. En català, aquests SNs no porten cap article o determinant per marcar la definitud, però tenen el nombre gramatical (plural) obertament marcat. En rus, els nominals escarits en posició d'objecte estan marcats per nombre i cas (l'acusatiu, ja que és l'objecte directe del verb).

VAN GEENHOVEN (1998) proposa que l'absència de determinant/article, o sigui, el fet que el nominal és escarit ja és una marca distintiva dels nominals semànticament incorporats. Aquest test no serviria per a les llengües sense article, perquè els nominals venen per defecte en forma escarida. A més, en les llengües amb article hi ha moltes construccions on els nominals escarits poden aparèixer sense ser incorporats (vegeu KRIFKA 2003, DAYAL 2011a, entre d'altres). En cata-

11. El terme *pseudo-incorporació* (angl. *pseudoincorporation*) va ser introduït per MASSAM (2001).

là, per exemple, els nominals escarits poden trobar-se en posició de subjecte postverbal amb els verbs inacusatius (23) o en construccions inacusatives locatives (24). En aquests casos els nominals escarits plurals tenen una lectura existencial.

(23) Arriben *avions*.

(24) En aquesta coral canten *nens*.

Per tant, es pot veure que només el fet de ser escarit no serveix com a test per a la incorporació semàntica. BORIK & GEHRKE (2015) proposen una llista de característiques de nominals (pseudo-) incorporats (vegeu també DAYAL 2011b): l'abast estret (angl. *narrow scope*) respecte a la negació o els operadors modals, la neutralitat de nombre (angl. *number neutrality*), algunes restriccions de modificació, la manca de suport d'anàfora pronominal, els efectes de l'activitat establerta (angl. *establishedness effects*). És important destacar que totes aquestes propietats són de caràcter semàntic i no necessàriament tenen repercussions sintàctiques. A continuació demostraré que algunes d'aquestes característiques dels nominals (pseudo)incorporats es troben en els nominals plurals escarits en posició d'objecte de les oracions caracteritzants.

Segons VAN GEENHOVEN (1998) els noms semànticament incorporats tenen abast estret, denoten una propietat i poden ser interpretats com a expressions de tipus semàntic $\langle\langle e, t \rangle\rangle$, $\langle e, t \rangle$. Es combinen amb el verb restringint la seva denotació, així que el verb és el nucli semàntic de la configuració incorporant. ESPINAL & MCNALLY (2011) destaquen que els nominals pseudoincorporats en català o castellà s'assemblen als arguments verbals però no impliquen cap *instantiació* dels individus,¹² per això no es poden analitzar com a referents d'entitats individuals (o sigui, són no-referencials).

Efectivament, els plurals escarits en posició d'objecte en català tenen l'abast estret.¹³ (25) només pot significar 'El llobarro menja cap mollusc', però no 'Hi ha molluscs que el llobarro no menja.'

12. En angl. *instantiation*, un procés pel qual es genera una ocurrència individual d'una classe d'objectes.

13. Vegeu ESPINAL & MCNALLY (2011) per a una discussió més extensa i una comparació dels trets de nominals escarits singulars i plurals en català i castellà.

(25) El llobarro no menja molluscs.

En una oració episòdica (amb un verb amb aspecte perfectiu i un adjectiu circumstancial de lloc), però, el nom plural escarit pot tenir tant abast ample com estret. És a dir, l'oració a (26) es pot interpretar com 'El Miquel no va menjar cap mollusc' i 'Hi havia molluscs però en Miquel no en va menjar.'

(26) Ahir en Miquel no va menjar molluscs, només va menjar verdures.

Un altre tret dels nominals no-referencials és la neutralitat de nombre. Tot i que la pluralitat està expressada morfofonològicament en els nominals plurals en posició d'objecte, en les oracions caracteritzants és important destacar que el nombre pot ser interpretat com a neutre —ni necessàriament plural ni singular.

En concret, l'oració «El llobarro menja molluscs i crustacis» seria veritat, tot i que hi hagi alguns representants de la classe *llobarro* que mai hagin menjat cap mollusc o crustaci. A més, aquesta oració no afirma l'existència de molluscs o crustacis com a conseqüència lògica, ni pressuposa la seva existència.

L'absència tant de la pressuposició com de la conseqüència lògica de l'existència de l'objecte plural en aquest tipus d'oració fa possible que seqüències com la següent no siguin contradiccions en les llengües naturals:

(27) Els gats cacen ratolins. El Misto, com que és un gat, també caça ratolins, però a casa no en tenim, de ratolins.

MARI *et al.* (2012: 64) expliquen l'acceptabilitat dels casos, com l'exemplificat a (27), perquè el predicat expressa una habilitat genèrica (o una disposició) que no requereix la *instanciació* dels individus en posició d'argument intern d'aquest verb. Un representant de la classe *gat* no ha de caçar cap ratolí en concret però té l'habilitat genèrica de fer-ho. Aquestes dades demostren que els plurals escarits en posició d'objecte es poden interpretar com a neutres respecte del nombre semàntic, malgrat tenir la forma plural.

Aquesta observació està en consonància amb la teoria de BORIK & ESPINAL (2012, 2015), segons la qual les expressions nominals escarides poden denotar tant propietats de classes ($\langle e^k, t \rangle$) si són $[_{NP}N]$, com propietats d'objectes ($\langle e^o, t \rangle$) o propietats de subclasses ($\langle e^{sk}, t \rangle$) si són $[_{NumP}Num[_{NP}N]]$. Els SNs escarits amb el nombre neutre, doncs, denoten propietats de classes i es conceben com a elements intensionals, sense extensió o referència a objectes individuals. Mentrestant, els nominals escarits amb el nombre semànticament interpretable tenen lectura existencial i poden introduir entitats individuals.¹⁴

Una altra evidència que confirma que els plurals escarits en oracions caracteritzants no introdueixen entitats individuals és la impossibilitat d'identificar-los amb pronoms personals en català. Els noms escarits en posició d'objecte només es poden substituir pel pronom partitiu *en* (28a) i no pel pronom personal (28b), cosa que també demostra l'absència de referència a entitats individuals, sinó a propietats.

- (28) a. Els gats cacen ratolins, però, per sort, no *en* tenim a casa.
 b. *Els gats cacen ratolins, però, per sort, no *els* tenim a casa.

En rus, però, la substitució pel pronom personal és possible:

- (29) Koški   lovjat   myšej,   no,   k   ščastju,   u   nas
       gats.NOM   cacen   ratolins.ACC   però   per   sort   a   nosaltres
       doma   ix   net.
       a.casa   *els*.GEN   no.
       'Els gats cacen ratolins, però, per sort, no en tenim a casa.'

Pel que fa a les oracions no-caracteritzants, els plurals escarits en posició d'objecte poden ser substituïts per un pronom personal, com està demostrat a (30) (ESPINAL & MCNALLY 2011: 95, ex. 16 c). Cal tornar a dir que en aquest cas el nominal escarit té una lectura existencial.

- (30) Avui porta braçalets. *Els* hi vam regalar l'any passat.

14. Agraïxo al revisor anònim l'ajuda per consolidar aquesta observació.

A més, és important notar que la interpretació de les oracions amb objecte plural escarit i, com a conseqüència, la interpretació del mateix nominal pot dependre del coneixement del món per part dels parlants. Si una activitat és estereotípica, establerta o institucionalitzada, l'oració tendeix a interpretar-se com a caracteritzant i l'objecte plural, conseqüentment, com a no-referencial. No obstant això, si l'oració s'interpreta com l'expressió d'una activitat habitual, l'objecte més aviat tindrà una lectura existencial.¹⁵ En molts casos, aquesta restricció és difícil de capturar per la seva naturalesa pragmàtica. No és estrictament ni semàntica ni sintàctica. L'exemple de (31) pot interpretar-se com a frase caracteritzant, si tenim uns estereotips sobre els russos, el fred que fa al seu país i la vestimenta tradicional; però també com a no-caracteritzant, només generalitzant, si tenim en ment esdeveniments com portar un tipus de roba determinat.

(31) Els russos porten *abrics de pell*.

Així doncs, tenint en compte els fets lingüístics analitzats més amunt, es pot dir que els nominals escarits en posició d'objecte en les oracions caracteritzants tenen una referencialitat feble i no introdueixen cap entitat individual en el discurs, tenen un abast estret i demostren la neutralitat de nombre. En aquest aspecte, són similars als nominals (pseudo)incorporats. Cal insistir, però, que la interpretació d'aquests nominals està vinculada al context lingüístic i extralingüístic, com ara el coneixement del món que tenen els parlants, i no té efectes sintàctics.

4. PLURALS ESCARITS VS. PLURALS DEFINITS

Com hem vist a les seccions 2 i 3, la interpretació dels nominals plurals escarits en posició d'objecte depèn del tipus d'oració en què es

15. Vegeu també els treballs de MITHUN (1984), VAN GEENHOVEN (1998) i DAYAL (2011a) sobre l'expressió de l'activitat típica o establerta per una combinació de verb i nominal incorporat.

troben (caracteritzant o no-caracteritzant). Però hi ha un altre factor que s'ha de tenir en compte quan es tracta dels nominals escarits en català (i les altres llengües romàniques): el tipus de predicat. Així, hi ha un grup de verbs que no admeten nominals escarits: són els verbs psicològics de subjecte experimentador, com a (32). Aquests verbs expressen una relació psicològica/emocional entre dues entitats individuals: l'argument extern com a experimentador i l'argument intern com a meta-d'emoció (angl. *target-of-emotion*, PESETSKY 1995). Aquesta relació pressuposa l'existència de dues entitats individuals (COHEN & ERTESCHIK-SHIR 2002; FÁBREGAS & MARÍN 2015, entre d'altres), per això l'objecte ha de tenir una lectura específica¹⁶ (SERES & ESPINAL 2018, 2019)

- (32) a. La Maria odia *els cigarros*.
 b. *La Maria odia *cigarros*.

Entre les característiques que tenen els verbs psicològics com a classe lèxica és important destacar que no són agentius (LACA 1990) perquè expressen un estat emocional i el subjecte (l'experimentador) no pot controlar l'estat designat pel verb. En definitiva, els verbs psicològics no poden combinar-se amb els complements circumstancials, com ara *amb cura*, *deliberadament*, *amb premeditació*, *conscientment*, *sense voler*.

- (33) #La Maria odia els cigarros amb cura.

Segons LACA (1990: 40-42), l'absència d'agentivitat impedeix la selecció de les instàncies individuals en posició d'objecte, per això la referència es fa a la totalitat de les instàncies que pertanyen a la classe designada pel sintagma nominal. L'emoció expressada pel verb psicològic no pot ser dirigida a una part del conjunt de les entitats individuals. Al contrari, aquesta emoció va dirigida a tot el conjunt perquè l'experimentador no pot escollir deliberadament quines entitats li

16. Això vol dir que l'objecte pot ser definit o indefinit específic:
 (i) La Maria odia els/alguns/*uns gossos.

provoquen l'emoció. El rol temàtic d'experimentador es caracteritza, doncs, per una absència de volició i contrasta amb el rol d'agent, que es descriu com a involucrat de manera voluntària en l'esdeveniment o estat (DOWTY 1991: 572).

Es pot dir que la restricció sobre la interpretació i la forma dels objectes dels verbs psicològics, o sigui, la seva aparició amb l'article definit obligatori i la lectura genèrica o definida, prové de la naturalesa de la relació expressada pel verb: una relació psicològica entre un experimentador i una meta-d'emoció, els dos han d'existir i ser especificats. La lectura inclusiva (màxima) apareix com a conseqüència de la no-agentivitat del verb. L'emoció no pot ser dirigida a una part del conjunt dels individus i s'aplica a tot el conjunt. Aquesta totalitat vol dir la referència a la suma màxima dels individus i s'expressa per mitjans de l'article definit que és obligatori en els nominals en posició d'objecte d'aquests verbs.¹⁷

- (34) a. Odio els gossos.
b. Odio els gossos dels meus veïns.

La lectura genèrica apareix en absència de la localització espaciotemporal o de l'anaforicitat, és a dir, quan el domini de la referència no està restringit (34a). A l'altre cas (34b), l'objecte s'interpreta com a definit (específic) (SERES & ESPINAL 2018, 2019; SERES 2020).

Amb altres tipus de verb, o sigui, els verbs no-psicològics, l'objecte pot tenir diferents interpretacions pel que fa a l'agentivitat. La lectura no-agentiva del verb i, com a conseqüència, la interpretació màxima del seu objecte, apareix quan el subjecte no és animat, com està exemplificat en (35b), (36b) i (37b), o sigui, quan el subjecte no pot produir una acció deliberada. Si el verb s'interpreta com a no-agentiu, la selecció de les entitats a les quals s'aplica la predicació és impossible. La referència del nominal en posició d'objecte, doncs, és al conjunt màxim (a la suma màxima) d'individus, per això l'article definit

17. Convé ressaltar que la definitud s'entén com a maximalitat en plurals a partir dels treballs de SHARVY (1980), LINK (1983) i d'altres.

és obligatori.¹⁸ En aquest cas, un SN definit pot legitimar una referència genèrica indirecta a una classe d'individus.

- (35) *a.* En Joan mata *ratolins*.
       b. El cianur mata *els ratolins*.
 (36) *a.* La Maria blanqueja *peces de cotó*.
       b. El sol blanqueja *les peces de cotó*.
 (37) *a.* L'Anna perfora *pedres*.
       b. L'aigua que degota perfora *les pedres*.

Els exemples de (35)-(37) suggereixen que el canvi en l'agentivitat del verb pot influir la interpretació de l'objecte.¹⁹ Si el verb s'interpreta com a no-agentiu, s'afavoreix la lectura màxima (genèrica) del SN plural en posició d'objecte.

En rus, el contrast entre els objectes plurals definits i esgarits no existeix en la morfosintaxi, però el contrast entre la lectura genèrica, que implica la totalitat o la inclusivitat, i la lectura existencial (o parcial), existeix. Per tant, l'oració de l'exemple (38a) es pot interpretar com a (38b), és a dir, amb una referència a tots els individus o a totes les subclasses representants d'una classe; i l'oració de (39a), no.

- (38) *a.* Maria obožæet *sobak*.
       Maria adora gossos.ACC
       'La Maria adora els gossos.'
       b. = Maria obožæet vsex *sobak*. /vse vidy *sobak*.

18. És important assenyalar que tot i que la diferència semàntica entre la lectura agentiva i no agentiva existeix en anglès, no té cap expressió en la morfosintaxi. L'anglès utilitza nominals esgarits en tots dos casos.

- (i) John kills *mice*.
     John mata *ratolins*.
     'En John mata ratolins.'
 (ii) Cyanide kills *mice*.
     cianur mata *ratolins*.
     'El cianur mata els ratolins.'

19. L'agentivitat del verb no és necessàriament l'únic factor. Un altre possible factor determinant, com fa notar el revisor anònim, pot estar relacionat amb la generalització de MACDONALD (2006, 2008a, 2008b) «que els plurals esgarits indueixen en els predicats no estatus lectures de múltiples esdeveniments seqüencials que poden semblar estranys pragmàticament si entenem que el subjecte no és animat i que, per tant, no exerceix control sobre l'esdeveniment».

- Maria adora tots gossos.ACC /totes classes.ACC gossos.GEN
 'La Maria adora tots els gossos. / totes les classes de gossos.'
- (39) a. Maria razvodit *sobak*.
 Maria cria gossos.ACC
 'La Maria cria gossos.'
- b. ≠ Maria razvodit vsex *sobak*. /vse vidy *sobak*.
 Maria cria tots gossos.ACC / totes classes.ACC gossos.GEN
 'La Maria cria tots els gossos. / totes les classes de gossos.'

En català, com en les altres llengües romàniques, el contrast entre la lectura genèrica i existencial, queda codificat a través de l'article definit o la seva absència (vegeu la traducció dels exemples 38a i 39a).

5. CONCLUSIONS

Com a resum, els nominals plurals escarits en posició d'objecte poden tenir les mateixes lectures en català i en rus. Quan apareixen en oracions episòdiques, s'interpreten com a existencials, és a dir, denoten algunes entitats no especificades. Però quan apareixen en les oracions caracteritzants no introdueixen cap referent i modifiquen el verb. En aquest cas, els nominals plurals escarits demostren uns efectes semànticopragmàtics que els fan similars als nominals pseudoincorporats o semànticament incorporats, com ara la lectura d'abast estret, la neutralitat de nombre, un suport limitat de l'anàfora pronominal, la percepció de l'activitat que involucra aquest objecte com a establerta/institucionalitzada.

En rus, una lectura definida o genèrica dels nominals plurals escarits tampoc queda exclosa. Apareix quan la referència es fa al conjunt màxim de les entitats en el context (la definitud) o al conjunt màxim dels representants d'una classe (la genericitat). En català, l'article definit és obligatori en aquests casos. Explico, a més, que la lectura màxima com a referència a tots els membres d'una classe pot aparèixer com a conseqüència de la manca d'agentivitat del verb. Els verbs no agentius impedeixen la selecció per part del subjecte de les entitats a les quals es dirigeix l'acció. És per això que els verbs psicològics (no agentius per defecte) admeten en català només objectes obertament definits, referents a la suma màxima de les entitats en qüestió.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR-GUEVARA *et al.* (2014): Ana Aguilar-Guevara, Bert Le Bruyn, Joost Zwarts, «Advances in weak referentiality», *Weak referentiality*, A. Aguilar-Guevara, B. Le Bruyn i J. Zwarts (eds.), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, ps. 1-16.
- BORIK & ESPINAL (2012): Olga Borik i M. Teresa Espinal, «On definite kinds», *Recherches linguistiques de Vincennes*, 41, ps. 123-146.
- BORIK & ESPINAL (2015): «Reference to kinds and to other generic expressions in Spanish: definiteness and number», *The Linguistic Review*, 32.2, ps. 167-225.
- BORIK & GEHRKE (2015): Olga Borik i Berit Gehrke, «An introduction to the syntax and semantics of pseudo-incorporation», dins O. Borik i B. Gehrke (eds.), *The syntax and semantics of pseudo-incorporation*, Leiden: BRILL, ps. 1-46.
- BRUCART (2002): Josep M. Brucart, «Els determinants», dins J. Solà, M.-R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries: ps. 1435-1561.
- CARLSON (2003): Gregory Carlson, «Weak Indefinites», dins M. Coene i Y. D'hlust (eds.), *From NP to DP: The syntax and semantics of noun phrases*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 195-210.
- CHIERCHIA (1998): Gennaro Chierchia, «Reference to kinds across languages», *Natural Language Semantics*, 6.4, ps. 339-405.
- COHEN & ERTESCHIK-SHIR (2002): Ariel Cohen i Nomi Erteschik-Shir, «Topic, focus and the interpretation of bare plurals», *Natural Language Semantics*, 10.2, ps. 125-165.
- DAHL (1975): Östen Dahl, «On generics», dins, E. Keenan (ed.), *Formal Semantics of Natural Language*, Cambridge: Cambridge University Press, ps. 99-111.
- DAYAL (2004): Veneeta Dayal, «Number marking and (in)definiteness in kind terms», *Linguistics and Philosophy*, 27.4, ps. 393-450.
- DAYAL (2011a): «Bare Noun Phrases», dins K. von Stechow, C. Maienborn i P. Portner (eds.), *Semantics: An International handbook of Natural Language Meaning*, Berlin, Boston: DeGruyter, ps. 1088-1109.

- DAYAL (2011*b*): «Hindo Pseudo-Incorporation», *Natural Language & Linguistic Theory*, 29.1, ps. 123-167.
- DAYAL (2017): «Determining (In)definiteness in the Absence of Articles», dins V. Hohaus, W. Rothe (eds.), *Proceedings of TripleA 3: Fieldwork Perspectives on the Semantics of African, Asian and Austronesian Languages*, Tübingen: Universitätsbibliothek Tübingen, Publikationssystem, ps. 85-99.
- DECLERCK (1988): Renaat Declerck, *Studies on Copular Sentences, Clefts and Pseudo-Clefts*, Berlín, Nova York: DeGruyter.
- DECLERCK (1991): «The origin of genericity», *Linguistics*, 29.1, ps. 79-102.
- DIESING (1992): Molly Diesing, *Indefinites*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- DOBROVIE-SORIN & LACA (1996): Carmen Dobrovie-Sorin i Brenda Laca, *Generic Bare NPs*, Ms, Université de Paris, Université de Strasbourg.
- DOBROVIE-SORIN & LACA (2003): «Les noms sans déterminant dans les langues romanes», dins D. Godard (ed.), *Les langues romanes*, París: CNRS Editions, ps. 233-278.
- DOWTY (1991): David Dowty, «On the semantic content of the notion of Thematic Role», *Properties, Types and Meaning*, Dordrecht: Springer, ps. 66-129.
- DRYER (2013*a*): Matthew Dryer, «Definite articles», dins M. Dryer i M. Haspelmath (eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*, Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. En línia a: <<http://wals.info/chapter/37>>
- DRYER (2013*b*): «Indefinite articles», dins M. Dryer i M. Haspelmath (eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*, Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. En línia a: <<http://wals.info/chapter/38>>
- ENÇ (1991): Mürvet Enç, «The Semantics of Specificity», *Linguistic Inquiry*, 22.1, ps. 1-25.
- ESPINAL (2010): M. Teresa Espinal, «Bare nominals in Catalan and Spanish. Their structure and meaning», *Lingua*, 120.4, ps. 984-1009.

- ESPINAL & McNALLY (2011): M. Teresa Espinal i Louise McNally, «Bare nominals and incorporating verbs in Spanish and Catalan», *Journal of Linguistics*, 47.1, ps. 87-128.
- FÁBREGAS & MARÍN (2015): Antonio Fábregas i Rafael Marín, «Deriving individual-level and stage-level psych verbs in Spanish», *The Linguistic Review*, 32.2, ps. 227-275.
- FODOR & SAG (1982): Janet Fodor i Ivan Sag, «Referential and quantificational indefinites», *Linguistics and Philosophy*, 5.3, ps. 355-398.
- GELMAN (2003): Susan Gelman, *The Essential Child*, Oxford: Oxford University Press.
- HEIM (1982): Irene Heim, *The semantics of definite and indefinite noun phrases* [tesi doctoral], University of Massachusetts.
- HEIM (2011): «Definiteness and indefiniteness», dins K. von Stechow, C. Maienborn, P. Portner (eds.), *Semantics: An International handbook of Natural Language Meaning*, Berlín, Boston: De Gruyter, ps. 1025-1058.
- KRATZER (1998): Angelika Kratzer, «Scope or pseudo-scope? Are there wide-scope indefinites?», dins S. Rothstein (ed.), *Events in Grammar*, Dordrecht: Kluwer, ps. 163- 196.
- KRIFKA (2003): Manfred Krifka, «Bare NPs: Kind-Referring, Indefinite, Both, or Neither?», *Semantics and Linguistic Theory*, 13, ps. 180-203.
- KRIFKA *et al.* (1995): Manfred Krifka, Francis Pelletier, Gregory Carlson, Alice Ter Meulen, Godehard Link i Gennaro Chierchia, «Genericity: An Introduction», dins G. Carlson i F. Pelletier (eds.), *The Generic Book*, Chicago: University of Chicago Press, ps. 1-124.
- LACA (1990): Brenda Laca, «Generic objects: Some more pieces of the puzzle», *Lingua*, 81.1, ps. 25-46.
- LINK (1983): Godehard Link, «The logical analysis of plural and mass terms: a lattice-theoretical approach», dins R. Bauerle, C. Schwarze i A. von Stechow (eds.), *Meaning, Use and Interpretation of Language*, Berlín: DeGruyter, ps. 358-382.
- LONGOBARDI (2001): Giuseppe Longobardi, «How comparative is semantics? A unified parametric theory of bare nouns and proper names», *Natural Language Semantics*, 9.4, ps. 335-369.

- MACDONALD (2006): *The syntax of inner aspect* [tesi doctoral], Stony Brook University.
- MACDONALD (2008a): «Domain of aspectual interpretation», *Linguistic Inquiry*, 39 (1), ps. 128-147.
- MACDONALD (2008b): *The syntactic nature of inner aspect. A minimalist perspective*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- MAIER (2017): John Maier, «Ability, modality and genericity», *Philosophical Studies*, 175.2, ps. 411-428.
- MARI *et al.* (2012): Alda Mari, Claire Beyssade i Fabio Del Prete, «Introduction», dins A. Mari, C. Beyssade i F. Del Prete (eds.) *Genericity*, Oxford: Oxford University Press, ps. 1-92.
- MASSAM (2001): Diane Massam, «Pseudo noun incorporation in Niuean», *Natural Language and Linguistic Theory*, 19.1, ps. 153-197.
- MENÉNDEZ-BENITO (2012): Paula Menéndez-Benito, «On dispositional sentences», dins A. Mari, C. Beyssade i F. Del Prete (eds.), *Genericity*, Oxford: Oxford University Press, ps. 276-292.
- MITHUN (1984): Marianne Mithun, «The evolution of noun incorporation», *Language*, 60.4, ps. 227-275.
- MUELLER-REICHAU (2011): Olav Mueller-Reichau, *Sorting the World*, Berlín: DeGruyter.
- PESETSKY (1995): David Pesetsky, *Zero Syntax: Experiencers and Cascades*, Cambridge, MA: MIT Press.
- PRASADA (2016): Sandeep Prasada, «Mechanisms for Thinking about Kinds, Instances of Kinds, and Kinds of Kinds», *Core Knowledge and Conceptual Change*, Oxford: Oxford University Press, ps. 209-224.
- RIGAU (1988): Gemma Rigau, «Els predicats no verbals i l'efecte d'inespecificitat», *Estudi General*, 8, ps. 51-64.
- SERES (2020): Daria Seres, *The expression of genericity in languages with and without articles* [tesi doctoral], Universitat Autònoma de Barcelona.
- SERES & BORIK (2021): Daria Seres i Olga Borik, «Definiteness in the absence of uniqueness: the case of Russian», dins A. Blümel, J. Gajić, L. Geist, U. Junghanns, H. Pitsch (eds.), *Advances in Formal Slavic Linguistics 2018*, Berlin: Language Science Press, ps. 339-363.

- SERES & ESPINAL (2018): Daria Seres i M. Teresa Espinal, «Psychological verbs and their arguments», *Borealis - An International Journal of Hispanic Linguistics*, 7.1, ps. 27-44.
- SERES & ESPINAL (2019): «Internal arguments of psychological verbs and their interpretations», N. Pomino (ed.), *Proceedings of IX Nereus Workshop*, Konstanz: Universität Konstanz, ps. 91-107.
- SERES *et al.* (2019): Daria Seres, Joan Borràs-Comes, Olga Borik, «Interplay between position and interpretation: an experimental study of Russian bare plurals», *Revue Roumaine de Linguistique*, LXIV.2, ps. 163-177.
- SHARVY (1980): Richard Sharvy, «A More General Theory of Definite Descriptions», *The Philosophical Review*, 89.4, ps. 607-624.
- VAN GEENHOVEN (1998): Veerle Van Geenhoven, *Semantic Incorporation and Indefinite Descriptions: Semantic and Syntactic Aspects of Noun Incorporation in West Greenlandic*, Stanford: CSLI publications.

RESSENYES
I NOTES CRÍTIQUES

RESSENYES COLLECTIVES

Els clàssics en la literatura infantil i juvenil

ENRIC FALGUERA GARCIA

Universitat de Lleida

enric.falguera@udl.cat

D. A. (2020): Diversos autors, *Els clàssics en la literatura infantil i juvenil*, Jordi Malé i Josep Murgades (eds.), Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, Aula Carles Riba, 8.

No hi ha dubte de la importància i la pervivència dels clàssics en la nostra cultura. Tal com afirma la Dra. Rosa Navarro en el seu article, només podem entendre el veritable sentit d'expressions populars, com el taló d'Aquil·les, una empresa titànica, o això és una Odissea, si coneixem l'origen i el significat dels mites d'Aquil·les, de Tità o d'Odisseu. És a dir, si coneixem el paper i el valor que tenen els clàssics grecollatins en el nostre pensament, en la nostra formació cultural. I no hi ha millor moment per nodrir aquesta formació clàssica que durant els anys de la infantesa i la joventut, quan, com a joves lectors, àvids d'històries meravelloses, podem extasiar-nos, deixar-nos seduir per les aventures fantàstiques, màgiques, plenes d'emocions i intrigues, d'imaginació i bellesa dels clàssics grecs i llatins, d'Homer o Isop a Virgili.

És per això, per la importància d'educar la cultura literària dels infants i joves en el bressol clàssic, que *Els Clàssics en la literatura infantil i juvenil* és un volum tan imprescindible, perquè recull dues mancances preocupants: d'una banda, reivindica els clàssics grecollatins, i de l'altra, ho fa des de la perspectiva de la literatura infantil i juvenil, massa sovint, malauradament, marginada dels estudis literaris canònics. Així, el volum publicat per les edicions de la Universitat de Barcelona, sota el segell de L'Aula Carles Riba, ve a omplir aquest doble buit de què acabem de parlar. S'aborda la presència dels clàssics en la LIJ en català abans i després de la guerra civil. S'estudia el tema de les adaptacions al públic infantil i juvenil. S'analitza les versions que de l'Odissea en va fer Carles Riba i es ressegueix la presència de motius homèrics en la rondallística catalana. Finalment,

es repassa la presència del tema clàssic en una de les principals publicacions adreçades a infants del país, *Cavall Fort*. Vegem-ho pam a pam.

L'article de Cristina Garreta Girona, directora de les biblioteques municipals de Reus, és un excel·lent repàs historiogràfic dels llibres mitològics publicats en llengua catalana durant el segle xx. El text ens permet posar al dia la bibliografia de fonts primàries, perquè en fa una recerca aprofundida, i ens ofereix una tria de primer ordre per a la consulta, l'estudi i la lectura dels llibres sobre el tema adreçada tant a pares i mares com a mediadors del circuit literari de la LIJ.

L'article és interessant des de diversos punts de vista. D'entrada, planteja una qüestió essencial: la definició de què és un llibre adreçat a infants: «en relació amb aquest punt ens caldria observar el concepte de lectura per a infants al llarg dels temps» (p.11). A continuació, Garreta planteja una dicotomia interessant entre la sort receptora dels diferents textos clàssics. Si les faules d'Isop són conegudes popularment, la mitologia clàssica, personificada en Homer, no ha tingut la mateixa sort. Si les faules han passat de generació en generació en la tradició oral, els textos mitològics han patit diferents vicissituds, han tingut una tradició més disruptiva, i han acabat essent un saber d'alta cultura, cosa que l'autora denuncia. Justament es queixa que bona part dels llibres publicats sobre mitologia presenten un biaix moral i doctrinari que, des del punt de vista cristià, adverteix de l'origen pagà i poc de fe dels relats. Sortosament, però, la presència del clàssic en la LIJ catalana actual està, segons l'autora, plenament normalitzada i posa diversos exemples d'aquesta bona salut.

La conclusió, però, a la qual arriba Garreta és que cal invertir més esforços en publicar mitologia. Una mitologia desvinculada de la religió o l'art i de producció pròpia, lluny de traduccions o adaptacions anglosaxones o franceses. El gran mèrit del text de Garreta és oferir un panorama ampli, al llarg dels anys d'aquesta producció catalana de mitologia, fet que ens permet adonar-nos d'on som i fins on volem arribar.

En aquest sentit, *Cavall fort* és un exemple de l'evolució que el tema ha tingut al llarg de les darreres dècades en l'àmbit de la LIJ. Albert Jané, de l'Institut d'Estudis Catalans, és l'encarregat de fer el repàs de la presència del tema clàssic a la revista fundada el 1961. Una presència que va de menys a més. El text de Jané és descriptiu, en certa manera com el de Garreta, dels números dedicats als mites a *Cavall fort*. Com afirma Jané, «Els temes tradicionals, els mites clàssics, no entra-ven, certament, en la idea dels qui s'aplicaven a configurar el caràcter d'aquell revista» (p. 122), però a poc a poc el tema va introduint-se en diversos números fins arribar a un dels punts culminants en el dossier *Anem a l'Olimp!*, del 2012.

Un dels punts forts de l'article és la reflexió que Jané fa a propòsit de les adaptacions, amb les quals sembla combregar. Tema aquest que també tracta Rosa Navarro en el seu article. Les adaptacions al públic infantil i juvenil són clau central en el debat sobre l'accés dels joves lectors a la literatura. Calen adaptacions dels clàssics per al públic infantil o millor llegir el text original quan es tingui la necessària competència literària? El dilema és llarg i complex, i diversos autors

i autors l'han tractat i discutit: Teresa Colomer, la mateixa Rosa Navarro, Josep Ballester, Gemma Lluch, etc., però en qualsevol cas, sí que sembla imprescindible disposar de bones adaptacions, com afirma Jané, perquè més enllà del seu valor intrínsec només una bona adaptació en la tria i respecte del sentit global de l'obra i en la qualitat literària permet el gaudi lector i la posterior aproximació a l'obra original. De fet aquest és el pensament del propi Carles Riba per a la seva versió reduïda de *L'Odissea*.

L'article de Rosa Navarro incideix en aquests aspectes quan per exemple explica que competència literària és saber interpretar i no només descodificar. Segons la professora Navarro els textos mitològics eduquen aquesta competència, donen un valor simbòlic a la lectura, tal com també plantejava Cristina Garreta. A partir d'aquí «La gruta del Calipso, un tesoro para los niños», el text de Navarro, posa en valor les adaptacions dels clàssics grecollatins per a infants a partir d'exemples de la seva magnífica adaptació de l'Odissea. Navarro defineix una bona adaptació com aquella que és fidel al text original, que té present a qui va adreçada, i sap seleccionar l'indispensable per mantenir la unitat i sentit de l'obra original: «una adaptación implica una selección [...] Es indispensable que esa reducción obligada no afecte a la estructura de la obra, que debe empezar y acabar igual que el original; y es esencial también respetar el curso de los sucesos aunque algunos de ellos desaparezcan o queden reducidos» (p. 40). En el marc d'aquesta tria cal adaptar petits detalls, petites escenes que donen caràcter al text i valor simbòlic. L'article és una excel·lent síntesi, amb exemples de la seva pròpia adaptació homèrica, i d'altres textos seus com ara «La salvación de los clásicos. Las adaptaciones fieles al original», publicat el 2013 a *Quaderns de Filologia*.

Els textos dels professors Almirall i Creus de la Universitat de Barcelona són dos excel·lents treballs sobre dos aspectes molt concrets de l'aportació de la mitologia a les lletres catalanes. El primer, «Alguns motius odiseics en la rondallística catalana» és un repàs de la presència homèrica en diverses rondalles catalanes aplegades en reculls a començaments de segle XX. L'article del professor Almirall és un treball de literatura comparada que posa les bases d'una anàlisi moderna d'aquestes rondalles, establint-ne els motius i assignant-los una categoria que les relaciona amb la matèria homèrica. El treball presenta diversos mèrits: d'una banda l'estudi en profunditat del material rondallístic des d'una doble perspectiva, historicista, que actualitza un material de principis del segle XX, i comparatística en relació amb el mite homèric; i d'altra banda dona a conèixer tot aquest material, gràcies a l'edició en annex de les rondalles treballades. Almirall analitza els textos despullant-los dels interessos ideològics dels seus compiladors. En el cas de Ventosa, de la reivindicació del folklore català i la seva vinculació forçada amb la tradició clàssica; en el cas de Verdaguer i les rondalles eivissenques, de la idealització del món rural com a origen de la Pàtria.

El treball del professor Creus, «Les adaptacions d'Homer de Carles Riba per a infants», respon al doble objectiu de l'Aula Carles Riba d'estudiar l'obra de Riba i els clàssics grecollatins. L'article comença amb un breu repàs del paper

de Riba en la renovació de la LIJ en època noucentista. Creus posa de relleu que si Riba s'hi va dedicar va ser circumstancialment, per compromís moral amb la situació del país i la necessitat d'oferir literatura de qualitat en llengua catalana als infants. El primer text que Creus comenta són *Les aventures d'Ulisses*, publicat en castellà el 1920, que havia de publicar-se també en català el 1922, però que no veié la llum fins molts anys després. L'interès de Riba per l'Odissea per al públic infantil prové, segons Creus, de la seva concepció de l'heroi juvenil: un heroi que malda contra un món no civilitzat, fent servir no la força (com Aquil·les) sinó l'enginy per tornar a casa. A més, l'Odissea ofereix a Riba una lliçó moralitzant: tal faràs, tal trobaràs.

Creus tracta en el seu article les dos versions que Riba va fer del text homèric: l'esmentada del 1922 i la de 1948. En el primer cas, es tracta d'una *recreació*, tal com Creus l'anomena, que ressegueix força la traducció que el mateix Riba havia fet anys abans de l'*Odissea* i que no està pensada pel públic juvenil. Creus n'analitza l'estil i n'estudia la llengua i la sintaxi, complexa i arcaïtzant. En el segon cas, es tracta d'una versió, que inclou l'únic text teòric sobre Homer conservat de Riba, i que vol fer comprensible el text homèric renunciant a l'estil i la llengua de la primera recreació. Un dels apartats més interessants de l'article és, precisament, quan l'autor compara les dues versions ribianes del text clàssic.

En conclusió, la lectura d'*Els clàssics en la literatura infantil i juvenil* és una font inesgotable d'informació que posa de relleu que la immortalitat no està en el fet de no morir, sinó en viure en els altres, en donar sentit a l'existència pròpia i aliena. No hi ha dubte que els clàssics grecollatins són immortals en les lletres catalanes a jutjar per l'excel·lència d'aquest volum.

El pensament d'Ausiàs March

GUILLEM CUNILL-SABATÉS

Universitat Pompeu Fabra

guillem.cunill@upf.edu

D. A. (2020): Diversos autors, *El pensament d'Ausiàs March*, Anna Alberni, Lola Badia i Raffaele Pinto (eds.), Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.

Anna Alberni observa en el capítol introductori del llibre que ressenyem («El pensament d'Ausiàs March: forma, tradició, recepció», p. 7-28) que, des de fa uns anys, som testimonis d'un autèntic «*revival* marquès» (p. 10). Durant els últims cinc anys no han parat de ploure publicacions de gran rellevància, des de traduccions de la seva obra a altres llengües —al castellà (2017) i a l'italià (2020)— fins a aportacions que reflexionen sobre algun aspecte de la seva poesia, en aquest cas,

fruit de dos congressos internacionals: «Ausiàs March e il canone europeo» (2018) i «El pensament d'Ausiàs March», que ressenyem amb aquest llibre, que —tor-nem a manllevar les paraules d'Alberni (p. 9-10)— és el resultat d'una selecció de les intervencions que es van llegir en el marc del congrés internacional homònim, celebrat a l'Acadèmia de Bones Lletres el 10 i 11 de setembre de 2018. El congrés es va estructurar al llarg de quatre eixos temàtics, una divisió que, tanmateix, no es reflecteix explícitament en el llibre. Els responsables dels capítols són veus reconegudes en l'àmbit que provenen de diverses universitats, tant nacionals com internacionals. El tema que cohesiona les diferents col·laboracions és «[l]es formes del pensament marquà [...] estudiades en els seus mecanismes lògics i retòrics i en la manera com aquests es relacionen amb el passat, amb el temps en què van ser concebuts o amb la posteritat: les arrels filosòfiques i la tradició literària heretades, el diàleg amb els autors contemporanis, la recepció» (p. 11).

En els dos primers articles del recull, a càrrec de Pietro Cataldi («Ausiàs March, un poeta che pensa», p. 29-51) i Cèlia Nadal Pasqual («El pensament sin-crònic en l'obra d'Ausiàs March», p. 53-75), s'analitza la poesia de March des d'una perspectiva lògica, partint de la premissa que el poeta té un «pensament de les emocions, molt lligat a l'experiència, a l'acció i al cos, i que es contraposa a les regles analítiques de la lògica clàssica o de tipus aristotèlica» (p. 55-56). D'una banda, Cataldi analitza el pensament de March partint del concepte de la bi-lògica d'Ignacio Matte Blanco. Explica els mecanismes que actuen quan hi ha una crisi de la unitat del jo i, per tant, quan les parts que el conformen divergeixen —per exemple, a l'hora de voler i escollir. D'aquesta manera es posa en evidència que, a diferència del que dicta la lògica clàssica, el poeta sovint sospesa un *tertium* che non è né A né non-A» (p. 40): per exemple, quan al poema XXVII (v. 5-16) March parla del desig de viure i morir a la vegada. En canvi, en el seu article, Nadal selecciona uns passatges dels cants CII, CXVIII i XXVII, que analitza a partir de la categoria lògica del temps. Exposa que March té un pensament sense un fil «que cusi les etapes» de l'amor i, per tant, «apareixen com una juxtaposició de càpsules aïllades en què l'experiència no sobreviu o no es transmet» (p. 58). Això fa que, per exemple, afronti «la presència simultània de contraris» (p. 62) o tingui un pensament circular del tipus «no puc triar si A o no-A; no vull A, vull no-A (però quan vull no-A, vull A), i vull A i no-A» (p. 68). Tots dos articles arriben a una conclusió semblant: «la poesia è un modo di pensare questa inconciliabilità; non un modo di rappresentarla —cosa impossibile— ma un modo, proprio, di pensarla» (p. 39).

Raffaele Pinto («March: il dialogo con Dante», p. 77-107) tracta de la influència sistemàtica, des d'un punt de vista teològic i filosòfic, que exerceix la *Vida nova* i la *Comèdia* de Dante en March. L'estudiós divideix la poesia de March en tres blocs. En el primer, March recull el significat profund del mite de Beatriu, és a dir, la racionalització del desig, a partir del sintagma «consiglio della ragione» (p. 17). March, però, a diferència de Dante, considera que el guanyador de la lluita entre *cos* i *ànima* sempre és la sensualitat. En el segon bloc, March tracta de la raciona-

lització del desig a través del dol, una solució que no és possible en el cas del poeta valencià, perquè, a diferència del florentí, no coneix quin és el destí de l'ànima de l'estimada, la qual cosa el porta a la damnació eterna. En paraules de Pinto: «se Beatrice è in paradiso, allora le donne hanno "intelletto d'amore". Se invece questa cede non c'è, se non si sa dove è finita Beatrice o la sua controfigura nell'immaginario di March, allora le donne sono solamente "carne"» (p. 97). El consol de March, doncs, passa per deixar de ser un poeta d'amor i convertir-se en un poeta reflexiu i, per això, s'imposa el to doctrinal en les composicions del tercer bloc.

Els dos articles que venen a continuació es dediquen a fer un comentari analític dels poemes «Cobrir no pusc la dolor qui em turmenta» i «Així com cell qui'n lo somni's delita», respectivament. Francesc J. Gómez («*La meditatio mortis* d'Ausiàs March: lectura del cant CXII», p. 109-147) analitza el poema des del tòpic de la reflexió sobre la mort. L'autor, abans de res, constata que el tema de la mort és habitual en l'obra de March, i hi observa una evolució en el tractament: si en la seva poesia de joventut sospesa la mort voluntària, en aquesta composició escrita des de la vellesa el poeta reflexiona sobre la mort natural que se li acostava inexorablement. Gómez hi identifica idees senequianes, combinades amb l'aristotelisme escolàstic propi del pensament de la baixa edat mitjana, però també constata «la insuficiència de qualsevol filosofia estrictament humana davant la perspectiva de la mort» (p. 116). L'autor divideix el text en sis parts. El poema s'enceta amb un exordi escrit en primera persona: és la veu d'un home que se sap mortal i que, com tothom, té por de la mort. Només el savi pot trobar consolació amb l'ajut de la virtut moral i la raó (primera part), una solució que se li revela insuficient, perquè les persones que creuen en la vida mundana no poden tenir consolació davant la mort (segona part). Els cristians que creuen en una vida futura tampoc no tenen una consolació plena, perquè la mort turmenta inevitablement (tercera part). Adonant-se del mal que fa la mort al compost humà, decideix parlar només de l'únic remei possible, això és, l'amor a Déu (quarta part), i acaba amb una tornada invocant la Mare de Déu.

Per la seva banda, Antonio Gargano proposa enfrontar-se al celeberrim poema I («Per una lettura di "Així com cell qui'n lo somni's delita", tra "cant a la follia" e "control de la raó"», p. 149-177) allunyant-se de la lectura en clau petrarquitzant que n'havien fet alguns autors castellans del segle xv i que havia perdurat fins al segle xx. Així doncs, acollint-se a la lectura en clau doctrinal i moralitzant, Gargano il·lumina alguns matisos del context doctrinal en què es va escriure la composició.

Lola Badia («Ausiàs March i les "tenebres" de l'amor», p. 179-199) rebutja l'etiqueta d'homosexual que la crítica —especialment Jordi Rubió i Balaguer i Martí de Riquer— havia penjat implícitament al poeta valencià, a causa d'un document de 1425 en què es diu que un jove se n'havia anat a València amb Ausiàs March «e ara és en via de perdició» (p. 184). Joan Ferraté ja havia rebutjat aquesta possibilitat, per no ser prou justificada; ara Badia esclareix ben bé el significat d'aquesta frase: «els motius presumptament perversos de la poesia de March no són altra cosa que les seves dures anàlisis del vessant carnal de l'amor, pensat des

del context sexòfob dels seus dies amb el suport d'una retòrica convincent» (p. 187). Havent resolt aquest embull, Badia repassa les diferents tradicions de què beu March a l'hora de tractar l'amor racional i també carnal, un tema omnipresent en la seva poesia malgrat la mentalitat sexòfoba de l'època, per acabar conclouent que March «no es pot estar de sotmetre a anàlisi tot el que diu» (p. 191), és a dir, la tradició de la qual parteix.

Per acabar, els tres últims capítols estan dedicats a la recepció de March. Guillermo Serés («Del “gest” de Ausiàs March al “gesto” de Garcilaso y a la gracia de fray Luis de León: la pervivencia de un motivo dinámico», p. 203-231) analitza la recepció del concepte del gest, que defineix com «el intermedio entre el alma y el cuerpo, mediante este, el gesto, se muestran o representan los “movimientos” del alma, su dinamismo, gracia y belleza» (p. 204). Aquesta concepció del gest, que pot representar el *summum bonum* però també l'anul·lació de la *virtus aestimativa*, és represa en el sonet V de Garcilaso i el capítol XII de *La Celestina*. Serés acaba el capítol observant que fray Luis de León divideix aquest concepte en dos —«hermosura» i «gracia» (p. 225)— al seu comentari del *Cantar de los cantares de Salomón*.

D'altra banda, Vicent Josep Escartí («El pensament sobre Ausiàs March, de l'edat mitjana a la Il·lustració», p. 233-254) fa una panoràmica força extensa —de tres segles— de la recepció de March a les literatures catalana i castellana a partir de les edicions i traduccions que se'n fan. Comença analitzant com el van llegir al segle XVI, que és quan és més valorat, sobretot per la seva faceta d'enamorat i de filòsof, gràcies a una estratègia antiitaliana en què s'intentava emular la cultura italiana amb elements de la cultura pròpia. L'autor continua descrivint com al segle XVII es va intentar recuperar la poesia de March des d'una òptica barroca, i acaba constatant que, al segle XVIII, March passa a ser «un record del passat, una referència bibliogràfica més o menys documentada que els permetia mostrar la seua erudició [dels intel·lectuals de l'època]» (p. 251).

Finalment, Rafael Roca («Sis poetes vuitcentistes admiradors d'Ausiàs March», p. 257-295) ressegueix vuit composicions d'homenatge a March —que l'autor reproduceix en apèndix al final del capítol— que van fer cinc autors: Tomàs Aguiló, Jeroni Rosselló, Ramon Picó, Rafael Ferrer, Teodor Llorente i Víctor Balaguer. L'autor divideix aquestes poesies en dos grups: les que són simplement una lloança al gran poeta valencià i les que intenten emular el seu estil. Roca acaba conclouent que aquestes poesies «evidencien la passió i l'interès amb què els autors del vuit-cents es miraren l'obra i la biografia d'un poeta en el qual s'emmirallaren, i que no dubtaren a lloar, imitar i mitificar» (p. 272). Un interès per la figura i l'obra de March que va culminar, com és sabut, en la importantíssima edició d'Amadeu Pagès.

Gràcies a la diversitat de veus i perspectives, unides per un rigor impecable a l'hora de tractar la informació, en *El pensament d'Ausiàs March* es fa una aproximació ambiciosa en els aspectes discursius de l'obra del gran poeta valencià. És una publicació que, sens dubte, il·lumina moltes qüestions i obre també alguns interrogants, que esperem que el «revival marquià» resolgui ben aviat.

*El llibre català en temps del Modernisme***JORDI MARRUGAT**

Universitat de Barcelona

jordimarrugat@ub.edu

QUINEY, TRENC & VÉLEZ (2019): Aitor Quiney, Eliseu Trenc i Pilar Vélez, *El llibre català en temps del Modernisme*, Sitges, Barcelona: Consorci del Patrimoni de Sitges i Viena Edicions.

El Modernisme assentà les bases de la construcció d'una literatura catalana plenament moderna en tota l'amplitud del que això significa, que inclou l'establiment de direccions contraposades. Així, d'una banda, instituï l'autonomia del gènere poètic —recordem, per exemple, que Maragall es va desentendre de la continuació d'*El comte Arnau* com a drama musical i el convertí en emblema de la puresa poètica reivindicada contra la síntesi de les arts a «Del teatre», publicat a continuació d'«Elogi de la Poesia». Però, de l'altra, assumí la col·laboració dels diferents gèneres i arts oferint autèntics híbrids que avui podríem considerar l'origen de les formes literàries i artístiques experimentals modernes i postmodernes. A més del wagnerisme escènic —que temptà el mateix Maragall en la primera part d'*El comte Arnau*—, en són exemples prou coneguts els reculls poètics que Eliseu Trenc analitza com a objectes d'art total en el darrer capítol d'*El llibre català en temps del Modernisme: Oracions, Llibre d'horas o Boiras baixas*.

Aquestes obres, des del punt de vista artístic i literari, són fundacionals. Però des del punt de vista del disseny i de les tècniques de producció que les fan possibles, tenen una història prèvia que *El llibre català en temps del Modernisme* estableix i documenta. No és una tasca fàcil ni ha comptat amb molts especialistes, però Eliseu Trenc i Aitor Quiney, comissaris de l'exposició de la qual aquest llibre és el catàleg, i Pilar Vélez, tercera autora del volum, hi han dedicat gran part de la seva carrera. Sense anar més lluny, és referència obligada en aquest camp *Les arts gràfiques de l'època modernista a Barcelona* (1977), llibre sorgit de la tesi doctoral de Trenc del qual prové gran part de la informació exposada avui en aquest nou catàleg.

Així, *El llibre català en temps del Modernisme* compta amb sis capítols que organitzen perfectament la història que es proposen explicar. En el primer, «L'Esteticisme», Trenc fa servir aquest concepte a partir de la proposta feta per Alexandre Cirici el 1973 (a *Serra d'Or*, 165, juny), per referir-se al període artístic que va del 1880 al 1893, en què es produeix un trencament estètic amb l'academicisme, el neoclassicisme i el realisme objectivista (predominant en la dècada de 1870). Les arts del llibre hi desenvolupen «una concepció més decorativa i un dibuix d'una estilització d'arrel gòtica i japonesa, amb elements mecanicistes» (p. 27). El segon capítol, «El llibre modernista», analitza com la recerca de la novetat pròpia del moviment català finisecular trenca amb l'Esteticisme en la pro-

ducció llibresca. Trenc proposa que es tracta d'un procés divisible en dues etapes: la impulsiva (1894 - final del segle XIX), «la qual es caracteritza pel refús de les normes clàssiques de la tipografia i la recerca de llibertat formal» (p. 58); i la reflexiva (1898 - segona dècada del segle XX), amb una estètica més equilibrada, sobria i clàssica, que es realitza plenament durant el Noucentisme.

Establert aquest marc general, els quatre capítols restants n'analitzen qüestions específiques. Pilar Vélez estudia «La Societat Catalana de Bibliòfils des de la perspectiva del Modernisme recuperador del llegat històric identitari», en el capítol més específic i precís del conjunt. Aitor Quiney examina «L'enquadrernació d'art catalana en temps del Modernisme», documentant-ne els aspectes tècnics i la connexió europea que la porten a buscar el canvi i la llibertat dins els gustos del simbolisme, l'Art Nouveau i el Modernisme. Per acabar, és de nou Eliseu Trenc qui s'ocupa d'«El llibre il·lustrat, paradigma del Modernisme gràfic» i d'«Els reculls poètics del Modernisme». És en aquests capítols on s'ofereix la culminació de tots els processos descrits anteriorment en la concepció del llibre com a obra d'art total: en l'època del Modernisme, els nous procediments de reproducció d'imatges van fer possible la major i més alliberada presència d'aquestes en el llibre fins que diversos autors les van convertir, juntament amb partitures musicals, en part integrant de la construcció del seu sentit. Trenc comenta com succeeix això en obres d'Apelles Mestres, Alexandre de Riquer, Adrià Gual, Santiago Rusiñol i Josep Maria Roviralta.

De fet, en tot aquest relat, destaquen figures clau del Modernisme que queden documentades en relació amb les arts del llibre: Lluís Domènech i Montaner, Riquer, Mestres, Jaume Massó i Torrents o Rusiñol. I s'ofereixen petits recorreguts històrics i estètics per empreses clau de l'època, des de L'Avenç, també cabdal en aquest camp com en tots els altres del Modernisme, fins a Oliva de Vilanova. Però, enfocant el Modernisme des d'aquesta perspectiva, també sobresurten noms de personatges secundaris, o sense cap paper, en la construcció intel·lectual del moviment, com Eudald Canibell, Ramon Miquel i Planas o Josep Triadó. Així, arriba a quedar demostrada una qüestió fonamental per als estudis artístics i literaris: tota proposta intel·lectual, per més que sigui pensada i acabi percebuda —i estudiada— en l'àmbit immaterial de les idees, depèn essencialment dels processos de producció material de la seva època. Sense les transformacions tècniques relatades en aquest llibre, hauria estat impensable el llibre *Oracions* tal com el coneixem ara. Més encara: el simbolisme i el decadentisme no serien el que són ni haurien proposat els valors i les concepcions de la realitat que els caracteritzen. Per això són tan importants els estudis històrics com aquest, fins i tot d'aspectes aparentment secundaris quan es pensa la literatura des de l'abstracció vaporitzadora de gran part dels estudis teòrics contemporanis.

El llibre català en temps del Modernisme, doncs, ofereix finalment a un públic general una història i una documentació visual imprescindibles per conèixer l'abast de l'època de majors transformacions en la cultura catalana. L'obra és el resultat d'intenses investigacions a les quals s'ha volgut donar el caire divulgatiu

que sol correspondre al catàleg d'una exposició. Potser és per això que en els capítols més genèrics s'eviten el debat i la clarificació conceptuals, així com les referències bibliogràfiques —quan no resulten escasses van molt específicament referides a la producció objectual de la primera part del títol, «el llibre català», i deixen massa de banda la segona, «en temps del Modernisme». Això fa que l'obra acabi tancant l'àmbit examinat en lloc d'obrir-lo a la resta del Modernisme. Dins el relat historiogràfic que podria fer de marc general, resulta confusa la qualificació d'Esteticisme per a un moment previ al Modernisme i uns fenòmens que no s'expliquen en funció de la ideologia esteticista modernista. El mateix Trenc apunta amb encertada precisió l'error de la plena identificació entre Modernisme català i Art Nouveau europeu (p. 58), però no en desenvolupa la diferenciació. Es deixa de banda l'impacte fonamental que deuria tenir el prerafaelisme en la concepció del llibre il·lustrat d'Alexandre de Riquer —i segurament en les recuperacions gòtiques d'altres il·lustradors i tipògrafs. O bé és directament un error qualificar de «novelles naturalistes» *Els sots feréstecs* i *Les multituds* (p. 64) i de «poeta decadentista» Rafael Nogueras Oller (p. 73).

Dit sigui només per remarcar que *El llibre català en temps del Modernisme* aporta, a partir de la magnífica iniciativa de l'exposició homònima, la documentació necessària d'una part no prou explorada i divulgada de la història del Modernisme i els seus precedents, que, en canvi, n'és imprescindible; i que, ara, sobretot gràcies a la persistència de Trenc, coneixem millor i podem desenvolupar encara més dins el seu context global. Som davant d'un llibre necessari, bell i honest que il·lumina aspectes essencials per a la plena comprensió del Modernisme.

Història de la literatura catalana (VI). Literatura contemporània (II)
Modernisme. Noucentisme. Avantguardes

ENRIC IBORRA

IES Lluís Vives València

iborraenric@laserpblanca.com

D. A. (2020): Diversos autors, *Història de la literatura catalana*, vol. VI, Àlex Broch (dir.), *Literatura contemporània (II). Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*, Jordi Castellanos i Jordi Marrugat (dirs.), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino, Ajuntament de Barcelona.

Continua amb bon ritme la publicació de la *Història de la literatura catalana* que estan editant plegats el Grup Enciclopèdia Catalana, l'Editorial Barcino i l'Ajuntament de Barcelona. El 2020 n'ha aparegut el volum que fa sis amb el títol de *Literatura contemporània (II) Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*. Dels

dos volums restants, el setè abastarà des dels anys trenta fins al 1959, any de la mort de Carles Riba. El vuitè i últim previst arribarà fins al 2010 o 2012, tot i que s'està considerant la possibilitat d'un novè.

El sisè volum ha estat dirigit per Jordi Marrugat, que ha continuat la tasca del traspassat Jordi Castellanos. En unes declaracions a *La Vanguardia* Marrugat assenyalava que «hem volgut que quedés clar com s'articula una cultura nacional dins del context internacional, en què la literatura ocupava el lloc central» (MARRUGAT 2020). A hores d'ara ha quedat ben establert que el Modernisme va assentar les bases d'una cultura nacional moderna, sobre les quals es va desenvolupar la literatura catalana posterior. Un exemple d'aquesta sincronització amb la literatura europea van ser les avantguardes, que els autors catalans van col·laborar a desenvolupar des de la pròpia especificitat nacional en contacte amb artistes d'arreu d'Europa. Per als autors d'aquest volum, l'avantguarda no s'oposa al Noucentisme, ni, menys encara, al Modernisme, sinó que va reprendre l'impuls modernitzador de tots dos. A més, les poètiques i les trajectòries d'aquests tres moviments s'encavalquen en el temps.

Com recorda Marrugat en el pròleg, l'articulació historiogràfica del Modernisme, Noucentisme i les avantguardes no es va iniciar fins a la revisió completa que en va plantejar Joaquim Molas als anys seixanta. D'aquí van sorgir les investigacions sobre el Modernisme del mateix Molas, les reorientacions de Joan-Lluís Marfany i els estudis de Jordi Castellanos, que es van consolidar en el volum vuitè de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Molas. La construcció historiogràfica del Noucentisme va seguir un procés semblant. Jordi Marrugat remarca que aquest volum VI «deriva de les darreres aportacions d'aquesta tradició acadèmica [...], l'actualitza, en varia alguna perspectiva, hi fa noves aportacions i algunes modificacions. No la contradiu ni l'anul·la. Tanmateix, l'articula per primera vegada en una explicació de conjunt completa i clarament delimitada que incorpora les avantguardes a les dinàmiques nacionals de Modernisme i Noucentisme» (p. 15). Els col·laboradors d'aquest volum provenen del nucli inicial d'investigadors formats per Molas i, en especial, de l'escola creada per Castellanos. Qualsevol lector pot comprovar que segueixen molt de prop els volums vuitè i novè de la *Història* dirigida per Molas.

Igual que en els volums apareguts anteriorment, en aquest es combinen els capítols que tracten globalment el període estudiat amb uns altres centrats en un únic autor. En el primer bloc hi ha «El Modernisme: la construcció del camp literari català», de Margarida Casacuberta, que signa també «La poesia modernista»; «El teatre» (Enric Gallén), «La novel·la i la narrativa breu modernistes» (Jordi Castellanos i Margarida Casacuberta), «El Noucentisme» (Josep Murgades), «La poesia noucentista» (Marc Comadran), «Assaig i noucentisme» (Josep Murgades), «La narrativa durant el Noucentisme» (Antoni Isarch) i «La literatura catalana i les avantguardes» (Jordi Marrugat). Hi ha cinc capítols sobre cinc autors: «Joan Maragall» (Lluís Quintana i Ignasi Moreta), «Santiago Rusiñol» (Margarida Casacuberta), «Víctor Català» (Margarida Casacuberta), «Eugeni d'Ors» (Jo-

sep Murgades) i «Josep Carner» (Jordi Marrugat). Alguns dels capítols «globals», però, són en realitat una juxtaposició de capitolets dedicats cada un a un autor, com ara el dedicat al teatre i a la novel·la i la narrativa breu modernistes. En aquest últim m'ha sorprès l'absència d'Eduard Girbal Jaume, recuperat recentment després d'un oblit inexplicable. La perplexitat augmenta perquè un dels propòsits d'aquesta *Història de la literatura catalana* és actualitzar els resultats de les últimes recerques en el camp de la literatura catalana. Com que seria poc delicat pensar que es tracta d'una badada, l'únic que se m'ocorre per a «explicar» aquesta absència és que la recuperació de Girbal Jaume s'ha dut a terme fora de l'acadèmia. *Ergo*, no existeix.

El lector trobarà en aquest volum bones síntesis crítiques, com ara sobre Joaquim Ruyra, o sobre *Solitud*, que en té dues, una en el capítol global i una altra en el d'autor. En el capítol sobre Joan Maragall els autors han recorregut al procediment de Leporello: *il catalogo è questo*. Classifiquen i esmenten tota la producció literària de Maragall —poesia, teatre, traduccions, prosa— amb uns apartats sobre teoria estètica, filosofia i política. En aquest repàs dels principals poemes de Maragall dediquen al «Cant espiritual» un paràgraf de nou línies. Es limiten a resumir-lo, sense fer justícia ni a la seua complexitat ni a la seua grandesa. S'enyora la lectura que en va fer Eduard Valentí, o la de Joan Fuster, que va escriure sobre aquest poema una pàgina completa de la seua *Literatura catalana contemporània*.

El capítol sobre Josep Carner és el més extens de tots els dedicats a un únic autor. Marrugat situa decididament l'obra i la personalitat literàries d'aquest escriptor en el postsimbolisme. Assenyala que Carner en va desenvolupar les nocions que el constitueixen durant el Noucentisme, nocions que van cristallitzar per primera vegada a *La paraula en el vent* i que van ser per sempre més els fonaments de la seua obra poètica. Per a Marrugat, «el postsimbolisme planteja que el poeta, per tenir lloc i sentit en el món modern, ha de parlar de manera no personal i col·lectivament; la seva obra ha de ser una cristallització formal de sentits essencials no contingents i ha d'actualitzar les veus de la tradició col·lectiva; de manera que transforma en unitat el canvi i el desordre característics del món modern. [...] A més, però, l'aspecte definidor de tota obra postsimbolista és que es construeix com un procés de coneixement de l'home i la seva experiència». Aquesta concepció determina la lectura que du a terme de l'obra poètica de Carner. Se n'ha de destacar l'anàlisi, meticulosa i profunda alhora, de l'estructura que trava de cap a cap *Poesia* (1957).

Joan Salvat-Papasseit apareix inclòs en el capítol sobre les avantguardes, com ja es feia en el volum novè de la *Història* dirigida per Molas. Salvat, per tant, és un autor avantguardista i s'abandona per inexacta la concepció d'una etapa inicial de la seua obra amb elements avantguardistes que es van dissoldre progressivament fins a desaparèixer en els últims llibres. L'inconvenient és que Marrugat no sap què fer amb els tres últims llibres de Salvat: *La gesta dels estels*, *El poema de la rosa als llavis* i *Ossa Menor*. Expeditiu, els liquida tots tres en un paràgraf de set línies.

Els tres capítols signats per Josep Murgades contrasten amb la resta. Murgades, que ha reprès els assaigs sobre el Noucentisme i sobre Eugeni d'Ors publicats en el volum novè de la *Història de la literatura catalana* de Molas, els ha refet i matisat en més d'un punt per a aquesta ocasió. A més, n'hi ha afegit un de nou, el que porta per títol *Assaig i Noucentisme*. Murgades contrasta amb la resta de col·laboradors d'aquest volum perquè escriu amb un estil marcadament personal, amb una tensió que no decau mai, com un home de lletres. Com a estudiós de la literatura, mostra una sensibilitat literària a què d'altres renunciïn d'entrada, cosa que li permet fer lectures en profunditat, no purament descriptives. És l'únic, també, que es planteja el valor literari de les obres que analitza. En el cas d'Eugeni d'Ors, per exemple, no l'estudia com un simple document, històric i literari, i en un breu apartat, modèlic per la seua concisió i penetració, indica per què val la pena llegir-lo.

En *Assaig i Noucentisme* defineix aquest gènere literari com a «no pas natural», perquè no es pot manifestar en qualsevol societat humana pel simple fet de ser-ho, és a dir, pel fet d'estar dotada de llenguatge. Per això només va poder fer la seva entrada en la segona meitat del xvi, tot i nodrir-se en part de precedents il·lustres anteriors. De la mateixa manera, analitza els condicionaments històrics i ideològics de l'assaig en l'àmbit hispànic i els condicionants lingüístics de l'assaig en l'àmbit català, i explica molt bé per què l'assaig va esdevenir, només per darre-re de la poesia, el gènere predilecte de la poètica noucentista. També té cura de destriar els límits de l'assaig com a gènere literari. Així, en deixa fora, per exemple, la prosa amb finalitats estrictament erudites, o els escrits en prosa resolts des d'una voluntat apologètica o doctrinària, com ara *La tradició catalana* de Torras i Bages, que Molas va incloure per a tortura del públic lector en la col·lecció de *Les millors obres de la literatura catalana*. En un pas d'*Assaig i noucentisme*, Murgades hi remarca que la crítica literària «no forçosament ha de ser el camp més propici per al conreu de l'assaig. Però sí que en constitueix sovint una de les manifestacions més habituals: a l'hora de reflectir i projectar, metareflexivament, tota aquella àmplia gamma de valors ideològics de què és feta, també, la literatura» (p. 551). Aquestes paraules es podrien aplicar perfectament a les pàgines que signa Josep Murgades en aquest volum de la *Història de la literatura catalana*.

BIBLIOGRAFIA

- MARRUGAT (2020): Jordi Marrugat, «Nova mirada en profunditat a les avantguardes, a la "Història de la literatura catalana"», *La Vanguardia*, 15.12.2020. En línia a: <<https://www.lavanguardia.com/encatala/20201215/6121034/historia-literatura-catalana-ressitua-l-avantguarda.html>>

*Catalan Narrative 1875-2015***MARIA MORENO DOMÈNECH**

Universitat de Barcelona

maria_moreno@ub.edu

LARIOS & LUNATI (2020): Jordi Larios i Montserrat Lunati (eds.), *Catalan Narrative 1875-2015*, Oxford: Legenda Books, 2020; «Studies in Hispanic and Lusophone Cultures» 16.

Resulta una temptació irresistible a l'hora de ressenyar un volum com *Catalan Narrative 1875-2015* felicitar-se pel fet que apareguin en altres llengües estudis dedicats a la catalanística que ajudin a entendre més bé diversos moviments o obres de la literatura escrita en català. En efecte, cal congratular-se de l'aparició d'aquest volum, que recull una selecció de les ponències presentades al congrés homònim celebrat a Saint Andrews del 14 al 16 de desembre de 2016.

Tal com comenten els curadors del volum, Jordi Larios i Montserrat Lunati, aquest recull de quinze contribucions no intenta traçar una panoràmica diacrònica de la narrativa catalana en el període esmentat ni fer un balanç del seu estat actual, sinó que les contribucions dels autors aborden temàtiques i obres ben diferents des de punts de vista tan diversos com poden ser el multilingüisme o la crítica feminista. De fet, ja en la introducció s'assenyala que una de les característiques del volum és la interdisciplinarietat dels diversos capítols o de les aportacions que examinen alguns textos des d'un angle que en alguns casos s'allunya bastant de l'estudi filològic del text.

Indubtablement, en l'obra trobem textos de gran interès, però en fer-ne una lectura pot resultar una mica xocant que alguns textos dedicats a literatura contemporània precedeixin articles dedicats a *La febre d'or* o *Els sots feréstecs*. En aquest volum s'ha optat per ordenar les contribucions alfabèticament a partir del cognom dels contributors, evitant apropar-se a un format que seria més propi del recorregut diacrònic. Editar un llibre fruit de la celebració d'un congrés sempre implica inevitablement una divergència d'angles que, malgrat que sovint manlleva certa cohesió als volums, també permet analitzar alguns fenòmens des de perspectives diferents i, fins i tot, divergents.

Aquesta configuració del món acadèmic en què la publicació d'articles i anades a congressos s'apropa perillosament a una cursa de velocitat, la catalanística ha sabut trobar el difícil equilibri entre les exigències de les agències de qualitat, regides per uns sistemes de qualificació kafkians, i la veritable tasca de qualsevol branca humanística: la dedicació al saber. Aquest fet té una conseqüència colateral i és que, enmig de la vastitud d'articles que han fet aflorar les acreditacions i avaluacions universitàries, queden arrecerades algunes aportacions interessants que poden contribuir a una comprensió més lúcida del sistema literari català.

L'ambició del volum fa que s'abordini obres i autors en un període de quaranta anys i des d'aproximacions diverses; això no obstant, alguns temes o qüestions són una constant en el llibre, com ara la novel·la històrica, la intertextualitat, l'humor o la construcció spatiotemporal, entre d'altres. La primera contribució, «Autopsies of Everyday Life», d'Enric Bou, parteix del concepte de *picnolepsy* —moments puntuals de pèrdua de consciència— per tal de traçar una relació entre literatura i espai tot analitzant fragments tant de *Les bonhomies*, o d'articles de Gaziell com de *Primavera, estiu, etcètera*, de Marta Rojals, o *L'horitzó primer*, de Joan Todó. L'element espacial també ocupa un lloc preeminent en el text «The Magic Money in Narcís Oller's *La febre d'or*. Fraudulent Representation and the Blurring Perception», en el qual Elisa Martí-López analitza la representació del capital —que situa com el tema central de l'obra— i la seva capacitat de transformar la ciutat en una metròpoli, «un petit París» que se submergeix en un joc d'il·lusions i aparences (p. 165).

D'alguna manera també aborda la construcció d'un espai literari femení l'estudi «Mercè Rodoreda and Maria-Mercè Marçal as “specters granted a hospitalable memory” in Mercè Ibarz Fiction», de Montserrat Lunati. D'una manera molt clara i ordenada, l'autora, partint del concepte d'intertextualitat i de la noció de genealogia de Foucault, explora com es teixeix un espai de la memòria, un trencadís que esdevé metàfora d'intertextualitat. (p. 156)

De la complexitat de la construcció narrativa del text, se'n fa esment al capítol «Walking through the World Republic of Letters: The Narrative Practice of Maria Mercè Marçal», d'Helena Buffery, dedicat a resseguir els diversos nivells narratius de *La passió segons Renée Vivien* i el joc de miralls que estableix amb la seva narrativa. Buffery, traductora, juntament amb Kathleen McNerney, d'aquesta obra, fa atenció al fet que la novel·la presenta una reflexió sobre la marginalització de l'escriptura femenina i la dificultat que comporta escriure des d'una posició subalterna.

Una altra reflexió de traductor la trobem en el text «“In my end is my beginning...” Some Thoughts on Translating Raimon Casellas *Els sots feréstecs*», en què Alan Yates duu a terme una reflexió lúcida i personal sobre l'obra, tot exposant de forma detallada i precisa els diversos recursos i mecanismes narratius de Casellas i la construcció de la llengua dels seus personatges. Tot resseguint els diversos fragments i la seva traducció, exemplifica com Casellas crea tensió i articula un conflicte entre l'individu i el col·lectiu, així com les dificultats de traduir alguns elements de la prosa d'*Els sots feréstecs* a l'anglès. Una reflexió que val la pena de llegir.

D'altra banda, Jordi Cornellà-Detrell en el text «Multilingualism in Contemporary Catalan Narrative» aborda una àrea que, com el mateix autor comenta, ha resultat poc estudiada en l'àmbit de la catalanística: el rol que ha tingut el multilingüisme en la literatura catalana contemporània. (p. 49) Així, en l'article analitza com Ramon Solsona, Joan Daniel Bezsonoff i Marta Rojals conceben la relació entre llengua i literatura i com plasmen en les seves obres el fet que l'ús de les diverses llengües comporta ineludiblement una dimensió política. (p. 63)

Quant a la relació entre literatura i dimensió política, cal destacar el text de Kathryn Cramer, «Remaigining the Family in the Twenty-First-Century Historical Novel», en què fa esment del fet que, fins i tot en moments de postmodernitat literària, els escriptors catalans es plantegen d'una manera o altra la relació amb el passat, i fa palès com la família pot esdevenir un element identitari, tot fent una anàlisi de la novel·la *Victus*, d'Albert Sánchez Piñol.

L'escriptor també és estudiat per Dominic Keown en el seu article «Atopia and Irishmen in the Early Novels of Albert Sánchez Piñol», on comenta com l'escriptor aborda el passat colonial català tant a l'assaig satíric *Pallassos i monstres* com a les novel·les *La pell freda* i *Pandora al Congo*. Tot elaborant un conglomerat de referències que, òbviament, tracen una comparativa amb Kipling i Conrad, Keown articula una reflexió sobre aquests textos a través del concepte d'atopia encunyat per la investigadora Siobhan Carroll.

La construcció de la història a través del text literari és, doncs, una de les constants d'aquest llibre. Així, P. Louise Johnson, en el text «Oedipus and the Abject Imaginings of Guillem Viladot», analitza la novel·la *Joana*, dedicada a la figura de Joana la Boja, i *Carles*, centrada en la vida de Carles d'Àustria, fill de Felip II, en especial la relació que s'estableix entre corporalitat i política.

També aborda la relació entre literatura i memòria el text de Mario Santana «Timely Matters in Jaume Cabré's *Jo confesso*», en què explora el joc temporal i espacial de la novel·la i el diàleg constant entre passat i present. Endemés, assenyal·la la dimensió material que adquireix la representació del passat en les novel·les de Cabré.

Així mateix, cal celebrar dos estudis sobre l'obra d'Avel·lí Artís Gener. Així, un dels textos més brillants del volum —a parer de servidora— és «Ethical and Aesthetic Revolt in Avel·lí Artís Gener's *Prohibida l'evasió*», en què Sílvia Mas Sané fa una dissecció de la construcció d'aquesta novel·la coral, tot fent esment d'alguns dels seus mecanismes narratius. Una altra aportació molt valuosa és «Laughing on the Other Side: Humour in the Exile Narrative of Avel·lí Artís-Gener, *Tísner*», en què Rhiannon McGlade, a través de l'establiment d'un marc conceptual sobre el concepte d'humor, fa una dissecció de tres novel·les de Tísner: *556 Brigada Mixta*, *Les dues funcions del circ* i *Paraules d'Opòton el Vell*. D'aquesta manera, ressegueix de manera precisa els diversos mecanismes humorístics que s'hi posen en joc.

Convé destacar també el fructífer diàleg que Jordi Larios estableix entre filosofia i literatura en el seu article: «Caterina Albert's *Solitud*: The Shepherd as Subject of Knowing», en què comenta la influència que Schopenhauer té en l'obra d'Albert i com la construcció del personatge del pastor Gaetà encaixa amb algunes reflexions que el filòsof fa en la cèlebre *El món com a voluntat de poder i la seva representació* sobre com l'intel·lecte pot dominar la voluntat.

D'altra banda, el professor de la Universitat d'Stanford Joan Ramon Resina fa un recorregut ple de reflexions sobre filosofia i estètica en el text: «The Colour of the Heavens: Vision and Death in Five Twentieth-Century Catalan Authors».

Resina analitza tant textos narratius com poètics de Joan Maragall, Pere Quart, Salvador Espriu i Josep Pla, tot fent èmfasi en una representació de la mort que és eminentment sensorial.

Per acabar, el text del professor Josep Murgades, «Catalan *Noucentisme* and Narrative: From Discursive Analogy to Moral Anagogy», duu a terme una lúcida panoràmica sobre el Noucentisme. El text recull els fonaments de la poètica noucentista, tot enumerant-ne els recursos discursius principals, que il·lustra a través d'alguns relats de *La creació d'Eva i d'altres contes* o del relat de Sureda i Blanes *La princesa que tenia el cor aturat*. Sens dubte, es tracta d'una lectura altament recomanable.

Resta només desitjar que aquestes trobades i col·loquis es continuïn celebrant amb regularitat. Potser seria interessant trobar un fil conductor temàtic que ajudés a conferir més cohesió a la posterior publicació o bé restringir el període d'estudi, un enfocament filològic últimament poc en boga però que sens dubte ajuda a entendre de manera profunda els fonaments de la creació literària en un període concret, com demostra la contribució de Murgades. Tanmateix, més enllà d'un ordenament o un altre, cal congratular-se de l'aparició del volum dedicat a la narrativa catalana contemporània i, sobretot, del creixent nombre d'obres de l'àmbit de la catalanística fora dels Països Catalans. Esperem que no sigui flor d'un dia.

Gaziel, inèdit i vigent

JESÚS REVELLES ESQUIROL

Universitat de les Illes Balears

jesus.revelles@uib.cat

1. GAZIEL (2020): *Gaziel, Obra inèdita*, Manuel Llanas (ed.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Serra d'Or» 515.
2. GAZIEL (2020): *Gaziel, Obra dispersa*, Manuel Llanas (ed.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i estudis de cultura catalana» 242.

Obra inèdita (OI) i *Obra dispersa* (OD) formen part d'una mena de díptic. Els uneix una de les millors plomes del periodisme català del segle XX: Agustí Calvet *Gaziel*. Els dos volums recullen gran part dels *papers privats* de l'autor que restaven inèdits o que no han tingut la projecció desitjada, en alguns casos perquè eren de difícil accés. *Gaziel* avui en dia encara no gaudeix de la visibilitat i el prestigi que mereix la seva excel·lent obra, tot i que ja fa més d'una dècada que es publiquen regularment memòries, assajos polítics, dietaris, cròniques bèl·liques, epistolari i recopilatoris d'articles del periodista.

A això cal afegir que Manuel Llanas, curador dels dos volums que aquí ens ocupen, publicà l'any 1998 una biografia extraordinària —*Gaziel: Vida, periodisme i literatura*— que hauria de ser model, exemple i estímul de futurs estudis sobre l'autor guixolenc. A *Obra inèdita* es recopilen escrits de tot tipus del període comprès entre 1928 i 1963: reculls paisatgístics, esquemes de novel·les no finalitzades, cronologies autobiogràfiques o anotacions sobre lectures com les de l'epistolari de Prosper Mérimée o les de les cartes creuades entre André Gide i Paul Valéry. A *Obra dispersa* hi trobarem 28 textos esparsos escrits en castellà, català i francès que no es recolliren a les seves *Obres completes*, publicades pòstumament. Uns materials tan heterogenis com una conferència sobre Eugenia de Montijo de l'any 1922, unes respostes a enquestes i entrevistes, un pròleg a *El retrato de Dorian Gray* d'Oscar Wilde, un pròleg d'una biografia de Maquiavel, traduccions de poemes de Valéry o un text d'un volum col·lectiu sobre Pío Baroja.

Obra inèdita s'inicia amb tota una declaració d'intencions: l'esbós d'una rèplica a Joan Estelrich finalment no publicada en què el nostre protagonista acusa el mallorquí —mà dreta de Cambó— de comportar-se com un propagandista sense escrúpols i atrevir-se amb tasques que el sobrepassen. Gaziel tenia una imatge molt diferent d'ell mateix. De fet, el 29 de setembre de 1953 escrigué a Josep Pla i li comentà que ambdós compartien el fet que mai no havien explotat els ideals que havien servit per treure'n profit personal; ans al contrari, la fidelitat els havia resultat perjudicial. El trajecte pels dos volums confirma aquest caràcter burgès, d'escriptor d'ordre i alhora humanista, generós, intel·ligent i honest amb el món convuls que li va tocar viure.

Hi ha una figura que emergeix de manera potentíssima en alguns d'aquests textos. Es tracta del pare de Gaziel, un industrial que s'enriquí amb la indústria tapera i que, una vegada liquidat el negoci, s'establí a Barcelona. Les pugnes que hi manté, les descripcions del terror i la falta de caliu familiar, la vida quotidiana de la burgesia de l'època i la impossibilitat d'una relació paternofilial són constants, juntament amb la nul·la ajuda econòmica per continuar amb els estudis de Lletres. Tot plegat, temes sobre els quals ja incideix a les obres que havíem pogut llegir fins ara, però que també tenen ressò en aquests volums.

Els fragments en què l'autor descriu l'ambient casa endins i els passejos barcelonins són un exemple de la qualitat de la prosa de Gaziel. Si el seu pare volia que Agustí Calvet fos notari, Gaziel feu justament el contrari. Anar a veure món, és a dir, marxar a París, on el sorprèn la guerra europea i des d'on emergeixen unes magnífiques cròniques. El breu fragment «Memorias literarias. Autobiografía de un pseudónimo» que apareix al volum *Obra dispersa* és definitiu: «Mi nacimiento tuvo la inesperada virtud de cambiar radicalmente la vida de mi padre. El mío es un ejemplo rotundo, decisivo, del misterioso poder mefistofélico de los pseudónimos [...] Y desde entonces, hace ya trece años, yo mando. Mi padre soy yo. A él, que aborrecía el periodismo o, mejor dicho, lo desdénaba por efímero, le he metido hasta la coronilla, le he sepultado entre rotativas y bobinas de papel continuo» (OD, p. 53).

Gaziel escriurà per a *La Vanguardia* a partir de llavors i fins al 1936. A més, d'ençà de la mort el 1920 del seu admirat Miquel dels Sants Oliver, passarà a ser-ne el director —en el període 1920-1933 de manera col·legiada i en el període 1933-1936 de manera individual.

El periodisme no és nuclear en ambdós volums, però quan apareix mostra gran part de les preocupacions de Gaziel. Per exemple, la seva renúncia a la direcció de *La Vanguardia* —mai no publicada— o un llarg informe sobre l'estat de la qüestió de la premsa a Espanya amb el propòsit d'editar un diari l'any 1942, projecte que tampoc no fructificà.

En aquests dos llibres també trobem idees polítiques, com els dubtes que li genera l'excés de fervor del catalanisme envers un país tan antiautonomista com França en comptes de teixir aliances amb Itàlia: «Itàlia, a més, sap el que és el captiveri, la submissió a un govern foraster i hostil, perquè ho ha experimentat llargament i en carn viva. Tot l'esperit del vuit-cents italià fou lliberal i simpatitzant amb tots els moviments nacionalistes» (OI, 83).

Durant la Segona República sembla que Catalunya prendrà el relleu d'una Castella incompetent. El conegut article de Gaziel «España ha muerto» (*La Vanguardia*, 2-X-1931) cloïa, ingènuaament, amb la idea de l'Espanya uniformista, alhora que emergien les Espanyes diverses i republicanes. En aquest sentit, tal com ha afirmat Toni Sala, podem veure Gaziel com un relleu de Maragall, també de la seva visió peninsular i iberista. No em sembla casual que el mateix Teixeira de Pascoaes als anys 1920 escrivís a *La Vanguardia*, ni que alguns articles de l'època escrits per Gaziel apareguessin sota el paraigua d'«aspectos ibéricos» o «curiosidades ibéricas». Gaziel havia llegit *Els Lusíades* de jove i també va traduir fragments d'Eça de Queiros... Conseqüentment, l'iberisme de Maragall —amb qui Gaziel va tractar personalment— i de Ribera i Rovira foren ben influents no només en un aspecte ideològic i intel·lectual, sinó creatiu. A *Obra inèdita* s'hi inclou l'esbós d'una «novel·la peninsular» —*Catalunya-Portugal-Castella*— protagonitzada per un bastard, fill d'una gran senyora castellana casada amb un portuguès. La derivada catalana sempre hi és present: per exemple quan afirma que «L'impuls de l'expedició catalanoaragonesa a Orient fou semblant al de la *saudade*, per bé que en sentit geogràfic contrari» (OI, 66). Així, segons Gaziel, Portugal és la plasmació vivent de la incomprensió castellanocèntrica envers tot el que no sigui uniforme. De fet, les seves notes de lectura de l'epistolari entre Unamuno i Maragall apunten en una direcció semblant.

Uns altres textos ben interessants són les seves notes de lectura. Hi destaquen Ignasi Agustí, Bertrand Russell, André Maurois, Malraux, Balzac, Sagarra, Sainte-Beuve o Stendhal. Sobre aquest darrer, observa la diferència entre el caràcter irreductible i dur d'Henry Brulard —és a dir, Stendhal— i les seves lectures del Quixot. O quan reivindica els contes meravellosos de Voltaire. També contraposa Balzac i Stendhal: «Quina diferència entre la província de Stendhal (*Lucien Leuwen*)— i la de Balzac (*Illusions perdues*), gairebé pels mateixos anys! Balzac és un xerraire brillant; Stendhal, un cronista cenyit i exacte» (OI, 163).

Gaziel fuig de la pedanteria pretensiosa i intel·lectual: «Cultura no són llibres: és la mateixa vida noblement viscuda. Per això la política divideix els homes en partits adversos, i la cultura els agermana en un sol esperit» (OD, 81). En realitat, als textos titlla els intel·lectuals de «jerarquia social», i així apareixen retratats, per exemple quan Gaziel publica, al diari argentí *La Nación*, un article contra el silenci dels intel·lectuals espanyols exiliats —«el intel·lectual español expulsado de España, despavorido ante la magnitud aterradora del cataclismo patrio, actualmente vive como agazapado» (OD, 91) — o quan lloa la puresa de Maragall per no voler acceptar mai la candidatura de diputat que li oferiren.

Gaziel combina textos d'abast internacional, com algunes notes breus sobre el teatre de Shakespeare o la traducció d'*Ébauche d'un serpent* (1948) de Valéry, amb d'altres de més propers, com els textos sobre Maria Antònia Salva o un pròleg al poemari *L'Estela* de Miquel Forteza.

Per Gaziel passen gran part de les tensions del catalanisme polític del segle xx —el noucentisme, la implicació de l'intel·lectual en l'espai públic, l'europeisme, l'ús del castellà com a mitjà periodístic, el trànsit de *La Veu de Catalunya* a *La Vanguardia*, l'Institut d'Estudis Catalans, i un llarg etcètera.

Ben conegut, citat i comentat és l'article «La devoradora de hombres» (*La Vanguardia*, 20/6/1923), en què el nostre protagonista es lamenta del fet que, en un indret com Catalunya, «dentro de unos límites geográficos tan reducidos», assistim a un «tan irreducible instinto colectivo de destrucción de prestigios individuales». Gaziel cita com a exemples prestigiosos Cambó, Carner, Josep Pijoan i Eugeni d'Ors.

Moltes vegades s'ha considerat, i tal vegada sigui del tot cert, que els grans sistemes culturals i literaris necessiten obres completes, edicions crítiques i tots aquells llibres que suposin una aportació destacada per a la nostra cultura. Gaziel, sens dubte, ha pogut escapar d'aquesta devoradora d'homes que ell mateix va encunyar gràcies a la tasca que, des de fa un grapat d'anys, porta a terme Manuel Llanas. Avui podem convenir que el recull de textos que s'apleguen en aquests dos volums són una reivindicació exemplar de la figura i l'obra d'Agustí Calvet, *Gaziel*, i que contribueixen, a més, a enfortir el nostre patrimoni literari.

Epistolari Calders & Tísner

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

GALERA (2020): Francesc Galera (cur.), *Epistolari Calders-Tísner*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat de les Illes Balears; «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver» 55.

La trajectòria biogràfica de Pere Calders i Avel·lí Artís-Gener (que signava els seus textos literaris i artístics amb el pseudònim de Tísner) presenta nombrosos paral·lelismes. Nascuts a Barcelona el 1912, van estudiar a l'escola Mossèn Cinto (dirigida pel mestre Josep Parunella, que els ensenyà els rudiments de l'escriptura), van defensar uns mateixos ideals catalanistes i d'esquerres, van lluitar al bàndol republicà durant la Guerra civil, van patir un llarg exili a Mèxic, i van retornar a Catalunya a la dècada dels seixanta, on es va reconèixer la seva vàlua com a escriptors amb nombroses distincions, entre les quals destaca el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (Calders, el 1986; Tísner, el 1997). Una relació d'amistat que va acabar per convertir-se en familiar quan Calders es va casar amb Rosa Artís, germana de Tísner.

Com és sabut, la carta no està pensada per a la difusió pública i s'adreça a un lector únic, privat; el fet de publicar-la implica vulnerar la intimitat dels corresponents. Més enllà de la simple tafaneria, la transgressió que implica donar a conèixer correspondències com la que ressenyem, de dues destacades personalitats de la Catalunya contemporània, permet resseguir i il·luminar zones ombrívoles d'un dels més dramàtics esdeveniments que va travessar el nostre país el segle XX: l'exili provocat per la victòria de les tropes franquistes el 1939. Pel que fa als autors que ens ocupen, només comptem amb l'edició d'algunes mostres de la correspondència de Calders —entre d'altres s'han publicat *Epistolari Agustí Bartra - Pere Calders* (2001); *Cartes d'amor* (2002), amb Rosa Artís; *Estimat amic: cartes, textos* (2009), amb Joan Triadú; i *Fe de vida* (2013), amb Rafael Tasis. De Tísner, en canvi, aquest és el primer llibre que recull part del seu interessant i desconegut epistolari. L'intercanvi entre Calders i Tísner consta de 61 cartes, que es presenten editades en rigorós ordre cronològic. Si bé el període que abasta és dilatat en el temps, 1939-1986, el gruix de les lletres es concentra en dos períodes: 1939 i 1962-1965; les que en resten fora són força circumstancials. Uns textos que corroboren, matisen o completen informacions contingudes tant a la biografia *Pere Calders, veritat oculta* (1998), d'Agustí Pons, com als quatre volums de memòries de Tísner, *Viure i veure* (1989-1996).

En la primera part, abril-setembre de 1939, es recullen només les cartes de Calders a Tísner escrites des de Roissy-en-Brie; els comentaris del segon, refugiat a Tolosa de Llenguadoc, s'han de deduir del contingut. Les lletres revelen la constant dependència d'un solitari Calders —la seva muller, Mercè Casals, i el seu fill s'havien quedat a Barcelona— cap al seu amic, a qui voldria tenir al seu costat (i ho intentarà endebades amb l'ajut de Francesc Trabal): «Amb tu em veig amb cor de fer grans coses, però sol, em sentiré completament exiliat» (p. 34). Establert prop de París, la capital de França no li desperta massa interès; la descripció dels seus principals monuments revela un notable desencís: «A l'interior de Nôtre-Dame m'ha faltat l'aire i he trobat que hom no s'hi podia moure. De fora, quan l'he vist, m'he quedat de pedra, perquè me l'imaginava tres o quatre vegades més gran» (p. 17). A la primera de les lletres conservades, del 5 d'abril, ja hi apareix la ironia tan típica de la literatura caldersiana: «T'escric des del castell de

Roissy, voltat de vint-i-cinc criats que es barallen per veure quin anirà a tirar la carta» (p. 15), i que retrobarem en d'altres cartes del període, com la que va redactar el 14 d'abril en un castellà farcit de catalanismes: «Tenemos un perro llamado Estelrich, que es muy dócil el pobre» (p. 22). Les cartes ens revelen les dificultats econòmiques de Calders per a sobreviure; ho farà com a ninotaire, recuperant la tasca efectuada durant els anys de la República en què signava com a Kalders. O aspectes poc coneguts de la seva trajectòria biogràfica, com la proposta d'anar a Xile, on s'establiran Trabal, C. A. Jordana, Joan Oliver, Domènec Guansé i Xavier Benguerel. Tísner i la seva família marxaran a Mèxic el 13 de juny, i aquest fet precipitarà la decisió de Calders d'embarcar-se en el pròxim vaixell. Una vegada arribat al nou país, les cartes adreçades a Tísner, que s'havia establert a Saltillo, plantegen la voluntat de crear una empresa de publicitat en què «jo dibuixaré i el meu cunyat [Josep Casals] anirà pel món a oferir els meus productes» (p. 49). Un negoci que no passarà de ser un simple projecte. Una vegada instal·lats a Mèxic, els dos amics s'implicaran en la promoció de la cultura catalana (pensem el seu paper decisiu en publicacions com *La Nostra Revista* o *Pont Blau*): n'és un exemple l'única lletra de 1955 en què planegen l'edició pòstuma dels contes de Josep Roure-Torent.

El segon bloc de cartes estan datades entre el desembre de 1962 i el de 1965. Calders s'havia embarcat el 8 de setembre en el vaixell Covadonga per iniciar el retorn a Catalunya acompanyat de la segona muller, Rosa Artís, i els tres fills del matrimoni. Tísner, en canvi, havia decidit romandre encara a Mèxic. Bona part de la correspondència d'aquests tres anys giren al voltant del desig de Tísner de seguir els passos del seu amic. Malgrat que «la decisió està ben presa, inexorablement presa. Ara més que mai. Perquè vosaltres ja hi sou; perquè les vostres cartes aviven el desig; perquè *allò* és el que enyorem, el que ens vivifica. Tota la nostra vida ha estat provisional» (p. 58), i afirmar, repetidament, que «mai no he desitjat amb tanta vehemència treure la rifa o assaltar un banc! Vull diners i marxar tot seguit! M'enyoro. Enyoro vosaltres. Enyoro Catalunya» (p. 61), la necessitat de resoldre els problemes econòmics és *allò* que li posa pals a les rodes a una immediata tornada: «El que essencialment neguiteja és la primera etapa a Catalunya: la instal·lació, la feina, els estudis interromputs. Com es lliga, tot això?» (p. 66-67). Calders, de tota manera, no deixarà d'insistir en la necessitat del retorn: «Cada dia que passa estem més contents d'haver tornat i ens dol que a vosaltres us costi tant decidir-vos. Perdeu un temps preciós i, de mica en mica, aneu fent tard. Potser és cruel dir-vos això, però és la veritat» (p. 63). Deixant de banda algunes de les hilarants anècdotes que exposa Tísner (va guanyar un cotxe gràcies a obtenir el primer premi en un concurs literari organitzat per la revista *El Cuento*), les lletres d'aquest període ens aporten informació de primera mà sobre l'obra dels dos narradors. En el cas de Calders, podem assabentar-nos de la recepció que va tenir *L'ombra de l'atzavara*, un text en què ficcionalitzava sobre el món dels exiliats catalans a Mèxic: «Que la novella ha fet rebombori entre la colònia, pots estar-ne ben segur. Conec l'argument car molts me l'han explicat i no entenc per

on es poden sentir alludits» (p. 78). Pel que fa a Tísner, resseguim el procés de gestació de *Paraules d'Opòton, el vell*, titulada inicialment *Crònica de Metlesòt-xiitl*, des del fracàs al premi Sant Jordi el 1964 —l'any anterior l'havia obtingut Calders amb *L'ombra de l'atzavara*— a les dificultats per a la seva publicació: «Ja sé que la meua *Crònica* no és una novel·la extraordinària. Diu, d'una manera divertida, quatre o cinc veritats que algun dia altra gent haurà de dir. Imaginativa n'és, mal m'està dir-ho, i també t'ho vaig dir anteriorment, almenys jo m'hi divertia molt escrivint-la i rellegint-la» (p. 95). Lúcidament Calders assenyalarà la censura com el principal escull a superar perquè el text pugui veure la llum: «A més, hi ha un factor decisiu, que influeix els jurats: la “publicitat” de les obres, que puguin vèncer l'escull de la censura. En la teua *Crònica*, Tísner, hi ha una càrrega d'intenció que ha de topar amb el llapis vermell. Però s'han de fer tots els intents possibles perquè sigui editada en català» (p. 110). Finalment, Tísner i part de la seva família (les dues filles grans es quedaran a Mèxic) s'embarcaran el 10 de desembre en el vaixell Satrústegui amb destinació a Catalunya. Les darreres cartes, establerts els dos corresponsals a Barcelona, són poc interessants amb l'excepció de la datada el 30 de març de 1973, en què Calders dona la seva opinió sobre la novel·la *L'enquesta del Canal 4*, amb què Tísner havia obtingut el premi Sant Jordi.

El volum ha estat preparat per Francesc Galera, autor d'una tesi doctoral sobre les traduccions de Tísner. L'edició de les cartes, que mostren una llengua molt propera als models col·loquials, no presenta cap error significatiu. Quant a l'anotació, sobria i gens intervencionista, proporciona al lector informació sobre fets i persones esmentats pels corresponsals. De tota manera, potser caldria haver explicitat, a la lletra del 27 d'abril de 1939 (p. 26), els motius de la depressió de Ferran Rahola (l'afusellament del seu pare, l'escriptor i polític Carles Rahola, a mans del règim franquista) o bé indicar, a la del 21 de setembre de 1965 (p. 140), que l'original de Calders que volia publicar l'editorial Selecta era *Ronda naval sota la boira*. Dos apartats, un de documents (amb les cartes d'acceptació a Mèxic de Calders i Tísner) i l'altre de textos (discursos en què els dos escriptors exposen recíprocament la seva amistat) completen el material del llibre, en què trobem a faltar un índex de noms.

La lectura de l'epistolari entre Calders i Tísner traspuja vitalitat i un envejable sentit de l'humor tot i les constants adversitats que ambdós van viure a partir de 1939. Però també hi plana una amarga reflexió sobre la identitat de l'exiliat; com bé exposa Calders des de Catalunya el 5 d'octubre de 1965: «em sembla indispensable “cremar les naus” i oblidar-se de visites d'exploració o de caps de platja que cobreixin la retirada. No és possible repartir la vida entre dos continents, i veig que els qui proven de fer-ho se senten desgraciats, i no estan bé enlloc» (p. 152). Sens dubte, aquest va ser el motiu principal del retorn dels dos amics a Catalunya.

Epistolari J. V. Foix & Joan Gili

Foix & Gili (2021): J. V. Foix i Joan Gili, *Entre llibres i llibres*, Barcelona: Edicions 62.

LAURA VILARDELL

Northern Illinois University

lvilardell@niu.edu

Un epistolari és un testimoni autèntic de les vivències dels seus protagonistes i en moltes ocasions es tracta, també, d'una font primària cabdal per traçar amb més detall el perfil biogràfic dels corresponents. Aquest és el cas de la correspondència entre J. V. Foix (1893-1987) i Joan Gili i Serra (1907-1998), que ressegueix el paper de l'intel·lectual durant la guerra civil i la postguerra i les vicissituds de l'entorn social en què hom viu.

La nissaga familiar dels Gili com a editors va decidir el rumb del jove Joan. Ja el seu avi patern, Joan Gili i Montblanch va fundar l'editorial Juan Gili Editor, i el 1902, el seu oncle Gustau va engegar la tan exitosa editorial Gustavo Gili, avui encara activa. El pare de Joan Gili, Lluís, també en va fundar una, Luis Gili Editor, però malgrat el que havia planejat, el seu hereu, Joan, no es va fer càrrec de l'editorial paterna. En canvi, va obrir-se camí a Londres. Convidat el 1933 per Henry Warren a través d'una relació epistolar, Joan Gili va veure que aquella ciutat li donaria potser la projecció internacional que no trobava a Barcelona i, juntament amb Warren, el 1935 va obrir-hi una llibreria: The Dolphin Bookshop. Amb els anys i la renúncia de Warren, l'any 1938 la petita llibreria va començar a oferir serveis editorials i el 1941 ja s'havia consolidat com a editorial de referència de publicacions d'àmbit hispànic en anglès i en castellà, amb un lloc destacat per als llibres catalans traslladats a l'anglès: The Dolphin Book Publishing House. Els estudis que tinc en curs sobre l'activitat intel·lectual i editora de Joan Gili a Anglaterra i també sobre la recepció de l'*Introductory Catalan Grammar* permetran fer-se càrrec de la seva transcendència.

Un dels atractius més destacats de la correspondència que conté el volum ressenyat és l'admiració i respecte mutus entre els seus protagonistes. Es portaven catorze anys de diferència, i Foix es va afanyar a introduir Gili als cercles de la intel·lectualitat barcelonina dels anys 30, per exemple, proposant-li de col·laborar al diari *La Publicitat*. Més tard, Foix celebrava els èxits professionals de Gili, com per exemple quan explica que el catàleg de The Dolphin Bookshop «l'he festejat com un infant» (carta de 18 de maig de 1937). L'amistat sembla ferma i no s'atura ni quan els dos corresponents deixen de tenir lligams familiars. La germana de Gili, Victòria, s'havia casat amb Foix el 1931 i el matrimoni naufragà el 1948. Aquest epistolari confirma la indissoluble relació entre els dos intel·lectuals i les visites a can Foix per part de Gili, sempre que les seves ocupacions, durant les visites llampec que feia a Catalunya, li ho permetien.

El llibre s'estructura en quatre parts diferenciades: la presentació de la biografia de Joan Gili, escrita per Josep Mengual; la presentació del material per part de la curadora de l'edició, Margarida Trias; el gruix de correspondència anotada, i, finalment, els apèndixs.

La presentació de Mengual, de catorze pàgines, és una síntesi amb força detalls de la vida professional de Gili, amb un èmfasi especial en el seu entorn i també en el catàleg de The Dolphin Book (i no tant en la seva faceta de curador de manuscrits). Fa petits esments a Foix, però no s'hi atura gaire. A la bibliografia s'hi poden trobar diverses fonts documentals sobre l'activitat de Gili, tot i que al llarg del text trobem a faltar notes a peu de pàgina que facilitin una millor comprensió dels textos o proporcionin bibliografia addicional.

La correspondència, que va des de 1935 a 1983, consta de trenta-cinc cartes, vint-i-set de Foix i només vuit de Gili, i es pot dividir en tres períodes ben diferenciats: abans de la dissolució del matrimoni entre J. V. Foix i Victòria Gili (1935-1938) amb un total de dotze cartes, totes de Foix; després de la separació (1946-1960) amb un total de vint-i-una cartes (atorze de Foix i set de Gili), tot i que des de 1953 a 1959 no n'hi ha; i finalment els últims anys, en ocasió del 90è aniversari de Foix, dues cartes el 1983 (una de cada corresponent). Si bé és cert que la relació epistolar conclou el 1983, és imprecís pensar que hi havia flux de correspondència fins a aquell moment. L'edició de les cartes és feta amb cura, amb un gran gruix de notes a peu de pàgina destinades a aclarir passatges i proposar lectures complementàries.

Els temes de què tracten es poden classificar en quatre: vicissituds econòmiques, activitats professionals i intel·lectuals, participació en les iniciatives de defensa de la cultura catalana i, finalment, la petja de la guerra. La guerra i la postguerra, tot i que se'n parla de passada, són el teló de fons de totes les converses. Un dels testimonis més crus que s'hi poden trobar és una frase de Foix relativa a un bombardeig: «les cases de cinc pisos són arrencades com un queixal» (20 febrer de 1938). De retruc, també hi ha comentaris sobre l'escassetat de recursos. Així, Foix es queixava que no trobava matèries primeres per poder fer rutllar la pastisseria, heretada dels pares, i també es planyia de no poder trobar cigarretes: «em costa escriure sense nicotina» (3 de maig de 1938). Gili intentava cobrir aquestes necessitats enviant provisions a can Foix, per a ell i sa germana Victòria. Anys més tard fou Foix qui demanà a Gili què necessitava, fruit de la situació que es vivia a la Gran Bretanya.

Des del punt de vista intel·lectual, surt a la llum la idea prematura de Gili de confeccionar un diccionari català-anglès / anglès-català (carta de 29 de maig de 1938), cinc anys abans de l'aparició de la *Introductory Catalan Grammar* (1943). Hi té cabuda també un seguit de referències a la repressió contra la cultura catalana, sobretot als primers anys de la postguerra, coincidint amb la publicació foixiana de *Les irrealis omegues*. Foix mateix deia que s'havia de conformar amb les ressenyes del llibre que apareixien en les publicacions clandestines, perquè els diaris i revistes «no en parlen» (23 gener de 1951). De lluny estant, Gili

intentava ser present en iniciatives vinculades a la cultura del país. Prova d'aquest fet és l'interès que mostrava per ser delegat de la Institució de les Lletres Catalanes, ja el 1938, o subscriptor de la flamant revista *Serra d'Or*, a principis de la dècada de 1960. Tot i que no s'esmenta específicament a la correspondència, també cal fer palesa la seva intervenció als Jocs Florals a l'exili o a la fundació de l'Anglo-Catalan Society.

Els apèndixs són tres: el primer reproduceix les felicitacions de Nadal enviades per Gili i la seva dona, Elizabeth MacPherson, entre 1961 i 1973, i dues de Foix als Gili de 1943-44 i 1944-45, amb poemes aleshores encara no recollits en volum. El segon apèndix es titula «Foix en anglès» i presenta l'original i la traducció anglesa, deguda a Gili, de «Declamava jo tot sol mentre abocava cabassades de sal a la bóta» (1947). I el tercer, «Recepció de *Sol, i de dol*», inclou un díptic que el llibrer Joaquim Estrems va publicar amb la recepció «primeríssima» del volum.

L'epistolari constitueix un valuós document de primera mà per il·luminar les relacions entre dos intel·lectuals amics en uns anys crucials, la trajectòria de tots dos i, alhora, la tasca editorial de Gili. El llibre, una iniciativa de la Fundació J. V. Foix, s'inscriu en el seu esforç per difondre la personalitat i l'obra de l'escriptor i és digne de tots els encomis. Per bé que l'epistolari no és gaire nodrit, el lector podrà trobar-hi una bona font documental d'aquells anys de reclusió intel·lectual catalana, dins i fora de les nostres fronteres.

L'humor constructiu. Vindicació de la Colla de Sabadell

GEMMA BARTOLÍ MASONS

Universitat Autònoma de Barcelona

gemma.bartoli@uab.cat

FOGUET & GASSOL (2020): Francesc Foguet i Olívia Gassol (eds.), *L'humor constructiu. Vindicació de la Colla de Sabadell: Joan Oliver, Francesc Trabal i Armand Obiols*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Serra d'Or» 513.

Entre moltes altres efemèrides, algunes de les quals es van celebrar —el centenari del naixement de Joan Brossa o de Teresa Pàmies, per exemple— i d'altres van ser oblidades —com ara el 150è aniversari de Víctor Català—, l'any 2019 va ser també l'any de la Colla de Sabadell.¹ Feia cent anys que aquell grup encapçalat per

1. En ressegueix detalladament tots els actes i vindicacions Anton Carbonell, del *Collectiu Pere Quart*, al número anterior de la revista: vg. Anton Carbonell, «Any Colla de Sabadell 2019», *Llengua & Literatura*, 31 (2021), ps. 223-237.

Joan Oliver, Francesc Trabal i Armand Obiols iniciaven les primeres accions performatives des del campament de la Font del Saüc: la icònica imatge de la barra de pa travessada amb un bastó marcava el tret de sortida d'un grup que s'acabaria convertint sens dubte en «un dels projectes culturals i literaris més irreverents, iconoclastes i innovadors apareguts a les lletres catalanes», tal com expliquen Francesc Foguet i Olívia Gassol, els curadors de l'edició, al pròleg del llibre.

Va ser en aquest context de commemoració que es va dur a terme, els dies 4 i 5 d'octubre, un simposi al Casal Pere Quart de Sabadell —com no podia ser d'altra manera—, que ha donat forma a un volum d'estudi centrat en el concepte d'un humor significativament titllat de constructiu.² No es pot dir que els organitzadors no tinguessin en compte la varietat, d'edat, de gènere i de procedència, a l'hora d'organitzar les comunicacions. De fet, tot i el predomini d'homes —encara hi ha feina a fer, en aquest sentit— i la preponderància de les aproximacions científiques davant les més divulgatives, hi ha la voluntat manifesta de recollir diverses perspectives al voltant d'un mateix grup i de relligar, també, els diferents àmbits que abastava: literari, periodístic i d'actuació cultural. Però, per sobre de tot, hi ha el propòsit de trencar els tòpics i mites que els han acompanyat al llarg dels anys, sovint sorgits arran del seu humor anticonvencional i polèmic, i de donar a conèixer l'obra dels tres membres de la Colla i, en especial, d'Armand Obiols. En efecte, el seu nom és el que ocupa més intervencions —tres de les deu que recull el volum, per dues de Trabal i dues d'Oliver, mentre que la resta són més genèriques—, perquè literàriament és la figura més desconeguda i consegüentment la més necessària de reivindicar.

Abans de res, les dues primeres aportacions aprofundeixen en els orígens sabadellencs del grup i en les polèmiques fundacionals. Així, Joaquim Sala-Sanahuja, després d'una autocrítica inicial per haver contribuït a la creació de certs tòpics que ara es proven de redreçar, vol incidir en el localisme de la Colla en el que llavors era una ciutat-fàbrica sorgida amb la industrialització, i en com això es plasma en la seva obra, a més de la nova personalitat de base —en terminologia de l'antropòleg Abram Kardiner— que es forja. D'altra banda, a part del resseguiment de tot un seguit de noms i trajectòries del mateix cercle, algunes esteles de les quals encara perviuen, és interessant la proposició que Sala-Sanahuja defensa: més enllà de l'aspecte avantguardista que ha estat assenyalat a bastament, cal ressaltar la voluntat de «realisme absolut» que dominava la poètica d'aquests autors.

I pel que fa a les polèmiques, Marc Comadran ens parla de l'acostament i distanciament de la Colla de Sabadell respecte a d'altres grups i escriptors del mateix camp cultural local en els seus anys inicials. Així, incidint altre cop en els orígens locals del grup, en ressegueix la seva formació al voltant del *Diari de Sabadell* i el pes de l'Escola Pia, ben visible també al documental que es va fer en

2. Per a una crònica de la trobada, vg. Pep Sanz, «Simposi La Colla de Sabadell. Joan Oliver, Francesc Trabal i Armand Obiols (Sabadell, 4 i 5 d'octubre de 2019)», *Estudis Romànics*, vol. 43 (2021), p. 605-606.

ocasió del centenari, *Estem voltats de pocavergonyes*,³ a més d'altres espais clau i institucions d'aquest primer període. Les polèmiques i els allunyaments no neixen sinó de les diferents concepcions d'entendre la tradició, els referents internacionals i el paper d'altres disciplines —especialment la música—; a més, naturalment, de l'humor i les vinculacions entre art i política.

Tot posant el focus en la figura de Joan Oliver i la seva consolidació com a escriptor és des d'on Anton Carbonell enfoca la tercera intervenció. I ho fa partint de l'homenatge que se li va fer al Romea amb motiu dels seus vuitanta anys, per fer després una analepsi i resseguir com es va anar formant la seva personalitat, «inconformista i rebel». Així, veiem com es converteix en Pere Quart i en el poeta, dramaturg i activista cultural i polític, autor del que ja avui són considerats clàssics de la literatura catalana contemporània.

En un altre ordre de coses, cal llegir amb atenció l'aportació de Magí Sunyer, que, després de marcar les distàncies de Francesc Trabal, en proposa una avaluació desapassionada. D'aquesta manera, refreda els entusiasmes davant de *L'any que ve* i apunta les mancances que va generar la crisi de la novel·la per a la creació posterior, de les quals el corpus treballà en va resultar perjudicat. A partir de l'exploració de les influències noucentistes i avantguardistes, Sunyer qüestiona també l'antiromanticisme del qual l'escriptor feia ostentació, com es posa de manifest especialment a *Judita* —la novel·la més qüestionada per l'estudiós, que considera que té uns capítols finals «penosos», fruit d'una ocurrència «lamentable»— o a *Vals*, que esdevindrà la culminació de tota la «preparació» anterior: aquesta sí, l'«obra mestra».

El tercer del grup per analitzar treu el cap amb la intervenció «Mite i reconstrucció d'Armand Obiols», a càrrec de Pep Sanz. En aquest cas, després de constatar la singularitat de l'autor respecte als altres, atesa la dificultat —no resolta fins després de la seva mort— de trobar-ne obra publicada, l'estudiós ressegueix els quatre àmbits d'actuació de l'escriptor: poesia, traducció i narrativa, crítica literària i articulisme polític, i, naturalment, acció cultural. Tot plegat, per entendre la (re)construcció social de l'escriptor i conèixer-ne algunes de les influències, gens menors, tant rebudes com exercides.

I encara amb Obiols, Maria Campillo posa el focus en la seva tasca al capdavant de la *Revista de Catalunya*, per arribar a copsar el paper fonamental de la publicació —«un exponent del compromís majoritari dels intel·lectuals amb la continuïtat cultural»— i, doncs, les seves necessàries repeses. En aquest sentit, va descabdellant les diferents etapes de la revista —no oblidem que Campillo ha dedicat, sobretot en els darrers anys, bona part dels seus treballs a l'anàlisi de la literatura de l'exili— i il·lustra el discurs amb fragments o referències a epistolaris, en els quals sobresurt el paper de Carles Pi i Sunyer.

3. Veg. Clara Soley (dir.), *Estem voltats de pocavergonyes* [vídeo documental], Ajuntament de Sabadell, Col·lectiu Pere Quart, Institució de les Lletres Catalanes, Comissió 100 Anys de la Colla de Sabadell, Consell Comarcal i Diputació de Barcelona, 2019.

D'altra banda, Antoni Isarch repassa la trajectòria de Joan Oliver, des d'*Una tragèdia a Lilliput* fins a *Vivalda i l'Àfrica tenebrosa*, considerada un dels últims capítols de la seva trajectòria per la baixa qualitat respecte a obres anteriors. El que ve a evidenciar, però, són les «interconnexions» que hi ha entremig, que bas- teixen tota una «poètica de la coherència» que porta a interpretar l'obra d'Oliver des de perspectives i enfocaments diferents però que poden esdevenir tanmateix complementaris.

En aquesta línia, i estirant un fil ja alludit en altres comunicacions, Teresa Iribarren explora l'impacte del cinema en l'obra de Trabal. Així, la intertextualitat torna a prendre el protagonisme, i l'estudiosa posa llum a aquelles relacions tant amb el cinema —mut i sonor— com amb una concepció lúdica de la tradició lite- rària derivada de Jean Cocteau, d'un grau tan elevat de complexitat que, a més de passar inadvertits per a la majoria dels lectors actuals, també ho van ser per als seus mateixos companys del grup.

Per acabar les aproximacions focalitzades en un autor, Aïda Ayats torna a parlar d'Obiols; en aquesta ocasió, de la seva faceta d'articulista i la seva vincula- ció amb el món polític. D'aquesta manera, s'allunya una mica del camp literari per abastar el món periodístic i, inevitablement, també el context històric i cultu- ral del moment i traslladar-lo fins al present. I ho fa per constatar la vigència dels seus escrits i reivindicar així mateix, a través de la figura d'Obiols, una qüestió nacional encara irresolta.

Finalment, seguint amb els vincles amb l'actualitat, Antoni Dalmases fa una comunicació a mode de cloenda, d'un to molt distès, quasi de manifest i sens dubte gens acadèmic, per mostrar la pervivència de tota la tasca del grup per revi- far la cultura catalana. Això mateix ja basteix un argument prou sòlid per reivin- dicar la Colla: ells van fer que la seva ciutat fos més viva i més culta que anterior- ment, i, el que és més important, amb humor, ironia i provocació, van aconseguir escampar aquesta idea pel país.

Comptat i debatut, és aquesta actitud la que es pretén reivindicar amb el pre- sent volum, amb aquesta aproximació calidoscòpica —amb intervencions enfoca- des des de perspectives biogràfiques, intertextuals, historicistes i fins i tot políti- ques— a un col·lectiu que, més enllà dels sabadellencs, va trasbalsar tota una cultura nacional. Amb les paraules com a armes, a la manera del poema visual brossià, el grup va aportar una nova manera de mirar el món —significativament l'editorial que funden s'anomena *La Mirada*—, i el recull de les intervencions, entre acadèmiques i divulgatives, ajuda a tornar a posar a la primera línia la seva tasca i a actualitzar-ne algunes lectures. És inútil tornar al debat sobre els noms que encara cal reivindicar: el panorama literari català està ple d'autors que hem de redescobrir i una de les millors maneres de fer-ho és amb unes aportacions de pes i de rigor com les que es poden llegir en aquest volum. Al capdavant, també per a això serveixen les commemoracions.

*Epistolari Francesc Parcerisas & Josep Miquel Sobrer***JOSEP CAMPS ARBÓS**

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

PARCERISAS (2020): Francesc Parcerisas (cur.), *Epistolari Francesc Parcerisas & Josep Miquel Sobrer*, Lleida: PUNCTUM; «Visions» 11.

«Visions», la col·lecció del Grup d'Estudis de la Traducció Catalana Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha publicat, amb l'Editorial PUNCTUM, la correspondència entre dos polifacètics homes de lletres: Francesc Parcerisas i Josep Miquel Sobrer. La col·lecció ja havia donat a conèixer alguns dels epistolaris de Jordi Arbonès amb personalitats significatives de la literatura catalana del darrer terç del segle passat i d'inicis d'aquest: Manuel de Pedrolo, Albert Manent, Joaquim Carbó, Matthew Tree, Antoni Clapés o el mateix Parcerisas. Del llibre que ressenyem, n'ha tingut cura un dels interlocutors, Parcerisas, ja que l'altre, Sobrer, va morir l'1 de gener de 2015. La correspondència abasta un fris cronològic de més de cinquanta anys, des de l'estiu de 1963 fins al novembre de 2014, i aplega 723 documents entre cartes i postals, en format paper, i correus electrònics. Hi ha, tanmateix, llacunes importants; així, entre 1992 i 2003, com indica el curador, «per les raons que sigui, es tracta d'una llarga dècada de la qual no hem conservat cartes, ni notes, ni postals, ni correus electrònics» (p. 462). El volum incorpora un aplec de fotografies que abracen els anys de l'epistolari i, com hauria de ser preceptiu en aquesta mena de llibres, un índex de noms.

Llegida en el seu conjunt, la correspondència incardina les biografies de Parcerisas i de Sobrer amb el teló de fons de la vida cultural catalana des dels anys seixanta, amb la pretesa obertura del règim franquista, fins a la segona dècada del segle XXI, amb la consolidació del moviment independentista. De fet, l'edició dels documents que conformen el llibre és un projecte llargament acarolat pels dos corresponents: Sobrer, amb motiu dels seixanta anys, el gener de 2005 va regalar a Parcerisas les cartes que li havia anat enviant mentre que el seu amic també havia guardat les que li havia tramès i donat, amb bona part dels seus papers, a la Biblioteca de Catalunya. Així, el 2 d'agost d'aquest any, Parcerisas plantejava «intercalar les teves cartes amb les meves, com si preparéssim una correspondència prepostuma i fer-ne una mena de "llibre"». La idea és: si tinguéssim aquesta correspondència creuada ¿seríem capaços d'escriure una sèrie de comentaris o notes a peu de plana fent avui el judici del que ens passava pel cap o d'allò que pensàvem?» (document 292, p. 473). I Sobrer insistia en aquesta projectada edició el 10 de juliol de 2012: «Com a patum jo cotitzo més baix (tu prou més alt) i per això l'interès de les meves missives per a un públic és dubtós, atès que són les ganes de burxar en les intimitats dels famosos el que manté aquest curiós gènere literari»

(document 466, p. 591). Una «amistat epistolar» (document 224, p. 386), com la definia Sobrer, en què, per raons òbvies, la profusa anotació és obra exclusiva de Parcerisas, més de 1000 notes que aclareixen passatges del diàleg, sobretot els de caire més personal, que el lector podria no entendre.

Deixant de banda els aspectes més propis de la vida privada que exposen els corresponsals (els problemes econòmics per què travessen, els diversos matrimonis), els documents permeten resseguir-ne la trajectòria laboral. Parcerisas va exercir, successivament, de lector d'espanyol a la Universitat de Bristol (1969-1972), de traductor incansable a Eivissa, al Puig d'en Pere Toni (1972-1979), de catedràtic de Llengua i Literatura Catalanes de Batxillerat (1979-1986), de director de la Institució de les Lletres Catalanes (1998-2004) i, finalment, de professor titular a la Facultat de Traducció i d'Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona, de la qual també fou degà. No menys atzarosa fou la trajectòria de Sobrer, professor universitari als Estats Units des de 1967, quan va marxar a exercir de lector d'espanyol a Eugene (Oregon), on va començar el doctorat. Posteriorment va desplegar una brillant carrera acadèmica que el va dur a impartir la docència a altres universitats: Puget Sound (Washington), Ann Arbor (Michigan) i, finalment, Bloomington (Indiana). Un recorregut que, malgrat tot, no el va allunyar mai de la seva estimada Catalunya: per la correspondència sabem que hi tornava sempre per les vacances i que hi va passar temporades força llargues aprofitant els sabàtics, que li van permetre participar en congressos i simposis. El retorn definitiu de Sobrer, tanmateix, no va ser possible; sobre aquesta qüestió n'exposava els motius en una lletra del 20 de febrer de 1982: «Em preguntes per què no torno i, de debò, no ho sé. Potser em fa por. O potser m'he avesat a la dolça metzina de la indecisió i de la nostàlgia» (document 224, p. 386).

Del conjunt d'aquest dilatat epistolari, voldríem posar èmfasi en les qüestions relacionades amb el món literari. D'antuvi, ens ofereix informació de primera mà sobre el procés de gestació d'algunes de les obres dels corresponsals. En el cas de Parcerisas, es focalitza en la seva producció poètica i, en especial, en els primers reculls: *Homes que es banyen* (1970), *Latitud de cavalls* (1974) i *Dues suites* (1976), que compta amb un epíleg de Sobrer. El document datat per Parcerisas el novembre de 1973, a propòsit de *Nou poemes*, que conforma la primera part de *Dues suites*, és un exemple del rigor dels comentaris que creuaven ambdós interlocutors. Pel que fa a Sobrer, tot i que havia conreat de jove la poesia, va acabar decantant-se per l'assaig acadèmic: *Mots propis i altres proses* (1975), l'edició dels articles de Joan Salvat-Papasseit; *L'èpica de la realitat* (1978), la conversió en llibre de la seva tesi doctoral sobre les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner; *La doble soledat d'Ausiàs March* (1987), un aplec d'estudis sobre la poesia del cèlebre autor valencià; i *La poesia dramàtica de Josep M. de Sagarra* (2011), en què reivindica una producció teatral que considerava menystinguda per la crítica; a més d'una quantitat notable d'articles sobre literatura catalana. Punt i a part són els avatars que va haver de sofrir per a publicar les memòries *La llum d'aquells anys*, rebutjades per diverses editorials (L'Avenç, Tusquets, Quaderns Crema) i

carbassejades en premis literaris com el Josep Vallverdú de Lleida; el text no va veure la llum fins al 2015, després de la mort de Sobrer, gràcies a la Universitat de Barcelona. Un punt en comú entre els dos interlocutors és la seva ingent tasca com a traductors: Parcerisas, especialment durant la seva estada al Puig d'en Pere Toni, va traslladar al castellà des de novel·les de Doris Lessing, Norman Mailer i Virginia Woolf fins a guions de Roman Polanski; d'altra banda, Sobrer, que va començar amb la versió al català d'una novel·la de Ian Fleming, en els darrers anys va traduir a l'anglès Mercè Rodoreda, Alfred Bosch, Antoni Tàpies i Carme Riera.

Parcerisas i Sobrer són, sens dubte, aguts lectors. Alguns exemples: *L'Atlàntida* i *Canigó*, de Jacint Verdaguer, són, segons Sobrer, «poemes sorprenents, que semblen fora d'època, antigalles, però a la vegada moderns en llur interès per la mitologia i per la pervivència dels déus i monstres antics en el món folklòric» (document 230, p. 396); altrament, per a Parcerisas l'antologia *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, està mancada de «volada, els entrebancs han estat eliminats i no explicats (Brossa, Escalasans, per exemple). I, a més a més, si l'evolució social, espiritual queda palesa, no tant l'evolució estètica» (document 39, p. 80). Val a dir que algunes de les opinions dels corresponents són volgudament polèmiques —i que, tal vegada, avui dia no les subscriurien— com el judici que emet Parcerisas sobre Carles Riba i Josep Carner: «Riba és d'una cerebral buidor que espanta, però de vegades en diu de molt bones i de molt gruixudes: té alguns poemes d'un erotisme terrible (a *Tres suites*, poema VIII d'*Un nu i uns ulls*), el que passa és que amaga la repressió sexual sota la parauleria misticitzant. Al seu costat Carner és un adolescent. Carner té alguna parauleta aprofitable, però és tan buit! Mai no diu res! Finalment he trobat un trosset a la tempesta, a *Nabí*, sucós» (document 71, p. 148). Pocs mesos abans de morir, el 25 d'abril de 2014, Sobrer trametia per correu electrònic a Parcerisas i a Carles Miralles —tots tres companys universitaris i, a més, nascuts al mateix any, el 1944— el comentari del poema de Carner «Si cal que encara et vegi...», extret d'*Absència*; dos dies després Parcerisas afirmava que «el comentari em sembla esplèndid, no només digne del poema, sinó de la intelligent capacitat de lectura del comentarista» (document 635, p. 691). La correspondència també ens ofereix interessants reflexions sobre els estudis literaris (document 36, p. 74) o sobre els problemes que comporta una bona traducció (document 535, p. 634).

Els nombrosos documents, com hem apuntat a l'inici de la ressenya, mostren els diversos àmbits de la cultura de l'època. Per les pàgines del llibre desfilen professors universitaris (Antoni Comas i Joaquim Molas), poetes (Gabriel Ferrater, Marta Pessarrodona), editors (Jaume Vallcorba Plana, Carles Jordi Guardiola, Mireia Sopena), pintors (Eduard Arranz-Bravo, Rafael Bartolozzi), cantants (Guillermina Motta), revistes de trajectòria efímera (*Saber*, *Quaderns Crema*), i projectes que no van arribar a bon port (per exemple, la creació d'una col·lecció de poesia amb Carles Miralles el 1967 i que incloïa inèdits de J. V. Foix i de Pere Quart; document 26, p. 55).

Un correu electrònic de Parcerisas a Sobrer, datat el 12 de desembre de 2014, posa el punt i final a l'intercanvi epistolar. S'hi fa referència a la compra del volum primer del teatre d'Azorín que van adquirir els dos corresponents i Carles Miralles poc després d'haver iniciat els estudis universitaris; signat per tots tres, simbolitzava la fraternitat que els unia. Miralles va morir el 29 de gener de 2015, pocs dies després que ho fes Sobrer, víctima d'un ictus que se li havia declarat l'any anterior. Un colofó emotiu per a una correspondència que permet resseguir amb detall la història personal i literària de dos interlocutors, Francesc Parcerisas i Josep Miquel Sobrer, per a qui la distància física no va arribar a ser mai un obstacle que els impedís mantenir l'amistat.

Una recuperació necessària: Joan Barceló i Cullerés

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

1. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Miracles i espectres*, Juneda: Fonoll; «Biblioteca Global» 17.
2. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Pare de rates*, Barcelona: Comanegra; «Narratives» 6.
3. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Viatge enllunat*, Lleida: Pagès; «Lo Marraco» 360.
4. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Teatre*, Lleida: Pagès; «Teatre de Butxaca» 37.

El juliol de 2020 va fer quaranta anys de la mort a Barcelona, d'un infart de miocardi, de Joan Barceló i Cullerés. No havia complert encara vint-i-cinc anys. D'aquesta sobtada manera, es truncava la carrera literària d'un escriptor nascut a la localitat ponentina de Menàrguens el 1955 i que havia conreat, amb una sorprenent maduresa, una producció literària que, des d'una més que notable unitat temàtica, transitava per la poesia, el conte, la novel·la, el teatre i l'assaig, i que tenia com a destinataris tant el públic juvenil com l'adult. En el moment del traspàs, Barceló havia obtingut nombrosos premis literaris (entre els quals caldria destacar el Josep M. Folch i Torres i el Vicent Andrés Estellés) i havia publicat un parell de reculls de poesia, tres novel·les juvenils i uns quants contes a la revista *Cavall Fort*. Un nombre de textos escàs en relació amb els que van romandre inèdits i que foren donats a conèixer després de la seva mort, entre 1981 i 1986. A partir d'aquesta data, es va iniciar una etapa d'ostracisme envers la seva figura que es va trencar el 1998 quan Julián Acebrón i Jordi Casals van aplegar la poesia

completa a *Esbrinem les flors de la terra* i la narrativa breu amb el títol genèric de *Miracles i espectres*, amb abundant material procedent de l'arxiu familiar. El 2000, coincidint amb els vint anys del traspàs, els mateixos Acebrón i Casals van editar la novel·la *Diumenge a la tarda* i van coordinar el monogràfic de la revista lleidatana *Urc* titulat *Joan Barceló, la dèria d'escriure*, una referència encara indispensable per aquells que vulguin apropar-se a la figura de l'escriptor de Menàrguens. Des de llavors, i amb comptades excepcions, només silenci. No ha estat fins al 2020 que s'han reeditat, a tall d'homenatge, diverses obres de la seva abundant producció i que han servit per a recuperar Barceló de l'oblit en què romania.

La pràctica totalitat de la narrativa per adults de Barceló va veure la llum pòstumament. Quant a la narrativa breu, hi destaca *Miracles i espectres*. Publicat el 1981 per l'Editorial Moll en la seva col·lecció «Raixa», anava encapçalat per una carta-pròleg de Miquel Àngel Riera, membre del jurat del Premi Mossèn Alcover on el llibre va obtenir el primer accèssit. La segona edició va ser publicada el 1998 per Acebrón i Casals al volum del mateix títol que hem esmentat al paràgraf anterior. La tercera edició, a cura d'Andratx Badia i publicada per Fonoll, pretén fixar un text el més fidel possible a la voluntat de l'autor. L'editor ha utilitzat el text de la primera edició com a punt de partida i l'ha contrastat amb els dos mecanoscrits que es conserven de l'obra (presentats als premis Andròmina i Víctor Català, respectivament). L'ordre i els títols dels contes s'han mantingut respecte a l'edició primigènia. Tanmateix, s'hi detecten alguns canvis: els textos del conte «Històries de mixonets» es paginen individualment i no seguits i s'han esmenat algunes formes verbals que mantenien l'escriptura normativa quan l'autor havia emprat en els relats el català nord-occidental de la Baixa Noguera. També Badia restitueix, d'acord amb els mecanoscrits, passatges corromputs o inexistents en l'edició de Moll. El pròleg, a banda d'explicitar aquests criteris d'edició, ens ofereix una lectura del recull útil tant als amants de l'obra de Barceló com als que s'hi endinsen per primera vegada. De fet, per a Badia, *Miracles i espectres* esdevé la pedra angular a partir de la qual l'autor basteix el seu projecte literari: el mite de Vacallforges (heterònim del Menàrguens de la seva infantesa però que podria ser qualsevol petita vila ponentina), que s'expandeix cap als nuclis urbans de Corde nit (Barcelona) i de Nova York i Ridgewood (Nova Jersey). Una proposta —la creació d'un mite basat en els vèrtexs de la infantesa, el paisatge i la llengua— que es pot relacionar amb la de narradors coetanis com Pau Faner, Jesús Moncada o Baltasar Porcel. I és que Menàrguens, vers el 1980, representava un poble i una societat —la rural— que es modernitzava amb els consegüents canvis en el paisatge ancestral i la destrucció del medi ambient. En el pròleg, també s'hi constata el paper d'una llengua volgudament dialectalitzant, però, alhora, amb la pretensió d'esdevenir literària gràcies al profund coneixement que tenia Barceló de la narrativa oral de la seva vila nadiua. La tipologia de personatges, l'ús del fantàstic, l'autoreferencialitat, l'experimentació o la crítica social són altres aspectes del recull que analitza Badia. Un món rural, en definitiva, allunyat d'un costumisme pintoresc i tronat, en què s'alternen la caricatura i el lirisme.

Pare de rates també va ser publicada de manera pòstuma el 1981 per Edicions de la Magrana i, dissortadament, va passar força desapercebuda entre el públic i la crítica. És de les tres novel·les d'adults escrites per Barceló —les altres dues són *Trenta taronges* (1986) i *Diumenge a la tarda* (2000)— la més interessant. La reedició, a càrrec de Comanegra, no porta cap nota sobre com s'ha transcrit el text, per la qual cosa podem deduir que reproduceix el text de la primera edició, amb els canvis ortogràfics obligats per la normativa actual, del qual havia tingut cura el germà de l'autor, Damià, que en una nota preliminar assenyalava que el títol l'havia escollit entre un altre, *Ombra de pare*, i que la seva tasca havia consistit a donar el material a impremta tal com l'havia deixat l'autor. *Pare de rates* presenta un relat iniciàtic sobre l'entrada al món adult de Marc, un jove de Vacallforges, al llarg dels anys 60 i 70, que descobreix les contradiccions entre el món resclosit del seminari on estudia per a sacerdot i l'anhel de llibertat que desitja. El text vehicula un discurs ideològic en què s'ataquen els codis culturals, ideològics i morals de l'època però també la mateixa concepció del que ha de ser una novel·la a través d'una estructura, deutora dels experiments textualistes de l'època (s'hi fusionen gèneres literaris com la poesia, el teatre o l'epístola), que alterna l'omnisciència amb la incorporació de les veus dels personatges a través d'una prosa fragmentada que traïx tant la influència del món del còmic i del cinema com unes referències musicals i pictòriques. L'autor recrea a la trama, a més, les seves experiències al seminari claretà Nostra Senyora de la Conreria, on va cursar el batxillerat superior a les darreries del franquisme. La nova edició, publicada per Comanegra, va encapçalada per un pròleg del poeta i narrador Max Besora, per a qui la novel·la esdevé un exemple de la contracultura barcelonina de les darreres dècades del segle XX, alhora que la insereix en el context d'una tradició marginal que els grans grups editorials consideren que no caldria reeditar en nom de l'escassa comercialitat. No en va, relaciona *Pare de rates* amb *Cavalls salvatges*, de Jordi Cussà, o *Operació àcid*, de Miquel Creus.

La narrativa juvenil de Barceló no presenta un tall abrupte respecte de l'escripta per adults en tant que hi descobrim trets comuns com la presència de la fantasia i el somni, la dualitat en l'espai (Vacallforges/Cordenit) o l'acurat treball lingüístic. Les novel·les, que van significar en el seu moment una innovació en el panorama català per a adolescents, es podrien classificar en tres grups. En el primer, les que van més enllà de les fronteres de la realitat: *Viatge enllunat* (1979) i *Els dracs de la Xina* (1982); segonament, les d'ambientació històrica: *Ulls de gat mesquer* (1979) i *El somni ha obert una porta* (1981); per últim les que tenen, com a marc temporal, la contemporaneïtat: *Que comenci la festa!* (1980, premi Folch i Torres), *Estimada gallina* (1981) i *Un drapaire a Nova York* (1986). *Viatge enllunat*, la primera novel·la juvenil escrita per Barceló, ha estat reeditada per Pagès, falcada amb un epíleg d'Andratx Badia en què es posa de relleu el seu component imaginatiu, deutor dels *Viatges de Gulliver* de Jonathan Swift, *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe o les *Aventures extraordinàries d'en Massagran* de Josep Maria Folch i Torres. A aquests referents, creiem que hi caldria afegir el d'*El Petit Prin-*

cep d'Antoine de Saint-Exupéry. Com bé comenta Badia, l'element fantàstic de l'obra (els personatges viuen les seves aventures en una regió oceànica desconeguda, amb l'illa d'Enlloc com a referent, en oposició a la Terra de Tothom, que es regeix per les nostres lleis, i que és d'on provenen) se situa en un món paral·lel a la realitat amb el qual es pot interactuar sense cap mena de conflicte com si allò que passa al narrador, Nicèforas, que vol pintar la cara amagada de la lluna, i als seus amics, no fos digne de ser qüestionat sinó que és ben natural. Un viatge iniciàtic que, salvant les distàncies, ens recorda el del protagonista de *Pare de rates*. A més, no podem parlar d'una novella escrita exclusivament per a infants —semblantment a la resta de la narrativa juvenil de Barceló— en tant que s'hi vehicula un discurs ideològic que esdevé una apologia de la llibertat i la imaginació i de la necessitat de l'art per assolir la felicitat i, alhora, una ferotge crítica al sistema capitalista (vist com una amenaça contra la natura i l'ésser humà). A l'obra, també hi apareixen trets que són recurrents a la producció de Barceló: la fusió entre els gèneres literaris (poemes i cançons travessen el teixit narratiu) o l'ús d'un llenguatge poètic i plàstic.

Barceló va conrear també el teatre per a joves. El volum *Teatre*, publicat per Pagès, aplega les tres peces d'aquest gènere que va escriure: *Científicament s'ha demostrat...* (1977), *Olor de cebes* (1984) i *Viatge enllunat* (1981). Francesc Foguet a l'estudi que l'encapçala, amb el títol significatiu d'«Apologia de la imaginació, el somni i la revolta», fa evident com les obres conformen una trilogia que sota la forma d'una paràbola reivindica el món dels somnis per sobre de la raó al mateix temps que defensa el dret a ser lliure i a gaudir de la vida enfront de l'autoritarisme repressiu que el voldria limitar. La lectura de Foguet, peça a peça, evidencia aquesta afirmació. Les dues primeres, ambientades a la ciutat d'Ensaïmada, exposen, en clau d'absurd, les arbitriïtats del poder i com aquest intenta sempre manipular el poble. *Científicament s'ha demostrat...*, tot i l'aparença d'una faula adreçada al públic infantil, pot interpretar-se com un al·legat contra el règim franquista i les seves conseqüències, ja que el Sobirà Babalà no deixa de ser una contrafigura del dictador Francisco Franco. *Olor de cebes* també planteja les relacions de poder que s'estableixen en un règim despòtic (els ciutadans estan obligats a consumir cebes per apagar les rialles i provocar el plor) i com el savi Dependecomtoqueu, successor del Sobirà Babalà, decideix mantenir-se en el poder substituint les cebes per flors en una operació innòcua i que no canvia res; per al prologuista, cal llegir l'obra com una metàfora de l'anomenada «transició democràtica espanyola». La tercera, *Viatge enllunat*, és una adaptació de la novella del mateix títol que hem ressenyat. Foguet també ens acosta als recursos amb què Barceló aconsegueix la comicitat: uns personatges caricaturitzats, un maniqueisme deliberat entre bons i dolents o la ruptura de la lògica dels discursos. Tot plegat amb un paper ben destacat del cromatisme, que evidencia el vessant pictòric del dramaturg, i la utilització d'una llengua, viva i eloqüent.

És ben cert que hom pot trobar a faltar entre els títols de Barceló que s'han reeditat el 2020 algun dels aplecs de poesia —com *Diables d'escuma*, premi Vi-

cent Andrés Estellés en l'edició dels Premis Octubre de 1979 i prologat per Carles Miralles— o algunes de les seves millors novel·les juvenils —*Ulls de gat mesquer* i *Que comenci la festa!*, amb tota seguretat— però del que no hi ha cap dubte és que la recuperació dels quatre volums ressenyats hauria d'esdevenir el primer pas per a publicar, de nou, la resta de la producció, descatalogada de fa anys i panys, d'un autor rebel, polièdric i transgressor, i que és digne de merèixer una major atenció per part del públic, de la crítica i de la historiografia literària del nostre país.

Simposi Pompeu Fabra

IMMA CREUS

Departament d'Educació

icreus2@xtec.cat

IEC (2020): Institut d'Estudis Catalans, *Simposi Pompeu Fabra: 14, 15 i 16 de novembre de 2018*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; «Publicacions de la Presidència» 52.

El volum *Simposi Pompeu Fabra* aplega les intervencions que es van presentar a les jornades organitzades per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans del 14 al 16 de novembre de 2018 per commemorar el 150è aniversari del naixement del mestre. Es tracta d'un total de vint-i-quatre treballs, distribuïts en set blocs monogràfics, a més d'una conferència inaugural i unes conclusions a tall de cloenda. Els objectius de l'homenatge són: «tocar moltes facetes de la seva figura polièdrica, des del Fabra lingüista i gramàtic [...] fins a d'altres que mostren la seva gran capacitat: el Fabra enginyer, terminòleg, pedagog i ciutadà compromès» (M. Teresa Cabré, p. 12).

Les paraules de Jordi Casassas, autor de la conferència inaugural, ofereixen la primera visió essencialista de Fabra, presentat com a «intel·lectual constructor noucentista» i un activista nacionalista. Efectivament, es convertirà en artífex de la principal estratègia nacionalitzadora del noucentisme polític de Prat de la Riba: disposar d'una llengua moderna. No hi ha dubte que copsar la tasca de Fabra passa per situar-lo en el context històric en què es desenvolupa. Justament els elements fonamentals d'aquest constitueixen el contingut del segon bloc (II. El context de Pompeu Fabra), que s'enceta amb la relació de Fabra amb l'IEC.

La importància de Fabra en el si de la SF de l'IEC, creada el 1911, és inqüestionable. Albert Balcells en fa un recorregut complet que repassa tant les obres principals que van teixint la seva tasca gramatical, com algunes vicissituds protagonitzades amb membres de l'IEC (el seu enfrontament amb Alcover o Grieria).

També es descriu l'actitud fabriana a l'hora de difondre o preservar la seva tasca codificadora i les oposicions que hagué d'afrontar. A la relació de Fabra amb l'IEC s'hi dedica també íntegrament el setè bloc (VII. El compromís de Pompeu Fabra amb l'IEC), la qual cosa genera algunes reiteracions. Jordi Mir repassa la trajectòria fabriana a l'IEC tot insistint que, més enllà del seu compromís manifest en les decisions lingüístiques que prengué, cal recordar les responsabilitats en les tasques de govern que assumí. Aquesta idea de fidelitat i servei a la institució duu Joaquim Rafel, autor d'un dels altres capítols d'aquest bloc, a distingir dues etapes en la vida de Fabra: la d'abans i la de després de pertànyer a l'IEC. La primera, marcada per les gramàtiques descriptives de 1891, 1898 i 1912, considerada una mena de frontissa entre les dues etapes. La segona etapa és la de la codificació fabriana i la de la tasca divulgadora a través de conferències, premsa i llibres escolars. És interessant repassar també el procés de reformulació o acceptació que sofriren algunes normes fixades inicialment per Fabra i a les quals renuncià per no comprometre la seva acceptació.

Aquest tarannà d'estrateg de Fabra plana des del principi en el treball de Mila Segarra, que clou el setè bloc del volum. En primer lloc se'n informa d'algunes decisions de Fabra, amb el suport de la SF, com ara els silencis relatius a les decisions preses a la ponència de les normes ortogràfiques i gramaticals. En el cas del *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica catalana*, l'autora recorda que no van ser aprovades mai per l'IEC, perquè van ser obra exclusiva de Fabra, tot i que la *Gramàtica* de 1918 ha estat considerada com l'oficial fins a la publicació de la GIEC (2016). En segon lloc, en el treball de Segarra es descriuen alguns fets clau que Fabra utilitzà per mantenir la unitat de la llengua (el conflicte amb Alcover o els entrebancs de Moll per continuar el DCVB). Finalment, comenta els esforços de Fabra per mantenir la unitat de la llengua; n'és una mostra la seva mà instigadora en la redacció del manifest «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria» (1934).

Els capítols del segon bloc es completen amb una mirada a la premsa i al periodisme del moment. Més enllà de conèixer la vinculació de Fabra als diaris del catalanisme republicà, que tracta el treball de Jaume Guillamet, no podem oblidar que els utilitzà com a plataforma de difusió lingüística: *L'Avenç*, *La Vanguardia*, *El Poble Català*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Veu de Catalunya* o *La Publicitat*, on començà a publicar les «Converses filològiques» (1919-1929). En aquest sentit, Josep M. Casasús detalla l'evolució i el mestratge de Fabra com a autor del gènere «nota periodística» i la germinació d'un periodisme modern català i genuí. Clou el bloc Enric Pujol, que tracta la relació de Fabra i Ferran Soldevila, un historiador i escriptor compromès amb la normativització i normalització lingüístiques que no s'estigué de demanar l'aplicació de les normes ortogràfiques als treballs històrics.

El perfil fabrià de filòleg i gramàtic el trobem en els blocs posteriors (del tercer al sisè). S'obre amb un treball introductori en què Xavier Lamuela presenta, amb una exposició teòrica extensa i densa, el tema de les *representacions* i el

caràcter ideològic que poden tenir. Tot seguit, assenyala la base comuna de les representacions en el context en què Fabra visqué i posa un parell d'exemples de «l'absolutització dels principis de referència»: el discurs ideològic de Ramon Menéndez Pidal i el d'Antoine Meillet. En relació amb Fabra es fixa en el seu perfil polític (nacionalisme reivindicatiu) i enumera el que qualifica de «representacions lingüístiques» (llengua i nació, llengua nacional, depuració lingüística i llengua literària). En conjunt, podríem destacar la seva voluntat d'homologar la nació i la llengua catalanes amb altres d'europées i el seu pragmatisme a l'hora de promoure l'ús del català en tots els usos amb una actitud favorable vers el canvi social.

El component més específicament ideològic centra les contribucions del quart bloc. Joan Martí desgrana els components fonamentals del projecte lingüístic fabrià (llengua i nació, unitat lingüística, variació diatòpica, descastellanització i genuïtat de la llengua). En les seves conclusions, però, no s'està de recriminar els que titllen de monocèntric el rol de l'IEC pel que fa a la normativa del català. Per una altra banda, Joan A. Argenter parteix de la idea que qualsevol procés de codificació respon a una ideologia lingüística determinada. En el cas concret de Fabra calia establir què s'entenia per «català literari». En síntesi, podem afirmar que es tractava d'un procés de mantenir la tradició (llengua antiga), de depuració (descastellanització) i de compromís pragmàtic entre parlars diversos. Finalment, Josep Maria Nadal, que tanca el bloc, es pregunta explícitament: i després de Fabra, què? A través d'algunes «precisions» es dedica a explicar què significa la qualificació de Fabra com a «seny ordenador de la llengua»: l'associació un estat, una nació, una llengua; la voluntat d'evitar les tensions entre la llengua col·lectiva i les llengües locals; i la necessitat de definir un model de llengua escrita. La recepció i revisió justament d'aquest model és el que ocupa els treballs dels blocs que segueixen. Per un costat, la continuïtat de Fabra en la normativa actual (bloc V) i, per l'altre, la difusió i recepció de la seva obra (bloc VI).

La influència fabriana s'evidencia en el treball de Gemma Rigau, en què justifica que la gramàtica normativa actual (GIEC, 2016) sigui alhora descriptiva i normativa. Es recorre a les principals gramàtiques fabrianes (1912, 1918, 1956) justament per analitzar el pes de la descripció i la prescripció, i com la primera és fonamental per bastir la segona. En els capítols que segueixen, Vivent Pitarch reconeix l'assimilació fabriana a través de les *Normes de Castelló* (1932), però es demana si el model encara és vàlid i si s'ha fet una bona selecció de formes, que afecten sobretot la morfologia. Segons la seva opinió, sembla que es detecta un cert retrocés que es justifica en termes de genuïtat. Tot seguit Albert Jané analitza alguns mots o estructures tot partint del *Diccionari* de 1932 i els compara amb el que apareix en les obres lexicogràfiques de referència actuals (DIEC2, DGEC), encara que és difícil extraure'n conclusions definitives. Per la seva banda, Josep Ruai parcel·la d'entrada el que ell considera «canvis encertats», «canvis discutibles» i «canvis en espera» en relació amb les noves obres normatives de l'IEC (GIEC, OIEC). Les llistes més nombroses corresponen als dos últims apartats, en què sovint remet a altres treballs seus.

En el bloc que segueix es planteja també com ha quallat l'empremta fabriana, però a partir d'una visió diatòpica. Ramon Sistac se centra en la varietat nord-occidental, amb la qual Fabra tingué poc contacte directe; segons ell, no sembla arriscat concloure que «el lleidatà i el tortosí no formaven part del seu imaginari de la catalanitat» (p. 170), encara que l'actual concepció composicional de l'IEC contribueix a redreçar aquesta situació. Francesc Ballone es proposa presentar una visió de conjunt sobre el procés d'acollida de la normativa fabriana en l'alguerès escrit. Per començar, aporta una visió cronològica del procés que va dur a la configuració del model de producció escrita de l'alguerès. Tot seguit repassa de forma breu l'adaptació de l'ortografia normativa, que s'inicia el 1952 a través de l'ensenyament de l'alguerès i que aviat s'estén a la publicació de llibres i documents. En darrer terme es refereix al procés de normativització de l'alguerès i a la necessitat de crear un model escrit convergent.

La situació a les Illes Balears és analitzada i sintetitzada en sis etapes per Joan Miralles partint del precedent unificador de la Cancelleria Reial, passant per l'obra de Marià Aguiló i Tomàs Forteza, figures rellevants de finals del segle XIX per al redreçament de la llengua catalana, fins arribar a Pompeu Fabra i la seva relació amb els illencs Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll i amb els lletraferits de l'Escola Mallorquina. Miralles repassa els diferents episodis d'aquestes relacions personals: l'acceptació inicial d'Alcover de l'ortografia fabriana a través del BDLLC (fins a les desavinences de 1918) i el paper de Moll com «la persona que més ha influït en vida de Fabra a les Illes Balears en l'expansió de la normativa de la llengua catalana» (p. 187). El capítol de Miralles es clou amb la situació actual a les Illes Balears i amb la funció que desenvolupa actualment la UIB com a entitat assessora sobre la llengua catalana especialment arran de la creació de La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic.

Joan Peytaví és l'encarregat de presentar la difusió fabriana a la Catalunya del Nord. En l'època fabriana, allí el català era bàsicament una llengua oral (el francès era el referent escrit) i el debat intel·lectual sobre la llengua no s'inicia fins a principis de segle XX, marcat per posicionaments contraris. El rossellonès com a variant oral perd força i en la dècada dels 50 i 60 s'imposa el model fabrià com a referent escrit a través de l'ensenyament, tot i que cal considerar les veus que reclamen incorporar la riquesa dialectal rossellonesa. En qualsevol cas Peytaví conclou que «el model de Fabra no ha matat el dialecte septentrional o rossellonès sinó que la llengua ja estava en un estat de malaltia prou avançada al Rosselló del segle XX. El model de l'IEC, però, ajuda a la recuperació de la llengua d'avui» (p. 211).

L'anàlisi de la difusió i recepció fabriana es clou amb el detallat capítol d'Antoni Ferrando referit al valencià. En aquest s'hi tracta, per una banda, la presència del valencià en l'obra fabriana i, per l'altra, els contactes de Fabra amb els valencians. Pel que fa a la primera qüestió, després d'una anàlisi exhaustiva, Ferrando conclou que la presència d'elements gramaticals valencians en l'obra fabriana, més que el resultat d'un projecte composicional, és un recurs per aconseguir una codificació vàlida per al conjunt de la llengua. En relació amb l'altra qüestió,

Ferrando concreta quatre visites de Fabra entre 1915 i 1937 (tot i que sembla que se'n pot afegir una cinquena el 1937) com a representant de l'IEC, viatges que «testimonien el seu interès no sols per assegurar-hi el triomf de la normativa lingüística de l'IEC, sinó també pel seu compromís per la integració del País Valencià en un projecte de recuperació de la unitat cultural de totes les terres de llengua catalana» (p. 232). Tanmateix, Ferrando no s'està de retraure que Fabra no va integrar mai valencians i balears en el si de l'IEC.

Complementàriament, a aquesta part de l'anàlisi de l'obra fabriana el vuitè bloc del volum aporta una visió «més enllà de la gramàtica». En aquest cas s'hi analitzen, amb gran profusió de dades que aporta Guillermo Lusa, parcel·les menys documentades de Fabra: la seva formació com a enginyer industrial, la seva etapa a Bilbao i el seu retorn a Barcelona. Igualment interessant és la constatació del pes que tingué la terminologia biològica en l'obra lexicogràfica fabriana, que trobem en el capítol que signa Joan Vallès. Una anàlisi comparativa acurada com la que es fa (del DGLC amb el DIEC i el DRAE) permet observar la metodologia del Fabra lexicògraf. La publicació i reedició del DGLC també és objecte d'interès del treball de Ramon Pinyol i concretament es detallen algunes dificultats econòmiques que hagué de superar tot buscant complicitats (Francesc Cambró, Joan Estelrich i López Llausàs).

Una darrera visió que traspasa el Fabra gramàtic ens remet al que Josep González-Agàpito qualifica com a «polític de l'educació». Segons l'autor, l'acció educativa de Fabra s'adreça a dos principals eixos: la universitat i la societat civil (suport per bastir l'escola catalana i l'educació social com a mitjà de conscienciació).

Com a colofó final del volum, Jordi Ginebra formula la pregunta: què ens queda per saber i per estudiar de Pompeu Fabra? Com ell puntualitza ben encertadament, caldria separar la «fabrologia» en dues àrees: la científicotècnica i la històrica i biogràfica. Sobretot en relació amb aquesta darrera, afirma la necessitat d'actualitzar la biografia que Josep Miracle va fer de Fabra, publicada el 1968. Igualment apunta la conveniència de realitzar un estudi exhaustiu de la recepció de l'obra fabriana fora dels Països Catalans, així com escatir alguns episodis poc clars de la seva vida.

Les conclusions de les jornades, doncs, són una bona forma d'esperonar nous treballs a l'entorn de la figura de Fabra. De fet, malgrat l'interès dels estudis que s'apleguen al llibre ressenyat, potser ja hagués estat una bona oportunitat d'explorar alguns dels suggeriments que fa Ginebra (fonts teòriques i models utilitzats per Fabra, temes tractats en les seves obres, el fonament d'algunes descripcions gramaticals, etc.) i poder minimitzar així algunes reiteracions que trobem al volum en tractar facetes més conegudes del mestre.

Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat

PERE GINER-MIRA

M. A. en Llengua i Literatura Catalanes (UAB-UB)

pgm1162@gmail.com

MURGADES, NOGUÉ & BELLÉS (2020): Josep Murgades, Neus Nogués i Eloi Bellés (eds.), *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat*, Barcelona: Universitat de Barcelona.

De *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat* convé no esperar-ne gaire que parli de Fabra a la Universitat i com a acadèmic. Té la gènesi en una exposició i una jornada acadèmica que va organitzar la Universitat de Barcelona el 2018, dins de l'any Pompeu Fabra: el capítol introductori reproduceix el text dels plafons de l'exposició —una panoràmica biogràfica des de la qual, de manera general, s'indiquen també principis fonamentals en la tasca normativitzadora fabriana—, i tot seguit es recullen els sis estudis, de sis autors diferents, que es van llegir a la jornada, dels quals només el primer respon a les expectatives que crea el títol.

En aquest primer estudi, estrictament d'història, Jaume Claret explica que als anys de la República del 1931 la vella UB fou transformada per fer-la moderna i catalana. Això prenia la forma d'«autonomia universitària», contra el model anterior, centralista i burocratitzat des de Madrid. Fou l'obra d'un patronat de deu membres, elegits cinc per la Generalitat de Catalunya i cinc pel govern de l'Estat espanyol, que presidí Pompeu Fabra. El patronat fou nomenat el juliol del 1933 i suspès el novembre del 1934, després dels Fets d'Octubre (els del 1934), amb Lerroux i la CEDA al poder a Madrid; repregué la seva activitat al febrer del 1936, després de la victòria electoral de l'esquerra, però topà de seguida amb el cop d'estat feixista i la guerra, que impediren el funcionament normal de la Universitat; el gener del 1939, Barcelona ja en mans de Franco, un decret del nou règim espanyol dissolia el patronat i n'enviava els membres «a la calle» i a l'exili. En total, dins dels cinc anys i mig en què existí, el patronat només funcionà amb normalitat durant vint-i-dos mesos. Després, l'invasor sotmeté la Universitat a purga ideològica.

La discussió de la primera hora republicana havia estat si bilingüitzar la Universitat existent o si crear-ne una en català regida per la Generalitat paral·lela a l'existent en espanyol en mans de l'Estat espanyol. Curiosament, llavors els partidaris d'aquesta segona opció, que va perdre, eren els qui, en paraules del cedista Gil Robles, temien la «catalanización, mejor podríamos decir desespañolización»; encara no s'havien adonat dels avantatges que suposa per a llurs objectius lingüicides un sistema unitari bilingüe. En aquest sentit, sorprèn de llegir, als plafons de l'exposició, una declaració de Fabra que defensa el sistema pel qual «[...]deixem que] cada professor [expliqui] la seva classe [...] en la llengua que [vul-

gui]: català o castellà.» Deu parlar més el president del patronat que no el lingüista que sap amb què se les heu.

Els altres cinc estudis del llibre són, ja no d'història general, sinó dos d'història de la llengua i tres de lingüística estricta. Al primer, Eloi Bellés espigola les fonts de Fabra. Les fonts en què es formà, en tant que lingüista autodidacte: els lingüistes estrangers Bopp, Grimm, Diez, Meyer-Lübke, Eichhoff, Schleicher, Gröber, Meillet, Saussure; els catalans Ballot, Bofarull, Blanch, Estorch, Ferrer i Carrió, Labèrnia i altres de menys anomenada —no he sabut escatir a què fa referència «l'Ortografia jocfloralesca de 1888»; l'ortografia dels Jocs Florals, com explica la *Història de l'ortografia* de Mila Segarra, és dels primers 1860s; n'hi ha una de l'Acadèmia de Bones Lletres del 1884; si que n'he localitzat, en línia, una de Lluís Portet, publicada a Vic el 1888—; les revistes *Romania*, *Revue de Linguistique et de Philologie Comparée*, *Revue des Langues Romanes*, *Revue Hispanique*; i les biblioteques de l'Ateneu Barcelonès i de l'Institut d'Estudis Catalans. També les fonts que Fabra cita com a autoritats, o que li serviren de models: Brekke, Darmesteter, Hatzfeld, Thomas, Petrocchi, Cappuccini, Godefroy, Freund, Körting, Labèrnia, Bulbena, Martí i Gadea, Amengual i Reus, Aguiló, i Webster, a més dels ja citats Meyer-Lübke i Diez. Bellés detalla també relacions de Fabra amb l'Associació Fonètica Internacional, l'estructuralisme de Saussure, i l'obra d'Otto Jespersen.

El següent és un interessant estudi de Jesús Bach-Marquès sobre el grau d'adopció de la reforma fabriana per part dels secretaris del Consell General d'Andorra a les actes de les sessions de Cinquagesma i de Sant Tomàs als primers dos terços del segle XX. El text inclou un apartat de contextualització històrica i institucional de la situació andorrana. Sobre les dades recollides, Bach-Marquès presenta resultats quant a accentuació, dièresi, apòstrofs, guionets i contraccions (*ferho* o *fer-ho*; *ferro-carril* o *ferrocarril*; *pera* o *per a*), vocalisme àton (*pose* o *posa*; *traball*; *cumplir*) i consonantisme (hacs; geminació de *l*; sonoritat de les síl·labes; ensordiment final). S'apunta, i és ben raonable, la relació entre l'arribada de nous secretaris i l'adopció de nous aspectes de la normativa fabriana; i es conclou que, a diferència de la Catalunya del sud, aquesta adopció a Andorra fou gradual al llarg de tot el període estudiat.

Del quart estudi destaca la sistematicitat procedimental, que resulta en una gran claredat d'exposició. L'autora, Laia Benavent, hi compara la gramàtica de Fabra del 1918 i la GIEC, del 2016, per veure si el que el 1918 eren «segones opcions» —és a dir, solucions acceptables només en contextos restringits, en general de baixa formalitat— continuen en la mateixa situació a la GIEC o si han esdevingut tan acceptades com les opcions que Fabra preferia. S'hi tracta la realització com a diftong dels grups finals de *i* o *u* més vocal (*Gràcia*), la descomposició en iod i africada alveolar als plurals de mots terminats en africada postalveolar (*faigs* [fájts]), l'epèntesi condicionada morfològicament en el mateix context (*fajos*), les formes del gènere marcat amb marca de gènere *-a* en els adjectius en *-ant* i *-ent*, l'atribució de flexió de gènere al quantificador *bastant*, la de flexió de nombre a *prou*, *massa* i *força*, el pronom *si* en estructura recíproca, la forma plena dels pro-

clítics (*me parla, vos comprenc*), les formes reduïdes dels pronoms de persona 4 i 5 amb una forma d'imperatiu (*anem's-en, aneu's-en*), l'absència d'apostrofació de *en* proclític entre pronom terminat en *s* i verb començat en vocal (*ens en anem*), la combinació *n'hi* de CD partitiu i CI, el manteniment de l'elisió de *era* final en infinitiu seguit d'enclític (*anà'ns-en*), la marca de temps de les conjugacions no primeres en les formes imperatives de persona 2 amb enclític (*more't*), la pronominalització amb *en* d'alguns atributs, les anomenades *oracions relatives analítiques* (*una fusta que se'n fan mobles*), la forma *a on* de l'element interrogatiu de lloc, la no concordança de gènere del participi amb el clític de CD (*les he regalat*), el CD introduït amb preposició, les preposicions locatives *a* i *en*, les oracions temporals amb infinitiu introduïdes per *a* i article definit, la reducció de *des de a de* amb explicitació del punt final d'una durada (*de dissabte ençà*), i l'elisió de *no* en posició preverbal i després d'un terme de polaritat negativa (*Ningú podrà*). Benavent informa que, en poc més de la meitat de casos, la GIEC ja no considera segones les segones opcions de Fabra.

Tot seguit, l'estudi de Marta Busquets brega amb les subordinades de relatiu amb duplicació pronominal, per la qual un clític present dins de la subordinada i el nexa que la introdueix tenen, almenys en aparença, el mateix antecedent i, per tant, l'oració és mal formada. Busquets distingeix tres casos: les relatives analítiques —que deixa fora del seu focus—, les oracions amb duplicació aparent —i, per tant, ben formades— i les que tenen duplicació real —que són rebutjables. Seguint la GIEC, presenta cinc construccions amb duplicació aparent: verbs lexicalitzats amb *hi* o *en*; pronoms datius amb verbs psicològics, com *agradar*; oracions en què el nexa relatiu és argument d'un verb i el pronom aparentment duplicador ho és d'un altre, subordinat al primer; construccions en què el relatiu es relaciona amb la coda d'una construcció partitiva i el pronom *en* no (*deu vehicles, dels quals en vam arreglar tres*); i l'estructura del tipus *Llegirem les teves novel·les i tres de policiaques que en comprarem*, de la qual he de dir que no hi veig l'aigua clara. Quant a la duplicació real, un estudi de corpus apunta factors que n'afavoreixen l'aparició, entre els quals destaca que el nexa introductor tingui funció d'argument, i no d'adjunt, dins de la subordinada.

Finalment, l'estudi d'Anna Pineda és bicèfal. Al primer cap hi trobem una molt didàctica exposició de la distinció entre verbs inergatius i inacusatius, i de la naturalesa dels darrers; i s'hi defensa, amb encert, que el verb *haver-hi* podríem molt ben considerar-lo inacusatiu; que hauríem de fer-ho. L'altre cap de l'estudi tracta de l'MDO, o *marcatge diferencial d'objecte*, que vol dir la introducció del CD amb la preposició *a*. S'hi ressegueix com des de Fabra la normativa ha anat ampliant el ventall de contextos en què admetia l'MDO, i s'hi aporten dades per fonamentar que l'origen de l'MDO català no és un hispanisme. S'apel·la a l'extensió de l'MDO constatable en l'ús per «plantejar l'opció d'arribar a tolerar»-lo a la normativa, almenys «en determinats registres». I en nota al peu es desacredita l'oposició a admetre'l qualificant-la de «gustos personals de cadascú» i d'«idees preconcebudes sobre la base de factors extralingüístics».

Admetem que l'MDO del català antic era endogen. Igualment hem de barrar el pas a l'MDO de l'ús. Primer, perquè la normativa no ha d'anar a remolc de l'ús sinó que ha d'aspirar a ser la versió modèlica de la llengua en què l'ús s'emmiralli (¿què parlaríem avui si Fabra no hagués estat convençut precisament d'això?); també, perquè no és cert que l'ortografia reculli amb exactitud la forma fònica (considereu *setmana*, *cap-hi*, *una hora*, *les reines*, *totes les altres*) i, doncs, una [a]/[ə] encapçalant els CD en l'ús no obliga a escriure cap *a*. Però, sobretot, és crucial que no oblidem que els termes nuclears del conflicte actual entre català i espanyol són els d'una lluita pel poder, de cedir o no cedir; en les circumstàncies actuals reals, admetre l'MDO de l'ús és cedir davant de l'espanyol i afeblir el català; això no són gustos personals ni prejudicis extralingüístics: la llengua també és política, Fabra ho sabia i per això defensava —i ho cita Bellés a la pàgina 51 del volum— que l'MDO cal «combatre'l» «sistemàticament».

L'espai que tinc no m'hi deixa estendre, en aquesta qüestió; ni en d'altres que he apuntat, com caldria i com el llibre es mereix.

Manual of Catalan Linguistics

ISABEL CRESPI

Queen Mary University of London
i.crespi@qmul.ac.uk

ANNA PARADÍS

University of Oxford
anna.paradis@mod-langs.ox.ac.uk

ARGENTER & LÜDTKE (2020): Joan A. Argenter i Jens Lüdtke, *Manual of Catalan Linguistics*, Berlín, Boston: De Gruyter; «Manuals of Romance Linguistics» 25.

El català compta, des de fa temps, amb obres cabdals dedicades a la descripció i l'anàlisi de la llengua, com la *Gramàtica del Català Contemporani* (2008) o la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016). No hi havia, però, cap manual de lingüística actualitzat que estigués escrit en anglès i que, per tant, permetés acostar la descripció i l'anàlisi de la llengua catalana a la comunitat lingüística internacional. És per això que la publicació del *Manual of Catalan Linguistics*, publicat el 2020 i editat per Joan A. Argenter i Jens Lüdtke, no podria haver tingut una millor rebuda, ja que permet omplir aquest buit bibliogràfic. Aquest manual constitueix el volum 25 de la col·lecció *Manuals of Romance Linguistics*, de l'editorial De Gruyter, coordinada per Günter Holtus i Fernando Sánchez-Miret. Es tracta

d'una col·lecció que neix amb la voluntat d'oferir una panoràmica global de l'estat actual de la recerca en la lingüística romànica, amb un especial interès per les *linguae minores*, llengües que reben menys atenció en el camp de la recerca, com el friülà o el cors.

El manual comença amb tres capítols que serveixen per contextualitzar l'obra i la recerca en lingüística. Així, la introducció, a càrrec de Joan A. Argenter, descriu l'estructura i les característiques del volum. Tot seguit, en el primer capítol, Joan F. Mira ofereix una prospecció de la relació entre llengües, cultures i nacions a Europa i, en el segon capítol, Joan Julià-Muné descriu la història de la lingüística catalana. A partir d'aquí, l'obra s'articula en tres blocs: «Language description», «Language history» i «Catalan today».

El primer bloc, «Language description», recull la descripció i l'anàlisi interna de la llengua catalana. D'entrada, al capítol 3, Xavier Lamuela presenta les convencions ortogràfiques del català. Després d'aquest capítol ja es passa a l'anàlisi lingüística, que es fa de manera progressiva, d'acord amb els diferents nivells d'organització de la llengua. Es comença amb les unitats més bàsiques, els sons, de manera que el capítol 4, a càrrec de Nicolau Dols, conté una descripció detallada de la fonètica, la fonologia i l'entonació del català.

Dels sons es passa a les paraules al capítol 5, dedicat a la morfosintaxi. De fet, cadascun dels apartats d'aquest capítol constitueix un capítol en si mateix, tant per l'extensió com per la complexitat dels temes que s'hi tracten. Així, l'apartat 5.1, a càrrec de Mar Massanell, es dedica a la identificació dels tipus de paraules que existeixen en català i a la revisió de les categories flexives. De les paraules es passa a les oracions, amb dos apartats de Gemma Rigau i Manuel Pérez Saldanya sobre l'oració simple i l'oració complexa. Primer, a l'apartat 5.2 es posa el focus en les propietats de l'oració simple. Així, els autors defineixen els constituents i les funcions sintàctiques, i revisen les característiques dels diferents tipus de sintagmes: nominals, adjectivals, preposicionals, adverbials i verbals. També aborden la diferència entre verbs transitius, intransitius i inacusatius; l'anàlisi dels verbs copulatius i quasi-copulatius; la descripció de les perífrasis verbals; i la revisió de la polaritat afirmativa i negativa. Amb la transició a les propietats de l'oració complexa, a l'apartat 5.3, Rigau i Pérez Saldanya descriuen els diferents tipus d'oracions coordinades i subordinades del català (completives, relatives, adverbials, comparatives, condicionals...) i les seves característiques principals. Així mateix, també il·lustren detalladament les alternances i els contrastos entre el mode indicatiu i el subjuntiu en les subordinades. En definitiva, en aquests dos apartats els autors aconsegueixen fer una síntesi clara de fenòmens molt diversos i complexos.

I de les oracions es passa al discurs. Així, a l'apartat el 5.4, Ingo Feldhausen i Xavier Villalba tracten l'anàlisi de la modalitat i l'estructura informativa. Descriuen i defineixen amb rigor conceptes com *modalitat*, *focus* o *dislocació*, i analitzen les propietats pragmàtiques i semàntiques de les oracions interrogatives i exclamatives. Finalment, l'últim apartat de morfosintaxi, el 5.5, de Jaume Mateu, gira

a l'entorn de la fraseologia i dels sintagmes lexicalitzats. Mateu explica què són les expressions idiomàtiques (*idioms*) i les col·locacions (*collocations*) i descriu les propietats generals dels sintagmes nominals i verbals del català que han experimentat un procés de lexicalització, en major o menor mesura.

Seguint en el plànol del discurs, al capítol 6, Maria Josep Cuenca se centra en l'estudi de la pragmàtica i la lingüística textual. L'autora aprofundeix en l'anàlisi de la *dixi*, sobretot vinculada als demostratius. A continuació, el capítol 7 aborda l'estudi del lèxic. De nou, aquest capítol es divideix en dos apartats que constitueixen dos capítols diferents. El primer apartat, el 7.1, de Josep Martines, conforma una anàlisi del lèxic general, i s'hi descriuen els components històrics del lèxic, així com la variació, el canvi i l'estandardització del lèxic català. I el segon, el 7.2, de Jens Lüdtkte, es dedica a la formació de paraules. Sorpren una mica que aquest apartat no es trobi entre els apartats de morfosintaxi, però aquesta tria es justifica apel·lant a la voluntat d'estudiar la formació de paraules complexes des d'una aproximació semàntica. Així, es revisen els principals mecanismes de formació de paraules: la transposició, la modificació i la composició.

El capítol 8 es dedica a les varietats del català. També en aquest cas el capítol es divideix en dos apartats. En el primer, 8.1, a càrrec de Mar Massanell, s'explica la variació dialectal del català, i el segon, el 8.2, de Miquel Àngel Pradilla, se centra en la variació social i funcional. Finalment, l'últim capítol d'aquest bloc, el 9, a càrrec de Joan Soler Bou, recull la revisió dels corpus lingüístics del català, tant de llengua oral com de llengua escrita.

El segon bloc s'articula a l'entorn de la història de la llengua. Al capítol 10, Philip D. Rasico presenta una anàlisi de l'evolució del llatí al català amb una atenció especial a aspectes fonològics i morfosintàctics del català preliterari i la influència d'altres substrats en la formació del català. Al capítol 11, Antoni Ferrando ressegueix la formació i expansió de la Corona Catalanoaragonesa i explora com els diferents fets històrics incideixen en l'evolució de la llengua i dels seus dialectes. L'aproximació històrica al català continua el seu decurs al capítol 12, en què Miquel Nicolás presenta l'evolució lingüística i cultural del català durant els segles XVI-XVIII. L'autor fa una exposició dels principals esdeveniments històrics que condicionaren la dialectalització del català i la convergència amb l'espanyol. Al capítol 13, Jenny Brumme examina els factors socioculturals i històrico-polítics que desencadenaren la formació del català modern i que assentaren la base per a la posterior codificació fabriana. Brumme integra en l'anàlisi aspectes clau per contextualitzar la denominada Renaixença i el naixement del catalanisme i les diferents plataformes per revitalitzar els usos escrits de la llengua, com els Jocs Florals.

La codificació del català i la continuïtat fins a l'actualitat conformen l'eix vertebrador del capítol 14, d'August Rafanell, dividit en dos subcapítols. Al primer, s'ofereix una retrospectiva de les diferents obres precedents a Fabra i es presenta la base ideològica de la reforma fabriana, basada en un model composicional i polimòrfic de la llengua. La segona part constitueix una panoràmica de les

diferents etapes per les quals passa la llengua catalana després de la guerra civil i fins a l'actualitat amb la publicació de la *Gramàtica del Català Contemporani* i la *Nova Gramàtica i Ortografia* de l'IEC. L'anàlisi inclou els esculls als quals s'hagué de fer front, com la censura, i fa referència també a la baixa vitalitat del català a França, amb la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional després de la segona guerra mundial.

Un cop finalitzat el recorregut històric, aquest segon bloc tanca amb dos capítols que no segueixen les línies generals proposades en els anteriors capítols. El capítol 15 conforma una anàlisi de l'onomàstica, a càrrec d'Albert Turull, en tant que disciplina complementària a diferents branques, entre les quals hi ha la lingüística diacrònica. L'estudi de l'onomàstica permet a l'autor analitzar, novament, els substrats de la llengua catalana a través de la toponímia i l'antroponímia. El capítol 16, l'últim d'aquest bloc, està dedicat a la traducció. Montserrat Bacardí i Joaquim Mallafré fan èmfasi en el vincle que manté amb la història. El recorregut traçat va des de l'edat mitjana fins a l'actualitat. Els autors conclouen, manllevant les paraules de MALLAFRÉ (2009: 16), que, malgrat tot, després de nombrosos esforços, «la presència del català pot comparar-se amb la d'altres llengües de cultura».

El darrer bloc, *Catalan today*, conforma un panorama general de les principals línies d'investigació actuals en el camp de la sociolingüística. Al capítol 17, Joan A. Argenter examina el contacte lingüístic principalment amb el castellà (però també amb el francès i l'italià) des d'una aproximació ecolingüística. L'autor explora les tries lingüístiques, els elements que hi incideixen i la relació entre les tries i els diferents grups etnolingüístics.

Alhora, l'anàlisi demogràfica permet d'entendre millor l'estat actual de la vitalitat lingüística del català; F. Xavier Vila ho examina al capítol 18 a partir de tres grans canvis sociolingüístics: la proficiència de les llengües dels estats (castellà, francès i italià); la muda de llengua envers aquestes darreres; i els moviments migratoris massius de població no catalanoparlant. Les divergències pel que fa als usos de la llengua estan també vinculades amb les polítiques lingüístiques de cadascun d'aquests territoris. Eva Pons, al capítol 19, ofereix una panoràmica dels diversos marcs legals i polítiques lingüístiques del català en les vuit àrees del domini lingüístic català. Pons mostra com la política incideix plenament en els fets lingüístics i com l'oficialitat de la llengua no és suficient per protegir-la i promoció-ne l'ús.

En aquest sentit, una de les vies necessàries per a la promoció del català és l'ensenyament, àmbit que F. Xavier Vila examina detalladament al capítol 20, en què l'autor ofereix una prospecció de les polítiques educatives en les diferents àrees del domini lingüístic. Un altre àmbit de difusió de la llengua són els mitjans de comunicació, objecte d'estudi del capítol 21, a càrrec d'Oriol Camps Giralt i Aina Labèrnia. Els autors analitzen les tensions entre la gramàtica prescriptiva i els llibres d'estil, i l'impacte que han tingut els darrers en la llengua estàndard. La terminologia també té un paper destacat en la promoció de la llengua, tal com

mostren M. Teresa Cabré i M. Amor Montané al capítol 22. Les autores emfasitzen la rellevància d'aquest camp del coneixement, que evidencia que una llengua pot usar-se en una gran diversitat de situacions sociocomunicatives. Les autores analitzen l'origen, l'evolució i l'estatus actual de la terminologia en el cas del català i posen en relleu el model que pot jugar la nostra llengua a escala internacional.

Paralelament, per entendre l'estat actual del català cal explorar com hi incideixen les ideologies lingüístiques, camp que investiguen Boix-Fuster i Woolard al capítol 23. Els autors en confegeixen una panoràmica i analitzen l'*autoritat lingüística* i la *iconització* del català, tot considerant els contrastos existents entre diferents territoris catalanoparlants. Les ideologies lingüístiques vertebraren també el capítol 24, en què Joan Pujolar les explora més en detall a partir del cas concret dels migrants a Catalunya en el context actual, davant l'era de la globalització i del multilingüisme, en què els nouvinguts presenten perfils molt diversos. L'autor ofereix una prospecció de quins són els debats d'identitat i llengua que caracteritzen aquest col·lectiu i de quina manera s'ha promocionat el català en tant que «llengua comuna», com a eina de cohesió social.

Finalment, el bloc clou amb el capítol 25, en què August Bover explora el català més enllà del domini lingüístic. L'autor recull els principals eixos de difusió de la nostra llengua, com ara els casals, les diferents associacions internacionals en l'àmbit acadèmic, així com també l'Institut Ramon Llull i la xarxa d'universitats a l'estranger, que són elements cabdals per a la promoció de la llengua i la cultura catalanes.

En síntesi, el present manual assoleix la fita d'oferir una panoràmica actual de les investigacions en lingüística catalana a un públic d'abast internacional. Val a dir que el caire heterogeni del manual, que mira d'integrar diferents camps, dona lloc a una estructura asimètrica pel que fa a la selecció dels continguts, de manera que, dels tres blocs que conformen el manual, només un es dedica a l'anàlisi interna de la llengua. Així mateix, les restriccions d'espai i la selecció de continguts que s'ha de fer per mirar d'encabir l'anàlisi lingüística en un sol bloc provoquen que, com a conseqüència, molts fenòmens de la llengua no quedin recollits en el manual. Així, el lector amb un interès per l'estructura interna de la llengua pot trobar-hi a faltar el tractament de determinats fenòmens que estan rebent força atenció en la recerca actual en lingüística teòrica, com ara l'anàlisi de les construccions passives del català, l'expressió de la negació en els dialectes catalans, el marcatge diferencial d'objecte, l'alternança transitiu/intransitiu, etc. A més, com veïem, aquesta selecció també afecta l'estructuració dels continguts, ja que hi ha apartats, com ara els que conformen el capítol de morfosintaxi, que, per la seva extensió, per la complexitat dels temes que s'hi tracten i perquè tenen autors diferents, es podrien haver considerat capítols independents.

D'altra banda, cal destacar que un dels aspectes més enriquidors del manual és que compta amb lingüistes d'arreu dels territoris de parla catalana. La diversitat queda reflectida en el tractament dels diferents continguts que es presenten des d'una perspectiva que inclou les diferents àrees del domini lingüístic, la qual

cosa permet oferir al lector una imatge completa de la història, evolució, usos i estructura interna dels dialectes catalans.

En definitiva, es tracta d'un manual que necessitàvem per facilitar l'accés internacional a la descripció, l'anàlisi i l'estat de la llengua catalana. L'obra és, doncs, una eina de consulta essencial per a estudiants, professionals de la llengua, investigadors i especialistes d'altres llengües que vulguin conèixer la nostra.

BIBLIOGRAFIA

MALLAFRÉ (2009): Joaquim Mallafré, «Traduccions del català avui. Dades i reflexions», dins Kálmán Faluba i Ildikó Szijj (eds.), *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 1, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 15-36.

La difusió de la normativa als mitjans de comunicació

MARC GUEVARA CLARAMUNT

Universitat Autònoma de Barcelona

marc.guevara@uab.cat

1. D. A. (2018): Diversos autors, *L'extensió social de la normativa als mitjans de comunicació*, Daniel Casals, Mar Massanell i Mila Segarra (eds.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Milà i Fontanals» 64.
2. D. A. (2020): Diversos autors, *La premsa, la ràdio i la televisió com a agents difusors de coneixements lingüístics*, Daniel Casals, Mar Massanell, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Milà i Fontanals» 67.

En el procés d'estandardització de qualsevol llengua, una fase fonamental és l'extensió de l'ús i el coneixement, perquè la societat que la parla faci servir el model lingüístic que sorgeix de la codificació, feta per experts gramàtics. En una llengua com la catalana, que malauradament avui dia encara es troba en una situació de minorització i subordinació, per causa de factors molt complexos, però sobretot desencadenada per les diferents vicissituds històriques (principalment una dictadura de quaranta anys), encara és més crucial aquesta difusió de l'ús. En efecte, els mitjans de comunicació són un bon espai per dur a terme aquesta tasca, perquè tenen un abast social molt ampli i han esdevingut models i referents lingüístics. En el cas català, a més, hi ha hagut força personatges que s'han preocupat per difondre un model de llengua adient i han aprofitat l'espai comunicatiu (ràdio, premsa i televisió) per fer-ho.

És justament d'aquesta qüestió que tracten els dos volums que ens ocupen, que són un recull de capítols que es dediquen principalment a analitzar seccions de llengua difosos pels mitjans de comunicació. És destacable que un punt fort d'aquestes publicacions és que ofereixen una panoràmica històrica molt àmplia d'aquesta difusió de continguts lingüístics als mèdia, atès que es parla tant d'articles escrits a finals del segle XIX i principis del següent com de l'etapa pre-franquista (de les dues repúbliques), de la dictadura de Franco, de la Transició i del període democràtic. Aquesta cura en la selecció dels textos, executada per Daniel Casals, Mar Massanell i Mila Segarra (aquesta darrera al primer volum i prou), dona un valor afegit a la qüestió —interessant per si sola—, per tal com permet tenir una visió global de la situació de la llengua en diferents períodes històrics determinants.

El primer volum, *Extensió social de la normativa als mitjans de comunicació*, repassa la qüestió per mitjà de dos capítols introductoris i sis sobre diferents seccions de divulgació de la llengua als mitjans de comunicació, que representen molt bé els diferents períodes de la història del segle XX, tal com hem destacat. El pròleg és escrit per Maria Teresa Cabré i Castellví, presidenta en el moment de la publicació (2018) de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. A continuació, també trobem una presentació de l'obra dels tres editors.

Del primer capítol introductori, n'és autor Josep Gifreu, i s'anomena «Centralitat i responsabilitat dels mèdia en la fixació i la difusió de la llengua comuna». Es tracta d'un repàs breu però ben condensat i representatiu dels Països Catalans de la situació actual del català als mitjans de comunicació. Aquest autor també ofereix unes consideracions sobre el model de llengua difós, parla sobre la funció «productiva» dels mèdia i acaba amb una proposta molt valuosa que anomena el «quadrat d'or» del català per als mèdia. Daniel Casals, al segon capítol introductori, «Tradició en l'extensió social de la llengua des dels mèdia», ofereix una panoràmica de la presència d'espais de llengua als mitjans de comunicació catalans, que l'autor considera que ha estat ben extensa.

El primer període representat als capítols monogràfics és el prefranquista. L'un és obra de Joan A. Argenter, que parla de les «Converses filològiques» de Pompeu Fabra a *La Publicitat* entre 1919 i 1928, és a dir, del temps que va de la Mancomunitat de Catalunya a la Dictadura de Primo de Rivera. Aquest treball posa el focus en el component periodístic del conegut llegat de l'artífex de la gramàtica catalana. L'altre capítol, de Georgina Jordana, analitza els articles d'opinió del polifacètic Cèsar August Jordana a *L'Opinió* del 1932 i 1933, durant la Segona República.

El segon bloc és el del franquisme, compost de dos capítols que tracten sobre la mateixa qüestió: els «Aclariments lingüístics». El primer, de Daniel Casals i Neus Faura, s'emmarca en la primera etapa d'aquesta secció (entre el 1966 i 1967), obra de Josep Ibàñez Senserrich, publicada al setmanari *Tele/estel*. Els autors fan una anàlisi molt aprofundida sobre el contingut dels textos, el context històric i la manera d'interactuar amb el públic que tenia l'autor, que sens dubte era un valor

afegit perquè contribuïa encara més en la divulgació de la normativa catalana en un moment en què l'ús de la llengua estava molt restringit. El segon capítol és obra del mateix autor de la secció en la segona etapa, Albert Jané, que va del 1967 al 1970. No cal dir que el fet que sigui escrit pel mateix Jané li dona molt valor perquè la seva visió és molt il·lustrativa i fidedigna.

Del període de la transició tenim el capítol d'Emili Casanova sobre la secció «Qüestions de llengua», del programa «De Dalt a Baix» de Ràdio Peninsular de València, emès des del 1974 fins al 1985, que va tenir el gran repte de recuperar l'ús del valencià després d'un període fosc per a la llengua. Per acabar, de l'etapa de la democràcia, trobem un capítol sobre la columna «Etcètera», publicada actualment al diari *Avui* en versió també digital. Cal remarcar, a més, que l'autora del capítol és també la de la secció, Núria Puyuelo.

El segon volum, *La premsa, la ràdio i la televisió com a agents difusors de coneixements lingüístics*, també prologat per M. Teresa Cabré Castellví, conté una presentació dels editors i està compost per nou capítols. El primer, que és un capítol marc, és de Josep Maria Figueres i Artigues (UAB) i parla d'«El periodisme en la defensa de la llengua catalana» a partir de diversos articles periodístics publicats per Valentí Almirall, Enric Prat de la Riba i Antoni Rovira i Virgili en un període de cinquanta anys entre els segles XIX i XX.

De capítols monogràfics sobre seccions regulars als mitjans de comunicació catalans en tenim set, ordenats cronològicament. Al segon capítol Rosa Calafat Vila (UIB) i Daniel Casals (UAB) repassen l'obra de Francesc de Borja Moll publicada entre el 1962 i 1965, en ple franquisme, al diari *El Correo Catalán*. També del període del franquisme, el tercer capítol, escrit per Josep Daniel Climent (IES Cid, UOC), se centra en l'obra d'Enric Valor divulgada durant els anys seixanta per nombroses publicacions del País Valencià: «Cuestiones lexicográficas valencianas» (1960) per al diari *Levante*, «Lecciones de valenciano. Parlem bé» (1962-1964), «Gramàtica elemental per a valencians» (1964) i «Vocabularios» (1964-1965) al periòdic *Jornada*, i «Milllorem el llenguatge» (1969-1970) al butlletí *Gorg*.

Sobre el període de la transició tenim tres capítols. D'una banda, Emili Casanova (UV i AVL) repassa les publicacions de Vicent Escrivà del 1975 al 1976 al diari valencià *Las provincias*, sobre «Els xiquets i la llengua», el primer curs de valencià als mitjans de comunicació, una fita històrica per la recuperació de la llengua en l'educació. Al cinquè capítol també Daniel Casals es fixa en les contribucions d'Albert Jané a la columna «El llenguatge» entre el 1976 i el 1985 al diari *Avui*, uns textos que han donat lloc a diverses publicacions de consulta obligada per a qualsevol lingüista. Al sisè, Amanda Ulldemolins (Georgetown University i The Catholic University of America) parla sobre la columna «Català per a tot-hom», publicada entre el 1979 i el 1981 a la capçalera *Alcanar*, i que tenia l'objectiu d'alfabetitzar una població que havia estudiat en castellà i prou. Cal destacar també que aquests textos van contribuir a catalanitzar la revista, atès que fins a la data només es publicava en castellà.

Finalment, de l'etapa democràtica hi ha dos capítols. El setè és obra d'Oriol Camps (IEC), que havia estat responsable de la Unitat d'Assessorament Lingüístic de Catalunya Ràdio i assessor lingüístic de la CCMA. L'autor presenta la secció «Parlem del català», que ell mateix va conduir i dirigir a la ràdio esmentada entre el 1990 i 1997. Al vuitè capítol, Enric Gomà, escriptor, guionista i divulgador lingüístic, es fixa en un programa que ell mateix va dirigir a Televisió de Catalunya entre el 2012 i 2013, *Català a l'atac*. Així doncs, aquests dos treballs ens parlen des d'una òptica molt personal de dues seccions de llengua recents i de molt d'èxit a la ràdio i a la televisió.

Per cloure el volum, encara trobem un novè capítol que no es fixa en cap secció en concret, sinó que planteja la dificultat d'elaborar el col·loquial mediatitzat a partir de la modalitat nord-occidental a les sèries de ficció. L'autora, Mar Massanell, repassa extensament i completa les característiques morfològiques, fonètiques i sintàctiques d'aquesta varietat i valora el seu encaix en l'estàndard i en la normativa. A banda, comenta alguns exemples de produccions televisives en què la varietat nord-occidental té un pes important, com ara *Lo Cartanyà*. Les conclusions a què arriba són principalment que les dificultats per elaborar el col·loquial mediatitzat nord-occidental es deuen al grau menor de participació d'aquest dialecte en l'estàndard i de la manca de parlants d'aquesta varietat en antena.

RESSENYES INDIVIDUALS

Bíblia del segle XIV: Primer llibre dels Paralipòmens, edició del text de Pere Bescós i Jaume de Puig Oliver, introducció, notes i glossari de Pere Casanellas i Pere Bescós, collació de vulgates catalanollenguadocianes de Núria Calafell i Sala i Pere Bescós, edició del pròleg dels Paralipòmens de Pere Bescós i Pere Casanellas, Associació Bíblica de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2021; «Corpus Biblicum Catalanicum» 9.

ALBERT SOLER LLOPART

Universitat de Barcelona

albert.soler@ub.edu

Aquest és el quart volum d'un projecte molt ambiciós que ha programat la publicació de 42 toms i que té com a objectiu l'edició crítica de totes les traduccions bíbliques al català que es van fer entre el segle XIII i el XIX (inclosos textos parabíblics). La major part de tot el que es proposa de publicar el Corpus Biblicum Catalanicum (CBCat) és inèdit. L'interès i la importància del projecte, doncs, està fora de qualsevol dubte.

A banda d'un volum, el 38 del CBCat, que recull la traducció al català del Nou Testament que va dur a terme Josep Melcior Prat (1779-1855) i que es va publicar el 1832, els altres tres toms que han vist la llum (3, 6 i 9 del CBCat) formen part de l'anomenada *Bíblia del segle XIV*, la part central del projecte: la primera traducció completa al català de tots els llibres bíblics que se suposa acabada cap a 1370 i que es basa en fonts diverses, entre les quals, traduccions anteriors. El volum 3 ha publicat l'Èxode i el Levític; el volum 6 el primer i segon llibres dels Reis; i el 9, aparegut el 2021, el primer llibre dels Paralipòmens, és a dir, de les Cròniques.

Tots els volums publicats, i el darrer no és una excepció, són un exemple de cura en l'edició: per la completesa dels paratextos (introduccions, apèndixs, glossaris, índexs) i, sobretot, pel text editat. En el cas de la *Bíblia del segle XIV*, l'edició es duu a terme de forma sinòptica: text de la Vulgata (la darrera edició crítica publicada, l'anomenada *Stuttgartiensis*), amb un doble aparat (el propi de l'edició *Stuttgartiensis* i el de quatre vulgates autòctones de l'àrea catalanollenguadociana,

que han estat collacionades per primer cop), acarat amb el text transcrit dels testimonis catalans del text. Aquests testimonis són els manuscrits Peiresc (l'únic manuscrit amb la Bíblia completa), Egerton i Colbert (amb la meitat de l'Antic Testament), copiats uns cent anys després de la traducció. En el volum 9 s'afegeix un altre testimoni del text, el manuscrit Sevilla (conté fragmentàriament algunes obres de l'Antic Testament). Cada testimoni editat compta amb un doble aparat crític: un amb les incidències pròpies i un de notes i comentaris. En el cas del volum 9, es tracta, doncs, d'una edició a cinc columnes, amb els seus dobles aparats respectius. No es tracta només d'un veritable *tour de force* en la maquetació del text, resolt amb competència i encert, sinó, de fet, de cinc edicions crítiques contingudes en un mateix llibre!

Com no pot ser altrament, el projecte té un caràcter de *work in progress* que va acumulant informació i coneixement de la tradició volum a volum. Així, en el darrer publicat, és molt rellevant la descoberta que, en el primer llibre dels Paral·lipòmens, Egerton i Colbert copien una traducció feta directament de l'hebreu, i no de la Vulgata llatina, que era la font última que havien seguit en el text dels volums anteriors. És el primer cop que s'identifica i es publica un testimoni de la traducció catalana medieval de la Bíblia hebrea (deixant els salms a part). Cal felicitar efusivament els editors per la troballa. Al primer tom publicat del CBCat, els editors ja advertien que el volum del Gènesi, el que obre la Bíblia, no veia la llum en primer lloc perquè «ha d'incloure també una introducció general al conjunt dels llibres que formen la Bíblia del segle XIV» i, doncs, que aquesta introducció «no es podrà redactar fins que no s'han enllestit la transcripció i l'estudi de tots els llibres que integren aquesta versió bíblica». No hi ha dubte que, arribats a aquell punt, el coneixement que s'haurà obtingut de la tradició manuscrita bíblica catalana, els procediments de traducció, els seus models, els hàbits dels copistes, el lèxic bíblic i els neologismes que genera... serà notablement més gran que la que es tenia abans d'iniciar-se l'empresa. L'esforç haurà estat ingent i haurà estat una aportació fonamental a la cultura catalana.

Precisament per això, per la feinada que s'ha fet fins ara, que no és gens menyspreable (a la llista de volums programats en el darrer aparegut, s'hi fa constar que n'hi ha 17 en preparació), i pensant en la que encara queda per fer, hom es demana si és sostenible mantenir el projecte fins a les últimes conseqüències tal com està plantejat en els volums 3, 6 i 9. Qui signa aquestes ratlles, que és responsable d'una col·lecció que, en cert sentit, té alguna similitud amb el CBCat (la Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, a la mateixa editorial: les Publicacions de l'Abadia de Montserrat), vol pensar-ho així. Tanmateix, entre l'anterior volum de la col·lecció publicat, el 6, que ho va ser el 2011, i el 9, que ha sortit enguany, s'han escolat deu anys que són un símptoma de la dificultat i de la complexitat de l'empresa.

Per això, crec que adaptar les solucions editorials a la realitat de la tradició a mesura que hom n'adquireix coneixement estaria plenament justificat, per molt que això comporti variar criteris i procediments editorials entre volums. És la

conseqüència lògica d'un veritable *work in progress*. Posaré un exemple. Un cop ja ben determinada la natura del text que transmeten els testimonis, no estic segur que pagui la pena l'esforç de continuar publicant sinòpticament uns manuscrits que presenten unes variants del tot corrents i, en general, d'interès més aviat escàs. Al volum 9, és el que succeeix en el cas de Peiresc i Sevilla, d'una banda, i d'Egerton i Colbert, de l'altra. Potser hauria estat suficient publicar a doble columna una i altra versió, amb les principals variants recollides a l'aparat i, quan hagués estat oportú, comentades en nota. (Per cert, hauria estat més útil posar de costat Peiresc i Sevilla, que no separar-los per Egerton i Colbert.) En el cas que tots els testimonis transmetin una mateixa versió de la traducció, i tenint en compte el material que ja han ofert els volums 3 i 6, llavors només caldria editar un sol text. Aquest seria un procediment del tot habitual en una edició crítica. Una simplificació pràctica dels aparats tampoc no seria en detriment dels resultats que s'ofereixen.

Sigui com sigui, només els editors de la col·lecció, i especialment el seu infatigable director, Pere Casanellas, coneixen la realitat del projecte i no tinc cap dubte que encertaran el camí més adequat per dur-lo a bon port.

ESPADALER, Anton M. (ed.): *Jaufré*, Barcelona: Barcino, 2021; «Biblioteca Barcino».

ALBA ROMANYÀ SERRASOLSAS

Universitat de Barcelona

romanyais@ub.edu

Aquest any, l'editorial Barcino ens ha ofert el *Jaufré*, una novel·la en occità de quasi 11.000 versos que parodia l'univers artúric. Aquest *roman* anònim del segle XIII —deliciós, ben escrit, emocionant i lleuger— apareix traduït al català per primera vegada de la mà d'Anton M. Espadaler, que també ha estat l'encarregat de modelar els paratextos de l'edició. El volum —considerable, de 783 pàgines— s'obre amb un prefaci volgudament breu que té la funció d'introduir quatre idees essencials per a tots els públics, continua amb el text de l'obra —en occità a les pàgines parells i en català a les imparells— i es tanca amb un postfati extens pensat per satisfer els lectors més àvids de coneixements. També ofereix centenars de notes profusament documentades —referenciades per número de vers— que permeten treure tot el suc de l'obra i dels seus models literaris. És en aquests paratextos on Espadaler exhibeix els fruits de la seva recerca sobre la novel·la, que ha durat dues dècades. Es tracta, doncs, d'una edició completíssima i versàtil d'un clàssic fonamental: un esdeveniment literari.

El text occità del volum parteix de la proposta filològica de Lavaud & Nelli, del 1960, amb poques modificacions: es modernitzen els criteris d'edició formals d'acord amb l'occitanística actual i, també, es proposen alguns canvis significatius

—menys de quaranta— degudament documentats al final del volum. Si aquest *Jaufré* és una novetat destacada, doncs, no és perquè presenti una nova edició del text original, sinó perquè n'clareix els fragments més problemàtics, dona claus de lectura i n'ofereix una traducció acurada i fresca que aconsegueix apropar aquest roman de fa quasi vuit segles —i amb la *Flamenca*, quasi l'únic escrit en llengua occitana— a un públic lector que vol passar-s'ho bé. La traducció, en lletra grossa, permet una lectura lleugera i divertida d'un relat que, destinat al plaer dels seus oïdors, demana justament les ganes d'entrar en el joc literari.

El *Jaufré* és, per damunt de tot, una novel·la d'aventures: «[L]'aventura significa abandonar el confort de la vida de cort per enfrontar grans riscos, sotmetre's a proves inòides, assajar el valor i l'enginy, sortejar l'imprevisible sense témer el combat, ni la mort, ni els abismes dels enigmes més sorprenents, ni l'encís de les meravelles més seductores», diu Espadaler al prefaci de l'obra (p. 8). Efectivament, les aventures donen un espai a l'home corrent per desenvolupar-se i esdevenir un heroi: l'escuder Jaufre és armat cavaller pel rei Artús i, tot just després, emprèn un viatge farcit de perills que li permetrà demostrar la seva vàlua, fer-se un lloc al món, descobrir l'amor i entrar de ple en la maduresa. Empès a perseguir el malvat Taulat de Rogimont, que ha gosat ofendre el seu rei, Jaufre s'enfronta a múltiples perills per acabar superant-los.

L'estructura de l'obra resulta familiar perquè, encara avui, s'utilitza contínuament en novel·les i sèries de televisió. El protagonista, Jaufre, ha d'aconseguir un objectiu final, però, pel camí, va trobant-se diferents reptes que posposen el gran desenllaç i que, al mateix temps, el preparen per poder-lo superar amb èxit. Cada entrebanc constitueix un petit episodi que funciona perfectament com a unitat però que, alhora, contribueix a crear el fil conductor que ens va portant fins a la resolució de l'aventura. Aquest esquema de petits episodis lligats amb un argument de fons encara s'utilitza recurrentment en ficcions que reproduïxen el model del cavaller errant: pensem en *Bola de drac* o en el *Mandalorià*, per exemple, i també en obres com *El Senyor dels Anells* o *Harry Potter*. Llegir el *Jaufre* és reconèixer aquesta estructura en una novel·la del segle XIII i saber-nos fills de la cultura que representa.

Les aventures de Jaufre, a banda de ser trepidants i ben construïdes, fan riure. La novel·la és una paròdia dels llibres de cavalleries artúrics, que s'avança al famós *Quixot*. Els autors del *Jaufre* —eren dos, tot i que no en sabem els noms— coneixien l'obra de Chrétien de Troyes i gaudien distorsionant-ne fragments coneguts. Si Perceval —un dels grans protagonistes de Chrétien— no s'atreveix a preguntar res a la cort del rei pescador i aquest és el motiu de la seva perdició, Jaufre és vexat i macat per preguntar innocentment sobre uns crims estranys que fan ara i adés els vilatans d'un regne malaurat. Si Perceval ha de desfer-se dels cavallers que l'importunen mentre ell està ocupat pensant en la seva estimada —una gota de sang sobre la neu li ha evocat el seu rostre blanquíssim—, Jaufre ha de presentar batalla per poder continuar dormint perquè, després de tanta lluita, està molt cansat. El cavaller, mig adormit i cada vegada més enfadat, protagonitza

za, llavors, un dels episodis més divertits de la novel·la, que es gaudeix independentment de si es reconeix el referent llibresc que vol parodiar.

L'edició que presenta l'editorial Barcino a la seva col·lecció Biblioteca Barcino —dedicada a publicar els clàssics de la literatura catalana en un format assequible, manejable i rigorós— està construïda intencionadament per permetre diferents profunditats de lectura, segons el gust del consumidor. Un adolescent interessat en l'aventura podria llegir perfectament el breu prefaci —o saltar-se'l, fins i tot— i anar directament a la traducció de la novel·la, que es llegeix de seguida i amb avideses. Aquest hipotètic adolescent podria ignorar completament la versió occitana del relat i gaudir, així, d'una obra francament divertida que, pel caràcter iniciàtic de l'aventura del cavaller novell, pot agradar especialment al públic jove.

D'altra banda, l'edició és prou versàtil per complaure un lector una mica més fi. Sent així, també admet llegir la versió occitana de l'obra o anar alternant la traducció amb el vers occità. A més, l'anotació permet anar consultant petits detalls erudits de la narració, referències a d'altres obres o justificacions d'algunes decisions de traducció. El *Jaufré* desvetlla un gran interès entre els erudits perquè és un dels dos grans *romans* conservats en llengua occitana, juntament amb la *Flamenca*. La llengua francesa és bona per a la narrativa, mentre que l'occitana és especialment indicada per a la lírica, explicava el trobador Ramon Vidal de Besalú a les *Razos de trobar*, i és que, efectivament, l'associació entre llengües i gèneres literaris pot ser un dels motius pels quals es conserven tan poques mostres de *romans* en llengua d'oc. D'altra banda, la matèria de Bretanya, en general, i el cicle de novel·les del rei Artús, en particular, van circular sobretot en francès i és per això, també, que el *Jaufré* resulta tan rellevant: és una de les poques mostres d'aquest univers en la cultura occitanocatalana.

El llibre, a hores d'ara, ja ha gaudit d'un cert èxit i s'ha convertit en un dels títols més venuts de la Biblioteca Barcino, potser perquè la signatura d'Anton M. Espadaler sempre és una promesa de rigor i diversió. A més, la qualitat de l'edició es fa palpable des de la coberta fins a l'última pàgina, amb un equilibri entre l'exigència que caracteritza la col·lecció i la voluntat de fer-se accessible. Ens podríem preguntar per la decisió de presentar l'obra en edició bilingüe: el 2015 les Edicions de la Universitat de Barcelona van publicar l'altre gran *roman* occità, la *Flamenca*, també traduït per Anton M. Espadaler i, en aquest cas, van optar per editar, només, la traducció catalana. Van aconseguir, així, un volum més breu, manejable i segurament més barat que a hores d'ara ja va per la segona edició. Amb tot, Barcino és possible que busqui satisfer un públic més específic, avesat a la lectura de textos medievals, a la vegada que s'obre a nous ulls que llegiran, segurament, només les pàgines imparelles. El risc de publicar una obra d'aquesta magnitud en edició bilingüe és molt elevat i cal posar-lo de rellevància perquè gairebé duplica el número de pàgines del volum. Amb tot, és cert que també ofereix una experiència lectora molt més rica. En efecte, no hi ha dubte que Barcino ha volgut trepitjar fort per aportar a la biblioteca catalana un clàssic fonamental

en un format versàtil i llegidor que, alhora, permet l'aprofundiment amb una anotació rica i rigorosament documentada.

El resultat és excel·lent i adequat per a tota mena de lectors: un cop encetades les primeres pàgines del relat, és fàcil entrar en el joc literari que ens proposa i gaudir-ne. L'aventura d'aquest cavaller és ben bé com la descriu Espadaler amb l'ajuda de Vladimir Jankélévitch al prefaci de l'obra: és una història de superació que els immortals no podrien viure mai perquè no poden entendre què és jugar-se la vida per alguna cosa. Dins del risc i del combat, amb espases o sense, hom pot avançar, reconèixer el sentit de la pròpia existència, la direcció que pren la seva identitat i, fins i tot, trobar l'amor. Jaufré ho aconsegueix tot, i és per això que ens agrada tant. És una obra universal que transcendeix el seu marc cultural i que ens apella directament. Si a més llegiu el postfaci i les magnífiques notes que proposa Espadaler, gaudireu d'una experiència lectora d'una riquesa difícil de trobar.

PASTOR I BRIONES, Vicent: *Pierres de Provença (1650): estudi i edició crítica*, Alacant, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020.

GLÒRIA RIBUGENT

Universitat de Barcelona
gloriaribugent@ub.edu

Pierres de Provença (1650): estudi i edició crítica presenta la versió catalana del *Pierres de Provença*, una novel·la cavallerescosentimental protagonitzada per Pierres de Provença i la gentil Magalona, escrita en francès a mitjan segle XV. L'obra tingué una gran difusió, amb versions en disset llengües diferents i fins a dotze edicions documentades en català. La publicació és el fruit de la tesi doctoral de Pastor i Briones sota la direcció de Marinela Garcia Sempere, *El Pierres de Provença català: estudi i edició crítica de l'imprès de 1650*, llegida el setembre del 2018 a la Universitat d'Alacant.

A la introducció, Pastor i Briones explica que la novel·la ha patit un «desinterès quasi unànime» en els estudis de la literatura catalana (a causa, apunta, que el text català és una traducció del castellà), i, a partir d'aquí, descriu les minses mencions als volums dedicats a la història de la literatura catalana, amb una trentena de referències des de Rubió i Lluch el 1901.

L'estudi tracta primer el text francès i, tot seguit, la traducció catalana. En l'apartat dedicat al text francès, Pastor i Briones dedica uns capítols a un estat de la qüestió sobre els orígens del relat, l'autoria, la datació, la llengua i el context. És en aquest punt que l'autor constata que, si bé s'ha situat la redacció més antiga del text entre 1430 i 1440, encara hi ha molta incertesa al voltant de la font del relat, si va ser gaire anterior al text i si fou inicialment oral. Tampoc no hi ha certesa al voltant de l'autor, atès que recerques recents han descartat la tradicional atribució

al canonge Bernard de Tréviers, del segle XII, encara que s'admet que la història podria provenir d'aquella centúria. El núvol de la incertesa també plana sobre la llengua originària: malgrat que les redaccions conservades són en francès, la hipòtesi que més s'ha apuntat, però no confirmat, és que partien d'un original occità. En aquest primer apartat, també destaquen dos espais dedicats a l'anàlisi narratològica i l'estudi del gènere editorial.

La segona part de l'estudi se centra en la traducció catalana, que l'autor data entre el 1538 i principi del segle XVII. L'autor presenta les diverses edicions que ens han pervingut i fa un estudi lingüístic detallat de la versió impresa per Sebastià Cormellas a Barcelona el 1650, centrat en aquells trets que s'allunyen del que era habitual en un text formal de la llengua del segle XVII.

El *Pierres de Provença* ocupa la darrera part del llibre, i s'allarga noranta-sis pàgines. El text segueix els criteris d'edició d'Els Nostres Clàssics, amb algunes intervencions complementàries com la introducció dels guionets en els diàlegs i monòlegs interiors, i la regularització de la hac en les formes del verb haver. Pel text, Pastor i Briones fa servir com a base el manuscrit de Barcelona de 1650 i inclou un aparat de variants amb lliçons dels vuit impresos localitzats, inclosa la de Miquel i Planas de 1908, que cita el testimoni perdut del 1616, el més antic. El segon apartat, amb explicacions de caràcter lingüístic i històric, és més aviat escàs, i compta amb setze comentaris que donen la clau de lectura del text o citen altres estudis, si bé és veritat que l'apartat de l'estudi lingüístic ja compta amb un glosari amb una cinquantena de mots definits.

En resum, Pastor i Briones posa al dia amb èxit la versió catalana del *Pierres de Provença*, uns anys després de l'edició crítica de l'edició francesa d'A. M. Babbi (2003), i un segle més tard que l'última edició, el 1908, de Miquel i Planas.

ARNAU DE VILANOVA: *Regiment de sanitat per al rei d'Aragó. Aforismes de la memòria*, edició crítica d'Antònia Carré, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2017; «Filologia UB».

FRANCESC TOUS PRIETO

Universitat de Girona

francesc.tous@udg.edu

Al prefaci del llibre, Antònia Carré, que té una dilatada experiència en l'edició filològica de textos literaris i mèdics catalans medievals, formula l'objectiu que ha guiat la seva tasca: «Aquest volum neix [...] de la voluntat d'actualitzar l'edició crítica de la traducció catalana del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova» (p. 16). L'edició que calia actualitzar és la que Miquel Batllori va publicar a Els Nostres Clàssics el 1947, en el segon volum de les *Obres catalanes* d'Arnau de Vilanova, que incloïa els *Escrits mèdics*. De fet, Carré reproduceix

en bona part l'estructura d'aquest llibre, atès que edita les dues traduccions catalanes del *Regimen sanitatis* —la de Berenguer Sarriera i la versió abreujada— i el trasllat dels *Aphorismi de memoria*. Carré hi afegeix vuit receptes mèdiques, publicades prèviament per Lluís Cifuentes, que es poden atribuir a Arnau amb una certa seguretat i que provenen de fonts diverses.

El pròleg de l'editora (ps. 15-19) és honest: no s'atribueix a ella mateixa els mèrits d'oferir al lector una edició que supleixi les mancances de l'anterior, sinó a les troballes posteriors de nous testimonis, a la possibilitat de comptar amb edicions crítiques de l'original llatí i, sobretot, als avenços de la recerca. Carré els recull i els sintetitza en els dos primers apartats de la completa introducció que encapçala el volum: el primer se centra en l'autor, Arnau de Vilanova, i el segon, en el gènere. L'editora s'interessa especialment, és clar, per la vinculació del metge amb Jaume II d'Aragó i la família reial, que fou estreta, duradora i no exempta de tensions. D'altra banda, exposa breument les característiques i el desplegament històric del gènere i, atès el caràcter arquetípic del text d'Arnau, en descriu l'estructura: els set primers capítols tracten les sis coses no naturals de la medicina galènica, mentre que els següents (caps. 8-17) se centren en la dieta. El darrer apartat de l'obra aborda una dolència que torturava Jaume II, les hemorroides.

Tot seguit, Carré emprèn l'estudi del *Regiment*, de la seva transmissió i de les traduccions catalanes que edita. Per començar, en el tercer apartat de la introducció recull les diverses hipòtesis de datació de l'obra, que apunten al període 1305-1308 —el text no conté dedicatòria i no està datat—, sense poder aportar dades o indicis que permetin afinar més. En canvi, al capítol cinc, Carré sí que tracta de precisar una mica més la datació de la traducció de Sarriera, que també s'ha conservat sense datació. Va ser completada poc després de la redacció de l'original, atès que la reina Blanca va morir l'octubre de 1310. Carré considera, però, que molt probablement Sarriera va traduir el text abans de la campanya d'Almeria, que va tenir lloc l'estiu de 1309. En els capítols sisè i vuitè s'aborden la transmissió i la difusió del *Regiment* arnaldià. L'èxit aclaparador del text el confirmen els 78 manuscrits llatins que el conserven, les dotze edicions que se'n van estampar entre els s. xv-xvi, les nombroses traduccions medievals de què es té constància, el parell de traduccions impreses durant els s. xvi-xvii, i les abundantíssimes atestacions documentals que s'han localitzat. A l'apartat set, Carré descriu els dos manuscrits que han transmès la traducció de Sarriera —el 10078 de la Biblioteca Nacional d'Espanya (*M*), del primer quart del s. xiv, i el 1829 de la Biblioteca de Catalunya (*B*), de mitjan s. xv— i l'únic còdex que ha conservat la traducció abreujada del text arnaldià i la dels *Aphorismi de memoria* —el Barb. Lat. 311 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana (*V*), del segon quart del s. xv. El manuscrit de Barcelona és un testimoni important perquè proporciona el text dels tres folis que manquen a *M*. Destaca també pel fet de transmetre un «segon llibre» del *Regiment de sanitat* atribuït a Arnau mateix, el qual és, en realitat, una traducció catalana del *Liber de conservanda sanitate* de Joan de Toledo, d'inicis del s. xiii, duta a terme en el mateix període o poc després de la versió de Sarriera.

En els tres capítols següents, l'editora se centra en l'anàlisi de les dues traduccions catalanes del *Regiment de sanitat*. En primer lloc, es fixa en la llengua dels dos manuscrits de la versió de Berenguer Sarriera. La col·lació de les dues còpies posa en relleu que transmeten dos estadis de llengua ben diferents: mentre que *M* reflecteix usos propis de la *scripta* catalana primitiva, *B* adopta les formes més modernes que s'imposen a partir de la meitat del s. XIV (vegeu la taula comparativa de la p. 86). La modernització dels usos escripturals en testimonis de la segona meitat del s. XIV o del s. XV és un fenomen que ja ha estat observat en còpies de textos de Ramon Llull i en el d'altres traduccions de textos mèdics o científics. Precisament l'ús de la *scripta* primitiva és un dels arguments que argüeix l'editora per preferir *M* a *B* com a manuscrit base, atès que «indica que és la còpia d'un original més antic». D'altra banda, *M* també «ofereix una lectura més propera al text llatí d'Arnau» (p. 87). A l'apartat nou, Carré analitza les característiques de la traducció de Berenguer Sarriera. Seguint Batllori, en destaca la bona qualitat, la fidelitat i la precisió mitjançant alguns exemples representatius. També assenya-la l'ús de parelles sinonímiques, l'addició de glosses breus per aclarir el significat d'algun passatge o de certs termes, l'escassetat de passatges en què Sarriera s'aparta de la traducció literal, el bandejament dels tecnicismes mèdics i l'absència pràcticament total d'autoritats, i documenta l'aparició d'alguns llatínismes i arabismes. En darrer lloc, analitza els «errors de traducció o de transmissió» i les «modificacions en la transmissió del text». Pel que fa als primers, i tenint en compte la competència de Sarriera, l'editora més aviat es decanta per imputar-los a males lectures dels copistes quan només afecten els testimonis catalans. En alguns casos, però, les deturpacions provenen, de forma segura o plausible, de l'antígraf llatí. La majoria d'aquests errors han estat corregits a l'edició, però cal dir que Carré no és sempre conseqüent i en un parell de casos ha optat per no esmenar el text de *M*. Aquesta decisió és justificable en el passatge de l'apartat 1.7, en què la lliçó de la traducció catalana també fa sentit —els testimonis catalans reporten «gratella» ('sarna') en lloc del «vertiginem» del text llatí, si bé Carré considera amb raó que és probable que l'antígraf de la traducció hagués substituït el terme per «serpiginem», però ho és menys en el primer exemple que exposa, de l'apartat 10.2, en què *M* ha caigut en un error d'interpretació i atribueix erròniament una qualitat, l'agudesca, a la sequedat de l'aire i no pas a la sang, que és el que diu el text llatí. Carré segueix l'exemple de Batllori, que no va esmenar el text i va indicar l'error en nota. És una decisió si més no sorprenent, d'entrada perquè en la discussió d'aquest passatge considera que es tracta d'un exemple «molt clar» d'error imputable no pas al traductor, sinó a la transmissió del text, i en segon lloc perquè, a diferència de Batllori, disposa del suport de *B*, que transmet la lliçó correcta.

Al capítol deu, l'estudiosa analitza la traducció abreujada del *Regiment*. La conclusió més important és que, al contrari del que havia assumit una part de la crítica, no es tracta d'un abreujament de la versió de Sarriera sinó d'una traducció diferent duta a terme abans de 1325-1328. Per bé que es decanti per la segona

possibilitat, Carré no té proves concloents per dirimir si la reducció del text és responsabilitat del traductor català o si s'ha limitat a traslladar un abreujament llatí preexistent. A la p. 150 Carré proposa un *stemma codicum* de la tradició catalana del *Regiment*, sense, però, situar-la en el marc de la transmissió llatina i sense relacionar-la amb les altres traduccions. L'últim capítol de la introducció aborda breument els *Aphorismi de memoria* i la traducció catalana del ms. V. Carré recorda la importància dels aforismes en l'ensenyament de la medicina, destaca la remarcable dedicació d'Arnau al gènere, descriu els continguts del text editat, i enumera les característiques i les particularitats de la versió catalana, que malgrat la presència d'alguns errors «és de bona qualitat» (p. 168).

Així doncs, l'edició que Carré ofereix a continuació de les traduccions catalanes del *Regiment* d'Arnau i dels *Aforismes de la memòria* es basen, respectivament, en *M* i en *V*, mentre que *B* es fa servir per omplir les llacunes de *M* —les edita entre claudàtors. A l'aparat crític es recullen les variants lèxiques, morfològiques i sintàctiques de *B*, i només «algunes variants ortogràfiques significatives» (p. 174). D'altra banda, sota l'aparat de variants, Carré afegeix notes en què es crida l'atenció sobre aspectes textuais, s'aclareix el sentit d'alguns termes o de certs passatges, o s'assenyalen determinades opcions de traducció del text llatí original. Pel que fa a les rúbriques marginals que Sarriera afegeix als marges, Carré, seguint la disposició de *B*, decideix convertir-les en títols d'apartat i les numera. És discutible, però, que aquesta fos «la idea de Sarriera» (p. 175), atès que al pròleg el traductor les planteja com un mecanisme auxiliar al servei dels lectors de llibres «en romanç» que no han «estudiatz tantz llibres» (p. 180). L'opció presa contribueix a articular el text i certament facilita la lectura i la cerca d'informació, però té l'inconvenient que en alguns casos —pocs— obliga l'editora a trencar la sintaxi d'alguna frase —vegeu, per exemple, la transició entre els apartats 13.3 i 13.4 (ps. 242-243). Carré edita en apèndix la taula comparativa dels títols dels capítols, tal com són reportats per la versió llatina, *M* i *B*; a continuació, n'ofereix una altra que recull les notes marginals de *M* i de *V* i les rúbriques de *B*. En darrer lloc, el volum inclou un glossari, un índex mèdic i un índex onomàstic.

En línies generals, el resultat de la feina de l'editora és excel·lent, no només perquè permet llegir el text de les traduccions catalanes amb moltes més garanties de les que teníem fins ara, sinó també perquè ens ofereix una anàlisi a fons de les característiques de les traduccions, de les vicissituds de la transmissió i de l'abast de la circulació d'un dels textos científics més remarcables de la cultura catalana medieval.

MESEGUER, Lluís: *La Nova cançó. Estudis de literatura i música*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018.

LLORENÇ SOLDEVILA I BALART

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

llorenç.soldevila@uvic.cat

La Nova cançó. Estudis de literatura i música, de Lluís Meseguer és una publicació d'alta volada. Un carreu indispensable per entendre l'evolució i consolidació del moviment denominat com a Nova Cançó i de les diferents dinàmiques culturals, musicals i audiovisuals del país en les quatre darreres dècades. Sobretot a partir dels anys vuitanta del segle passat, després que els cantautors, més que no pas els nous grups de rock, entressin en un injust desprestigi per part d'aquells (partits i sindicats, sobretot) que durant anys els havien estat instrumentalitzant —a la qual cosa el moviment s'havia avingut, per poder tenir altaveus que la dictadura no permetia. Sobre el tema existien dues tesis doctorals: *La Nova Cançó (1958-1987): balanç d'una acció cultural* (1993), dirigida per Joaquim Molas, i la que tutelada per Sebastià Serrano donà com a resultat el *Diccionari de la Cançó. D'Els Setze Jutges al Rock Català* (2000), de Miquel Pujadó.

El llibre està organitzat en set capítols, que provenen de treballs publicats bàsicament entre 1995 i 2003 en diferents àgores (revistes especialitzades i congressos i col·loquis). A més de dos estudis, «Personatges, identitats socials i territori» i «Funcions educatives de la literatura», tots dos datables entre 2015 i 2016. Tanmateix, la redacció del llibre, amb actualitzacions, correccions i ampliacions, és feina dels darrers anys gràcies, sobretot, a l'ajuda de l'Oficina de Suport a les Iniciatives Culturals de la Generalitat de Catalunya. Ara bé, si Meseguer ha pogut abraçar àmbits tan diversos i alhora complementaris, no és solament per la seva vasta cultura literària, sinó també, especialment, pels seus coneixements musicals. És, doncs, decisiva en les anàlisis la seva formació musical, també diversíssima, no solament per l'assistència continuada a recitals sinó també per la memòria «del so de les campanes d'Herbers, els melismes de la mare, el clarinet del pare, la *Schola cantorum* del Seminari de Tortosa, els grups de folk Nosaltres i Tots amics, al Conservatori de Música del Liceu, el grup Actum de música contemporània, l'òpera *Fortuny Venise* de Diego dall'Osto...» (p. 8)

Insistim-hi, aquest és un llibre important pels plantejaments discursius oberts i dialèctics, que parteixen d'una introducció que palesa l'ambició de fonts i la voluntat d'anàlisi d'un fenomen cultural que, en boca de Vázquez Montalbán, ha estat el més important de les Espanyes d'ençà el Concili de Toledo.

El primer apartat es titula «Literatura, música, espectacle» i tot i que serien múltiples els detalls d'aquest apartat i dels altres per entrar-hi a fons, ens limitarem a destacar els més rellevants i generals. Perquè es tracta de donar una informació valorativa i, alhora, orientava, en cada cas en destacarem el que ens ha semblat més interessant. Així la connexió guitarrística, sense deixar de banda el

protagonisme del piano, en què s'ha assentat la Nova Cançó. Es traça un fil de tradició que comença amb el paper d'aquest instrument al Renaixement, passant pel jove Clavé, per la contemporaneïtat de guitarristes d'excepció com Ferran Sors i Francesc Tàrraga, fins a arribar a Gracià Tarragó, amb qui s'inicien Laura Almerich i, en part, Toti Soler. Un altre aspecte a destacar és la distinció que estableix entre cant o càntic i cançó, seguint la distinció entre *chant* i *song* que en el món anglòfon s'ha aplicat a Dylan, Tom Waits, Chen, Donovan, Springsteen... Aquesta anàlisi, com totes les altres que anirem apuntant, sempre són fetes a partir d'una visió global de les dinàmiques de la cançó en un context internacional i intergeneracional, la qual cosa ens allunya de fer valoracions només centrades a mirar-nos al melic. Hi podem estar d'acord o no però les anàlisis són comparatives i, doncs, admeten l'equiparació desacomplexada amb els grans mites mundials. Aquest seria el cas valoratiu del crit de Raimon: crit esqueixat i galls patètics (Pla), articulat (Pomar), d'esperança (Porcel), tel·lúric i germinal (Viladecans) o al·lucinat (Fuster), que no queda pas tan allunyat dels esgarips d'alguns dels grans ídols del rock i del folksong. El que podria haver estat un empobriment repetitiu el desmenteix el mateix Raimon amb la cançó aclaridora de «No em mou el crit» i la derivació del que serà una altra constant seva, el crit *recitat*.

La Nova Cançó, des dels mateixos inicis, no estigué closa ni es mantingué endogàmica. Mesguer destaca de seguida la important interactuació amb el cançoner de l'Amèrica llatina, del *country* i del *blues*, passant pel *jazz*, el *soul*, el *gospel*, el *beat*... i sense oblidar el pes que el flamenc, la jota, el fandango, entre altres gèneres, han tingut en generacions successives de cantants.

Un autèntic mostrarí complet i variat d'aquesta evolució i enriquiment transnacional ens el serveix *Visiona-Tota la música en català*, vera enciclopèdia iniciada el 2009 per Joan Camp, que la majoria de països de prop i de lluny, per motius ben diferents, no tenen. S'hi acullen prop de 4.000 grups referits a un o més membres i a prop de 10.000 àlbums i més de 67.900 cançons.

Al capítol «Literatura, música, espectacle» Mesguer fa un immersió molt completa i suggerent a les interrelacions de la Nova Cançó amb la tradició popular, creant-ne una de moderna de gran vitalitat expressiva i creativa. Per una banda, destaca en primer lloc, la reinvençió del gènere dels goigs amb una funció irònica i festiva. O les versions, en total 19, d'«El cant dels ocells», amb reinterpretacions tan agosaradament valentes com la instrumental de Companyia Elèctrica Dharma o la de Llach adaptant la lletra a la guerra de Bòsnia-Herzegovina. I no oblidem que la melodia d'aquesta popular nadala ha passat a ser el centre de totes les cerimònies de comiat d'un adeu tràgic. Per l'altra banda, remarca que Pau Riba donà caïres nous no només al cant de nadeses sinó a les provocacions, com ara la reformulació del cant icònic del «Virolai». L'àmbit nadalenc també ha estat fresat per conjunts i cantants tan dispars com els Catarres, Gossos, Lax'n Busto, Cesk Freixas, Obeses...

D'especial interès és l'aclariment de l'origen canadenc de la «Red river valley», que de ser la trista història d'una noia de Manitoba quan el seu estimat es

prepara per retornar a Ontàrio, ja en ple segle XX passa a ser un himne de les Brigades Internacionals de la Guerra d'Espanya i, finalment, acaba sent, gràcies al moviment folk, un càntic de comiat molt popular en les cerimònies fúnebres. La hibridesa de gèneres i subgèneres de la sardana a la jota i de l'havanera als romanços varen ser un revulsiu renovador.

Ben interessant és l'apartat dedicat a resseguir la retòrica i l'estètica a partir de la tradició trobadoresca amb una reflexió teòrica a partir de Meschonnic i Zumthor, sobre l'oposició racional-irracional. I així, Messeguer estableix uns paral·lismes sobre els models de cançó i sirventès clàssics en les formes dels cantautors i grups.

A la tercera secció, «D'Ausiàs March a Raimon», després de repassar l'estat de la qüestió de les musicacions d'Ausiàs March d'ençà del Renaixement, dedica una detallada i especialitzada anàlisi a la dicció i la musicalitat en les obres del poeta. Seguidament, amb aquests referents valora en profunditat l'ingent obra de les musicacions de Raimon. Sens dubte que la musicació de poemes d'autors que van de Llull a Martí i Pol i V. A. Estellés ha suposat un dels fenòmens històrics de la convivència entre la poesia i la música en la cultura europea dels darrers anys.

Al capítol «De la *Chanson* i la *Cançó*» cal destacar l'anàlisi de la fusió de l'estructura poètica i la musical, tenint en compte la procedència híbrida de molts cantautors: alguns eren més poetes que músics i d'altres, més músics que poetes, i a l'endemig pesaven en diferent grau les capacitats interpretatives de cadascun. A banda de l'anàlisi detallada dels components de «Diguem no», fa una aproximació de les principals figures retòriques utilitzades pels cantautors en les seves cançons.

A «La poesia i la Nova Cançó», cinquè capítol, tracta de la interdisciplinarietat destacant el pes decisiu que tenen la tècnica musical i la literària en els productes finals. Hi remarca molt el pes de la tradició pròpia i forastera fins a contextualitzar la producció local entre el model francès i l'anglòfon. És novetat la relació de títols i intèrprets que des dels anys seixanta fins a l'actualitat s'han dedicat a gèneres audiovisuals (bandes sonores de pel·lícules), cantates, òperes rock (com la recent d'*Ombres i maduixes*, d'Obeses, dedicada a Verdager).

A «De la musicació i la creació» hi ha una interessant descripció dels locals que varen fer possible la dinàmica d'actuacions en èpoques difícils i no tan difícils. Fa l'anàlisi detallada de cançons que van marcar un punt d'inflexió («Inici de càntic» i «Els amants», però posant-les en la línia de la també ben estudiada «The times they are a'changing», de Dylan).

Al capítol setè, «Les metàfores de la Nova Cançó», destaquem també l'anàlisi de la persistència de la negació amb «No», especialment en Raimon i Llach, i també, dels usos del «Sí». Després de valorar els termes que predominen en el títol de les cançons de generacions diverses, es fixa en la producció musical del 2018 amb la llista de camps semàntics més repetits amb «Nit», amb 76 títols, i «Amor», amb 73. Finalment, estableix els nou topois als quals s'acullen cançons concretes i representatives: des del «Temps personal» («Cançó de la mare») als

«Objectes simbòlics» («L'estaca»), passant pels «Temps polítics» («La nit»), el «Temps ideal» («Cal que neixin flors a cada instant»), la «Natura i la cultura popular» («Al vent», «Cançó de matinada»), la «Terra real i els personatges» («Tio Canya», «Homenatge a Teresa»), la «Terra històrica» («Quatre rius de sang»), l'«Individu i la col·lectivitat» («Se'n va anar») i la «Realitat, entre la vida i la mort» («Campanades a mort»).

Així doncs, en conjunt, els diferents capítols, a banda de donar visions aprofundides de cada un dels aspectes que tracten, es complementen de manera harmònica fins al punt que són ben poques les repeticions de conceptes o anàlisis que s'hi poden detectar. Insistim-hi: aquest és un volum que serà imprescindible als investigadors futurs d'aquest fenomen d'una cançó que no ha deixat de ser nova, adaptant-se als nous models i a les noves demandes d'un públic que vol productes sonors en català actuals.

PIQUER, Adolf: *La identitat narrativa valenciana en el segle xx*, València: Institució Alfons el Magnànim, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2020; «Estudis Universitaris» 172.

ALFONS GREGORI

Universitat Adam Mickiewicz de Poznan

alfons@amu.edu.pl

En la imprescindible col·lecció Estudis Universitaris ha aparegut una visió panoràmica de la narrativa valenciana signada per l'investigador de la Universitat Jaume I Adolf Piquer. Aquesta obra, que es mou entre dos models (la divulgació i el debat teòric, historiogràfic)¹ té dues característiques que la fan distingible a primer cop d'ull. D'una banda, el títol focalitza en la qüestió de la identitat, és a dir, no sembla voler ser un mer repàs historiogràfic per sortir del pas. De l'altra, es tracta d'un volum de reduïdes dimensions, i si fullegem l'índex ens adonem que, en sentit estricte, la visió panoràmica resulta sols una part del conjunt d'apartats que componen el llibre. Anem, doncs, a la divisió per matèries. Després d'una breu introducció, que presenta el treball com «[...] un repàs i un balanç —passada la fi de segle— d'allò que ha estat la nostra escriptura narrativa al llarg de cent anys» (p. 9) i on se sintetitzen els punts clau dels arguments de l'autor a l'hora de

1. Així, s'empra tant certa terminologia acadèmica —les formes «homodiegètic intradiegètic» (p. 136) de Genette—, com mots d'ús tradicional més estès, en aquest cas «omnisciència» (p. 176). De fet, l'autor considera cabdal l'aprofitament del saber destil·lat durant la recerca dins dels estudis literaris: «Si d'alguna cosa hauria de servir la teoria de la literatura és per marcar les pautes de l'estètica de la narrativa contemporània en valencià.» (p. 159)

conceptualitzar la narrativa valenciana anunciada, trobem els dos capítols que constitueixen l'esmentada visió panoràmica; tots dos ocupen més de la meitat de l'obra, i els divideix la cesura en majúscules de la guerra civil. D'aquesta manera, el primer apartat abasta des dels precedents romàntics i del realisme del XIX fins a la figura d'Ernest Martínez Ferrando, passant per les inèrcies derivades dels corrents dominants anteriors, així com els intents de superar l'ombra renaixentista de Teodor Llorente, que tan bé representen els escriptors Carles Salvador i Artur Peruchó. El segon apartat planteja inicialment un fresc de la postguerra que engloba les tres primeres dècades del franquisme, per subratllar més endavant la creació literària d'Enric Valor com a símptoma del difícil redreçament de les lletres valencianes i enllaçar així amb el període ja més lluit del tardofranquisme i la transició —amb totes les seves innovacions. En l'última etapa, els vuitanta i noranta, segueixen els canvis pregonos en la tradició dels temps precedents i es produeix una àmplia i significativa diversificació d'estils i (sub)gèneres literaris, en consonància amb el desenvolupament de la indústria editorial al País Valencià.

En canvi, els dos capítols següents examinen els mateixos materials i d'altres que incorpora consegüentment l'autor, en un exercici de penetració més decidit i minuciós, per bé que des de perspectives diferents que en els dos capítols anteriors. D'aquesta manera, en l'apartat «Visions de conjunt» desglossa els temes de la narrativa estudiada, cosa que necessàriament significa un apropament més robust a la qüestió dels (sub)gèneres esmentada més amunt, quan parla d'aspectes com els models costumistes heretats del segle XIX, el realisme que beu de la memòria de la guerra, el temps retrobat o les ambientacions històriques en general, enfront de l'anomenada banalment «literatura de gènere», que aquí implica un bon tall del pastís creatiu: les modalitats no mimètiques, la narrativa eròtica, la policíaca o la literatura infantil i juvenil. D'altra banda, el títol del següent capítol, «Aprofundiment en autors», resulta força il·lustratiu de la perspectiva escollida. Els quatre escriptors que hi apareixen pertanyen a les darreres dècades estudiades en el volum i cadascun d'ells representa opcions estètiques força diferenciades: Joan Francesc Mira, Josep Lozano, Ferran Torrent i Isabel-Clara Simó. Finalment, l'apartat «Balanz provisional. On érem i on som?» funciona a manera de conclusions, i s'hi subratlla la importància de la renovació de les formes de narrar en el procés literari i cultural exposat, de la figura de l'escriptor davant d'una societat com la valenciana, i del valor innegociable de la lectura. En aquesta secció final, l'autor no s'està de presentar algunes lectures recomanables, les quals assoleixen fins a cert punt un estatus canònic de la mà de l'investigador, donat que la tria no es basa sols en un criteri subjectiu, sinó que té en compte paràmetres de temporalitat (i per tant de representativitat).² Val a dir que resulta un gran encert la inclusió de dos apartats bibliogràfics finals per separat: d'una banda, la bibliografia

2. Tot i que la resistència a la canonització hi és present des de la part introductòria: «No es tracta de fixar un canón, sinó més aviat d'obrir el meló que ens han regalat els escriptors, i buscar-ne la part mollar i més dolça.» (p. 11)

crítica i teòrica, aquella que infon vida acadèmica al cos del treball, i, de l'altra, un apèndix dels autors i obres que apareixen citats o mínimament al·ludits en alguna de les seccions del llibre, i que constituïran l'objecte de desig dels lectors un cop se sentin captivats per la visió autoritzada que en dona l'investigador valencià.

I ja que fem esment d'Adolf Piquer, no sorprèn veure referenciats en l'aparell bibliogràfic de caràcter teòric i crític un bon nombre dels seus treballs publicats en una ja dilatada carrera acadèmica. Des de mitjans dels vuitanta, però amb una intensitat major en els noranta i al segle XXI, Piquer s'ha fet un nom en el món dels estudis catalans mitjançant una recerca que té com a eixos centrals el territori (la literatura escrita en català al País Valencià) i els gèneres (la narrativa detectivesca i negra, el fantàstic, el realisme compromès), fet que es troba perfectament reflectit en el volum aquí ressenyat. Què ens hi proposa l'investigador? Per respondre-ho cal que tornem al primer dels aspectes que caracteritzen el text a primera vista. Es tracta, recordem-ho, del terme «identitat», substantiu que fa de nucli del títol. Si hi parem atenció, no resulta habitual aquest ús acompanyat de l'adjectiu «narrativa» —i de fet cal distingir-lo de la teoria d'identitat narrativa sorgit en el camp de la psicologia, amb especials ramificacions en l'hermenèutica literària, però en un sentit prou diferent del proposat per Piquer. Aquest planteja una lectura ideològica del fet literari valencià concentrant-se en la narrativa com aquell conjunt de la creació literària —que ell arriba a anomenar «gènere» (p. 120)— que ha triomfat en el mercat i en l'àmbit de la lectura, especialment si el comparem amb la poesia, l'assaig o el teatre. Aquest èxit condueix a un lligam més sòlid amb la societat valenciana, que és allò que en última instància es pretén emfatitzar al llibre. Així, el plantejament ideològic parteix d'una identitat lingüística, però també cerca quelcom més, quelcom que es troba justament en la idea mateixa d'ideologia, sigui quina sigui la definició que en vulguem fer: la ideologia serveix per crear una «aparença» d'unitat en un grup social, no tant en el sentit d'homogeneïtzació —cosa que ens duria als totalitarismes—, sinó en l'atorgament de sentit a allò compartit, un sentit com a meta, com a horitzó d'expectatives, com a col·lectivització dels desigs i les energies.³

Com es pot aplicar això en l'àmbit literari? En un volum tan breu com aquest havia de ser per força complicat, però resulta convincent en la mesura que s'hi marquen línies d'argumentació que contribueixen a traçar un mapa (renovat) de la identitat narrativa valenciana. En aquest sentit, cal posar en relleu el punts que segons l'autor la definirien: la modernitat imprescindible que va suposar Carles Salvador; el paper simbòlic encarnat per Enric Valor com a autor «a destemps» —autor paradigmàtic, doncs, de la narrativa valenciana com a tal—; l'equilibri entre models tradicionals i l'experimentalisme que ha suposat l'obra de Joan Francesc Mira; i la força dels subgèneres en la creació contemporània (en particular els no mimètics, el policíac i l'eròtic).

3. Piquer té molt clares les etiquetes identitàries: es refereix als autors valencians com a «escriptors regionals dins del panorama nacional» (p. 185).

Ara bé, els lectors poden quedar desconcertats per algunes afirmacions sobre l'adscripció d'obres a determinades modalitats narratives, cosa que potser té més de problema nominal que de plantejament de fons, tot i que contribueix a la confusió terminològica entre el fantàstic i els seus afins, com ara quan s'identifiquen els motius real-meravellosos amb els neofantàstics (p. 142). Cert és que, en general, els mateixos especialistes no s'han posat d'acord sobre determinades distincions —tampoc en relació amb algunes tradicions nacionals—, però resulta igualment cert que darrerament s'ha arribat a alguns acords de base per facilitar el debat acadèmic, els quals superen equivalències com l'esmentada. És la missió dels investigadors fer-nos entendre entre els nostres col·legues i poder-ho transmetre a la societat quan convé. Un altre aspecte controvertit és la delimitació cronològica que estableix el títol: les fronteres temporals han estat etern tema de debat en les humanitats, ja que contraposen l'ordre convencional —l'ordenació del temps que ens facilita la vida— amb dos tipus de vitalitat: la dels corrents literaris i la dels autors més enllà dels marges temporals fixats. En aquest marc, sempre resulta contraproduent oferir uns límits preestablerts que a l'hora de la veritat no s'acaben d'acomplir en el material seleccionat per a l'anàlisi. Piquer té dret a establir el segle xx com a camp de treball a fi de donar més força a la seva argumentació de fons, però també és cert que unes dates concretes al títol en lloc de «segle xx» haurien permès reflectir més encertadament el contingut del volum sense decebre els lectors més informats. Finalment, quant a l'aspecte formal, a banda d'un grapat de badades puntuals, cal assenyalar l'ús irregular de cometes i cursives en títols d'obres: mentre que algunes mostres de narrativa breu van entre cometes (ps. 50-51), d'altres apareixen en cursiva.

GRASSET, Eloi: *La trama mortal. Pere Gimferrer y la política de la literatura (1962-1985)*, Sevilla: Renacimiento, 2020.

MARIA DASCA

Universitat Pompeu Fabra

maria.dasca@upf.edu

En nou capítols de dimensions similars, Eloi Grasset analitza el paper que Pere Gimferrer, en la seva triple faceta de poeta, crític i agent cultural, tingué en el camp literari castellà i català. Per fer-ho traça una àmplia panoràmica de les activitats literàries i culturals que l'escriptor va a dur a terme entre 1962 i 1985, que inclouen crítiques cinematogràfiques i literàries, els primers poemaris en castellà (recollits a *Poemas*, 1963-1969) i en català (aplegats a *Mirall, espai, aparicions. Poesia 1970-1980*), els assajos dedicats a l'obra de J. V. Foix, Octavio Paz, Antoni Tàpies i Joan Miró, el *Dietari* i la novel·la *Fortuny*, entre d'altres. El principal mèrit d'aquesta monografia és la capacitat de posar en relació, a través del segui-

ment de l'etapa de formació i consolidació de Gimferrer, tots els àmbits en què va actuar, i integrar-los en un discurs que té com a eix principal el vincle entre la tradició i la modernitat.

A *La trama mortal* s'explica com, a partir dels 18 anys, Gimferrer articula un complex programa de renovació del panorama cultural peninsular a través, sobretot, de la crítica estètica. Aquest programa és analitzat des de la perspectiva de la sociologia de la literatura i, més específicament, a partir de les nocions de *camp literari* i *capital literari* de Pierre Bourdieu (p. 20) i de l'anàlisi de la relació entre l'espai literari i l'espai polític segons la perspectiva adoptada per Pascale Casanova a *La république mondiale des lettres* (ps. 21-22). Una de les idees fonamentals de l'argumentari de Grasset és la necessitat, per part de Gimferrer, de defensar una literatura que sintonitzi amb la modernitat —una modernitat que, al seu entendre, passava indissociablement per la continuïtat entre el romanticisme, el simbolisme i l'avantguarda (p. 112). Això suposa, seguint Casanova, aspirar a un «tiempo universal, legitimado por las más altas instancias críticas y efecto patente de la dominación que unas tradiciones culturales ejercen sobre otros» (p. 96).

Com es documenta detalladament al llibre, l'interès, molt prematur, per la poesia de T. S. Eliot, Ezra Pound, Saint John Perse i Vicente Aleixandre, fa que l'escriptor es desmarqui de la poesia social, dominant durant els anys seixanta, i el converteix en un personatge (i crític) excèntric que, de mica en mica, va exercint un notable ascendent en el grup d'amics de l'època (Ramon Moix, Anna M. Moix, Vicente Molina Foix, Guillermo Carnero i Leopoldo María Panero). Paral·lelament, Gimferrer estableix fèrtils intercanvis amb Vicente Aleixandre i Octavio Paz (amb qui manté correspondència epistolar a partir de 1965 i 1966) i amb els dos grans noms de l'avantguarda catalana, J. V. Foix i Joan Brossa, a qui coneix el 1963 i el 1964, respectivament, l'obra dels quals li servirà per vindicar «la condición tentativa, experimental y subversiva de toda obra de arte» (p. 64). La influència gimferreriana s'exerceix mitjançant el desplegament d'un ampli programa crític que s'articularà, primerament, en la crítica cinematogràfica i literària, i després, durant la transició, en la reflexió que inicia sobre el paper de la tradició en el procés d'institucionalització de la cultura catalana. La seva reflexió teòrica es palesa també en la construcció de la seva veu poètica.

Gimferrer s'estrena com a crític cinematogràfic a *Tarrassa Información, Film Ideal, El Ciervo i Destino*, tres publicacions des d'on, sota la influència d'André Bazin, de *Cahiers de Cinéma*, defensa un cinema de l'«ontologia de la imatge», és a dir: un cinema desvinculat de la realitat social del moment, el valor del qual recaigués en si mateix, en la bellesa immanent de les seves imatges. El model de cinema que defensarà com a crític, adoptant un to directe i taxatiu, serà el cinema nord-americà, que serà considerat «el emblema fulgurante del cine clásico» (p. 48). L'anàlisi de la tradició fílmica de Hollywood li servirà no només per posar en circulació un sistema de valors que afecten la concepció integral de l'artefacte artístic sinó també per defensar uns mecanismes d'aproximació a la realitat,

basats en l'«exhibición indirecta de la realidad interior mediante percepciones externas» (p. 56), en els quals fonamentarà tota la seva poètica.

El reconeixement de la poètica gimferreriana té dos grans epicentres: *Arde el mar* (1966) i *Els miralls* (1970). *Arde el mar*, guardonat amb el Premi Nacional de Poesia, és interpretat per Grasset com a culminació de la «reinstitutionalització de una estética» (p. 95), en la mesura que, com reconegué la crítica del moment, implica la reintegració del llegat de Lautréamont, Rimbaud, Mallarmé i Paz a la lírica espanyola (p. 111). El llibre sintonitzà, a la vegada, amb una idea que Jaime Gil de Biedma havia expressat el 1965, en augurar l'aparició d'una nova generació de poetes que qüestionaria el model hegemònic de la poesia social —aquest presentiment s'acabarà concretant amb l'aparició de *Nueve novísimos poetas españoles* el 1970, a cura de Josep M. Castellet. *Arde el mar* també es pot relacionar amb l'interès de Gimferrer per la poesia de Rubén Darío, la qual li permetia traslladar a l'actualitat l'experiència poètica modernista i, a la vegada, renovar el llenguatge de la lírica espanyola del moment des de l'excentricitat (temporal i territorial) de l'obra del nicaragüenc. La sensibilitat *camp* (teoritzada per Susan Sontag) feia possible aquesta operació de mediació entre el passat i el present.

Els miralls (1970) és el resultat d'un doble procés: d'una banda, l'esgotament de la fórmula poètica que Gimferrer havia posat en pràctica en els llibres anteriors (en els darrers dels quals havia començat a introduir elements autobiogràfics); de l'altra, l'adopció, com a llengua literària, de la llengua materna. El gir s'interpreta en el marc de l'evolució de la poètica (i del programa poètic) que Gimferrer havia iniciat una dècada abans i és conseqüent amb el posicionament i la resposta crítica que el poeta dona a la cultura en què s'inscriu. En aquest sentit cal posar-lo en relació amb l'operació de represa de la tradició que activa entre dos temps: els anys seixanta (moment en què emergeix una joventut antifranquista que connecta amb determinades formes de cultura popular com el *folk*) i els anys vuitanta (en el context d'institucionalització de la cultura catalana). En els setanta la tasca crítica de Gimferrer assumeix una funció restitutiva i se centra en la recuperació de J. V. Foix i Joan Brossa com a eixos fonamentals de la reconfiguració del camp literari català.

A través de les crítiques sobre literatura catalana que, des del 1969, publica a *Destino* Gimferrer pretén institucionalitzar un nou gust poètic que permeti establir continuïtats entre generacions (p. 182). El desconeixement que la jove generació de poetes (integrada per Narcís Comadira, Francesc Parcerisas, Ramon Pinyol i Balasch, i Feliu Formosa, formats a l'ombra de Gabriel Ferrater) tenia de la tradició literària catalana l'impel·lí, com a deute cívica, a fer difusió no només dels autors centrals de l'avantguarda sinó també de l'obra de Josep Carner, Salvador Espriu, Carles Riba, Pere Quart i Miquel Martí i Pol (p. 189). El canvi de llengua, i la funció cívica que Gimferrer, com a crític i assagista, assumeix a partir de 1970 impliquen una dimensió política que Grasset relaciona amb els assajos *Antoni Tàpies i l'esperit català* (1974) i *Les arrels de Miró* (1993) i les traduccions que fa de literatura catalana i francesa al castellà (p. 250). Molts d'aquests textos, segons

dilucida l'estudiós, traspuen una visió ahistòrica de Catalunya molt similar a la que Prat de la Riba havia teoritzat a *La nacionalitat catalana* (1906), que havia estat reactivada, en plena transició, pel pujolisme. Finalment, es comenten els textos del *Dietari* (publicats a *El Correo Catalán* entre 1979 i 1982) i la novel·la *Fortuny* (1983). En els primers es produeix una revaluació ètica del llegat cultural que implica la vindicació de la cultura com a marca d'identitat col·lectiva (ps. 263-264). En la novel·la, en canvi, es pretén ampliar els usos literaris de la llengua catalana i traçar un imaginari concret de la cultura europea a partir de la reconstrucció de la figura del pintor Marià Fortuny (p. 286).

Magníficament escrit i argumentat, l'estudi de Grasset permet d'entendre la figura de Gimferrer en el marc dels discursos culturals que agiten el camp literari castellà i català d'entre 1962 i 1985 tot establint connexions amb les múltiples facetes en què s'inscriu i es projecta la seva poètica. A més de revisar el llegat intel·lectual gimferrerian en el si de les pugnes estètiques que el feren possible, l'estudi ofereix una bona disquisició de les dinàmiques que afecten els dos camps literaris en qüestió. La interdependència de la literatura respecte del context social i polític obliga a relacionar el programa gimferrerian amb dues de les tensions que tiben les relacions de cada camp: la desterritorialització (que implica la consecució de l'autonomia literària) i la reterritorialització (que implica justament el procés contrari: la politització del camp literari). Aquestes tensions obliguen a interpretar el sentit de l'actuació gimferreriana diferentment en funció del camp (castellà o català) en què té lloc. Mentre que l'elevat grau d'institucionalització del camp literari castellà obstaculitza la penetració de la modernitat (europea i llatinoamericana), el camp literari català es debat entre la necessitat d'institucionalització (en el context de la recuperació de l'autonomia política i la vindicació d'una tradició cultural catalana) associada a la territorialització i la necessitat de trencar amb el passat pròpia del moviment desterritorialitzador.

La trama mortal ofereix un vast fris del paper central que Gimferrer tingué en aquest context posicionant-lo com un dels crítics més influents en l'etapa de la transició. En fer-ho, es fa palesa l'àmplia erudició que sedimenta la seva obra, que li permet incorporar, quan convé, valors que difereixen dels seus interessos poètics —com la defensa, en els seixanta, de la novel·la policíaca, la ciència-ficció o la literatura fantàstica i de terror (p. 65), o l'excel·lent pròleg que fa a l'antologia poètica de Guimerà (de 1974). Un dels motius pels quals el llibre es fa llegir és justament aquest: el poder de relacionar aspectes tan dispars i fer-los encaixar en el marc d'una narrativa sòlidament arxivada, rigorosa i amena.

MOLINS, Manuel: *Teatre complet* 2, València: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, 2020; «Teatre».

AIDA AYATS

Universitat Autònoma de Barcelona

aidayats@gmail.com

Per sort, a hores d'ara no és cap primícia afirmar que Manuel Molins és un dels dramaturgs més consistents, prolífics i hàbils de l'escena contemporània dels Països Catalans. Els crítics i estudiosos que percacen els veritables talents del teatre actual s'han assegurat de reivindicar-lo i certificar que fa dècades que pica pedra amb encert. Tanmateix, convé seguir insistint en la seva vàlua perquè, després de més de quaranta anys de trajectòria i l'estrena i la publicació d'una cinquantena d'obres —deixant de banda les múltiples lectures dramatitzades i les traduccions—, les peces de Molins que s'han representat a Barcelona gairebé es poden comptar amb els dits d'una mà. És per tot això que la continuïtat del projecte de reunir-ne la producció teatral i assagística en diversos volums és un pas endavant a l'hora de revertir aquesta anomalia de recepció.

Mentre que el primer volum del *Teatre complet* de Molins està compost per setze textos, el segon en recull un total de quaranta —la majoria dels quals, breus— i, en la línia de l'anterior, els agrupa en cicles, amb l'objectiu de dotar el conjunt de cert ordre temàtic, no pas cronològic. Una opció encertada: permet percebre ràpidament les constants que travessen el corpus de l'autor i «commina a no perdre de vista la congruència del tot: Molins és heterogeni, però no dispers» (SANTAMARIA 2008: 152). En aquesta nova entrega, es deixen enrere les sèries «L'altra memòria», que evoca fets concrets de la història del País Valencià i els insufla vida des d'una mirada reflexiva i actual, defugint l'historicisme raquític, i «Europa, política i art», un apartat que engloba obres que aborden, amb la visió crítica i mordaç habitual de Molins, els reptes principals que ha d'encarar l'Europa classista, insolidària i blindada que s'està construint: les migracions, la condició de la dona, la corrupció política i els abusos de poder, els estralls dels conflictes bèl·lics recents, la precarietat del model social vigent, el retrocés en les llibertats sexuals o l'anacronisme de les institucions eclesiàstiques.

Com que el primer volum conté una introducció acurada i extensa de Francesc FOGUET (2019: 11-79) que fa referència, globalment, a la dramaturgia moliniana, el segon, en conseqüència, no inclou cap anàlisi prèvia, sinó que comença directament amb l'agrupació «Trilogia d'exilis», composta per tres de les peces més complexes i simbòliques del recull: *Diònyos* (1976), *Els viatgers de l'absenta* (1983-1987) i *La màquina del doctor Wittgenstein* (1987). A través de tècniques i mecanismes diversos com la metateatralitat, el trencament de la linealitat temporal o la barreja d'espais, s'evoquen les figures dels intel·lectuals Friedrich Nietzsche, Arthur Rimbaud, Paul Verlaine i Ludwig Wittgenstein. Mitjançant escenes fragmentàries de les particulars històries d'aquests personatges exiliats de la rea-

litat —els darrers anys de Nietzsche, la relació sentimental de Rimbaud i Verlaine i el pensament de Wittgenstein—, es despullen i es posen en escac els valors preponderants de les societats i la ciència modernes i es reclama el retorn a l'origen, a l'essència, a la llibertat individual i col·lectiva i a la plena acceptació del jo plural, que es contraposa a la secularització de la idea cristiana d'ànima i cos (MOLINS 2008: 60-61). Es tracta de tres crits en contra de la «moral assassina», de la «lògica heretada»; tres cants a favor del desig primigeni i la «plenitud catòlica de l'amor» (*Teatre complet* 2, ps. 169-172).

La tetralogia «Mirades sobre Shakespeare» és un calidoscopi shakespeareà, un joc de miralls entre realitat i ficció, entre passat i present, que se serveix de l'imaginari concebut pel dramaturg anglès. Configuren aquesta construcció metaliterària reblerta d'intertextualitats *Shakespeare (la dona silenciada)* (1996), *Una altra Ofèlia* (2000-2001), *Hamlet canalla* (2008-2015) i *Criminals (L'herència de Hamlet)* (2009-2020). Les quatre creacions conjuminen les conegudes històries amb algunes de les preocupacions vigents; en especial, la violència que generen el poder —tant si té arrels democràtiques com si neix de l'autoritarisme— i el sistema penal, així com el maltractament i el desdeny de què són víctimes les dones. Tots els títols d'aquest bloc revitalitzen els famosos caràcters shakespeareans posant-los sota el focus de l'avui, fent-los coetanis de personatges característics del segle XXI —per exemple, periodistes d'investigació i activistes culturals i abolicionistes— o combinant ambdues opcions. Les tres darreres peces se centren en la personalitat de Hamlet, que MOLINS (2019: 122) relaciona directament amb «l'autoritarisme postdemocràtic», amb els màxims representants dels corrents neoliberals, populistes i xenòfobs del món occidental. *Criminals* és l'extensió de *Hamlet canalla* i reflecteix una situació que es pot vincular amb facilitat a la realitat catalana i amb la d'altres territoris oprimits i subjugats. Hamlet renuncia a l'herència i regala el tron de Dinamarca al noruec Fortimbràs. El punt de partida de Molins remet al dilema següent: el règim corrupte que Hamlet, aparentment, volia abolir, s'haurà acabat o simplement haurà canviat de rostre?

Sota l'epígraf «Llums i ombres valencianes» es concentren la trilogia *Mots i miralls* —*Ginesta* (1980), *Pantera (La consagració de la primavera)* (1979-1980) i *Feliçment jo soc una «loca»* (1980)— o obres com *Ni tan alts ni tan rics* (1985), que en un o altre grau posen sobre la taula i denuncien les falsedats que encara caracteritzen la transició «democràtica» i les incoherències i males praxis de certs col·lectius d'esquerres en els anys posteriors a la dictadura. El cicle també congrega altres textos com *Centaures* (1981), *Sabates de taló alt* (1985), *Ombres de la ciutat* (1990), *Monopatins (skaters)* (2004), *València, Hollywood, Iturbi* (2009-2010), *L'acadèmia dels prodigis* (2019), *El pont de fusta* (2019) i *El moviment* (2019). L'apartat és vast i condensa gèneres i tècniques d'escriptura diferents, des del monòleg o la reinterpretació de fets històrics rellevants fins a obres destinades al públic juvenil. Però, enmig de la varietat, es detecta ràpidament la tònica general: l'observació i la revisió crítiques de la societat valenciana i, per extensió, de la contemporaneïtat.

Centaures se serveix de la llegenda negra de la família Borja i retrata de manera descarnada els clarobscurs del poder. Per aconseguir-ho, transcendeix l'historicisme, mecanisme que es reproduïx a *L'academia dels prodigis*, una proposta —amb una atmosfera que recorda les novel·les d'Agatha Christie— que reuneix les grans figures valencianes que marquen el segle XV europeu i que es pot relacionar fàcilment amb *Quatre històries d'amor per a la reina Germana* (1973-1980), *Entre amics: Ausiàs, Joan i Vicent* (2016) o, mantenint les distàncies geogràfiques, amb *Allons enfants* (2006). Evoquen successos més propers *Ombres de la ciutat* i *El pont de fusta*; la primera, reflecteix l'exili interior que molts valencians han patit durant els anys de govern de la dreta i també la desil·lusió que ha generat una esquerra que no ha sabut imposar-se i redreçar el rumb de la comunitat, i la segona, combina les referències als aiguats de València del 1957 amb les atrocitats comeses pels nazis durant la Segona Guerra Mundial. D'altra banda, el compromís de Molins amb l'educació de la joventut i els organismes públics es fa ostensible en obres altament didàctiques i instructives com *Monopatins*, *El moviment* o *Mobil my world* (2016), que tenen com a protagonistes adolescents que tot just estan descobrint els fonaments de la democràcia.

La darrera divisió comprèn les vint-i-tres creacions curtes, moltes de les quals són fruit d'encàrrecs; deu d'elles provenen del volum *Bullirà el món* (2007), difós per l'Associació d'Actors i Directors de Catalunya. No es pot negar: l'assortiment és multiforme, però la columna vertebral dels textos —tant pel que fa a la temàtica com a l'estructura— permet identificar trets característics que reverberen en la resta de la producció de l'autor. A banda de l'acostumada crítica a la repressió moral i als convencionalismes obsolets, es toquen matèries —que tot sovint s'encavalquen— com la comunicació emocional o les limitacions del llenguatge (*L'amant del paradís*, 1992; *Adieu*, 2000; *Happy birthday to you*, 2003, o *El darrer cigarret*, 2006); el rebuig a l'altre i les injustícies socials (*Tànger*, 1998; *La bona educació*, 2002, o *El gran contemporani*, 2013); el despropòsit i el sadisme de les guerres (*Declassified*, 2003; *Troianes / Iraquianes / Africanes / Colombianes*, 2003; *Bullia el mar*, 2003, o *Les veus de la frontera*, 2016); l'estancació de la polsegosa doctrina catòlica (*Diàleg de l'amor de Déu*, 2002; *Mefistòfil Mercat*, 2002, o *Sodoma*, 2007); el canvi climàtic (*Noé*, 2007, i *Marqueu el 13*, 2007), com també fets històrics concrets —sempre amb punts de contacte amb el present— com la guerra civil (*Rumba, la rumba, la rumba, ba*, 2007, i *Un vol de coloms*, 2007).

Molins ha recorregut l'espectre teatral íntegrament i ha maldat per enriquir-lo sense deixar-se doblegar: des de les trinxeres del tardofranquisme, on es genera l'eclosió dels independents, fins a la disseminació actual, que regna a les taules de tot el territori de parla catalana. La seva escriptura, exigent, lúcida i inconformista, mereix ser tinguda en compte no només per la qualitat, amb indicis prou contrastats —a ben pocs autors vius se'ls dedica un simposi acadèmic (FOGUET & SANSANO 2008)—, sinó perquè segueix sobreposant-se a la castellanització de l'escena valenciana. Queda pendent l'edició dels dos volums de l'obra completa que completaran el projecte: si el tercer contindrà el cicle teatral «Farses

i metrofarses» i les peces confegides originàriament en castellà, el quart es dedica-rà en exclusiva a la recopilació dels assajos. Mentre es fa temps esperant-los, fora interessant preguntar-se quant deu faltar perquè els teatres públics de Catalunya es decideixin a muntar alguna d'aquestes obres.

BIBLIOGRAFIA

- FOGUET (2019): Francesc Foguet, «Molins íntegre», dins Manuel Molins, *Teatre com-plet 1*, València: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació; «Teatre», ps. 11-79.
- FOGUET & SANSANO (2008): Francesc Foguet i Biel Sansano (eds.), *Teatre, passions i (altres) insolències. Lectures sobre la dramaturgia de Manuel Molins*, València: Universitat de València; «Colección Teatro Siglo XXI. Serie Crítica» 16.
- MOLINS (2008): Manuel Molins, «El bosc fragmentat i líquid», dins Francesc Foguet i Núria Santamaria (eds.), *Dramaturgia al País de les Meravelles? I Simposi sobre el teatre infantil i juvenil*, Lleida: Punctum, GELCC, ps. 45-65.
- MOLINS (2019): «Carta (deguda) a William Shakespeare», dins *Teatre complet 1*, Va-lència: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació; «Teatre», ps. 101-131.
- SANTAMARIA (2008): Núria Santamaria, «Polivalències del dolor en el teatre de Manuel Molins», dins FOGUET & SANSANO (2008: 151-182).

EAGLESTONE, Robert: *La literatura. Per què és important*, Octavi Gil Pujol (trad.), Barcelona: Saldonar, 2020.

IGNASI MORETA

Universitat Pompeu Fabra
ignasi.moreta@upf.edu

La bibliografia sobre teoria de la literatura publicada en català és tan minsa, que cada aparició d'un nou títol ha de ser celebrada. Hi ha poca producció catalana autòctona, poques traduccions de clàssics de la teoria literària i poques traduccions de novetats internacionals en aquest àmbit. *La literatura. Per què és impor-tant*, de Robert Eaglestone (Londres, 1968), pertany a aquesta última categoria: catedràtic de literatura i pensament contemporanis a la Universitat de Londres, Eaglestone ofereix a *La literatura*, publicat en anglès el 2019 i traduït al català el 2020, un llibre àgil i divulgatiu sobre l'estudi de la literatura. El volum s'obre amb un «Prefaci a l'edició catalana» on l'autor explica els seus nexes amb Catalunya i presenta les seves tesis principals.

T. S. Eliot sostenia l'any 1920 que, per fer crítica, «no hi ha cap mètode més enllà de ser molt intel·ligent». En l'extrem contrari se situa, segons Eaglestone, tot

el conjunt de moviments crítics que, dels anys seixanta ençà, han maldat per fer de la literatura una ciència amb una metodologia estricta. Eaglestone sosté que «l'estudi de la literatura hauria de ser divertit, però no necessàriament fàcil» (p. 34). La imatge que utilitza per explicar com funciona l'estudi de la literatura és el de la conversa viva. «Aquesta metàfora implica un munt de coses: la literatura comunica; com una conversa, pot tractar qualsevol tema; el significat no emana només del contingut, sinó també de la seva forma; la seva creativitat no es troba tan sols en l'obra o al cap d'un escriptor famós, sinó també en nosaltres i entre nosaltres, els lectors. Com una conversa, existeix en el temps. I, idealment, com una conversa, és lliure» (p. 12).

La metàfora de la «conversa viva» va apareixent al llarg de tot el llibre, que Eaglestone dedica en gran mesura a divulgar els principis del New Criticism. En oberta polèmica amb l'historicisme i amb tota docència de la literatura que es fonamenti en la impartició unidireccional d'uns continguts adreçats des de la tarima del professor a uns estudiants amb un paper exclusivament receptiu, Eaglestone defensa llegir, i ensenyar a llegir, com quelcom que té a veure amb nosaltres mateixos. «Qualsevol text, inclús els més remotament llunyans, existeix en el marc del present» (p. 25) —aquí treu el cap l'«estètica de la recepció», encara que l'autor no l'esmenta explícitament. La docència de literatura ha de ser una experiència compartida d'exploració del text entre el professor i els estudiants. L'autor ho explica gràficament posant-ho en boca d'un amic acadèmic: ensenyar literatura és seure amb un grup de persones, treure el text literari que toqui i dir: «I ara què fem amb això?» (p. 42). La classe de literatura és —defensa Eaglestone— fer alguna cosa a partir de la trobada amb el text literari. I fer-ho en comunitat.

Eaglestone adverteix també dels perills que té la docència de literatura. A més de la tòpica contraposició entre lectura per plaer i lectura per constricció acadèmica (p. 102), l'autor adverteix del fet que la docència pot condicionar la lectura en un sentit restrictiu: «Si se li ha dit [a l'estudiant] que *Jane Eyre* tracta l'opressió de les dones en l'època victoriana [...], això és el que s'espera que trobi i explori. En canvi, els moments en què la novel·la qüestiona o subverteix aquesta idea, o en què explora altres aspectes del món, cauen fora del focus d'atenció, o fins i tot es tornen invisibles, perquè l'estudiant dirigeix la lectura rotundament a fer que la novel·la encaixi en la informació que ha rebut» (p. 44). Per això, la *lectura atenta* (un altre concepte que apareix al llarg de tota l'obra, inspirant-se bàsicament en els postulats del New Criticism) és un procés en què cal implicar l'estudiant. I, a diferència del que passa amb altres menes de lectura (Eaglestone posa com a exemples les formes de lectura pròpies dels advocats, els científics i els historiadors), la literària no pretén reduir l'ambigüitat, sinó «respondre a la presència simultània de diversos significats i no extreure'n un de sol» (p. 52).

La «comunitat interpretativa», és a dir, el fet que llegim formant part d'una comunitat lectora, pot condicionar la nostra lectura obstruint-la en lloc de millorar-la (p. 102). Eaglestone ho explica en termes de tensió: «Els estudis literaris es

troben just en aquest punt de tensió, ja que tracten coses profundament importants —la resposta i l'experiència personals, la bellesa, la passió, l'interès, l'alteritat, la comunitat, el plaer— que són molt difícils de precisar en un examen. La condició d'estudiant de literatura implica sobreviure a aquesta tensió, per trobar, idealment, formes en les quals és productiva: el punt en què, per exemple, la seva passió per un escriptor el porta a fer el seu millor treball, el més interessant» (p. 102). És d'aquesta manera que s'haurà aconseguit tancar el cercle: si se segueixen els seus postulats no hi haurà contraposició entre lectura «per plaer» i lectura «per obligació», ja que s'haurà explorat el text a l'aula sense que això hagi anat en detriment del gaudi estètic. I és que aquest és, en definitiva, encara que Eagleton no ho formulí exactament en aquests termes, l'objectiu del llibre: oferir un llegat a favor d'una manera d'ensenyar literatura que no mati sinó que estimuli l'experiència estètica del text.

MARTÍ-BADIA, Adrià: *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020; «Biblioteca Sanchis Guarner».

FRANCESC BERNAT I BALTRONS
Universitat de Barcelona
francesc.bernat@ub.edu

El nom de la llengua i la consciència lingüística dels valencians són temes que han fet córrer rius de tinta, sobretot per raons extralingüístiques, com tots sabem. Per això, sempre és d'agrair l'aparició d'estudis filològics solvents que fonamentin el debat amb dades irrefutables. I si, a més, aquests estudis permeten aprofundir en el coneixement de la història de la llengua catalana, llavors tenim una obra de la qual ens hem de felicitar. Aquest és el cas de *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)* d'Adrià Martí-Badia, un llibre que parteix de la tesi doctoral de l'autor, presentada a la Universitat de València, i dirigida per Antoni Ferrando, que també n'ha escrit el pròleg.

En síntesi, Martí-Badia se centra en esbrinar dos aspectes: quin era el nom que usaren els intel·lectuals valencians de la segona meitat del segle XIX per anomenar l'idioma autòcton i la relació que establien entre el seu parlar i el de la resta dels països catalanòfons. Per tal d'aconseguir-ho, l'autor ha buidat un extens corpus de textos originals de 38 autors diferents, amb la qual cosa ha pogut fer un repàs exhaustiu de les idees lingüístiques dels notables de l'època esmentada. Les conclusions a què arriba Martí-Badia són diàfanes: la majoria dels intel·lectuals valencians vuitcentistes preferien emprar el nom de *llemosí* i reconeixien la unitat de la llengua. Es constata, doncs, la bifurcació onomàstica que es va donar a la segona meitat del vuit-cents entre la *intellinguentsia* valenciana, que

s'aferrava a la vella denominació, i la catalanobalear, que l'abandonaven per recuperar el sentit unitari del terme *català*.

Com és sabut, el llemosinisme és un conjunt d'idees estretament relacionades, però autònomes, que recorre tota la història de la llengua catalana del XVI fins pràcticament el segle XX (RAFANEL·L 1991). Habitualment els investigadors solen designar com a llemosinista els partidaris d'anomenar el conjunt de la llengua catalana amb el nom de *llemosí*, els quals, com a conseqüència, també eren partidaris de la unitat de la llengua (o unitaristes, com diu l'autor), ja que amb aquest terme —inadequat, però neutral— es resol·lia la regionalització onomàstica de la llengua de l'edat moderna. Tanmateix, el llemosinisme té una altra vessant: la creença en l'origen comú del català i l'occità (d'aquí el nom *llemosí*), els quals s'haurien separat més tard. En aquest sentit, considerem també molt remarcable que l'autor hagi copsat que pràcticament tots els intel·lectuals valencians de finals del XIX (Llorente a banda) eren llemosinistes pel que fa als orígens de la llengua, encara que no ho fossin pel que fa al nom o la consciència unitària. Tot i que no era l'objectiu principal de Badia-Martí, el llibre demostra, doncs, la complexitat del llemosinisme en el sentit que un autor podia participar d'una part d'aquesta ideologia però no de l'altra. Això explica l'aparent paradoxa que Milà i Fontanals sigui el principal responsable de qüestionar el terme *llemosí* però que, en canvi, sempre creguéssim que el català s'havia separat de la llengua d'oc (BERNAT 2010).

Un altre aspecte destacable del llibre, malgrat que l'autor se centri en el País Valencià, és la perspectiva del conjunt de la llengua pel que fa a les idees lingüístiques. En aquest sentit, Martí-Badia fa una de les primeres síntesis del recorregut geogràfic de la crisi del llemosinisme onomàstic. Així, el primer a qüestionar-lo va ser F. Cambouliu, un filòleg de la Catalunya del Nord, el territori que té més clar la identitat lingüística diferenciada respecte l'occità. D'aquí, va passar al Principat, on Milà i Fontanals feu seva la crítica al vell gentilici i, a partir del seu mestratge i contactes, es difongué també a les Balears. El País Valencià, doncs, fou el darrer bastió del llemosinisme onomàstic, però també, com hem dit, de la creença en els orígens comuns amb l'occità, amb la qual cosa l'autor ens fa adonar que la bifurcació ideològica de què parlàvem anava més enllà dels noms de la llengua.

Segons Martí-Badia, l'origen de la discrepància entre la consciència dels intel·lectuals valencians i els de la resta del domini lingüístic rau principalment en la qüestió identitària lligada al nom de la llengua, però hi afegeix un altre argument que fins ara no s'havia tingut en compte: el fet que a València no hi hagué filòlegs de prestigi com Milà i Fontanals o Marià Aguiló. Ens sembla una idea plausible en què caldria aprofundir, ja que fins ara pocs s'han plantejat estudiar la difusió social de la filologia romànica. Ara bé, no compartim la idealització d'aquesta ciència que fa l'autor. Com ha demostrat molt bé CALAFORRA (1998), la romanística europea no va ser un model de coherència pel que fa a la identitat lingüística del català fins ben entrat el segle XX, per la qual cosa caldria resseguir la divulgació dels romanistes que singularitzaven la nostra llengua, més que no pas la de la disciplina en conjunt.

Centrant-nos ara en les idees sobre la unitat de la llengua, cal remarcar que Martí-Badia hagi trobat en el seu corpus només dos autors secessionistes, mentre que la immensa majoria dels intel·lectuals valencians eren unitaristes o particularistes. Aquesta darrera classificació —els partidaris de subratllar la personalitat del valencià dins el conjunt de la llengua catalana— és un altre dels punts originals del llibre, tot i que no estem segurs de la funcionalitat d'aquesta divisió. Atès que tots els unitaristes valencians van remarcar més o menys l'especificitat del valencià, els particularistes podrien ser considerats perfectament un subconjunt més que un grup a part. A més, i com destaca l'autor, els intel·lectuals particularistes reconeixien la unitat de la llengua, com els seus col·legues unitaristes. En tot cas, queda ben clar que la consciència de la unitat de la llengua era ferma entre els notables vuitcentistes valencians, més enllà de la insistència en la personalitat del valencià i independentment de la seva ideologia política.

Per acabar, ens agradaria destacar la reflexió de Martí-Badia sobre la significació del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana en la cloenda de l'etapa estudiada. Segons l'autor el congrés del 1906 té un balanç ambivalent. Per una banda, tindria la virtut de centrar científicament el debat sobre el nom, l'origen i la identitat del valencià, però, per altra banda, en no tractar específicament aquests temes els hauria tancat en fals, cosa que ha tingut després les conseqüències que tots sabem. Tot i que potser hi hauria d'haver aprofundit més, val la pena tenir en compte aquest punt de vista perquè podria obrir noves perspectives en la història del conflicte sobre la identitat del valencià al segle XX.

En definitiva, l'obra de Martí-Badia té la virtut de refermar i sistematitzar el que ja sabíem fragmentàriament i apuntar noves interpretacions sobre els orígens de determinades idees en la història de la llengua catalana. Més enllà d'algunes repeticions prescindibles, ens sembla un llibre de consulta obligada per a tots els que s'interessin per la història de la llengua catalana contemporània i, sobretot, per les ideologies lingüístiques que han afaïçonat la nostra comunitat lingüística. Aprofitant l'exemple de l'autor, ara seria desitjable que els investigadors joves apliquessin una metodologia semblant a la resta d'intel·lectuals catalanòfons per tal d'aconseguir completar el panorama de les ideologies lingüístiques del Vuit-cents.

BIBLIOGRAFIA

- BERNAT (2010): Francesc Bernat Baltrons, «Les relacions històriques entre les llengües catalana i occitana segons Manuel Milà i Fontanals», dins *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol III, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 85-95.
- CALAFORRA (1998): Guillem Calaforra, *Wilhelm Meyer-Lübke i «Das Katalanische»*. *Introducció i traducció*, Barcelona: IEC.
- RAFANELL (1991): August Rafanell, *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història de la llengua catalana*, Vic: Eumo.

MASSANELL I MESSALLES, Mar: «*No m'ha romasa sinó la honestat*». *Rere la petja d'una innovació lingüística en el pas del català antic al modern*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020.

MAR BATLLE

Institut d'Estudis Catalans
mbatlle@iec.cat

Com és sabut, i a diferència del sistema actual, el sistema llatinovulgar que heretà el català medieval emprava els verbs auxiliars *ésser* i *haver* en els temps de perfet, un tret molt característic del català antic. De fet, la incorporació lenta i progressiva de l'auxiliar *haver* en l'àmbit d'*ésser*, marcarà un dels trets més característics del català modern. Avui dia, l'ús de l'auxiliar *ésser* és residual i només és present en alguns parlars dialectals. La professora Mar Massanell, investigadora incansable de sòlida formació en el camp de la lingüística diacrònica i de la morfosintaxi verbal catalana, ha publicat un estudi molt complet en què intenta explicar en quins contextos i com s'inicia el procés de substitució de l'auxiliar *ésser* per *haver* en els temps de perfet. La seva és la darrera aportació destacada que s'ha fet en aquest àmbit.

Per fer aquest estudi, l'autora es basa en la descripció i l'anàlisi de dades obtingudes de buidatges del *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA), com no podia ser d'altra manera tractant-se d'una excel·lent investigadora. I fins i tot dedica un apartat de l'estudi a les *Correccions i lectures alternatives de citacions del CICA* (ps. 431-433), de caràcter divers i no sempre relacionades amb el tema estudiat. Això sol ja dona una idea de la mirada exhaustiva amb què s'ha fet el treball. I a diferència dels estudis precedents, gràcies al CICA el seu estudi es basa en un corpus força gran i ben representatiu dels diversos models de la llengua catalana medieval, fet que li permet extreure conclusions ben sòlides que clarifiquen certes divergències que es poden trobar en la bibliografia precedent.

L'obra consta de 4 capítols o parts principals: 1. «Introducció. Precedents i bases per a l'estudi de la selecció de l'auxiliar en català antic», 2. «L'auxiliar de perfet d'*ésser* i estar en els orígens de la llengua catalana (segle XIII)», 3. «L'auxiliar de perfet dels verbs estatius de permanència *romandre* i *restar* en català antic (segles XIII-XVI)», 4. «La introducció de l'auxiliar de perfet *haver* en les construccions esdevenimentals: contextos i cronologia (segles XIII-XVI)», i les conclusions (5. «Conclusions. Cronologia, incidència, contextos afavoridors i causes de la innovació en la selecció de l'auxiliar de les construccions estatives i esdevenimentals»). També conté un annex (6. «Annex. Dues construccions existencials del català antic: “hi havia entrats ben ·M· hòmens” i “molts dies ha passats”»). Si traiem el primer capítol, que és la introducció que tot estudi ha de portar i que ajuda a situar-se al lector més profà en la matèria, i les conclusions i l'annex, veiem que la part central de l'obra correspon, de fet, als tres tipus de construccions on primer es documenta l'ús innovador de l'auxiliar *haver*: les estatives d'existèn-

cia (locatives, atributives o existencials), les estatives de permanència (en un lloc o en un estat) i les esdevenimentals (de tipus pronominal o no pronominal).

Així, en el capítol 2 (ps. 116-117) Massanell determina que el verb *estar* es construeix des de sempre amb *haver* com a auxiliar i que les primeres vacil·lacions en la selecció de l'auxiliar *haver* amb el verb estatiu d'existència *ésser* (del segle XIII) són anteriors a les primers vacil·lacions en el verb estatiu de permanència *romandre* (primera meitat del segle XIV). Fet que sembla indicar que les construccions que assenyalen l'existència d'un estat (expressades amb *ésser*) són més inestables que les que indiquen la continuació d'un estat preexistent (expressades amb *romandre*). En el capítol següent, conclou que «com per la resta de verbs inacusatius, l'auxiliar prototípic de *romandre* i *restar* és *ésser*, i la preferència per aquest auxiliar es manté amb molta estabilitat durant tot el període medieval i fins al segle XVI, inclòs. Així ho confirma el nombre de coocurrències dels participis de *romandre* i *restar* amb *ésser*, que són 351, el 85,4 %, enfront de 60 amb *haver*, el 14,6 %» (p. 178). Dins dels casos més innovadors, trobem 27 casos que es poden deure a la inserció del participi de *romandre* o *restar* amb funció predicativa en una construcció amb el verb existencial *haver* o *haver-hi*, com en *almugàvers avia romases en terra*. I 33 exemples en què l'ús de l'auxiliar *haver* només es pot entendre com una innovació lingüística.

En el capítol 5 es descriu la selecció de l'auxiliar en els verbs esdevenimentals, tradicionalment *seguir-se* (i *seguir*) i *esdevenir* (i *esdevenir-se*). S'hi reflecteix l'exclusivitat de l'ús d'*ésser* durant el segle XIII; el seu manteniment elevat durant els segles XIV i XV (en un 86,5 % dels casos); i un lleu descens durant la primera meitat del segle XVI, però encara es manté en un 72,3 % dels casos. No és fins a la segona meitat del segle XVI quan les ocurrències amb *haver* (52,3 %) superen lleugerament les ocurrències amb *ésser* (47,7 %), especialment en les construccions amb verbs novinguts a les construccions esdevenimentals, com *passar(-se)*, *sobrevenir*, *succeir(-se)*, *(a)contènyer(-se)* i *ocórrer*, on clarament predomina *haver*. Sembla raonat creure, com l'autora suggereix, que la mateixa innovació lèxica afavoreix la innovació morfosintàctica de canvi d'auxiliar. I va començar per les construccions que duen un SN TEMA indefinit.

Felicitem l'autora per l'esforç i la feina ben feta, que ha donat com a fruit un treball en què es detalla molt bé la via d'entrada de l'auxiliar *haver* en l'àmbit d'*ésser* en els temps de perfet, recorrent a la teoria per analitzar morfosintàcticament les construccions i justificar el canvi, fet que confirma que metodològicament ha fet un treball excel·lent.

CRÒNICA

JOSEP MASSOT I MUNTANER, VUITANTA ANYS. TREBALL, SAVIESA I GENEROSITAT

CONSELL DE REDACCIÓ DE *LLENGUA & LITERATURA*

Josep Massot i Muntaner ha fet vuitanta anys. I per a *LLENGUA & LITERATURA* és motiu d'especial celebració, perquè la nostra revista no es pot explicar, començant per l'existència seva mateixa, sense el pare Massot. Ell va idear-la, tal com va explicar en la presentació de la nova comissió gestora de la secció de Llengua i Literatura de la Societat Catalana d'Estudis Històrics —l'embrió del que acabaria sent la Societat Catalana de Llengua i Literatura (SCLL)—, el dia 6 de febrer de 1985: «voldríem crear una revista, titulada provisionalment «*Llengua & Literatura*», al comitè assessor de la qual figuraran una vintena de personalitats de casa nostra i de l'estranger i que serà planejada i editada per la nostra comissió». L'any següent, el 1986, i sota la seva direcció, apareixia el primer número de *LLENGUA & LITERATURA*. Des d'aleshores, durant vint-i-quatre anys i fins al número vint-i-u, que es diu aviat, ell n'ha estat el director i l'ànima. Amb les línies mestres perfectament definides i la publicació consolidada en deixar-ne la direcció, la continuïtat de la revista ha estat molt més senzilla, especialment pel fet de continuar rebent el seu constant assessorament i orientació, amb els quals desitgem comptar durant molts números més. Per molts anys, Josep! I moltíssimes gràcies.

L'ANY BADIA I MARGARIT: LA VIGÈNCIA D'UN LLEGAT

CARLES DUARTE I MONTSERRAT
Comissari de l'Any Badia i Margarit
cduarte@iccic.edu

Sovint les commemoracions institucionals solen prestar atenció a personalitats artístiques o literàries o a figures rellevants des del punt de vista de la història col·lectiva, però massa vegades s'hi desatenen els perfils més acadèmics. Cal celebrar, doncs, que la Generalitat de Catalunya decidís d'incloure, entre les fites destacades del 2020, el centenari del naixement del professor Antoni Maria Badia i Margarit, juntament amb el del químic Enric Casassas i els cent cinquanta anys del meteoròleg Eduard Fontserè.

És cert que el Dr. Badia va ser el primer rector de la Universitat de Barcelona elegit democràticament després del franquisme, una responsabilitat amb una dimensió pública que va més enllà de la ciència. Però també ho és que no podem explicar qui era sense aturar-nos abans de res en l'autor d'una bibliografia fonamental en diversos vessants de la lingüística i la filologia (incloent-hi BADIA 1981, BADIA 1994 o el seu capdavanter estudi sociolingüístic BADIA 1969), en el docent singularment dotat per a la transmissió del saber, en el mestre de successives generacions de grans lingüistes o en l'impulsor incansable d'ambiciosos projectes de recerca, com l'*Atles Lingüístic del Domini Català*.

Home clau en el desplegament dels estudis sobre la llengua catalana a la Universitat de Barcelona, va ser, a més, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i president de la seva Secció Filològica i membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Així mateix, el Dr. Badia, que va exercir la docència a diferents universitats europees i dels Estats Units, va ser reconegut amb el doctorat honoris causa per diverses universitats: Salzburg (1972), Tolosa-Le Mirail (1978), París-Sorbona (1986), Perpinyà (1989), Knox College de Galesburg (1990), Rovira i Virgili (1994), Alacant (2002), València (2003), Illes Balears (2007) i UNED (2010), i va rebre el Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca (1996) i la Medalla al Mèrit Científic de l'Ajuntament de Barcelona (1999). Però, si ens allunyem de les distincions acadèmiques i científiques, el Dr. Badia va rebre guardons tan importants com el Premi d'Honor Lluís Carulla (1995), el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (2003) i la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (2012), que acrediten la transcendència d'Antoni M. Badia i Margarit en la nostra vida col·lectiva. Només ell, Joan Coromines, Francesc de B. Moll i Ramon Aramon i Serra han rebut, entre els nostres lingüistes més destacats, aquests dos darrers reconeixements.

Quan el mes de gener del 2020 Ester Franquesa, directora general de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, em va plantejar, per indicació de qui

aleshores era la consellera de Cultura, Maria Àngela Vilallonga, la possibilitat d'assumir la funció de comissari de l'Any Badia i Margarit, la meua resposta va ser un sí immediat, per l'estimació i l'admiració profundes que sento per qui va ser mestre meu en una etapa per a mi determinant, per la col·laboració que vam mantenir —ell com a rector, jo com a estudiant— a l'hora de promoure el coneixement i l'ús del català en una Universitat de Barcelona que apostava, deixant enrere la dictadura franquista, per una inequívoca democratització i per un reforçament del vincle amb el país, reflectit per exemple amb els doctorats honoris causa a Joan Miró o a Salvador Espriu. El Dr. Badia i jo vam elaborar conjuntament un formulari administratiu (BADIA & DUARTE 1979) precursor de l'adopció de convencions i models propis. A més, va tenir la generositat d'acceptar de formar part del Consell de Redacció de la *Revista de Llengua i Dret*, creada, amb la meua direcció inicial, l'any 1983 a l'Escola d'Administració Pública de Catalunya i que avui continua essent, sota la direcció de la professora Eva Pons, una prestigiosa publicació acadèmica reconeguda internacionalment en el seu àmbit.

El dia 30 de gener, coincidint amb els primers ressons de l'efemèride als mitjans de comunicació, es va dur a terme al Palau Marc una reunió d'impuls de la commemoració, aixoplugada pels departaments de Cultura i d'Empresa i Coneixement de la Generalitat de Catalunya i on van assistir, entre d'altres, representants, a més dels dos departaments esmentats, de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Universitat de Barcelona, de la Societat Catalana de Sociolingüística, de la Universitat Autònoma de Barcelona, de la Biblioteca de Catalunya o de la Federació Internacional de Catalanística. S'hi van començar a programar les primeres activitats, com l'acte d'inauguració, previst per al dia 19 de març a la Universitat de Barcelona i finalment cancel·lat per la declaració d'estat d'alarma arran de la pandèmia del Covid-19, que ha incidit negativament també en altres accions.

Coincidint amb l'acte d'inici de la commemoració s'havia previst inaugurar, igualment a la seua històrica de la Universitat de Barcelona, l'exposició «Badia i Margarit, 100 anys», que, davant del tancament al públic d'aquest edifici, es va difondre per mitjà de les pàgines web de la Universitat de Barcelona i de l'Any Badia i Margarit, a més de ser instal·lada presencialment durant la Setmana del Llibre en Català. Així mateix s'han fet exposicions dedicades a la personalitat i a l'obra del Dr. Badia a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, a la Biblioteca de Catalunya (Romania Amica), a la Biblioteca Central d'Igualada («Antoni M. Badia i Margarit: filòleg, gramàtic i lingüista») i a la Universitat Autònoma («El lingüista optimista»), en aquest cas difosa també per internet.

D'altra banda, l'Institut d'Estudis Catalans va organitzar el dia 25 de novembre del 2020, amb la coordinació de M. Teresa Cabré, Joan Martí i Castell, Josep Moran, Gemma Rigau i Joan Veny, el Simposi Antoni M. Badia i Margarit: rellevància acadèmica, inquietud científica i servei a la llengua, les intervencions del qual seran objecte d'una publicació. Es van programar, a més, sessions acadèmiques dedicades al Dr. Badia en diferents àmbits acadèmics. Dissortadament

aquestes iniciatives van quedar afectades per limitacions de mobilitat derivades de la pandèmia de Covid-19. Tot i així es va poder dur a terme a Perpinyà amb èxit una jornada monogràfica dedicada al Dr. Badia el 17 de desembre, organitzada per l'Association Française des Catalanistes i la Universitat de Perpinyà amb el títol «Antoni M. Badia i Margarit, un exemple de la projecció de la llengua catalana». A més, la Institució Francesc de Borja Moll va organitzar el dia 16 de desembre una taula rodona virtual sobre «Antoni M. Badia i Francesc de B. Moll en la lingüística històrica catalana», amb la participació de Joan Veny, Joan Miralles i Josep Martines i la moderació d'Isidor Marí.

D'altra banda, es van establir la Menció honorífica Badia i Margarit dels Premis de Recerca Jove 2020 de la Direcció General d'Universitats i la Menció especial a projectes que facin conèixer la seva obra dins la convocatòria de la Direcció General de Política Lingüística de subvencions a les entitats per al foment de la llengua catalana.

Afegim-hi que es va reeditar actualitzada des de la Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació la biografia que Miquel Pairoli (PAIROLÍ 2020) va escriure sobre el Dr. Badia arran del Premi que li va ser concedit per aquesta fundació, que el pare Josep Massot ha tingut cura de l'edició del volum *Antoni M. Badia i Margarit, un home al servei de la llengua* (MASSOT 2020) i que des de la Fundació Pere Coromines s'ha editat un epistolari amb la correspondència entre Joan Coromines i Antoni M. Badia i Margarit (FERRER & PUJADAS 2021), dues personalitats del tot fonamentals dins la lingüística catalana del segle XX. Finalment cal esmentar que des de la Secretaria General d'Universitats de la Generalitat de Catalunya es va editar un joc lingüístic de caràcter divulgatiu com a part de l'Any Badia i Margarit.

En el context de la commemoració, s'han publicat nombrosos articles als mitjans de comunicació sobre el Dr. Badia, s'han dut a terme conferències divulgatives i s'ha generat una sèrie de vídeos #TestimonisBadiaMargarit que s'han difós en línia i on han intervingut, entre d'altres, el president de la Generalitat de Catalunya, Quim Torra, la consellera de Cultura, Maria Àngela Vilallonga, la directora general de Política Lingüística, Ester Franquesa, el president de l'Institut d'Estudis Catalans, Joandomènec Ros, i la presidenta de la Secció Filològica, Maria Teresa Cabré.

Així mateix, s'han inaugurat un monòlit dedicat al Dr. Badia a la pollancreda que duu el seu nom a Sant Privat d'en Bas i el nou edifici de l'Institut Badia i Margarit a Igualada, que ha acollit una jornada i una exposició dedicada al Dr. Badia, que va viure a Igualada entre 2001 i 2006.

La cloenda de l'Any Badia i Margarit es va dur a terme, simultàniament d'una manera presencial i en línia, a l'Institut d'Estudis Catalans el dia 1 de febrer del 2021, sota la presidència de la consellera de Cultura, Àngels Ponsa, del rector de la Universitat de Barcelona, Joan Guàrdia, i del president de l'Institut d'Estudis Catalans, Joandomènec Ros, amb parlaments de Toni Badia i Cardús, en representació de la família, i del comissari de la commemoració. L'acte es va iniciar i

cloure amb interpretacions a càrrec del Trio Claret d'obres de Johann Sebastian Bach, el compositor predilecte del Dr. Badia i Margarit.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA (1969): Antoni M. Badia i Margarit, *La llengua dels barcelonins: resultats d'una enquesta sociològico-lingüística*, Barcelona: Edicions 62.
- BADIA (1981): *Gramàtica històrica del català*, València: Editorial Tres i Quatre.
- BADIA (1994): *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BADIA & DUARTE (1979): Antoni M. Badia i Margarit i Carles Duarte i Montserrat, *Formulari administratiu aplicat especialment a la universitat*, Barcelona: Curial.
- FERRER & PUJADAS (2021): Josep Ferrer i Joan Pujadas (cur.), *Epistolari Joan Coromines & Antoni M. Badia i Margarit*, Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- MASSOT (2020): Josep Massot i Muntaner (cur.), *Antoni M. Badia i Margarit, un home al servei de la llengua*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PAIROLÍ (2020): Miquel Pairolí, *Antoni M. Badia i Margarit. La passió i el rigor d'un investigador de la llengua catalana*, Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, 2a. ed.

«EM LLIGA LA BEUTAT DE CADA FLOR», UN LEMA PER A UNA COMMEMORACIÓ: L'ANY PALMIRA JAQUETTI

CARME ORIOL
Universitat Rovira i Virgili
carme.oriol@urv.cat

La Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ha declarat, el 2020, Any Palmira Jaquetti per tal de commemorar els 125 anys del naixement de l'escriptora, compositora, folklorista i docent, Palmira Jaquetti i Isant (Barcelona 1895 - Els Monjos 1963). Amb el lema «Em lliga la beutat de cada flor», que rememora la gran estima de Palmira Jaquetti per la poesia i també per la natura, l'any va començar amb algunes iniciatives en forma d'articles o de conferències que van servir per anunciar l'efemèride, però la inauguració oficial va tenir lloc el 2 de març a la sala Oriol Bohigas de l'Ateneu Barcelonès. L'acte, presidit per la Consellera de Cultura, Mariàngela Vilallonga, es va iniciar amb la conferència de Josep Massot i Muntaner «Palmira Jaquetti, folklorista», centrada en l'estudi d'unes cartes que Palmira Jaquetti va adreçar, durant els anys 1938 i 1939, al mecenes i impulsor de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, Rafael Patxot i Jubert, quan aquest estava exiliat a Suïssa. L'acte inaugural es va tancar amb l'espectacle «Palmira», ideat per Jordi Lara, en el qual l'actriu Elisenda Rué i el guitarrista Izan Rubio van interpretar textos i cançons de la Missió de recerca de cançons populars duta a terme a Pardines (Ripollès) per Palmira Jaquetti i Mercè Porta el 1934 (vegeu *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. 16, a cura de Josep Massot).

Malauradament, els actes previstos per als mesos següents van haver de ser cancel·lats o ajornats a causa de la crisi sanitària provocada per la Covid-19. Només la motivació i el treball incansable de la Comissió científica de l'Any Palmira Jaquetti, formada per Jaume Ayats, Joan de la Creu Godoy, Quim Manyós, Esther Navarro, Carme Oriol, Salvador Rebés, Josefina Roma i M. Àngels Subirats, amb la col·laboració de tot l'equip de la Direcció General, va permetre seguir amb la planificació de les activitats programades: l'actualització i el manteniment del web (<<https://cultura.gencat.cat/ca/temes/commemoracions/2020/anypalmirajaquetti/inici/>>), la preparació de l'exposició «Llum a l'ànima», l'arregle de documentació, i la planificació de moltes altres activitats.

A mesura que la situació sanitària ho va anar permetent, es van poder reprendre els actes públics d'homenatge i, així, l'1 d'agost, la figura de Palmira Jaquetti

va tenir presència a Areny de Noguera en l'11a Jornada cultural «Coneix la Terreta», organitzada per l'Associació Cultural de la Terreta i el Centre d'Estudis Ribagorçans. En aquesta jornada, Josefina Roma va impartir una conferència sobre Jaquetti i les missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i es va poder gaudir de l'espectacle «Palmira».

Aquest mateix format, conferència i espectacle poètico-musical, amb les variacions corresponents en funció dels interessos i les característiques de cada lloc, s'ha anat reproduint al llarg de l'Any Palmira Jaquetti. Així, per exemple, el 21 d'agost, al Museu de la Mediterrània de Torroella de Montgrí, es va poder veure l'espectacle «Palmira al Baix Ter», realitzat a partir de les memòries de les missions de recerca que Jaquetti va fer amb el seu marit, Enric d'Aoust, per diversos pobles de l'Empordà entre 1927 i 1930 (vegeu *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vols. 9, 1999; 10, 2000; i 14, 2004, a cura de Josep Massot).

El festival Dansàneu també es va fer ressò de l'Any Palmira Jaquetti i, així, el 24 d'agost, davant de l'església romànica de Sant Pere de Sorpe, es va poder veure una altra adaptació de l'espectacle esmentat, fet, en aquest cas, a partir de la memòria de la missió de recerca que Jaquetti i Maria Carbó van dur a terme l'any 1926 en pobles de les Valls d'Àneu i de les valls properes (vegeu *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. 7, 1997, a cura de Josep Massot). Complementant aquesta mirada sobre Jaquetti i la cançó popular, el dia següent, el 25 d'agost, a l'ecomuseu d'Esterri d'Àneu va tenir lloc una xerrada d'Artur Blasco seguida d'un documental sobre la posteritat a les missions de Jaquetti, és a dir, sobre el treball de recollida de cançons populars realitzat per ell mateix a descendents d'informants de Jaquetti.

Durant el mes de setembre, concretament el dia 12, Josefina Roma va pronunciar una conferència al poble de Forcat (municipi de Montanui), en un acte organitzat per l'Institut Ramon Muntaner. Josefina Roma va parlar de l'estada de Jaquetti en aquells pobles ribagorçans quan recollia cançons per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Un altra data important d'aquest any commemoratiu va ser la del 21 de setembre, pensada per retre homenatge a Jaquetti el dia de l'aniversari del seu naixement. L'acte programat va tenir lloc a la Filmoteca de Catalunya i va constar de dues parts. En la primera, Artur Blasco, en la línia de la xerrada que havia impartit a l'ecomuseu d'Esterri d'Àneu, va connectar la recerca de cançons populars, que ell mateix havia dut a terme a partir dels anys 60 del segle xx, amb la que havia realitzat Jaquetti més de trenta anys abans, i va presentar els enregistraments audiovisuals que es van poder veure a continuació. En la segona part, Susanna Barranco, acompanyada al piano per Pau Sastre, va interpretar «Palmira Jaquetti, un cant a la vida», una composició creada especialment per a l'ocasió a partir de l'autobiografia de Jaquetti inclosa en el treball de Roser Matheu «La vida i l'art de Palmira Jaquetti (1895-1963)» (*Quatre dones catalanes*, 1972).

L'Any Palmira Jaquetti també ha impulsat la publicació de monogràfics dedicats a la seva figura. Així, per exemple, el dossier de la revista *Caramella*, coor-

dinat per Salvador Rebés, conté estudis sobre les diverses facetes de la vida i l'obra de Jaquetti; i el dossier de la revista del Museu de l'Escala, realitzat per Albert Berrio, se centra en les dues estades que Jaquetti va fer en aquesta població empordanesa per recollir cançons per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Altres revistes, tant de caràcter científic com divulgatiu, com per exemple, *El Temps*, *Lo Pedrís*, *Temps de Franja*, *Revista Musical Catalana*, *Serra d'Or*, *Revista de Catalunya*, *Etnologia.cat*, *Tornaveu*, *Estudis Romànics* i *Sonograma* també han contribuït a divulgar estudis sobre Jaquetti i notícies sobre l'any commemoratiu.

Entre les activitats de l'Any Palmira Jaquetti també cal destacar la realització dels tallers musicals «Cançons tradicionals recollides per Palmira Jaquetti a l'Escala», organitzats pel Museu de l'Escala. Aquests tallers, a càrrec del músic Ramon Manent, es van programar durant els mesos d'octubre i novembre i van tenir una periodicitat setmanal.

La Jornada Palmira Jaquetti, organitzada per la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català, havia de tenir lloc el 21 d'octubre a la Universitat Rovira i Virgili, però, a causa de la pandèmia, es va haver d'ajornar i es va dur a terme els dies 23 i 24 de març de 2021. En aquesta jornada científica, set especialistes van presentar els seus estudis sobre aspectes biogràfics, històrics, literaris, musicals, folklòrics i etnogràfics derivats de la recerca sobre l'obra de Jaquetti. La Jornada va acollir, en la seva cloenda, l'espectacle «Palmira».

Una realització important de l'Any Palmira Jaquetti, sobretot per la tasca divulgadora que ha tingut, ha estat l'exposició «Llum a l'ànima», inaugurada el 28 de novembre al Museu de la Mediterrània de Torroella de Montgrí. L'exposició, amb itinerància durant tot l'any 2021, ha estat programada a Tarragona, la Seu d'Urgell, Ripoll, Vilamòs, Ponts, Manresa i Tortosa. L'exposició compta amb un llibre-catàleg que conté estudis sobre la vida i l'obra de Jaquetti, entre ells, una extensa biografia de Salvador Rebés, així com breus textos d'homenatge escrits per persones del món intel·lectual, docent i polític català.

Entre les actuacions per difondre el llegat que ens ha deixat Jaquetti, i ja dins de l'any 2021, la Generalitat de Catalunya va reeditar el poemari *L'estel dins la llar*, molt desconegut i difícil de trobar, ja que s'havia publicat el 1938, i Publicacions URV va editar el llibre *Em lliga la bentat de cada flor. Poesia escollida de Palmira Jaquetti i Isant* (2021), que conté una extensa selecció de la seva poesia publicada i inèdita.

La cloenda de l'Any Palmira Jaquetti va tenir lloc el 8 de maig de 2021 a l'Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC), en una data que recordava el dia de la mort de Jaquetti l'any 1963 en un accident de cotxe. En aquesta ocasió es va programar un espectacle poètico-musical centrat en els poemes del llibre *L'estel dins la llar* (1938), que va recitar l'actriu Montserrat Alcoverro, i en cançons harmonitzades per Jaquetti, que van interpretar alumnes de l'ESMUC.

Després de la cloenda de l'Any Palmira Jaquetti han continuat realitzant-se activitats d'homenatge. Així, el 19 de juny de 2021, l'alcaldesa del poble de Lla-

durs va anunciar la distinció de Jaquetti com a filla adoptiva de Lladurs en el marc de l'acte de presentació del llibre *Les cosines Isant. La iaia Maria Codina Isant i Palmira Jaquetti Isant* (2021) de Maria Àngels Clotet; els dies 17 a 20 d'agost es va realitzar, a Vilamòs, la Setmana Jaquetti, organitzada pels Musèus dera Val d'Aran i el Conselh Generau d'Aran; i el 23 de setembre l'Ajuntament de Manresa va aprovar per unanimitat donar el nom de Pamira Jaquetti Isant a una plaça de la ciutat.

Palmira Jaquetti va ser una dona culta i sensible, treballadora incansable i lluitadora. Enamorada de la cançó popular i amb una gran vocació per escriure, ens ha deixat cançons, textos i poemes d'una gran qualitat. El seu afany d'aprendre i la seva vocació per transmetre aquest coneixement la van acompanyar tota la vida. Va exercir la docència en diverses escoles i instituts, el darrer dels quals va ser l'institut Montserrat de Barcelona. El seu esperit sensible va anar lligat a l'estima per la natura i al recolliment espiritual, i va trobar en la Vall d'Aran, on passava moltes temporades, la seva segona llar. La tasca constant que va dur a terme en favor de la cultura catalana ens ha d'esperonar a reivindicar la seva figura, i a difondre i estudiar la seva obra. L'Any Palmira Jaquetti ha estat un bon motiu per a fer-ho.

JOAN JULIÀ-MUNÉ: L'HOME, EL LINGÜISTA I EL MESTRE (1950-2020)

JOSEFINA CARRERA-SABATÉ
Universitat de Barcelona
jcarrera@ub.edu

A les portes de la jubilació, el dia 8 de juliol del 2020, Joan Julià-Muné va traspasar a Lleida, enmig d'un període especialment fosc, confús i trist, fet que va comportar més tristor en el món de la lingüística i la fonètica catalanes.

Joan Julià-Muné va néixer a Cornellà de Terri l'11 d'octubre de l'any 1950. Inicialment es va formar en terres gironines (l'educació secundària i els estudis de magisteri) i posteriorment es llicencià en Filologia hispànica a la Universitat Autònoma de Barcelona (1974). Entre els anys 1974 i 1978 va fer una estada a Londres: a la School of Oriental and African Studies va cursar traductologia en anglès, rus, suahili i xinès mandarí; al University College de Londres es va especialitzar en lingüística i, sobretot, en fonètica anglesa, francesa i en fonètica experimental, i hi va obtenir el Diploma de lingüística (1976) i el Màster en fonètica (1978).

En aquesta estada a Londres es van despertar tres passions que l'acompanyarien al llarg de la seva vida: la història de la lingüística catalana, la fonètica aplicada i la cultura oriental. La primera d'aquestes, la història de la lingüística catalana, es deu a l'esperit aventurer i inquiet del Julià-Muné investigador. Ell mateix ho recorda en el seu llibre *Pere Barnils: l'home, el lingüista i el mestre (1882-1933)* (1999: 7-8) d'aquesta manera: «Era la primavera de 1976. Tot mirant els prestatges de la secció de fonètica de la biblioteca del *University College* de la Universitat de Londres, a dos centenars de metres escassos del Museu Britànic, vaig topar [amb] el lloc d'un llibre ben enquadrat que deia P. BARNILS-ESTUDIS FONÈTICS. En adonar-me que era en català, em va faltar temps per agafar-lo i obrir-lo immediatament. Devia haver pertangut al fonetista anglès Daniel Jones (1881-1967), segons indicava la dedicatòria de l'autor-curador català.» I afegeix: «Aquell matí recordo que vaig acabar amb tres llibres damunt de la taula. A més de l'indicat, hi tenia la versió anglesa del primer manual destinat a l'educació dels sords, d'autor espanyol —de primer em vaig pensar que es tractava d'un altre català pel cognom del lloc: BONET—, i un llibret del professor Robins [...] Aleshores eren més novedosos per a mi el català Pere Barnils (1882-1933) i l'aragonès Juan Pablo Bonet (1579-1633) que el gramàtic sànscrit Panini (s.IV a.C.).»

A partir d'aquest moment, Pere Barnils li obri les portes de la història de la lingüística catalana i l'acompanyà en els primers passos com a investigador i en el

premi Carles Rahola d'assaig, amb *Vida i obra de Pere Barnils. Memòria d'un apassionat incomprens* (1984). La tesi doctoral (1987), dirigida a la UB pel Dr. Antoni M. Badia i Margarit, i elaborada gràcies a la beca Manuel de Montoliu, va suposar un pas més enllà en el coneixement de la història de la lingüística catalana (vegeu, per exemple, *L'inici de la lingüística catalana. Bernhard Schädel, Mn. Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans. Una aproximació epistolar (1904-1925)*). I la seva fina ploma també conegué Alcover, Francesc de Borja Moll, Pompeu Fabra... Amb el Projecte Alcover, dirigit per Nicolau Dols (UIB), va continuar treballant en la història de la lingüística en la primera dècada del segle XXI. Les obres dels últims anys de Julià-Muné mostren la maduresa d'un savi que s'havia format gràcies a la lectura incansable de materials i gràcies a la comprensió i la reflexió a què s'arriba després dels anys d'estudi. En destaco *Un segle de lingüística catalana: de la Llettra de convit a la GCC (1901-2002)* (2019) i l'última aportació: «History of Catalan Linguistics» al *Manual of Catalan Linguistics* (2020).

Una altra de les passions que va captivar Julià-Muné va ser la lingüística i la fonètica aplicades. La seva formació britànica li feia concebre la fonètica com una ciència que s'oferia i es devia a la societat. Els projectes, grups de recerca i treballs sobre ensenyament de la fonètica i fonètica descriptiva, assessorament lingüístic i aprenentatge de segones llengües reflecteixen el seu compromís cap a la llengua, la cultura i la societat catalanes.

Abans d'entrar en les aportacions de Julià-Muné en el camp de la lingüística aplicada, és imprescindible parlar de la docència que va impartir a la Universitat de Lleida (UdL), tornant de Londres, a partir de l'any 1978 i fins l'any 2020, en assignatures de lingüística catalana. També va ser a la UdL on, el 1982, va fundar un laboratori de fonètica experimental (Laboratori de Fonètica Pere Barnils), que va equipar amb utilitat molt actual per l'època i va complementar amb el fons de la biblioteca Pere Barnils.

Jo vaig pertànyer a una de les moltes generacions de deixebles en què va deixar una forta empremta i una gran atracció per la fonètica. Les figures articulatòries, que col·loquialment anomenava boquetes, i que dibuixava amb una velocitat vertiginosa, eren portes d'entrada per aprehendre les articulacions dels sons; les seves acurades gravacions amb les pronunciacions dels sons de l'AFI (Alfabet fonètic internacional), acompanyades per enregistraments de la frase *La Costa Brava esperona el desig de viure*, emesa amb diferents tipus de veu (murmuriosa, xiuxiuejant, laríngia, normal, etc.,) que ell mateix pronunciava, eren uns podcasts *avant la lettre* que incentivaven el que avui anomenem aprenentatge autònom.

A les classes, l'anàlisi espectrogràfica era un dels reptes més infranquejables. Amb el sonògraf digital de KAY Elemetrics (model 7800), que només permetia gravar seqüències de menys de 2,5 segons, elaborava el que ell anomenava *sonogrames*, atès que el sonògraf era la màquina que els produïa. Aquests sonogrames, impresos gairebé artesanalment amb una agulla que cremava parts d'un paper setinat enrotllat en un cilindre, eren la base per descobrir la naturalesa acústica

dels sons del català, que, amb el temps, esdevenia més diàfana. El (professor) Julià, com es coneixia a la UdL, tenia tot un reguitzell de recursos i d'històries originals que desplegava oportunament a les classes, aspecte que avui la neurociència reconeix com un dels recursos més encertats per fixar continguts en la memòria a llarg termini. Era, en definitiva, un gran mestre. Va impartir docència en diferents universitats i va acompanyar i assessorar tant estudiants de grau com de postgrau i investigadors de tercer cicle.

En la recerca sobre l'ensenyament de la fonètica i la fonètica descriptiva, que es va anar retroalimentant amb la docència, cal destacar, entre molts d'altres, uns articles publicats en la flamant revista que ell mateix va crear des del Laboratori l'any 1984: *Folia Phonetica*. Més endavant, el projecte *Phonospain* (2001), ideat amb Imma Creus i altres col·laboradors, per acostar l'AFI als estudiants de secundària, va rebre el segon premi de materials educatius del Ministerio l'any 2002. Van seguir els capítols «Els sons», a l'*Enciclopèdia de la llengua catalana* (2001), i «Els sons del català», a la *Gramàtica del Català Contemporani* (2002). El *Diccionari de fonètica* (2003), obra de referència que conté transcripcions fonètiques en català i anglès dels termes definits, es va adaptar i incloure en la pàgina web *Els sons del català*, de la qual ell en va ser assessor. El mestratge de Julià-Muné es va veure reconegut amb el llibre *Fonètica aplicada catalana. Dels fonaments a les aplicacions de les ciències fonètiques* (2005), que va ser guardonat amb el premi Prat de la Riba de l'IEC l'any 2006, i amb la càtedra de Fonètica aplicada, que va guanyar el 2009.

L'interès de Julià-Muné en l'ortologia i l'assessorament lingüístic el va conduir a iniciar, amb la col·laboració d'Imma Creus, Rodof González i Sílvia Romero, una nova línia de recerca, de la qual van sorgir un bon nombre d'edicions i coedicions, com ara *Llengua i ràdio* (2000), *Llengua i mitjans de comunicació. Actes del Congrés de Llengua i Mitjans de Comunicació* (2000), en col·laboració, i *El llenguatge de la ràdio i de la TV* (2004), entre d'altres. Amb el seu saber fer va assessorar la Corporació Catalana de Mitjans de Comunicació en l'adaptació d'onomàstica xinesa amb motiu dels jocs olímpics a Pequín (2008) i va impartir docència en postgraus de correcció i assessorament lingüístic en diverses universitats, juntament amb Imma Creus. David Paloma, que l'havia seguit a la UAB, n'explica la capacitat que tenia d'impactar en els estudiants a propòsit de «noms impronunciables» (*El Punt Avui*, 9.7.2020). Articles com «Codis desconcertants per a l'ortoèpia catalana: transliteracions ciríl·liques (rus) vs pseudotranscripcions pinyinianes (xinès estàndard)» (2016) testimonien aquesta habilitat.

Encara en el camp de la fonètica aplicada, l'edició del llibre *L'ensenyament del català com a L2* respon a la inquietud de Julià-Muné per estructurar i difondre la recerca en l'ensenyament del català com a L2, que el va portar a coordinar durant cinc anys un postgrau en ensenyament del català com a L2, integrat en el Màster en Estudis de Lingüística Aplicada Catalana de UdL. A aquesta inquietud corresponen, per exemple, «La transferència fonotàctica en l'aprenentatge d'L2: el cas de parlants de mandarí que aprenen català» (2011) i «Catalan», en el *Manu-*

al of Language Acquisition (2014), així com les col·laboracions, sempre desinteressades i plenes de rigor científic, en l'espai web *Guies de Pronunciació del català*.

La seva estada a Londres li havia permès conèixer, amb un cert aprofundiment, la cultura xinesa; per això, entre 1994 i 2008, va organitzar diversos cursos de llengua i cultura xineses a la UdL i l'any 2013 va dirigir la nova Càtedra d'Estudis Asiàtics fins al final dels seus dies, des de la qual va promoure la difusió de la llengua i la cultura xineses a través de col·laboracions i intercanvis universitaris. D'aquesta etapa destaca la publicació, en català i anglès, *L'estandardització del català i del xinès. Processos paral·lels?* (2019), i la codirecció, amb M. Rosa Lloret (UB), de la tesi de Wang Liyun (2019), que va rebre el premi Pompeu Fabra de Gramàtica de l'IEC. En aquesta línia, i per tal de recordar el mestratge del professor, la UdL va crear el premi de recerca Joan Julià-Muné per a Treballs de Fi de Grau en l'àmbit de la Filologia Catalana.

Aquesta semblança de Joan Julià-Muné quedaria incompleta si no es referís a la qualitat humana, la saviesa enciclopèdica, la capacitat de treball i l'originalitat de Julià-Muné, i, sobretot, a la lleialtat i estima als seus mestres i amics. Entre aquests últims, cal destacar Joan Solà (a qui va apadrinar quan va ser nomenat doctor honoris causa a la UdL i en honor del qual va crear, juntament amb Imma Creus, el Premi Internacional de Recerca en Filologia Catalana Joan Solà) i Imma Creus, companya de vida, coautora, investigadora rigorosa i consellera imprescindible i incansable, el nom de la qual apareix en tots els agraïments de les obres dels últims vint anys de Joan Julià-Muné. Acabo amb una citació de Lotis Silvestre (1998), el seu alter ego poètic, que permet intuir la grandesa humanista de l'enyorat mestre, tal com va reconèixer l'any 2020 la Generalitat de Catalunya amb el Premi Pompeu Fabra, compartit amb la professora Lúcia Pons Grieria (UB).

Divers com l'Univers

Veus que retronquen per la sala,
a cada gola dels parlants
ressonen clars els consonants
i tota mena de vocals.
Al·lòfons varis a l'escala
contrasten prou amb eufonia
i ens agombolen nit i dia
ones de sons i girs tonals.

LA IMPLEMENTACIÓ DE LES GRAMÀTIQUES *ESSENCIAL* I *BÀSICA* DE L'IEC*

MARIA JOSEP CUENCA ORDINYANA

Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica; Universitat de València, Institut
Interuniversitari de Filologia Valenciana
maria.j.cuenca@uv.es

L'Institut d'Estudis Catalans va fer un pas endavant molt important quant a l'actualització de la normativa amb la publicació de la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC) i de l'*Ortografia catalana* (OIEC) el 2016. Abans de la publicació d'aquestes dues obres, es va posar en marxa el projecte de la Gramàtica essencial de la llengua catalana (2015-2020), que tenia com a objectiu fer accessible a un públic ampli la descripció i la normativa gramaticals de l'IEC. Aquest projecte s'ha materialitzat en dues obres: una gramàtica en línia, la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (GEIEC, <<https://geiec.iec.cat>>),¹ i una gramàtica en paper, la *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana* (GBU).² La GEIEC, aprovada al setembre de 2018 i oberta al públic al gener de 2019, és una versió reduïda de la GIEC, adaptada per a la consulta en línia. La GBU, publicada el setembre de 2019, és una versió reduïda de la GEIEC orientada a la resolució ràpida de dubtes normatius i d'ús per a aquells que busquen un format més tradicional en paper. Es tracta, doncs, d'obres complementàries que s'ajusten a perfils d'usuari diferents. A aquestes dues obres cal afegir-hi dues aportacions més: el projecte dels fitxers de so, que es van incorporar a la GBU en versió simplificada i a la GEIEC en versió completa (actualització de juliol de 2020), i el *Glossari de termes gramaticals* (<<https://cit.iec.cat/GTG>>), obra en línia, oberta al públic al juliol de 2020, que amplia la informació del glossari de la GEIEC i es concep no com a element auxiliar de la consulta gramatical, sinó com a obra lexicogràfica autònoma.

En aquesta nota, esbossarem els principals aspectes de la implementació i la recepció de les dues gramàtiques esmentades.

* Vull agrair a Cristina Guirado el seu ajut en l'obtenció de dades per a aquesta nota. Les dades s'han obtingut utilitzant Google Analytics.

1. Per a informació general sobre la GEIEC, vegeu-ne la presentació de l'obra (<https://geiec.iec.cat/docs/presentacio_GEIECact2.rev.pdf>), CUENCA (2020) i les informacions contingudes en <<https://www.iec.cat/recerca/projecte1.asp?codi=PRS2015-S4-CUENCA>>.

2. Per a informació general sobre la GBU, vegeu-ne la presentació de l'obra i les informacions contingudes en <<https://www.iec.cat/recerca/projecte1.asp?codi=PRS2017-S04-CUENCA>>.

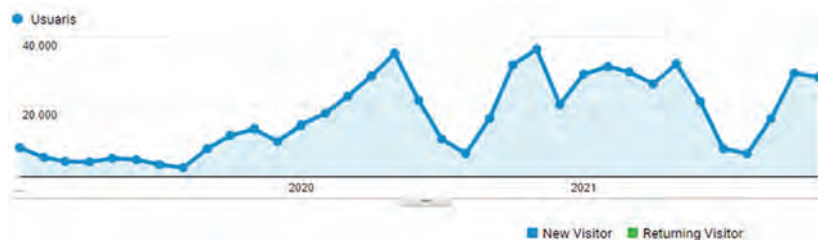
La presentació oficial de la GEIEC va generar notícies que en destacaven la novetat i les diferències amb la GIEC. La novetat més clara és que es tracta d'una gramàtica concebuda per a ser consultada en línia, a diferència dels productes tradicionals en paper o de les obres en paper que han estat digitalitzades. La reelaboració de la informació de la GIEC ha implicat, entre altres adaptacions, la introducció de quadres resum, la creació d'un glossari en línia, la reducció i la simplificació d'estructura i contingut, i la reducció de les marques normatives (tres marques: preferible, s'evita, no acceptable). D'aquesta manera, descripció i prescripció queden més visiblement separades i la norma es presenta de manera més directa. Malgrat que l'obra és una síntesi de la GIEC i en segueix contingut i literalitat molt de prop, la simplificació de la redacció i de les valoracions normatives fou el que més va cridar l'atenció dels primers comentaristes, que, en general, opinaven que s'havia tornat a una visió més tradicional de la normativa, més propera a Fabra, tret que alguns criticaven (per exemple, Albert Pla Nualart des del diari *Ara*, <https://www.ara.cat/cultura/simplificacio-que-replega-norma-fabiana_129_3035793.html>) i altres lloaven (per exemple, Jordi Badia des de *Vilaweb*, <<https://www.vilaweb.cat/noticies/dotze-punts-conflictius-catala-gramatica-essencial>>):

Amb la GEIEC, certament, és més fàcil d'esbrinar quines solucions recomana l'acadèmia. Això, sens dubte, serà molt valuós per als usuaris de la llengua, professionals i no professionals, que potser amb la gramàtica del 2016 s'hi perdien o no podien treure l'aigua clara de molts aspectes.

La GEIEC es concep com una gramàtica en línia i, per tant, la seua implementació i recepció està directament condicionada per aquest fet diferencial, innovador en el panorama actual de les gramàtiques de referència. En aquest sentit, cal destacar que, a més de la presentació escrita de la gramàtica, consultable en format PDF (<https://geiec.iec.cat/docs/presentacio_GEIECact2.rev.pdf>), hi ha un vídeo tutorial de YouTube que descriu les característiques de l'obra (<<https://www.youtube.com/watch?v=u9TMj83cf9U>>, durada: 6:43 minuts). A novembre de 2021, havia rebut 1.798 visualitzacions.

Quant a la consulta de la GEIEC, entre gener de 2019 (data d'obertura de la plataforma al públic general) i novembre de 2021 s'ha comptabilitzat un total de 531.252 usuaris de la GEIEC, més de la meitat dels quals (283.887) corresponen al període que va de novembre de 2020 a novembre de 2021 (12 darrers mesos). Per tant, veiem un increment significatiu de la consulta.

Com mostra la figura 1, l'evolució d'aquests usuaris durant el període analitzat indica un augment progressiu a partir del setembre de 2019, coincidint amb l'inici d'un nou curs escolar, amb davallades puntuals en els mesos en què no hi ha classes (per exemple, hi ha una davallada de maig a agost de 2020 amb un repunt posterior fins a novembre, en què s'estabilitza, efecte que s'observa també, però amb menor mesura, el 2021).

Figura 1. Gràfica d'evolució del nombre d'usuaris de la GEIEC (gener de 2019 - novembre de 2021)

Quant a nombre de sessions, hem passat d'unes 10.000 mensuals de gener a setembre de 2020 a vora 40.000 de gener a maig del 2021.

Figura 2. Gràfica d'evolució de sessions en la GEIEC (gener de 2019 - novembre de 2021)

La procedència dels usuaris (figura 3) és fonamentalment catalana i la major part està localitzada a la ciutat de Barcelona (32 %). Cal tenir en compte, però, que hi ha un 25,5 % d'usuaris dels quals es desconeix la procedència.

La GEIEC també rep consultes d'usuaris d'altres països, com ara: els Estats Units (7.077 usuaris), Andorra (3.339 usuaris), França (1.930 usuaris), el Regne Unit (1.442 usuaris), Alemanya (1.156 usuaris), Itàlia (911 usuaris) o Brasil (508 usuaris).

Els usuaris accedeixen a la informació de la GEIEC principalment a través de l'ordinador (60,70 %), però també a través de mòbils (36,42 %) i, en menor mesura, de tauletes (2,89 %). Entre les pàgines que es consulten, cal destacar xifres elevades de cerca en quadre i en glossari, utilitats que són una innovació d'aquesta gramàtica digital.

La GEIEC ha esdevingut font de referència en mitjans en línia com *Vilaweb*, que publica periòdicament articles sobre qüestions de normativa i remet a la GEIEC com a font. Per exemple, s'hi remet en una revisió de 12 punts normatius conflictius, el 2 de febrer del 2019, (<<https://www.vilaweb.cat/noticies/dotze>

	531.275 % del total: 100,00% (531.275)
1. Barcelona	178.111 (32,00%)
2. (not set)	142.374 (25,58%)
3. Valencia	29.479 (5,30%)
4. Madrid	17.191 (3,09%)
5. Palma	14.165 (2,55%)
6. L'Hospitalet de Llobregat	12.144 (2,18%)
7. Girona	10.124 (1,82%)
8. Badalona	10.118 (1,82%)
9. Terrassa	8.905 (1,60%)
10. Sabadell	8.637 (1,55%)

Figura 3. Mostra dels 10 primers registres (d'un total de 2.949) de la distribució dels usuaris de la GEIEC per ciutat de procedència (gener de 2019 - novembre de 2021)

	531.275 % del total: 100,00% (531.275)
☐ 1. desktop	322.161 (60,70%)
☐ 2. mobile	193.295 (36,42%)
☐ 3. tablet	15.320 (2,89%)

Figura 4. Dispositiu utilitzat en la consulta de la GEIEC (gener de 2019 - novembre de 2021)

punts-conflictius-catala-gramatica-essencial/>) o una reflexió sobre els imperatius, l'11 de juny de 2021 (<<https://www.vilaweb.cat/noticies/com-fem-imperatiu/>>). També la trobem citada en Softcatalà, que incorpora un enllaç a la GEIEC en la seua eina per a saber com es diu l'hora en català (<<https://www.softcatala.org/hora-en-catala/>>).

El format sembla que també determina el tipus de difusió. Així, la GEIEC no ha rebut ressenyes, mentre que la GBU, publicada més tard, n'ha rebut diverses. Certament, resulta més difícil fer una ressenya acurada d'una obra en línia.

La GBU té una bona valoració general, tant en la ressenya de RUAIX (2020), com demostra el títol «Una bona gramàtica», com en la d'OBIS (2020), en què se'n destaca el caràcter didàctic i la simplificació de cara a l'àmbit de l'ensenyament. BONET (2021) en destaca l'organització i la presentació de la informació (l'ús d'icones en les remarques, per exemple). Les ressenyes indiquen alguns problemes o millores possibles, entre les quals podem esmentar l'aplicació i la interpretació de les marques normatives (OBIS 2020, BONET 2021).

La difusió de la GBU també es fa per mitjans digitals, però menys que en el cas de la GEIEC. Per exemple, amb data 19 de març de 2021, Optimot va incloure, en el seu blog, una síntesi d'algunes remarques normatives de fonètica procedents de la GBU («Atenció a la pronunciació», <<https://optimot.blog.gencat.cat/2021/03/19/atencio-a-la-pronunciacio/>>).

Les dues gramàtiques comencen a tenir presència en treballs especialitzats. Apareixen citades com a treballs en preparació en BRUMME (2020), i la GEIEC se cita juntament amb la GIEC en treballs com el de LOUREDO (2020), en gallec, BALLESTERO (2021), des d'una perspectiva contrastiva català, castellà, francès, i ROYO (2021). Pel format en línia, la GEIEC serveix de base per a treballs de fi de grau, com TURÓN (2020).

En conclusió, la recepció de les obres és bona i va afermant-se amb el temps.

BIBLIOGRAFIA

- BALLESTERO (2021): Carmen Ballesteros de Celis, «El modo de la temporal en español, catalán y francés. Un estudio contrastivo», *Studia linguistica romanica*, 2021.6, ps. 79-99. En línia a: <<https://studialinguisticaromanica.org/index.php/slr/article/view/53>>
- BONET (2021): Sebastià Bonet, «Ressenya», *Estudis Romànics*, 43, ps. 502-507.
- BRUMME (2020): Jenny Brumme, «Normative Grammars», dins Franz Lebsanft i Felix Tacke (eds.), *Manual of Standardization in the Romance Languages*, Berlín, Boston: De Gruyter, ps. 497-518.
- CUENCA (2020): Maria Josep Cuenca, «La Gramàtica essencial de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans: característiques i aportacions», *Llengua & literatura*, 30, ps. 51-84. En línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000286/00000046.pdf>>

- GBU = *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2019.
- GEIEC = *Gramàtica essencial de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018. En línia a: <<https://geiec.iec.cat>>
- GIEC = *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016.
- GTG = *Glossari de termes gramaticals*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2020. En línia a: <<https://cit.iec.cat/GTG>>
- LOUREDO (2020): Eduardo Louredo Rodríguez, «As formas de tratamento nunha fala galega», *Revista Galega de Filoloxía*, 21, ps. 75-90. En línia a: <<https://doi.org/10.17979/rgf.2020.21.0.7342>>
- OIEC = Ortografia catalana, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016.
- OBIS (2020): Aina Obis Monné, «Institut d'Estudis Catalans (2019). Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans», *Reseracle* 1(1), ps. 120-121. En línia a: <<https://doi.org/10.31009/reseracle.2020.i1.13>> [Consulta: 17.6.21]
- ROYO (2021): Carles Royo, «Experimentador acusatiu i experimentador datiu: un contrast entre oracions alternants», *Estudis Romànics*, 43, ps. 35-58.
- RUAIX (2020): Josep Ruaix i Vinyet, «Una bona gramàtica», *Llengua Nacional*, 111, ps. 26-31. En línia: <<https://raco.cat/index.php/LlenguaNacional/article/view/387012>> [Consulta: 17.6.21]
- TURÓN (2020): Sílvia Turón Nos, *El tortosí en la llengua escrita: normativa i realitat*. En línia: <<http://hdl.handle.net/10230/46661>> [Consulta: 17.11.21]

EL CORPUS DOCUMENTALE LATINUM HISPANIARUM (CODOLHISP), UNA PLATAFORMA DIGITAL D'ACCÉS CONJUNT PER A L'ESTUDI DEL LLATÍ MEDIEVAL HISPÀNIC*

CARLOS PRIETO ESPINOSA
Universidade de Lisboa
cprieto@edu.ulisboa.pt

Els dies 11 i 12 de juliol del 2019 es va celebrar a Barcelona, a la Institució Milà i Fontanals de Recerca en Humanitats del CSIC, el simposi «La lexicografia llatina medieval i els corpus documentals. Memorial Joan Bastardas». El motiu principal que impulsà aquest encontre, dedicat a la memòria de Joan Bastardas i Parera (1919-2009), catedràtic de Filologia Llatina de la Universitat de Barcelona i director del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (GMLC) fins a la seva mort, fou la presentació del *Corpus Documentale Latinum Hispaniarum* (CODOL-Hisp), una plataforma digital d'accés conjunt a les quatre bases de dades lèxiques elaborades pels equips de recerca que estudien el llatí medieval hispànic i un dels exemples més recents de la revolució que el món digital ha suposat en la manera de fer lexicografia. De fet, la història que hi ha al rerefons d'aquest projecte compta ja més de dues dècades i està estretament lligada a aquesta revolució.

Les bases de dades lèxiques per a l'estudi del llatí medieval hispànic

En efecte, ja als anys noranta començà a resultar evident que les aleshores dites «noves tecnologies» podrien renovar el mètode de treball dels investigadors enregats en la confecció de diccionaris. En l'àmbit de la lexicografia llatina medieval hispànica, un dels primers a reflexionar sobre la necessitat d'incorporar les eines digitals fou, precisament, el professor Bastardas, que escrivia aquestes paraules a la *Nota introductòria* de l'onzè fascicle del GMLC, publicat al 2001:

* Aquest treball s'ha elaborat amb el suport d'un contracte postdoctoral al Centro de Estudos Clássicos da Universidade de Lisboa vinculat al projecte del *Corpus Documentale Latinum Portucalense* (FLUL-2-CEClássicos-CODOLPOR-UIDP-2020). S'inscriu, igualment, en el projecte «Ampliación y desarrollo de la base de datos *Corpus Documentale Latinum Cataloniae* (CODOLCAT) (3)» (PID2020-115276GB-C21).

El procés normal d'elaboració del *Glossarium* va patir un cert alentiment [...] a l'any 1985. Ultra les causes pressupostàries d'aquest fet, cal fer esment especial en les causes derivades de l'esplet de publicacions de documents [...] que es va produir a partir d'aquest any, cosa que provocà greus problemes a l'hora d'abastar-los i incorporar-los als fitxers preexistents. Amb el temps, hom se n'adonà de la impossibilitat de seguir en aquesta línia i encetà una orientació mixta: d'una banda, continuar amb la publicació prenent com a base els fitxers existents, i, d'altra banda, crear una base informàtica amb tots els documents de publicació recent, cosa que permetria completar [...] les mancances que es poguessin palesar [...] en els fitxers.

Atès que la publicació de documents adquirí un ritme que el mètode de treball tradicional del *Glossarium* no podia seguir, es prengué la decisió de treballar en una plataforma que contindria, digitalitzats, els textos. Aquesta eina no havia de substituir les fitxes clàssiques emprades per a la redacció del diccionari, que mai no han deixat de ser la base sobre la qual es basteix cada fascicle, però sí que n'arrodoniria la informació.

Els avantatges de les eines digitals també van ser percebuts pels lexicògrafs que analitzaven els diplomes escrits al regne de Galícia entre els segles v i xv; al 2004, després d'una dècada de feina, publicaren la primera base de dades lèxica del llatí medieval de la península Ibèrica, el *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae* (CODOLGA). Advertida la seva eficàcia, al GMLC es començà a preparar una plataforma de característiques similars. Finalment, al 2012 va veure la llum el *Corpus Documentale Latinum Cataloniae* (CODOLCAT), que ofereix resultats a partir dels diplomes redactats a la Catalunya dels segles ix-xii.

Durant els darrers anys s'han publicat versions cada cop més completes del CODOLGA i del CODOLCAT i dos equips més han elaborat bases del llatí medieval dels seus territoris: des de la Universitat d'Alacant s'ha preparat el *Corpus Documentale Latinum Valencie* (CODOLVA), amb la documentació produïda al regne de València entre el 1240 i el 1400, i l'equip del *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Castellae et Legionis* ha confeccionat el *Corpus Documentale Latinum Legionis* (CODOL-LEG), publicat al 2019, amb els textos elaborats en territori lleonès i castellà entre el segle viii i el 1230.

El Corpus Documentale Latinum Hispaniarum

En els darrers temps, l'actualització o la confecció de les plataformes ha estat dirigida, en bona part, per la voluntat d'edificar un projecte encara major. Els responsables de les quatre bases havien manifestat l'interès que tindria que els projectes individuals convergissin en una única plataforma; després de moltes reflexions sobre com s'havia de materialitzar una idea tan ambiciosa, publicaren, al 2019, el *Corpus Documentale Latinum Hispaniarum*, un projecte reconegut com a «Xarxa

d'Excel·lència» (FFI2016-81889-REDT) i finançat pel Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat del Govern d'Espanya. El CODOLHisp és una plataforma de plataformes que ofereix resultats uniformes sobre materials lexicogràfics editats de maneres molt diferents i amb eines informàtiques diverses.

La col·laboració entre els integrants dels grups permeté que les dificultats tècniques i conceptuals d'un projecte d'aquestes dimensions no fossin obstacle perquè estigués enllestit en la data prevista, l'estiu del 2019. Va ser aleshores, com hem dit abans, quan, al simposi que tingué lloc a la Institució Milà i Fontanals, se'n va fer la presentació. Aquesta trobada s'inaugurà a la tarda de l'11 de juliol amb unes paraules de la Dra. Teresa Cabré —actual presidenta de l'IEC i presidenta, aleshores, de la Secció Filològica— de record envers el Dr. Bastardas, vicepresident de la institució entre el 1983 i el 1986 i director de les Oficines Lexicogràfiques entre el 1990 i el 1992.

Tot seguit, van prendre la paraula representants dels equips del CODOLHisp. La primera de les intervencions anà a càrrec dels Drs. Pere J. Quetglas, director del GMLC i investigador principal del CODOLHisp, i Ana Gómez Rabal, científica titular del CSIC i membre del GMLC. Tot insistint que la filosofia del projecte havia tingut com a punt de partida el respecte envers les bases originals, Quetglas repassà les raons que havien dut els grups de llatí medieval hispànic a unir esforços, mentre que Gómez Rabal mostrà el funcionament de la plataforma i en detallà els aspectes més rellevants.

Arribà, a continuació, el torn del Dr. José Manuel Díaz de Bustamante (USC), director en aquell moment del CODOLGA, que explicà la participació del grup en el projecte; de la Dra. Mercè Puig Rodríguez-Escalona (UB), membre del GMLC, que també especificà el paper del CODOLCAT; dels Drs. Estrella Pérez Rodríguez (UVA) i Maurilio Pérez González (UNILEÓN), els quals, a més, mostraren el CODOL-LEG; i del Dr. Juan Antonio Barrio i la Sra. Alejandra Angelino (UA), que se centraren en el CODOLVA.

Perspectives de futur

El llatí medieval és l'objecte de treball d'equips lexicogràfics de tot Europa, de manera que era necessari donar-los a conèixer el CODOLHisp i convidar-los a integrar-se en la plataforma o a plantejar la creació d'una de nova que els abasti tots. Per això, perquè molts dels projectes internacionals anàlegs que s'estan duent a terme comparteixen una natura semblant, les sessions del dia 12 van donar veu a membres d'aquests equips.

Un exemple clar d'aquesta semblança d'objectius és, segurament, el *Corpus Documentale Latinum Portucalense* (CODOLPOR), els responsables del qual, els Drs. Paulo Alberto i Rodrigo Furtado (Universidade de Lisboa), exposaren l'estat de la digitalització de les fonts del regne de Portugal. Al seu torn, el Dr. Michał Rzepiela (IJP-PAN) parlà del diccionari del llatí medieval de Polònia i

dels corpus electrònics en què treballa l'equip que lidera; en tercer lloc, el Dr. Vasile Rus, de la Universitatea Babeş-Bolyai, raonà sobre l'estat de publicació i la desitjable digitalització dels textos llatins romanesos. La Dra. Adelheid Wellhausen (Bayerische Akademie der Wissenschaften) donà notícia de l'estat de confecció del diccionari que dirigeix, el *Mittelateinisches Wörterbuch*, mentre que la Dra. Guadalupe Lopetegi (UPV) es preguntà si «serà alguna vez posible un CODOLVASC». Finalment, els Drs. Bruno Bon i Renaud Alexandre (IRHT), del *Novum Glossarium Mediae Latinitatis*, presentaren VELUM, una futura plataforma amb què aspiren a construir un gran corpus de textos llatins medievals orientat a la tasca lexicogràfica.

Menada pel record de Joan Bastardas, aquesta trobada demostrà com de profitós és que els lexicògrafs del llatí medieval s'uneixin per actualitzar i dur endavant la seva disciplina. Tan sols queda esperar que aquesta sigui la primera de moltes passes i que projectes com el CODOLHisp ajudin a assolir noves fites internacionals.

BIBLIOGRAFIA

- CODOLCAT (2020): Pere J. Quetglas (dir.), Ana Gómez Rabal (coord.), *Corpus Documentale Latinum Cataloniae*, v. 9, Barcelona: CSIC, UB. En línia a: <<http://gmlc.imf.csic.es/codolcat>> [Consulta: 28.6.21]
- CODOLGA (2020): José M. Díaz de Bustamante (dir.), *Corpus Documentale Latinum Gallaciae*, v. 17, Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. En línia a: <<http://corpus.cirp.es/codolga>> [Consulta: 28.6.21]
- CODOLHisp (2019-): Pere J. Quetglas (dir.), *Corpus Documentale Latinum Hispaniarum*, Barcelona: CSIC. En línia a: <<http://codolhisp.imf.csic.es/codolhisp>> [Consulta: 28.6.21]
- CODOL-LEG (2019): Estrella Pérez Rodríguez (dir.), *Corpus Documentale Latinum Legionis*, v. 1, Valladolid: Universidad de Valladolid. En línia a: <<http://www.codolleg.es>> [Consulta: 28.6.21]
- CODOLPOR (2015-): Paulo Farmhouse Alberto (dir.), *Corpus Documentale Latinum Portucalense*, Lisboa: Centro de Estudos Clássicos da Universidade de Lisboa. En línia a: <<http://codolpor.ul.pt>> [Consulta: 28.6.21]
- CODOLVA (2019): Juan Francisco Mesa Sanz (dir.), *Corpus Documentale Latinum Valencie*, v. 1, Alacant: Universitat d'Alacant. En línia a: <<http://codolva.ivitrua.es>> [Consulta: 28.6.21]
- GMLC (1960-1985): Marià Bassols i Joan Bastardas (dirs.), *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae. Mots llatins i romànics documentats en fonts catalanes de l'any 800 al 1100*, vol. I (A-D), Barcelona: CSIC, UB; Joan Bastardas (dir.) (2001 i 2006), *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae. Mots llatins i romànics documentats en fonts catalanes de l'any 800 al 1100*, fasc. 11 (F) i 12 (G), Barcelona: CSIC. En línia a: <<http://gmlc.imf.csic.es/glossarium>> [Consulta: 28.6.21]

III JORNADA SOBRE LA DIVULGACIÓ DE LA NORMATIVA ALS MITJANS DE COMUNICACIÓ

LAIA ESCOLÀ SALLÁN
Universitat Autònoma de Barcelona
laia.escolas@e-campus.uab.cat

La III Jornada sobre la Divulgació de la Normativa als Mitjans de Comunicació va tenir lloc el divendres 18 de juny del 2021. En un principi, estava prevista per al 20 de desembre de 2020, però, a causa de la pandèmia de la Covid-19, es va posposar i es va fer en format telemàtic. Es tracta d'una iniciativa del Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, finançat per l'AGAUR de la Generalitat de Catalunya, i del projecte de recerca sobre l'extensió social de la normativa lingüística durant el segle xx. Ha estat coorganitzada per la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

Els àmbits d'investigació del projecte són columnes de premsa i programes de ràdio i televisió que els mitjans de comunicació han dedicat i dediquen a la difusió de coneixements lingüístics al llarg del segle xx i començaments del XXI en els territoris de parla catalana. Aquesta jornada és la trobada final del projecte de recerca que el Ministerio de Economía, Industria y Competitividad va atorgar el 2016 al grup esmentat. Comptant les jornades anteriors, s'han fet vint-i-cinc estudis monogràfics sobre l'objecte d'interès, per la qual cosa es pot afirmar que es tracta d'una línia de recerca consolidada.

Des del principi de la normativització del català, la nostra llengua va trobar en els mitjans de comunicació un dels grans pilars per a la divulgació de la norma. En alguns no tan sols s'usava el català, la qual cosa donava a la població un model de llengua formal o estàndard, sinó que també s'hi compartien reflexions sobre la llengua. La dictadura franquista va suposar un daltabaix també en aquest àmbit, però, després de la reforma democràtica, els mitjans de comunicació van tornar a ser el canal base a través del qual es va reimplantar la idea que el català era una llengua vàlida en tots els contextos i se'n va fomentar l'ús correcte. Atesa aquesta llarga tradició de divulgació de la llengua i la normativa en diaris, revistes i, més tard, ràdio i televisió, la jornada va destacar i analitzar la feina de diverses publicacions, autors, activistes i programes de l'època contemporània, els quals han contribuït a la divulgació de la normativa en els diversos territoris de parla catalana.

La Jornada es va inaugurar amb la presentació de M. Teresa Cabré, llavors presidenta de la Secció Filològica de l'IEC, que va destacar el vincle constant

entre la divulgació de la normativa i els mitjans de comunicació i la rellevància d'aquestes jornades tant per a investigadors com per a divulgadors. Daniel Cassals, membre del comitè organitzador de la jornada i president de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, també va emfatitzar aquest vincle i va subratllar que la divulgació de la normativa en els mitjans de comunicació ha existit independentment de la situació política del moment: en les èpoques de restriccions, com a suplència de l'ensenyament del català i, en les de bonança, com a complement del sistema educatiu.

Seguidament, es va cedir la paraula al conferenciant inaugural, Joan Martí i Castell (Universitat Rovira i Virgili, Institut d'Estudis Catalans, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona). A la conferència «Pompeu Fabra, entre la ciència i la política» va exposar la vessant més social de Fabra, que va involucrar-se en activitats, compromisos i càrrecs polítics que encaixaven dins la seva ideologia, la qual es fonamentava en la llengua i el nacionalisme identitari. Joan Martí i Castell finalment va remarcar que Fabra és viu perquè és vigent: les seves idees referents a la llengua i a la pàtria es poden aplicar perfectament a les peripècies d'avui dia.

A continuació van intervenir dotze ponents, cadascun dels quals va exposar un estudi monogràfic sobre la transmissió de coneixements lingüístics en els mitjans de comunicació. El primer grup de participants estava compost per membres de l'equip del projecte i del grup de recerca, i van exposar els resultats de les seves investigacions; el segon, per autors d'espais de llengua catalana als espais de comunicació; i el tercer, per una selecció d'experts externs al projecte que havien estudiat aquests tipus d'espais de divulgació lingüística.

Josep Daniel Climent (IES Cid, Universitat Oberta de Catalunya) va titular la seva ponència «L'ensenyament del valencià en la premsa durant la Segona República (1931-1936)». Va subratllar diverses iniciatives per a difondre la normativa valenciana a través dels mitjans de comunicació, com ara l'espai «Notes gramaticals» de Carles Salvador al setmanari *El Camí*, el «Curs d'Ortografia valenciana per correspondència», articles de divulgació de Joan Giner i Marco, i els cursos de llengua en el setmanari *El Tio Cuc* d'Enric Valor.

Mar Massanell i Messalles (Universitat Autònoma de Barcelona) va pronunciar la ponència «L'espai "Secció filològica" (1956-1960), de Mateu Piguillem, a *Jovenívola*», durant la qual va presentar la figura de Mateu Piguillem i Casadejust, la primera persona que va reprendre la tasca correctiva als mitjans de comunicació a través de la revista *Jovenívola*, el butlletí interior de l'Orfeó Català. Massanell va recuperar aquest episodi de la història contemporània de la llengua catalana i el va interpretar d'acord amb el context de l'època.

Emili Casanova (Universitat de València, Acadèmia Valenciana de la Llengua), en la ponència «L'ensenyament del valencià a través de les revistes locals i els BIM (1970-1985)», va fer un compendi dels diaris, revistes i altres publicacions relacionades amb la difusió de la normativa durant la transició. Considera que l'elaboració d'aquest inventari era necessària per a facilitar la tasca a futurs investigadors. Per a fer-lo, va consultar professors, bibliotecaris i experts, de ma-

nera que el resultat és molt complet. Va recollir més de cent vint publicacions i espais, alguns dels quals no havien estat registrats fins ara.

Rosa Calafat (Universitat de les Illes Balears) va presentar «Ideologies i tries lingüístiques a la Mallorca del segle xx (1970-1990) a través dels articles de premsa dels lingüistes Gabriel Bibiloni i Joan Melià». Aquesta ponència es va centrar a analitzar el paper que aquests dos professors van tenir quant a la crítica sociolingüística de la societat balear durant aquestes dues dècades, en les quals va començar la normalització del català.

Daniel Casals (Universitat Autònoma de Barcelona) va analitzar els aspectes més importants del programa *Català de primera mà* (1982-1983) de Televisió Espanyola a Catalunya, el qual continuava amb la tradició dels mitjans de comunicació de difondre la normativa del català. Se centrava en la depuració de la llengua i en l'ortoèpia, i difonia un model ajustat a la normativa de l'IEC en un format que combinava l'entreteniment amb la informació lingüística.

Joan Melcion (Universitat Autònoma de Barcelona) va explicar el procés de creació del curs *Digui digui...*, que va ser un projecte multimèdia d'aprenentatge de català per a no catalanoparlants que va situar el nostre idioma en els corrents més avançats del moment quant a l'aprenentatge de llengües estrangeres. El curs va projectar una imatge del català com a llengua viva i útil per a utilitzar en qualsevol situació de la vida quotidiana.

Agustí Mas (Ràdio i Televisió d'Andorra, 2006-2016) va parlar del procés de gestació dels continguts i de l'evolució del programa de Ràdio Nacional d'Andorra *Estira la llengua*, que volia difondre la llengua i el seu ús, i també tractava dels esdeveniments rellevants als Països Catalans des de l'únic estat on el català és l'única llengua oficial.

Marc Guevara (Universitat Autònoma de Barcelona, Plataforma per la Llengua) va referir-se al programa *El gran dictat* de Televisió de Catalunya: les parts en què s'estructurava i l'èxit que va tenir. En va fer una crítica constructiva des del punt de vista de la norma social i el pes que donava a l'ortografia.

Jordi Badia (*VilaWeb*), a «Ensenyar llengua en un país de llenguaferits: “Ras i curt”, de *VilaWeb*», va presentar aquesta secció del diari, la qual es compon de diverses píndoles de llengua que escriu ell mateix. Aquests articles utilitzen el diari com a plataforma per a difondre a la població un model de llengua sòlid, variat i viu, i ajuden els lectors a superar dificultats bàsiques o complexes i a expressar-se amb correcció.

Vicent Garcia Perales (Universidad CEU Cardenal Herrera) va tractar la columna de Vicent Bataller Grau «De tomatos i tendurs: les nostres paraules» del diari local de Xàtiva *L'informador de la Costera*. Els articles que la componen tenen l'objectiu d'analitzar i difondre mots «amagats» valencians, en especial de Xàtiva i voltants.

Josep Àngel Mas (Universitat Politècnica de València) a «La columna “Pren la paraula”, de Josep Lacreu, al diari *Levante-EMV*: arguments per a un model de llengua en un marc d'usos inconsistents» va fer una anàlisi del model de llengua

divulgat en aquesta columna des de la perspectiva de la pluricentralitat de l'estandardització de la llengua.

Francesa Romero (Universitat Politècnica de València) va pronunciar la ponència «*Tenim paraula: les píndoles educatives d'InfoTV*». Hi va tractar aquest microespai de divulgació lingüística i en va fer una anàlisi des del punt de vista temàtic, pedagògic i tècnic.

L'últim acte de la jornada va ser una conversa amb Miquel Serra, dirigida per Agustí Mas. Serra, com a periodista alguerès, hi va relatar la realitat lingüística de la ciutat, les dificultats que troba tothom que vol incorporar el català als mitjans de comunicació i com ell va reeixir a produir programes de ràdio i televisió en aquesta varietat del català.

La III Jornada sobre la Divulgació de la Normativa als Mitjans de Comunicació va complir tots els objectius establerts i va resultar d'allò més fructífera. En la cloenda, Daniel Casals va remarcar que la feina, però, no s'havia acabat: faltava elaborar els textos escrits de les ponències per al llibre *Els mitjans escrits i audio-visuals com a formadors lingüístics*, que serà acollit a finals d'aquest any a la col·lecció «Biblioteca Milà i Fontanals» de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Va emfatitzar, també, que encara queden columnes i espais de ràdio i televisió sobre coneixements lingüístics per analitzar, fet que encoratja a preparar una quarta jornada.

SUMARI

ESTUDIS I EDICIONS

ALBERT SOLER LLOPART: Els recursos visuals a l' <i>Art demostrativa</i> de Ramon Llull: impaginació i figures gràfiques	7
IMMA FARRÉ I VILALTA: <i>Juventut</i> (1900-1906) i la llengua normativa	27
IVAN SOLIVELLAS: Els formants cultes: autonomia o posició fixa	49
DARIA SERES: Els plurals escarits en posició d'objecte: un estudi comparatiu del català i el rus	71

RESSENYES I NOTES CRÍTQUES

RESSENYES COLLECTIVES

<i>Els clàssics en la literatura catalana infantil i juvenil</i> (Enric Falguera Garcia)	99
<i>El pensament d'Ausiàs March</i> (Guillem Cunill-Sabatés)	102
<i>El llibre català en temps del Modernisme</i> (Jordi Marrugat)	106
<i>Història de la literatura catalana (VI). Literatura contemporània (II). Modernisme. Noucentisme. Avantguardes</i> (Enric Iborra)	108
<i>Catalan Narrative 1875-2015</i> (Maria Moreno Domènech)	112
<i>Gaziel, inèdit i vigent</i> (Jesús Revelles Esquirol)	115
<i>Epistolari Calders & Tisner</i> (Josep Camps Arbós)	118
<i>Epistolari J. V. Foix & Joan Gili</i> (Laura Vilardell)	122
<i>L'humor constructiu. Vindicació de la Colla de Sabadell</i> (Gemma Bartolí Masons)	124
<i>Epistolari Francesc Parcerisas & Josep Miquel Sobrer</i> (Josep Camps Arbós)	128
<i>Una recuperació necessària: Joan Barceló i Cullerés</i> (Josep Camps Arbós)	131
<i>Simposi Pompeu Fabra</i> (Imma Creus)	135
<i>Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat</i> (Pere Giner-Mira)	140
<i>Manual of Catalan Linguistics</i> (Isabel Crespí & Anna Paradís)	143
<i>La difusió de la normativa als mitjans de comunicació</i> (Marc Guevara Claramunt)	148

RESSENYES INDIVIDUALS

ANÒNIM: <i>Bíblia del segle XIV: Primer llibre dels Paralipòmens</i> (Albert Soler Llopart)	152
ANÒNIM: <i>Jaufré</i> (Alba Romanyà Serrasolsas)	154
ANÒNIM: <i>Pierres de Provença (1650): estudi i edició crítica</i> (Glòria Ribugent)	157
ARNAU DE VILANOVA: <i>Regiment de sanitat per al rei d'Aragó. Aforismes de la memòria</i> (Francesc Tous Prieto)	158
LLUÍS MESEGUER: <i>La Nova cançó. Estudis de literatura i música</i> (Llorenç Soldevila i Balart)	162
ADOLF PIQUER: <i>La identitat narrativa valenciana en el segle XX</i> (Alfons Gregori)	165
ELOI GRASSET: <i>La trama mortal. Pere Gimferrer y la política de la literatura (1962-1985)</i> (Maria Dasca)	168
MANUEL MOLINS: <i>Teatre complet 2</i> (Aïda Ayats)	172
ROBERT EAGLESTONE: <i>La literatura. Per què és important</i> (Ignasi Moreta)	175
ADRIÀ MARTÍ-BADIA: <i>La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)</i> (Francesc Bernat i Baltrons)	177
MAR MASSANELL I MESSALLES: «No m'ha romasa sinó la honestat». <i>Rere la petja d'una innovació lingüística en el pas del català antic al modern</i> (Mar Batlle)	180

CRÒNICA

CONSELL DE REDACCIÓ DE <i>LLENGUA & LITERATURA</i> : Josep Massot i Muntaner, vuitanta anys. Treball, saviesa i generositat	185
CARLES DUARTE I MONTSERRAT: L'Any Badia i Margarit: la vigència d'un llegat	186
CARME ORIOL: «Em lliga la beutat de cada flor», un lema per a una commemoració: l'Any Palmira Jaquetti	190
JOSEFINA CARRERA-SABATÉ: Joan Julià-Muné: l'home, el lingüista i el mestre (1950-2020)	194
MARIA JOSEP CUENCA ORDINYANA: La implementació de les gramàtiques <i>Essencial i Bàsica</i> de l'IEC	198
CARLOS PRIETO ESPINOSA: El <i>Corpus Documentale Latinum Hispaniarum</i> (CODOLHis), una plataforma digital d'accés conjunt per a l'estudi del llatí medieval hispànic	204
LAIA ESCOLÀ SALLÁN: III Jornada sobre la divulgació de la normativa als mitjans de comunicació	208

CONTENTS

STUDIES AND EDITIONS

ALBERT SOLER LLOPART: The visual resources of Ramon Llull's <i>Art de mostrariva</i> : Page layout and graphic features	7
IMMA FARRÉ I VILALTA: <i>Juventut</i> (1900-1906) and language rules	27
IVAN SOLIVELLAS: Classical combining forms: autonomy or fixed position	49
DARIA SERES: Bare plural nominals in the object position: A comparative study of Catalan and Russian	71

REVIEWS AND CRITICAL NOTICES

COLLECTIVE REVIEWS

<i>The classics of Catalan children's and youth literature</i> (Enric Falguera Garcia)	99
<i>The thinking of Ausiàs March</i> (Guillem Cunill-Sabatés)	102
<i>The Catalan book during the era of Modernisme</i> (Jordi Marrugat)	106
<i>History of Catalan literature (VI). Contemporary literature (II). Modernisme. Noucentisme. Avantguardes</i> (Enric Iborra)	108
<i>Catalan Narrative 1875-2015</i> (Maria Moreno Domènech)	112
<i>Gaziel, unpublished and timely</i> (Jesús Revelles Esquirol)	115
<i>Letters of Calders & Tísner</i> (Josep Camps Arbós)	118
<i>Letters of J. V. Foix & Joan Gili</i> (Laura Vilardell)	122
<i>Constructive Humour. Vindication of the Colla de Sabadell</i> (Gemma Bartolí Masons)	124
<i>Letters of Francesc Parcerisas & Josep Miquel Sobrer</i> (Josep Camps Arbós)	128
<i>A necessary revival: Joan Barceló i Cullerés</i> (Josep Camps Arbós)	131
<i>Pompeu Fabra Symposium</i> (Imma Creus)	135
<i>Pompeu Fabra, at the University and from the University</i> (Pere Giner-Mira)	140
<i>Manual of Catalan Linguistics</i> (Isabel Crespí & Anna Paradís)	143
<i>The dissemination of rules in the media</i> (Marc Guevara Claramunt)	148

INDIVIDUAL REVIEWS

ANONYMOUS: <i>Bíblia del segle XIV: Primer llibre dels Paralipòmens</i> (Albert Soler Llopart)	152
ANONYMOUS: <i>Jaufré</i> (Alba Romanyà Serrasolsas)	154
ANONYMOUS: <i>Pierres de Provença (1650): estudi i edició crítica</i> (Glòria Ribugent)	157
ARNAU DE VILANOVA: <i>Regiment de sanitat per al rei d'Aragó. Aforismes de la memòria</i> (Francesc Tous Prieto)	158
LLUÍS MESEGUER: <i>La Nova cançó. Estudis de literatura i música</i> (Llorenç Soldevila i Balart)	162
ADOLF PIQUER: <i>La identitat narrativa valenciana en el segle XX</i> (Alfons Gregori)	165
ELOI GRASSET: <i>La trama mortal. Pere Gimferrer y la política de la literatura (1962-1985)</i> (Maria Dasca)	168
MANUEL MOLINS: <i>Teatre complet 2</i> (Aïda Ayats)	172
ROBERT EAGLESTONE: <i>La literatura. Per què és important</i> (Ignasi Moreta)	175
ADRIÀ MARTÍ-BADIA: <i>La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)</i> (Francesc Bernat i Baltrons)	177
MAR MASSANELL I MESSALLES: «No m'ha romasa sinó la honestat». <i>Rere la petja d'una innovació lingüística en el pas del català antic al modern</i> (Mar Batlle)	180

REPORTS

EDITORIAL BOARD OF <i>LLINGUA & LITERATURA</i> : Josep Massot i Muntaner, eighty years. Work, wisdom and generosity	185
CARLES DUARTE I MONTSERRAT: Badia i Margarit Year: The continuing timeliness of a legacy	186
CARME ORIOL: 'Em lliga la beutat de cada flor', a slogan for a commemoration: Palmira Jaquetti Year	190
JOSEFINA CARRERA-SABATÉ: Joan Julià-Muné: The man, the linguist and the teacher (1950-2020)	194
MARIA JOSEP CUENCA ORDINYANA: The implementation of the <i>Essencial</i> and <i>Bàsica</i> grammars of the IEC	198
CARLOS PRIETO ESPINOSA: The <i>Corpus Documentale Latinum Hispaniarum</i> (CODOLHisp), a joint-access digital platform to study mediaeval Hispanic Latin	204
LAIA ESCOLÀ SALLÁN: 3 rd conference on the dissemination of rules in the media	208

INSTRUCCIONS PER ALS AUTORS¹

1. Enviament dels treballs
2. Citacions bibliogràfiques
3. Citacions textuais
4. Dedicatòries i referències a premis
5. Encapçalament de treballs i ressenyes
6. Abreviatures i símbols

1. *Enviament dels treballs*

Els treballs es poden enviar per correu electrònic, com a fitxers adjunts, a l'adreça (arnau.vives.pi@gmail.com). El tema de missatge ha de ser «L&L:...». També hi ha l'opció que els autors es registrin en el portal de l'Hemeroteca Científica Catalana (<http://revistes.iec.cat/index.php/LLiL/user/register>) i hi gestionin directament la tramesa dels seus treballs. L'enviament del treball ha d'incloure una carta de presentació en què l'autor sol·licita l'avaluació del seu treball per a la possible publicació (com un fitxer addicional o omplint la casella «Comentaris per l'editor» de la plataforma OJS).

L'enviament d'un original implica una sèrie de compromisos amb la revista. Els autors registrats a la plataforma OJS poden fer les declaracions que es descriuen més avall a la pàgina corresponent de la revista, omplint les caselles pertinents de l'apartat «Llista de control de la tramesa». Cal certificar que el contingut de l'article és original—que no ha estat difós ni publicat anteriorment—i que ha estat enviat

1. Podeu veure la versió ampliada d'aquestes instruccions per als autors a la versió electrònica de la revista a <http://revista.iec.cat/index.php/LLiL>

únicament a la revista *L&L* perquè sigui avaluat i, si escau, publicat. Cada una de les persones que figuri com a autor haurà d'haver participat de manera rellevant en la redacció de l'article i haurà d'assumir la responsabilitat dels continguts, per la qual cosa cal que estigui d'acord amb la versió definitiva del treball. L'autor accepta la introducció de canvis en el contingut després de la revisió i de canvis en l'estil del treball, si escau, per part del Consell de Redacció de *L&L*.

2. Citacions bibliogràfiques

Només s'accepta el sistema autor-data. Les referències van entre parèntesis i integrades en el text al llarg del treball, i al final s'especifica de manera sistemàtica la bibliografia.

2.1. La citació

Escrivim el cognom de l'autor en versaleta. Si n'hi ha dos, separats per la conjunció *i*, quan n'hi ha tres o més, s'ha de posar el primer, seguit de l'expressió en cursiva *et al.*

Després, l'any de la publicació seguit de dos punts. I finalment, la pàgina (amb guionet si són més d'una). Les referències bibliogràfiques dins del text s'han de correspondre amb les de la bibliografia final del treball.

(GULSOY 1961: 214)

(KNUTH 1986a) / (KNUTH 1986b)

2.2. La bibliografia

No s'hi ha d'incloure cap obra que no se citi al cos de l'article. Ordenades per ordre alfabètic i cada entrada amb sagnat francès.

- El cognom de l'autor en versaleta.
- L'any d'edició entre parèntesis i seguit de dos punts.
- El nom i el cognom de l'autor, en rodona.
- El títol, si és d'un llibre, en cursiva, els de capítols de llibres, entre cometes baixes.

- Quan forma part d'un llibre, després de la coma escrivim *dins*, especifiquem el nom i cognoms de l'autor (si no és el mateix que el de l'article), i, després de dos punts, el títol.

- Seguit de coma, la ciutat d'edició, dos punts, l'editorial, coma i la pàgina o pàgines quan és un article (precedides de l'abreviatura p. o ps.).

- Si s'hi inclou la referència de la col·lecció, la copiem al final entre cometes baixes (separades de la informació anterior per un punt i coma) i amb el número de la col·lecció en xifres aràbigues després de l'abreviatura *núm.*

PELLICER (2000): Vicent Pellicer Ollés, *A peu pel massís del Port*, Valls: Edicions Cossetània; «Col·lecció Azimut» núm. 15.

BASTARDAS (1995): Joan Bastardas, «Quan el llatí esdevingué català?», dins: *La llengua catalana mil anys enrere*, Barcelona: Curial, ps. 73-105.

- Els títols de revistes, diaris i publicacions periòdiques, en cursiva.
- El número de les revistes s'especifica en xifres aràbigues darrere del títol.

- El mes i l'any d'una revista van entre parèntesis darrere del número d'aquesta.

- En una data, el dia, el mes i l'any van en xifres aràbigues.
- El número d'un volum s'especifica darrere del títol en xifres aràbigues.

SOLDEVILA (1925): Carles Soldevila, «Dogma i ironia», *Revista de Catalunya*, núm. 15 (setembre), ps. 225-231.

- En el cas que es tracti d'un llibre, d'un capítol d'un llibre o d'un article d'una revista en línia, la referència s'ha de compondre afegint-hi: «<URL>. [Consulta: data de consulta]», al final.

- En el cas que es tracti d'un article d'una revista publicat en doble suport, s'ha de compondre la referència com si fos imprès, i afegir-hi al final «També disponible en línia a:», seguit de la localització i la data de consulta.

GÓMEZ (2010): Francesc J. Gómez, «Ficció i heterodòxia en *Lo somni* de Bernat Metge a la llum del *Liber de spiritu et anima*», *Llengua & Literatura*,

núm. 21, p. 7-54. També disponible en línia a: <<http://revistes.iec.cat/index.php/LLiL/article/view/61808.001/53532>> [Consulta: 9 març 2011].

3. Citacions textuais

- Van sempre en rodona i les citacions breus, les úniques que poden anar inserides en el text, entre cometes baixes (« »), tant si són en català com en una altra llengua.
- Les cometes s'obren i es tanquen al començament i al final de la citació.
- Quan les citacions textuais són llargues, van entrades, sense cometes i amb lletra de cos 11.
- Les cometes dins les citacions (d'una altra citació o d'un títol d'article) són altes (""), si n'hi ha dins d'aquestes, són simples (").

4. Dedicatòries i referències a premis

- Apareixen en nota en la primera pàgina (el títol remet a la nota per mitjà d'un asterisc (*)).

5. Encapçalament de treballs i ressenyes

5.1. Treballs

- El títol (màxim 80 caràcters) ha de ser en català i en anglès.
- El nom i els cognoms de l'autor, en versaleta, només al davant. A fi de facilitar la inclusió d'articles a les bases de dades, es recomana donar el nom i el primer cognom dels autors o els dos cognoms units amb un guionet, i emprar exactament la mateixa versió del nom que aparegui en altres articles que hagin estat indexats.
- A sota es detalla l'adscripció acadèmica o institucional de l'autor.
- A continuació, l'adreça postal completa (incloent-hi: telèfon, fax, i correu electrònic) de l'autor que mantindrà la correspondència amb *L&L*.

- Resum en català i anglès de 250 paraules com a màxim.
- Llista de paraules clau en català i anglès, 6 com a màxim.

Vegeu la plantilla per als treballs i materials originals a la pàgina de la revista (<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL>).

5.2. *Ressenyes*

5.2.1. *Ressenyes col·lectives*

- Les ressenyes col·lectives corresponen a volums miscel·làtics o fan referència a diversos treballs. Quan són de diverses obres, s'hi posa un títol (en negreta cursiva).

- El nom de la persona que ha fet la ressenya, en versaleta, justificat a la dreta.

- Adreça institucional de l'autor (universitat o centre, departament o unitat, ciutat).

- La llista de llibres ressenyats va numerada i segueix l'ordre següent:

- Cognom de l'autor en versaleta i l'any d'edició entre parèntesi, seguit de dos punts i del nom i el cognom de l'autor.

- Títol de l'obra en cursiva, seguit de coma.

- Ciutat: editorial (separats per dos punts).

- La col·lecció, si escau, després de punt i coma, entre cometes baixes, juntament amb el número.

- No hi ha de figurar el nombre de pàgines del llibre.

J. GULSOY (1993): Joseph Gulsoy, *Estudis de gramàtica històrica catalana*, València - Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993; «Biblioteca Sanchis Guarner», núm. 26.

Vegeu la plantilla per a les ressenyes col·lectives a la pàgina de la revista (<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL>)

5.2.2. *Ressenyes individuals*

- Les ressenyes individuals no porten títol, llevat del de l'obra.
- L'encapçalament, en sagnat francès, segueix l'ordre següent:
  - Cognom de l'autor en versaleta seguit de coma i el nom de l'autor en rodona seguit de dos punts.
  - Títol de l'obra en cursiva, seguit de coma.
  - Ciutat: editorial, any (separats per dos punts i coma).
  - La col·lecció, si escau, després de punt i coma, entre cometes baixes, va darrere l'any, juntament amb el número.
  - No hi ha de figurar el nombre de pàgines del llibre.

GULSOY, Joseph: *Estudis de gramàtica històrica catalana*, València - Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993; «Biblioteca Sanchis Guarner», núm. 26.

- El nom de la persona que ha fet la ressenya, en versaleta, justificat a la dreta.
- Adreça institucional de l'autor (universitat o centre, departament o unitat, ciutat).

Vegeu la plantilla per a les ressenyes individuals a la pàgina de la revista (<http://revistes.iec.cat/index.php/LliL>).

6. *Abreviatures i símbols*

Només s'han d'emprar abreviatures i símbols estàndard universalment acceptats (consulteu la llista d'abreviatures de l'IEC <<http://dlc.iec.cat/abreviaturesA.html>>). Si es vol escurçar un terme emprat sovint en el text, la primera vegada que aparegui el terme cal escriure l'abreviatura corresponent entre parèntesis.

DRETS D'AUTOR I RESPONSABILITATS

La propietat intel·lectual dels articles és dels respectius autors.

Els autors en el moment de lliurar els articles a la revista LLENGUA & LITERATURA per a sol·licitar-ne la publicació accepten els termes següents:

— Els autors cedeixen a la Societat Catalana de Llengua i Literatura els drets de reproducció, comunicació pública i distribució dels articles presentats per a ser publicats a revista LLENGUA & LITERATURA.

— Els autors responen davant la Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'autoria i l'originalitat dels articles presentats.

— És responsabilitat dels autors l'obtenció dels permisos per a la reproducció de tot el material gràfic inclòs en els articles.

— La Societat Catalana de Llengua i Literatura està exempta de tota responsabilitat derivada de l'eventual vulneració de drets de propietat intel·lectual per part dels autors.

— Els continguts publicats a la revista estan subjectes —llevat que s'indiqui el contrari en el text o en el material gràfic— a una llicència Reconeixement - No comercial - Sense obres derivades 3.0 Espanya (by-nc-nd) de *Creative Commons*, el text complet de la qual es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>. Així doncs, s'autoritza el públic en general a reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada.

— La revista LLENGUA & LITERATURA no es fa responsable de les idees i opinions exposades pels autors dels articles publicats.

PROTECCIÓ DE DADES PERSONALS

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) compleix el que estableix el Reglament general de protecció de dades de la Unió Europea (Reglament 2016/679, del 27 d'abril de 2016). De conformitat amb aquesta norma, s'informa que, amb l'acceptació de les normes de publicació, els autors autoritzen que les seves dades personals (nom i cognoms,

dades de contacte i dades de filiació) puguin ser publicades en el corresponent volum de la revista LLENGUA & LITERATURA.

Aquestes dades seran incorporades a un tractament que és responsabilitat de l'IEC amb la finalitat de gestionar aquesta publicació. Únicament s'utilitzaran les dades dels autors per a gestionar la publicació de la revista LLENGUA & LITERATURA i no seran cedides a tercers, ni es produiran transferències a tercers països o organitzacions internacionals. Un cop publicada la revista LLENGUA & LITERATURA, aquestes dades es conservaran com a part del registre històric d'autors. Els autors poden exercir els drets d'accés, rectificació, supressió, oposició, limitació en el tractament i portabilitat, adreçant-se per escrit a l'Institut d'Estudis Catalans (carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona), o bé enviant un correu electrònic a l'adreça *dades.personals@iec.cat*, en què s'especifiqui de quina publicació es tracta.

